

Наукова редакція:
Ярина Турчин
Тереза Астрамович-Лейк
Олександр Горбач

СХІДНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: здобутки, виклики та перспективи

**СХІДНА ПОЛІТИКА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ:
здобутки, виклики та перспективи**

**За науковою редакцією:
Ярини Турчин
Терези Астрамович-Лейк
Олександра Горбача**

ЛЬВІВ - OLSZTYN

Східна політика Європейського Союзу: здобутки, виклики та перспективи: Монографія [за наук. ред. Я.Турчин, Т.Астрамович-Лейк, О.Горбача]. – Львів-Olsztyn: «РОМУС-ПОЛІГРАФ», 2021. – 230 с.

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Монографію опубліковано в рамках реалізації проєкту
ERASMUS+ J.MONNET MODULE
«Ініціатива ЄС Східне партнерство: можливості для України»
№ 619891-EPP-1-2020-UA-EPPJMO-MODULE

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein

Львівська
міська
рада

Монографію опубліковано за підтримки Львівського конференц-бюро та дофінансовується в рамках Програми «Пакет підтримки розвитку конференц-індустрії у м. Львові»

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту гуманітарних і соціальних наук
Національного університету «Львівська політехніка»
Протокол № 9 від 16.06.2021

Рецензенти:

Климанська Л.Д. - доктор політичних наук, професор
Демчишак Р.Б. - кандидат політичних наук, доцент

Відповідальність за зміст статей несуть автори

ISBN 978-83-66259-24-9

© Національний університет
«Львівська політехніка», 2021
© Uniwersytet Warmiński-Mazurski
w Olsztynie, 2021

ЗМІСТ

Ольга Морозова ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ УКРАЇНИ ТА ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ: ПРОБЛЕМА ПЕРЕОЦІНКИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН	5
Микола Бучин ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ КРАЇН-УЧАСНИЦЬ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА	17
Ярина Турчин, Тереза Астрамович-Лейк РЕСПУБЛІКА БІЛОРУСЬ У ФОКУСІ СХІДНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	29
Olha Ivasechko, Oleh Tsebenko MOLDOVA IN THE EU EASTERN POLICY: A WINDOW OF OPPORTUNITIES AND THREATS	51
Уляна Ільницька ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ІНІЦІАТИВИ ЄС «СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО»	65
Юрій Тишкун РОЛЬ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА ЄС У ФОРМУВАННІ СУБ'ЄКТНОСТІ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ	77
Olesia Tkachuk REAKCJA UNII EUROPEJSKIEJ NA SYTUACJĘ NA BIAŁORUSI PO WYBORACH PREZYDENCYKICH W 2020 R.	87
Сергій Ховрич СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ СУЧАСНОГО РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ ТА ПОСИЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПРИСУТНОСТІ ЄС В УКРАЇНІ	97
Nataliya Bhinder FORMATION OF STRATEGIC COMMUNICATION DISCOURSE IN THE CONTEXT OF UKRAINE-NATO COOPERATION UNDER PRESENT CONDITIONS	107
Iryna Aliksieienko INTERNATIONAL MECHANISMS FOR MANAGING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN BIOMEDICINE: A CHALLENGE TO THE SECURITY SECTOR	117

Надія Кічера

УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ СХІДНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ: ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ СПІВРОБІТНИЦТВА 125

Микола Гетьманчук

ВОЛИНСЬКА (КРЕМЕНЕЦЬКА) ГІМНАЗІЯ І ВОЛИНСЬКИЙ
(КРЕМЕНЕЦЬКИЙ) ЛІЦЕЙ В ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНСЬКОГО
ТА ПОЛЬСЬКОГО НАРОДІВ 137

Галина Луцишин, Наталія Хома

ВІДПОВІДНІСТЬ ДЕРЖАВ БАЛТІЇ ПОЛІТИЦІ ЄС
ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ 155

Леся Дорош, Юлія Лемко

POLAND'S NATIONAL SECURITY STRATEGY - 2020:
MAIN RESPONSES TO HYBRID THREATS
OF EUROPEAN SECURITY 165

Дмитро Малезик

ЗАЛУЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ В ПРОЦЕСІ
ЗДІЙСНЕННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ПОДІЛЛІ (2014–2020 РР.) 175

Олег Кравцов, Тетяна Кравцова

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ
ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ 185

Liliya Vatyuk, Ganna Chovpan

ADAPTING TO THE CONDITIONS OF UKRAINE THE BEST WORLD
EXPERIENCE IN THE HEALTH OF THE NATION:
CHALLENGES AND PROSPECTS 199

Тетяна Маматова, Даріуш Павліщи, Ірина Чикаренко

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ НАУКОВЦІВ
І ПРАКТИКІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
БОЛЕСЛАВЕЦЬКОГО ПОВІТУ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА
ТА ПРИДНІПРОВСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ
У СФЕРІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ ГРОМАД 209

Зоряна Куньч, Лілія Харчук

СУЧАСНА МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ТА КРАЇН БАЛТІЇ:
ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ 221

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ УКРАЇНИ ТА ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ: ПРОБЛЕМА ПЕРЕОЦІНКИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН

EUROPEANIZATION OF UKRAINE AND HISTORICAL MEMORY: THE PROBLEM OF RE-ASSESSMENT OF UKRAINIAN-POLISH RELATIONS

“Reunited” with the European family, the states of Central and Eastern Europe, step by step, gradually, not easily, began to overcome their way of abandoning the totalitarian past. With the process of Europeanization, Ukraine has faced the problem of settling issues of historical memory. The problems of history related to other peoples and perceived differently by both sides have resonated the most. A striking example is the issue of Ukrainian-Polish relations. The purpose of the article is to raise the issue of reassessment of Ukrainian-Polish relations as a component of historical memory and an important factor in the Europeanization of Ukraine.

Key words: *Europeanization, Ukraine, historical memory, Ukrainian-Polish relations*

Возз'єднавшись із європейською сім'єю, держави Центральної і Східної Європи крок за кроком, поступово, нелегко, почали долати свій шлях відмови від тоталітарного минулого. Порахунки з комунізмом стали справжньою *idée fixe* політичних і культурних еліт регіону.

«Посткомуністичний період» характеризується майже тотальним запереченням, засудженням «тоталітарного минулого» (комуністичного), популяризації ідеї «пост-травми», коли культурні й політичні еліти «посткомуністичних країн» готові постійно доводити страждання своєї нації і змагатися зі сусідами на тему головної жертви.

Слушною видається думка Георгія Касьянова про те, що така активна відмова від комуністичної спадщини була частиною колективної відповіді на зіткнення із західноєвропейською офіційною культурою пам'яті. Але, якщо «Західна Європа» своїм об'єднуючим символом обрала Голокост як найстрашніший злочин нацистського режиму та ідею спільної відповідальності європейців за нього, то «Східна Європа» консолідуючим символом колективної/історичної пам'яті обрала комунізм/сталінізм і радянську окупацію після Другої світової війни. «Східна Європа» возз'єдналася із «Західною» і як аргумент на користь рівності принесла своє

1. **МОРОЗОВА Ольга** - докторка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили, E-mail: olga_chdu@ukr.net

«криве горе». Східноєвропейська модель історичної пам'яті сфокусована на стражданнях своєї нації, а західноєвропейська модель - на власній провінній відповідальності. У контексті історії ХХ століття прослідковується також процес просування образу жертви «подвійного геноциду» (нацистського й комуністичного) тощо².

З процесом європеїзації Україна стикнулася з проблемою врегулювання питань історичної пам'яті. Найбільшого резонансу здобули проблеми історії, що пов'язані з іншими народами й неоднаково сприйняті обома сторонами. Яскравим прикладом є питання українсько-польських відносин.

Мета статті порушити проблему переоцінки українсько-польських відносин як складової історичної пам'яті та важливого чинника європеїзації України.

Багатовікове сусідство українців і поляків, їхні різноманітні взаємини залишили в пам'яті двох народів чимало як позитивних, так і негативних моментів. Найбільш контрверсійним періодом українсько-польської минувшини виявилася перша половина ХХ ст., коли обидві нації, здобуваючи право на незалежну державу, опинилися то по різні боки у протистоянні, то спільно (угода Ю.Пілсудського і С.Петлюри) боролися й перемагали ворога. Глибокий слід у свідомості обох суспільств залишили криваві зіткнення між поляками й українцями в роки Другої світової війни, що в публіцистиці Польщі отримали назву «польсько-української війни»³. Як відомо, у той час два народи долею обставин на певний час стали поділеними й були фактично ворогами⁴. Той психологічний бар'єр, що сформувався протягом віків як синдром упередженості, негативних історичних стереотипів, довгий час був перепоною для формування стратегічного партнерства двох країн⁵.

Уповні очікувано, що згадані проблеми потрапили у поле фахового обговорення польських істориків вже від перших повоєнних років. Утім, їх об'єктивному осмисленню в ПНР заважала панівна ідеологія, натомість в діаспорних наукових осередках гостро відчувався брак історичних джерел. На зламі 80–90-х років ХХ ст. польська історіографія вступила в новий етап

2. Касьянов Г. Про стереотипи. «Західна Європа». «Східна Європа». Пострадянський простір. Частина 2. «Східна Європа». Фрагмент монографії // «PAST CONTINUOUS: Історична політика 1980-х–2000-х рр. (Україна та сусіди)». URL : <http://www.historians.in.ua/index.php/en/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/2147-georgij-kasyanov-pro-stereotipi-zakhidna-evropa-skhidna-evropa-postradyanskiy-prostir-chastina-2-skhidna-evropa> (дата звернення: 25.04.2021)

3. Olszański A. Konflikt polsko-ukrainski 1943-1947. Warszawa, Wyd-wo literackie, 2011, 524 s.

4. Podzielone narody. Szkice z historii stosunków polsko-ukraińskich w latach 40. XX wieku / red. M. Białokur, M. Patelski. Toruń-Opole : wyd-wo Adam Marszałek, 2010, 252 s.

5. Морозова О. Українсько-польські відносини у вимірі національної пам'яті // Національна та історична пам'ять. Збірник наукових праць. Київ, 2012, Вип. 5. С. 113-117.

свого розвитку, що характеризувався свободою творчого пошуку, появою сприятливих умов для проведення ретельних наукових досліджень і був позначений достатньо активним вивченням історії України з акцентом на першу половину ХХ ст. Значний вплив на тогочасні наукові розвідки істориків Польщі справила діяльність польської еміграції, особливо проукраїнська риторика публіцистики Єжи Гедройця⁶.

У сучасній польській та українській історіографії проблема історичної пам'яті, стереотипів щодо поляка та українця порушується в працях Владислава Серчика⁷, Станіслава-Анджея Кресла⁸, Гжегожа Мотики⁹, Анджея Чижевського, Рафала Стобецького, Томаша Торобека¹⁰, а також Леоніда Зашкільняка¹¹, Наталії Яковенко¹², Ярослава Грицака¹³, Андрія Портнова¹⁴, Олени Русиної¹⁵, Любомира Хахули¹⁶, Петра Кралюка¹⁷ та інших.

6. Морозова О.С. Дослідження історії України першої половини ХХ ст. в сучасній польській історіографії : напрямки, концепції, дискусії : монографія. Миколаїв : ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. С. 8.

7. Stereotypy w historii stosunkow polsko-ukrainskich. Drogi do prawdy // Stereotypy narodowosciowe na pograniczu / red. W. Bonusiak, Rzeszow 2002. S. 11-13.

8. Кресло А.С. Польсько-українські стосунки й образ України у польській пресі (1991-2003): монографія, Львів, 2005. 128 с.

9. Motyka G. Problematyka stosunków polsko-ukrainskich w latach 1939-1948 w polskiej historiografii po roku 1989 // Historycy polscy i ukraїнscy wobec problemów XX w. / red. P.Kosiewski i G.Motyka, Kraków : UNIVERSITAS, 2000. S. 166-178.

10. Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w XIX i XX wieku / red. A. Czyżewski, R. Stobiecki, T. Toborek, L. Zaszkilniak. Warszawa–Łódź, 2012. 496 s.

11. Зашкільняк Л. Історичні міфи і стереотипи як складова суспільної свідомості та соціальної практики // Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні / ред. Л. Зашкільняк. Львів, 2009.С. 7-35; Зашкільняк Л.Образ Польщі та поляків в сучасній Україні // Проблеми слов'язознавства. Львів, 2001. Вип. 60. С. 68-80.

12. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної і модерної України.Київ, 2005. С. 380.

13. Грицак Я.Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX- XX століть. Київ, 2000. С. 249.

14. Портнов А.Образ «фашистской» Галичини невыгоден не только Львову, но и Киеву и Донецку. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/11428-andrej-portnov-obraz-fashistskoj-galichiny-nevygoden-ne-tolko-lvovu-no-i-kievu-i-donecku.html (дата звернення: 25.04.2021); Портнов А. Зачароване коло національних історій. URL : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/07/18/130915/>(дата звернення: 25.04.2021)

15. Русина О. Україна під татарами і Литвою. Київ, 1998.319 с.

16. Хахула Л.Стереотипи польсько-українських відносин у польській пресі 90-х рр. ХХст. – початку ХХІ ст. //Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, 2008, вип. 17. С. 618-622.

17. Кралюк П. Річ Посполита двох народів: стереотипи українські. URL: <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Kraluk14.htm> (дата звернення: 25.04.2021)

Цінною в плані образу поляка в українській історіографії є книга Леоніда Зашкільняка й Миколи Крикуна “Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів” (Львів 2002). Це перший в українській історіографії синтез історії Польщі, базований на здобутках світової наукової літератури. Окрему увагу автори приділили суспільним проявам життя поляків, взаєминам із сусідніми народами, передусім українцями¹⁸.

На думку Н.Яковенко, парадигма кожної “національної історії” спирається на романтичну ідею унікальності й культурної самодостатності конкретної нації. Відтак, у випадку українців усе неукраїнське, що опинилося на просторі “нації”, асоціювалося з агресором, котрий бажає заволодіти нашою землею, підкорити собі нашу віру, наш народ. Відповідно, потрапляння територій з українським населенням під вплив інших держав отримувало стандартний ярлик “іноземного загарбання” що “загрозувало існуванню” “гнобленого” українського народу¹⁹.

За твердженням П. Кралюка, одним з перших і головних чинників формування в українців негативних стереотипів щодо поляків було українсько-польське протистояння в XVII столітті. У результаті цього в українського населення було сформоване уявлення про Річ Посполиту як про ворога²⁰.

На думку Л. Зашкільняка, авторами українських поглядів на Польщу й поляків були “батьки-засновники” української ідеї XIX – початку XX ст. (В. Антонович, М. Грушевський, Д. Дорошенко та ін.). Їм належить першість у конструюванні образу української нації, її ворогів та суперників²¹.

На формування певних історичних міфів та стереотипів впливала й політична ситуація в країні. Так, за часів СРСР в Україні поширилася антипольська пропаганда, в якій Польща виступала ворожою країною, пригноблювачем українського народу, чинником примусового ополячення й окатоличення, державою, що прагнула “розірвати зв’язки українського народу з братнім російським народом”²². З того часу був сформований стереотип Речі Посполитої як власне польської держави, а не держави “двох народів” – польського та литовського. Україна в тому об’єднанні розглядалася як “третій зайвий”, об’єкт національного, соціального та релігійного гноблення. Популярним стає стереотип “поляк-шляхтич”, “поляк-католик” й міф про те, що окатоличення було знаряддям полонізації. Набув поширення стереотип

18. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002. - С. 527.

19. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної і модерної України. Київ, 2005. С. 380.

20. Кралюк П. Річ Посполита двох народів: стереотипи українські. URL : <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Kraluk14.htm> (дата звернення 25.04.2021).

21. Зашкільняк Л. Образ Польщі та поляків в сучасній Україні// Проблеми слов’янознавства. 2001. Вип. 60. С. 69, 74.; Грушевський М. Історія України-Руси. Київ, 1993. Т. IV. С. 414-415; Грушевський М. Історія України (для шкіл). Київ, 1994. С. 89.

22. Зашкільняк Л. Образ Польщі та поляків в сучасній Україні. С. 75.

про переслідування православних в Речі Посполитій²³. Польща та Україна представлені як засадничо окремі, нічим, окрім ворожості, не пов'язані політичні, соціальні та культурні організми²⁴.

Від 60-х років ХХ ст. сприйняття Польщі українським суспільством почало змінюватися. Цьому сприяли часті виїзди українців до польської держави з комерційною метою. Поляки в очах українців виглядали більш рухливими, підприємливими, патріотичними, критичними у ставленні до радянського режиму.

Після проголошення незалежної України, зокрема підтримки процесу українського державотворення поляками, у свідомості українців почався період т. зв. “національного відродження”; в українському суспільстві намітилися тенденції до розмивання певних стереотипів і міфів щодо польського населення, що склалися впродовж віків спільної історії. На думку М. Геніка, важливою складовою подолання історичних міфів і негативних стереотипів був ретроспективний пошук альтернативних шляхів розвитку українсько-польських відносин²⁵. Тривав процес усвідомлення укладення відносин “стратегічного партнерства” між Україною та Польщею.

Попри все, радянське стереотипне мислення щодо українсько-польських відносин продовжує проявлятися і сьогодні. Насамперед звертають на себе увагу міфи й стереотипи щодо подій часів Другої світової війни. Частина українських істориків і сьогодні сприймає Польщу і поляків через призму українсько-польських стосунків у минулому, в яких поляки як етнос майже завжди протистоять українцям. Існує переконання, що обов'язком національного історика є відстоювання виключно позиції української сторони²⁶.

Питання історичної пам'яті активно використовуються при вирішенні політичних проблем. Авторка погоджується з позицією Юрія Шаповала про те, що доки процес формування державної політики пам'яті в Україні перебуватиме в руках політиків (а не фахівців-істориків), доти політика пам'яті залишатиметься зряддям політичної боротьби²⁷.

23. Литвин Г. Шляхта Київщини, Волині та Брацлавщини (1569 – 1648), пер. з польської Л. Лисенко. Київ, 2016. С. 112-113.

24. Яковенко Н. Образ сусіда в наших підручниках історії. URL : <http://www.istpravda.com.ua/research/2010/12/15/8970/> (дата звернення 25.04.2021).

25. Генік М. Оцінка польсько-української війни 1918-1919 рр. у процесі міжнаціонального примирення//Галичина. 2014. Вип. 25-26. С. 327.

26. Симоненко Р., Табачник Д. Українсько-польські відносини та боротьба за єдність України ХІХ – початок ХХ ст. Нариси. Київ, 2007. С. 698-700.

27. Шаповал Ю. Чи шкодить сучасна політика пам'яті євроінтеграційним прагненням України?. Доповідь, виголошена на Міжнародній науковій конференції «Шлях до Європи: польський та український досвід». URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=4025> (дата звернення: 27.04.2021)

З іншого боку, в останній час в українській історіографії почали все частіше з'являтися праці істориків, що використовують сучасні підходи до висвітлення минулого. Польща і поляки в таких дослідженнях виступають як носії загальноєвропейських ідей (праці Н. Яковенко, О. Русиної). У книзі Я. Грицака “Нарис історії України” (Київ 2000) поляків трактують вже не як “ворогів” українського національного руху, а як рівноправних суперників, що, як і українці, мали свої інтереси, ідеали і прагнення й зіткнення з якими вписало чимало трагічних сторінок у взаємні стосунки двох народів²⁸.

Щодо польської історіографії, то довгий час науковці дискутували навколо культу народних героїв, звертаючись до на довгий час закоренілих у суспільній свідомості образів героїв, зокрема постаті Богдана Хмельницького. Був сформований міф козаччини, того спільного минулого, символом якого стали драматичні конфлікти XVII–XVIII ст.

Довгий час значне місце в польській історіографії займала т.зв. звана “ягеллонська” ідея. Зміст її полягав в ідеалізації Речі Посполитої як польсько-литовсько-української федерації, акцентуванні уваги на добровільних засадах об'єднання українського, польського й литовського народів та їх рівноправності. Популяризація цієї ідеї та проникнення в польську історіографію на межі XIX–XX століть спричинили появу в науковій літературі, а згодом і політиці Польщі претензій на включення частини етнічних українських земель Західної України, що свого часу були східною частиною давньої Речі Посполитої (у першу чергу Галичини і Волині), до складу майбутньої польської держави. Так народився свого роду міф “східних кресів”, забраної території, разом із якою була втрачена польська суверенність й незалежність²⁹. Значна частина польських авторів на ознаку українських етнічних земель й досі уживає термін “креси”, “східні креси”, вважаючи цю територію польською³⁰. Популярності набула теза про “цивілізаторську місію Речі Посполитої” по відношенню до українських, білоруських, литовських територій.

За часів II Речі Посполитої в польській політичній думці панувало твердження, що українці позбавлені державотворчої спроможності й це сприяло розвиткові в них почуття неповноцінності³¹. На перший план у політиці міжвоєнної Польщі виходить питання кордонів, діяльності українських націоналістів, польсько-української війни 1918-1919 рр. й

28. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століть. 2-ге вид. Київ, 2000. 249 с.

29. Kresy Wschodnie. Gospodarcze i społeczne znaczenie polskich kresow / red. T. Glowinski. Wrocław, 2015. S. 8.

30. Eberhardt P. Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej. Lublin, 2004. 302 s.

31. Stoczewska B. Wizerunek Ukraińca w polskiej myśli politycznej – perspektywa historyczna oraz współczesne odniesienia // Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin-Polonia, 2011. Vol.LVIII, 1. S.139-140. 151.

подальшого протистояння українців і поляків 1920 – 1939 рр. у Західній Україні тощо. Це породило виникнення нових стереотипів. Основна частина польських істориків покладає вину за конфлікт між українцями і поляками тільки на українську сторону, зокрема на українських націоналістів.

Щодо т. зв. «пацифікації», то більшість польських істориків вважає, що українсько-польські відносини дестабілізувались внаслідок терористичних актів антидержавної діяльності Організації Українських Націоналістів і Комуністичної партії Західної України. Зазначимо, що українські історики вказують на проблему військового осадництва як на дратівливий чинник відносин на селі³².

Одним із контроверсійних питань українсько-польської минувшини стали події 1943–1947 рр., зокрема Волинська трагедія. У польській історіографії конфлікт на Волині частіше називають «Волинська різанина», утверджуються терміни: «винищення», «екстермінація», «етнічна чистка» чи навіть «геноцид». Наголошується на тому, що втрати поляків непорівнювані з втратами українців унаслідок події. Польська сторона у конфлікті подається лише як жертва, активні дії польських підпільників зі знищення українців представляються як вимушені акції у відповідь на українську агресію. Натомість українські історики вважають, що події на Волині були елементом тривалого українсько-польського конфлікту, спричиненого, перш за все, поляками. Частина українських істориків стверджує, що убивства поляків на Волині не були організованими, що це були спонтанні селянські бунти, за які не можна звинувачувати провід ОУН і УПА³³.

Отже, на кінець ХХ ст. в польській історіографії поширився погляд на українця, як “бульбівця”, “бандерівця”, що чинив “різанину” на Волині й Східній Галичині, намагаючись знищити усіх поляків на тих землях, або, принаймні, “очистити” українські території від польського населення³⁴.

На переконання Барбари Сточевської, ці фактори (пам'ять про криваві події часів Козаччини, протистояння поляків і українців часів II Речі Посполитої, формування в ХІХ ст. української національної свідомості, пізніше – українсько-польський антагонізм в Галичині, польсько-українська війна за Галичину і Львів 1918–1919 рр., боротьба Армії Крайової з ОУН і УПА й, нарешті, криваві події на Волині у 1943 році) обумовили сприйняття поляками українця, або навіть усієї української проблематики.

32. Морозова О. Актуальні проблеми українсько-польських відносин в новітній польській історіографії // Харківський історіографічний збірник. Харків, 2013. Вип. 12. С. 95-111.

33. Морозова О. Волинська трагедія у сучасній українській і польській історіографії // Чорноморський літопис. Миколаїв, 2013. Вип. 7. С. 105-111.

34. Морозова О. Українсько-польські відносини часів II Світової війни й післявоєнного періоду: історіографія питання // *Zeszyty historyczne. Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie* / red. A.Stroynowski, Częstochowa, 2015, T. XIV s. 150.

У результаті цього в польській суспільній свідомості склався стереотип про українця, як людину мстиву, негречну, підступну, націоналістично налаштовану³⁵.

Такі негативні уявлення про спільне минуле українського та польського народів міцно укорінилися в системі оцінки вартості минулих подій. Цей психологічний бар'єр, створений століттями як синдром упереджень, негативних історичних стереотипів, довгий час залишався (і залишається донині) в свідомості обох товариств і був головною перешкодою для створення стратегічного партнерства між двома країнами.

Протягом останнього тридцятиліття була здійснена серйозна робота в напрямку дослідження історії України першої половини ХХ ст. У результаті проведення численних конференцій, наукових обмінів, реалізації спільних польсько-українських проєктів з'явилися цінні джерельні видання, монографії, наукові статті, матеріали конференцій, книжкові огляди та рецензії, вийшли у світ науково-популярні та публіцистичні праці, біографічні й бібліографічні покажчики, довідкові видання й інтерв'ю. Внаслідок цього, непрості відносини між українцями і поляками набули більш об'єктивної оцінки й тлумачення. Українсько-польське протистояння на початку ХХ ст., польсько-українська війна 1918–1919 рр., військова співпраця поляків і українців часів Директорії, національна політика Речі Посполитої, діяльність ОУН у міжвоєнний період, політика уряду Української Народної Республіки (УНР), діяльність української політичної еміграції, українського підпілля, Волинська трагедія, повоєнні переселення й операція «Вісла», лемківське питання – це далеко не повний перелік проблем, які порушили вчені Польщі й України. Науковцям вдалося частково ліквідувати лакуни щодо широкого кола складних питань спільного минулого. Однак, на жаль, і до сьогодні між українцями і поляками залишається непорозуміння щодо багатьох подій історичної давнини, що затримує процес європеїзації України. Для входження до європейського простору Україні вкрай необхідно врегулювати питання історичної пам'яті з поляками.

Задля того, щоб польсько-український діалог став більш відкритим і продуктивним, вважаємо за корисне:

- продовжити дискусію щодо осмислення ключових питань історії України першої половини ХХ ст. у межах конференцій, з'їздів, форумів, адже діалог не лише відбиває й роз'яснює суть проблеми, а й формує можливі варіанти її вирішення;

- написати спеціальні праці щодо маловисвітлених у науковій літературі аспектів теми, а також узагальнюючі міждисциплінарні дослідження з історії

35. Stoczevska B. Wizerunek Ukrainca w polskiej myśli politycznej – perspektywa historyczna oraz współczesne odniesienia // *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. Lublin-Polonia, 2011. Vol. LVIII, 1. S. 139-140, 150.

України першої половини ХХ ст. на основі врахування й врівноваження існуючих наукових дискурсів і залучення як польських і українських, так і зарубіжних вчених;

- висвітлювати питання історії України, польсько-українських відносин на основі об'єктивізму й науковості, плюралізму підходів і прагнення розуміння іншого, в міжнародному контексті; сприяти деполітизації, деміфілогізації і дестереотипізації оцінок історичного минулого;

- при висвітленні спірних моментів українсько-польського минулого розглядати аргументи як з української, так і з польської сторони, уникати різкої критики розбіжностей, шукати шляхи єднання у підходах до аналізу подій;

- ухилятися від надмірних акцентів на негативних моментах українсько-польських відносин, натомість наголошувати на спільному позитивному історичному досвіді (прикладом може стати союз Пилсудського та Петлюри);

- перейти до конструювання міжсусідської польсько-української пам'яті на засадах порозуміння й прощання; пам'ятати, що історія повинна бути об'єднувачим чинником, а не зняряддям для розпалювання нових конфліктів.

Список літератури

- Геник М. Оцінка польсько-української війни 1918-1919 рр. у процесі міжнаціонального примирення // Галичина. 2014. Вип. 25-26. С. 323–331.
- Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ–ХХ століть. 2-ге вид. Київ, 2000. 249 с.
- Грушевський М. Історія України (для шкіл). Київ, 1994. С. 556 с.
- Грушевський М. Історія України-Руси. Київ, 1993. Т. ІV. 586 с.
- Зашкільняк Л. Історичні міфи і стереотипи як складова суспільної свідомості та соціальної практики // Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні / ред. Л. Зашкільняк. Львів, 2009. С. 7-35.
- Зашкільняк Л. Образ Польщі та поляків в сучасній Україні // Проблеми слов'язознавства. Львів, 2001. Вип. 60. С. 68-80.
- Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002. С. 527.
- Касьянов Г. Про стереотипи. «Західна Європа». «Східна Європа». Пострадянський простір. Частина 2. «Східна Європа». Фрагмент монографії // «PAST CONTINUOUS : Історична політика 1980-х–2000-х рр. (Україна та сусіди)». URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/2147-georgij-kasyanov-pro-stereotipi-zakhidna-evropa-skhidna-evropa-postradnyanskij-prostir-chastina-2-skhidna-evropa> (дата звернення: 25.04.2021)
- Кралуц П. Річ Посполита двох народів: стереотипи українські. URL : <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Kraluk14.htm> (дата звернення: 25.04.2021)
- Кресло А.С. Польсько-українські стосунки й образ України у польській пресі (1991-2003) : монографія, Львів, 2005. 128 с.

- Литвин Г. Шляхта Київщини, Волині та Брацлавщини (1569 – 1648), пер. з польської Л. Лисенко. Київ, 2016. С. 112-113.
- Морозова О. Актуальні проблеми українсько-польських відносин в новітній польській історіографії // Харківський історіографічний збірник. Харків, 2013. Вип. 12. С. 95-111.
- Морозова О. Волинська трагедія у сучасній українській і польській історіографії // Чорноморський літопис. Миколаїв, 2013. Вип. 7. С. 105-111.
- Морозова О. Українсько-польські відносини у вимірі національної пам'яті // Національна та історична пам'ять. Збірник наукових праць. Київ, 2012, Вип. 5. С. 113-117.
- Морозова О. Українсько-польські відносини часів II Світової війни й післявоєнного періоду: історіографія питання // *Zeszyty historyczne. Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie* / red. A. Stroynowski, Częstochowa, 2015, T. XIV. S. 147-160.
- Морозова О. С. Дослідження історії України першої половини XX ст. в сучасній польській історіографії : напрямки, концепції, дискусії : монографія. Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. 432 с.
- Портнов А. Зачароване коло національних історій. URL : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/07/18/130915/> (дата звернення: 25.04.2021).
- Портнов А. Образ «фашистской» Галичини невыгоден не только Львову, но и Киеву и Донецку. URL : https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/11428-andrej-portnov-obraz-fashistskoj-galichiny-nevygoden-ne-tolko-lvovu-no-i-kievu-i-donecku.html (дата звернення: 25.04.2021).
- Русина О. Україна під татарами і Литвою. Київ, 1998. 319 с.
- Симоненко Р., Табачник Д. Українсько-польські відносини та боротьба за єдність України XIX – початок XX ст. Нариси. Київ, 2007. С. 698-700.
- Хахула Л. Стереотипи польсько-українських відносин у польській пресі 90-х рр. XX ст. – початку XXI ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, 2008. Вип. 17. С. 618-622.
- Шаповал Ю. Чи шкодить сучасна політика пам'яті євроінтеграційним прагненням України?. Доповідь, виголошена на Міжнародній науковій конференції «Шлях до Європи: польський та український досвід». URL : <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=4025> (дата звернення : 27.04.2021)
- Яковенко Н. Нарис історії середньовічної і модерної України. Київ, 2005. 584 с.
- Яковенко Н. Образ сусіда в наших підручниках історії. URL : <http://www.istpravda.com.ua/research/2010/12/15/8970/> (дата звернення 25.04.2021). Eberhardt P. Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej. Lublin, 2004. 302 s.
- Kresy Wschodnie. Gospodarcze i społeczne znaczenie polskich kresow / red. T. Glowinski. Wrocław, 2015. 376 s.
- Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w XIX i XX wieku / red. A. Czyżewski, R. Stobiecki, T. Toborek, L. Zaskilniak. Warszawa–Łódź, 2012. 496 s.
- Motyka G. Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939-1948 w polskiej historiografii po roku 1989 // *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w.* / red. P. Kosiewski i G. Motyka, Kraków : UNIVERSITAS, 2000. S. 166-178.

- Olszański A. Konflikt polsko-ukrainski 1943-1947. Warszawa, Wyd-wo literackie, 2011, 524 s.
- Podzielone narody. Szkice z historii stosunków polsko-ukraińskich w latach 40. XX wieku / red. M. Białokur, M. Patelski. Toruń-Opole : wyd-wo Adam Marszałek, 2010, 252 s.
- Serczyk W.A. Stereotypy w historii stosunkow polsko-ukrainskich. Drogi do prawdy // Stereotypy narodowosciowe na pograniczu / red. W. Bonusiak, Rzeszow 2002. S. 11-13.
- Stoczewska B. Wizerunek Ukraińca w polskiej myśli politycznej – perspektywa historyczna oraz współczesne odniesienia // Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin-Polonia, 2011. Vol. LVIII, 1. S. 139-155.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ КРАЇН-УЧАСНИЦЬ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF DEMOCRATIC TRANSFORMATIONS OF THE EASTERN PARTNERSHIP MEMBER COUNTRIES

The importance of democratic transformations in the Eastern Partnership member countries for integration with the European Union is shown. Peculiarities and problems of the political regime's transformation of the Eastern Partnership member countries are studied. On the basis of the democracy index, a comparative analysis of the dynamics of democratic transformations in Azerbaijan, Belarus, Armenia, Georgia, Moldova and Ukraine was carried out.

Key words: *Eastern Partnership, democracy, democracy index, democratic transformation, comparative analysis.*

У 2009 р. Європейський Союз у рамках східної політики оголосив про створення ініціативи «Східне партнерство». Її ціль полягала в тому, щоб сприяти зближенню Європейського Союзу з низкою країн колишнього Радянського Союзу. Відтак «Східне партнерство» поширювалося на країни ЄС та 6 країн пострадянського простору – Україну, Молдову, Білорусь, Вірменію, Грузію та Азербайджан.

Основною метою ініціаторів програми була підтримка реформ у головних сферах суспільного життя пострадянських держав – політичній, економічній та соціальній. Важливе місце приділяли розвитку демократії та розбудові правової держави. Однак проблема актуалізується тим фактом, що різні учасники ініціативи «Східне партнерство» мали різні зовнішньополітичні цілі та поточний стан розвитку демократії.

Вивчення обраної проблематики є вкрай актуальне і для України, зважаючи на те, що наша держава задекларувала та законодавчо закріпила прагнення реалізувати євроінтеграційний вектор зовнішньополітичного розвитку, який став демократичною альтернативою відносинам з російським агресором. Відтак вивчення стану розвитку демократії у країнах-учасницях «Східного партнерства» та порівняння динаміки демократичних трансформацій вбачається важливим та актуальним.

Проблематика «Східного партнерства» стала об'єктом уваги низки вітчизняних науковців та аналітиків. У цьому контексті насамперед варто згадати

1. БУЧИН Микола - доктор політичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету "Львівська політехніка"

таких дослідників: У. Ільницька², Ю. Палагнюк³, О. Скрипник⁴, Я. Турчин⁵ та ін. Вони вивчали суть, особливості, проблеми та перспективи реалізації політики «Східного партнерства». Водночас, значно менше уваги приділяли дослідженню динаміки демократичних трансформацій учасників «Східного партнерства», особливо – у порівняльному контексті. Відтак проблематика порівняння динаміки демократичних трансформацій країн-учасниць «Східного партнерства» вимагає більш комплексних наукових досліджень.

Мета публікації – здійснити порівняльний аналіз динаміки демократичних трансформацій країн-учасниць «Східного партнерства».

Офіційно ініціатива ЄС «Східне партнерство» було започатковано на саміті в Празі, який відбувся в травні 2009 р. Результатом роботи саміту стало прийняття Спільної декларації, в якій були задекларовані головні принципи і цілі «Східного партнерства». У Декларації було відзначено важливість того, щоб всі учасники дотримувалися низки фундаментальних цінностей (демократія, верховенство права, повага до прав і свободи особи), були віддані принципам міжнародного права, цілям сталого розвитку, механізмам ринкової економіки та ефективного управління⁶.

Водночас головною метою реалізації ініціативи «Східне партнерство» було задекларовано намір створити умови для зміцнення політичної асоціації та економічної інтеграції східноєвропейських країн та ЄС у майбутньому. Європейський Союз, зі свого боку, гарантував, що буде надавати допомогу в розбудові суспільних інститутів західного типу в країнах-учасницях програми. Крім того, ЄС зобов'язався сприяти адаптації економік 6 пострадянських країн до умов європейського ринку. Механізмами досягнення цього мало стати поглиблення вільної торгівлі та лібералізації візового режиму. Крім того, у Спільній декларації наголошували на необ-

2. Ільницька У.В. «Східне партнерство» як вимір Європейської політики сусідства та діалоговий рівень співробітництва України з ЄС / У.В. Ільницька // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2014. – Вип. 26. – С. 113-120

3. Палагнюк Ю. Зміст та перспективи політики Східного партнерства як зовнішньополітичної ініціативи ЄС щодо України / Ю. Палагнюк // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 2 (21). – С. 13-21.

4. Скрипник О.М. Співпраця України із Європейським Союзом на рівні першої тематичної платформи «Демократія, належне управління та стабільність» [Електронний ресурс] / О.М.Скрипник. – 2017. – Режим доступу: <http://usj.udpu.edu.ua/article/download/130423/126038>

5. Турчин Я.Б. Перспективи Східного партнерства в умовах геополітичних та безпекових змін Східноєвропейського регіону / Я.Б. Турчин // Гуманітарні візії. – 2016. – Вип. 2, № 1. – С. 61-68.

6. Спільна заява Саміту Східного партнерства у Празі [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_437

хідності якнайшвидшого мирного врегулювання конфліктів на території деяких країн-учасниць «Східного партнерства» (на час початку реалізації ініціативи заморожені конфлікти були наявними на території Азербайджану, Грузії та Молдови)⁷.

«Східне партнерство» може реалізовуватися як у двосторонньому (відносини ЄС із кожною з країн-учасниць), так і в багатосторонньому форматах. Багатосторонній формат «Східного партнерства» відбувається на чотирьох рівнях:

I – зустрічі глав держав та глав урядів країн-партнерів та країн – членів ЄС. Такі зустрічі відбуваються один раз на 2 роки.

II – зустрічі міністрів закордонних справ держав-партнерів та держав – членів ЄС, які відбуваються щорічно навесні.

III – функціонування 4 тематичних платформ, які відповідають основним сферам співпраці. Практично втілене в зустрічах високих посадових осіб країн-учасників «Східного партнерства» та ЄС, які відбуваються двічі на рік.

IV – утворення та діяльність комітетів з підтримки функціонування тематичних платформ⁸.

У контексті досліджуваної проблематики важливим є третій рівень. У рамках «Східного партнерства» функціонують такі тематичні платформи:

1. Демократія, належне врядування та стабільність.
2. Економічна інтеграція та зближення з політиками ЄС.
3. Енергетична безпека.
4. Міжлюдські контакти.

На тематичних платформах відбувається обмін інформацією і досвідом держав-партнерів щодо втілення реформ та інституційних перетворень. Крім того, діяльність платформ сприяє встановленню безпосередніх зв'язків між експертами з пострадянських країн-партнерів та країн-членів ЄС. Варто відзначити, що засідання кожної з тематичних платформ відбуваються щонайменше два рази на рік⁹.

Найбільш цікавою для нас є перша платформа, адже вона має на меті сприяти демократичним та економічним перетворенням у східних сусідів ЄС. Платформа покликана сприяти розвитку демократичних інститутів, які мають забезпечувати стабільність держави. Йдеться насамперед про виборчі стандарти, законодавство щодо мас-медіа, боротьбу з корупцією. Платфор-

7. Там само

8. Палагнюк Ю. Зміст та перспективи політики Східного партнерства як зовнішньополітичної ініціативи ЄС щодо України / Ю. Палагнюк // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 2 (21). – С. 18

9. Східне партнерство [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/shidne-partnerstvo>

ма також ставить за мету збільшувати ефективність державного апарату та розширяти участь громадянського суспільства у їхньому функціонуванні¹⁰.

Як бачимо, демократичний розвиток є важливою складовою, метою та умовою зближення держав-учасниць «Східного партнерства» з ЄС. Тому вбачаємо за доцільне з'ясувати динаміку та тенденції демократичних трансформацій у пострадянських країнах-учасницях «Східного партнерства» – Україні, Молдові, Білорусі, Вірменії, Грузії та Азербайджані. Для цього скористаємося міжнародними індексами, які дають змогу визначати рівень демократії загалом, і окремі її складові.

Ми використовуватимемо для визначення рівня демократичності політичного режиму Індекс демократії (The Democracy Index) – глобальне дослідження країн світу за показником рівня демократії у вигляді рейтингу. Індекс формується за методикою британського дослідницького центру The Economist Intelligence Unit (аналітичний підрозділ британського журналу The Economist). У його основі – комбінація експертних оцінок і результатів опитувань громадської думки з відповідних країн. Індекс містить 60 показників, згрупованих у п'ять основних категорій, які характеризують стан демократії всередині держави: виборчий процес і плюралізм; діяльність уряду; політична участь; політична культура; громадянські свободи. У підсумковому рейтингу всі держави класифікуються за типом режиму на чотири категорії: повна демократія (8.01-10 балів); неповна (недосконала) демократія (6.01-8 балів); гібридний режим (4.01-6 балів); авторитарний режим (0-4 бали). Варто зазначити, що організація не вказує ні самих експертів, ні їхньої кількості. Також невідомо, чи є ці фахівці співробітниками The Economist Intelligence Unit або ж незалежними дослідниками, що певною мірою знижує цінність результатів дослідження¹¹.

Зважаючи на те, що ми прагнемо з'ясувати динаміку демократизації у контексті реалізації «Східного партнерства», вбачаємо за доцільне визначити рівень демократичності країн-учасниць ініціативи з 2010 р. (у 2009 р., коли було започатковане «Східне партнерство», індекс демократії не обчислювався) і до сьогодні (останні дослідження рівня демократії датовано 2020 р.). Для цього розглянемо, як змінювалися показники індексу демократії 6 країн-учасниць «Східного партнерства» з 2010 р. до сьогодні.

Азербайджан. За індексом демократії у 2010 р. країна займала 135-е місце у світі з показником індексу 3.15, що означало належність Азербайджану до

10. Відтоді, як 2004 року ЄС значно розширився на Схід [Електронний ресурс] // Інститут політичної освіти. – Режим доступу: <http://ipo.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/uk.pdf>

11. Рейтинг стран мира по уровню демократии [Електронний ресурс] // Гуманитарные технологии. – Режим доступу: <https://gtmarket.ru/ratings/democracy-index/info>

категорії країн з авторитарним режимом¹². До 2012 р. ситуація не змінювалася, а починаючи з 2013 р. рівень демократії в Азербайджані почав поступово падати, досягаючи у 2016-2018 рр. найнижчого показника – 2.65¹³. У 2019 р. індекс демократії дещо зріс і становив 2.75¹⁴. Останній показник рівня демократії 2020 р. – 2.68. У загальному рейтингу країн за цим показником Азербайджан займає 146-е місце у світі та належить до авторитарних держав¹⁵. Більш детально з показниками можна ознайомитися у Таблиці 1.

Білорусь. За індексом демократії у 2010 р. країна займала 130-е місце у світі з показником індексу 3.34, що означало належність Білорусі до категорії країн з авторитарним режимом¹⁶. Починаючи з 2011 р. рівень демократії в Білорусі почав поступово падати, досягнувши у 2013 р. показника 3.04¹⁷. У 2014 р. у країні зафіксовано найвищий рівень демократії за весь досліджуваний нами період – 3.69 (125-е місце у світі), що, однак, все одно означало належність Білорусі до категорії авторитарних режимів¹⁸. Починаючи з 2015 р. індекс демократії у країні починає знижуватися, зупинившись у 2019 р. на найнижчому рівні – 2.48 (150-е місце)¹⁹. Останній показник рівня демократії 2020 р. в Білорусі – 2.59, що показує незначне зростання індексу. У загальному рейтингу

12. Democracy Index 2010: Democracy in Retreat [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2010. – 46 р. – Режим доступу: https://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf

13. Democracy Index 2018: Me too? Political Participation, Protest and Democracy [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2018. – 68 р. – Режим доступу: https://275rzy1ul4252pt1hv2dqyuf-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2019/01/Democracy_Index_2018.pdf

14. Democracy Index 2019: A Year of Democratic Setbacks and Popular Protests [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2019. – 73 р. – Режим доступу: <https://www.in.gr/wp-content/uploads/2020/01/Democracy-Index-2019.pdf>

15. Democracy Index 2020: In sickness and in health [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2020. – 75 р. – Режим доступу: <https://www.dnevnik.bg/file/4170840.pdf>

16. Democracy Index 2010: Democracy in Retreat [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2010. – 46 р. – Режим доступу: https://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf

17. Democracy Index 2013: Democracy in Limbo [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2013. – 47 р. – Режим доступу: https://siyosat.files.wordpress.com/2014/10/democracy_index_2013_web-2.pdf

18. Democracy Index 2014: Democracy and Its Discontents [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2014. – 58 р. – Режим доступу: <https://dataspace.princeton.edu/bitstream/88435/dsp01cf95jd932/1/Democracy-index-2014.pdf>

19. Democracy Index 2019: A Year of Democratic Setbacks and Popular Protests [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2019. – 73 р. – Режим доступу: <https://www.in.gr/wp-content/uploads/2020/01/Democracy-Index-2019.pdf>

країн за цим показником Білорусь займає 148-е місце у світі та належить до авторитарних держав²⁰. Більш детально з показниками можна ознайомитися у Таблиці 1.

Вірменія. За рівнем демократії у 2010 р. країна займала 109-е місце у світі з показником індексу 4.09, що означало належність Вірменії до категорії країн з гібридним режимом²¹. До 2012 р. ситуація не змінювалася, у 2013 р. рівень демократії в країні знизився до показника 4.02²². У 2014 р. індекс демократії у Вірменії зріс до 4.13, а у наступні 2 роки знову падав. У 2016 р. країні було присвоєно найнижчий показник за весь досліджуваний період – 3.88, що означало, окрім цього, перехід Вірменії до категорії держав з авторитарним режимом²³. Варто зазначити, що це був єдиний випадок, коли країна опускалася за рівнем демократії у найнижчу категорію. Упродовж 2017-2019 рр. рівень демократизації Вірменії характеризувався доволі стрімкою позитивною динамікою: 2017 р. – 4.11 (111-е місце); 2018 р. – 4.79 (103-є місце); 2019 р. – 5.54 (86-е місце). У 2020 р. індекс демократії у Вірменії дещо знизився (5.35), а у загальному рейтингу країна опустилася до 89-го місця²⁴. Більш детально з показниками можна ознайомитися у Таблиці 1.

Грузія. За рівнем демократії у 2010 р. країна займала 103-є місце у світі з показником індексу 4.59, що означало належність Грузії до категорії країн з гібридним режимом²⁵. Упродовж наступних років країна демонструвала доволі значний прогрес у плані демократизації. Індекс демократії суттєво зростав, досягнувши у 2013 р. найвищого рівня – 5.95, а Грузія піднялася у загальному

20. Democracy Index 2020: In sickness and in health [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2020. – 75 р. – Режим доступу: <https://www.dnevnik.bg/file/4170840.pdf>

21. Democracy Index 2010: Democracy in Retreat [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2010. – 46 р. – Режим доступу: https://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf

22. Democracy Index 2013: Democracy in Limbo [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2013. – 47 р. – Режим доступу: https://siyosat.files.wordpress.com/2014/10/democracy_index_2013_web-2.pdf

23. Democracy Index 2016: Revenge of the “deplorables” [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2016. – 75 р. – Режим доступу: <http://felipesahagun.es/wp-content/uploads/2017/01/Democracy-Index-2016.pdf>

24. Democracy Index 2020: In sickness and in health [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2020. – 75 р. – Режим доступу: <https://www.dnevnik.bg/file/4170840.pdf>

25. Democracy Index 2010: Democracy in Retreat [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2010. – 46 р. – Режим доступу: https://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf

рейтингу країн на 78-е місце²⁶. У 2014 р. у державі було зафіксовано незначне зниження індексу демократії з подальшим зростанням у наступні роки: 2014 р. – 5.82 (81-е місце); 2015 р. – 5.88 (82-е місце); 2016-2017 рр. – 5.93 (78-е та 79-е місця відповідно)²⁷. Починаючи з 2018 р. рівень демократії у Грузії знову демонструє зниження: 2018 р. – 5.50 (89-е місце); 2019 р. – 5.42 (90-е місце); 2020 р. – 5.31 (91-е місце)²⁸. Більш детально з показниками можна ознайомитися у Таблиці 1.

Молдова. За рівнем демократії у 2010 р. країна займала 66-е місце у світі з показником індексу 6.33, що не тільки означало належність Молдови до категорії країн із недосконалою демократією, але й найвищий рівень демократії серед 6 країн-учасниць «Східного партнерства» на період запровадження цієї ініціативи ЄС²⁹. У наступні роки індекс демократії Молдови залишався практично незмінним, а у 2015 р. піднявся до найвищого рівня – 6.35³⁰. У 2016 р. індекс демократії країни суттєво знижується – до рівня 6.01, а у загальному рейтингу Молдова опускається на 76-е місце³¹. Надалі рівень демократії в країні продовжив своє зниження: 2017 р. – 5.94 (78-е місце); 2018 р. – 5.85 (79-е місце); 2019 р. – 5.75 (83-е місце)³². Така тенденція не тільки показувала зростання недемократичних тенденцій у Молдові, але й означала потрапляння країни з категорії недосконалих демократій до категорії гібридних режимів. У 2020 р. індекс демократії в Молдові незначною мірою зріс до показника 5.78, а у загальному рейтингу країна піднялася на 3 позиції, посідаючи сьогодні

26. Democracy Index 2013: Democracy in Limbo [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2013. – 47 р. – Режим доступу: https://siyosat.files.wordpress.com/2014/10/democracy_index_2013_web-2.pdf

27. Democracy Index 2017: Free Speech under Attack [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2017. – 82 р. – Режим доступу: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadFile?gld=34079>

28. Democracy Index 2020: In sickness and in health [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2020. – 75 р. – Режим доступу: <https://www.dnevnik.bg/file/4170840.pdf>

29. Democracy Index 2010: Democracy in Retreat [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2010. – 46 р. – Режим доступу: https://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf

30. Democracy Index 2015: Democracy in an age of anxiety [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2015. – 67 р. – Режим доступу: https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=DemocracyIndex2015

31. Democracy Index 2016: Revenge of the “deplorables” [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2016. – 75 р. – Режим доступу: <http://felipesahagun.es/wp-content/uploads/2017/01/Democracy-Index-2016.pdf>

32. Democracy Index 2019: A Year of Democratic Setbacks and Popular Protests [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2019. – 73 р. – Режим доступу: <https://www.in.gr/wp-content/uploads/2020/01/Democracy-Index-2019.pdf>

80-е місце за рівнем демократії у світі³³. Більш детально з показниками можна ознайомитися у Таблиці 1.

Україна. За рівнем демократії у 2010 р. Україна займала 67-е місце у світі з показником індексу 6.30. Це означало належність нашої держави до категорії країн з недосконалою демократією. Також цей рівень демократії був одним із найвищих серед 6 країн-учасниць «Східного партнерства»³⁴. Проте вже з наступного року рівень демократії в Україні почав суттєво падати, що можна пов'язувати з перемогою на виборах президента В. Януковича. Це одразу ж призвело до того, що наша держава з категорії недосконалої демократії опустилася в нижчу категорію держав з гібридним політичним режимом. Найнижче цей показник опустився до позначки 5.42 у 2014 р., що було пов'язано із початком бойових дій на території України. У цей рік у загальному рейтингу держав Україна опустилася до 92 місця³⁵. Згодом індекс демократії в нашій державі почав поступово зростати, досягнувши у 2019 р. рівня 5.90 (78-е місце у світі)³⁶. У 2020 р. індекс демократії в Україні знизився до показника 5.81, а у загальному рейтингу країна опустилася на 1 позицію, посідаючи сьогодні 79-е місце за рівнем демократії у світі³⁷. Більш детально з показниками можна ознайомитися у Таблиці 1.

Таблиця 1. Індекс демократії (ІД) у пострадянських країнах-учасницях «Східного партнерства» у період з 2010 р. по 2020 р.

Рік	Країни-учасниці											
	Азербайджан		Білорусь		Вірменія		Грузія		Молдова		Україна	
	ІД	Місце	ІД	Місце	ІД	Місце	ІД	Місце	ІД	Місце	ІД	Місце
2010	3.15	135	3.34	130	4.09	109	4.59	103	6.33	66	6.30	67
2011	3.15	140	3.16	139	4.09	111	4.74	102	6.33	66	5.94	79
2012	3.15	139	3.04	141	4.09	114	5.53	93	6.32	68	5.91	80
2013	3.06	141	3.04	142	4.02	116	5.95	78	6.32	69	5.84	86
2014	2.83	148	3.69	125	4.13	113	5.82	81	6.32	69	5.42	92
2015	2.71	149	3.62	127	4.00	116	5.88	82	6.35	70	5.70	87
2016	2.65	148	3.54	127	3.88	120	5.93	78	6.01	76	5.70	87

33. Democracy Index 2020: In sickness and in health [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2020. – 75 p. – Режим доступу: <https://www.dnevnik.bg/file/4170840.pdf>

34. Democracy Index 2010: Democracy in Retreat [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2010. – 46 p. – Режим доступу: https://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf

35. Democracy Index 2014: Democracy and Its Discontents [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2014. – 58 p. – Режим доступу: <https://dataspace.princeton.edu/bitstream/88435/dsp01cf95jd932/1/Democracy-index-2014.pdf>

36. Democracy Index 2019: A Year of Democratic Setbacks and Popular Protests [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2019. – 73 p. – Режим доступу: <https://www.in.gr/wp-content/uploads/2020/01/Democracy-Index-2019.pdf>

37. Democracy Index 2020: In sickness and in health [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit report. – 2020. – 75 p. – Режим доступу: <https://www.dnevnik.bg/file/4170840.pdf>

2017	2.65	148	3.13	138	4.11	111	5.93	79	5.94	78	5.69	84
2018	2.65	149	3.13	137	4.79	103	5.50	89	5.85	79	5.69	84
2019	2.75	146	2.48	150	5.54	86	5.42	90	5.75	83	5.90	78
2020	2.68	146	2.59	148	5.35	89	5.31	91	5.78	80	5.81	79

Розглядаючи стан розвитку демократії країн-учасниць «Східного партнерства» як умову інтенсифікації їхніх відносин з ЄС варто, на нашу думку, розглядати не лише поточний стан рівня демократії, але й звертати увагу на динаміку демократичних трансформацій у цих країнах. Відтак з вищезазначеного аналізу можемо побачити, що дві з досліджуваних країн (Азербайджан та Білорусь) демонструють прямолінійну негативну тенденцію до зниження рівня демократії. На період започаткування ініціативи «Східне партнерство» вони були авторитарними режимами і залишаються такими й сьогодні. Проте суттєве зниження показника індексу демократії свідчить про посилення авторитарних тенденцій у цих державах³⁸.

Вірменія та Грузія на період започаткування «Східного партнерства» належали до категорії гібридних режимів, вони залишаються такими і до сьогодні. Проте показники індексу демократії в цих країнах суттєво зросли у порівнянні з 2010 р., що засвідчує тенденцію до поступової демократизації їхнього суспільно-політичного ладу. Водночас варто відзначити, що динаміки розвитку демократії у Вірменії та Грузії є суттєво відмінними. У Вірменії тривалий час не було суттєвого покращення рівня демократії. Навпаки, країна демонструвала незначне зниження індексу демократії та навіть опускалася у 2016 р. у категорію авторитарних політичних режимів. Проте в останні роки у Вірменії спостерігаємо суттєве зростання рівня демократії, яке, однак, зважаючи на поствоєнний стан, може змінитися у зворотному напрямку³⁹.

На відміну від Вірменії, Грузія тривалий час демонструвала тенденцію до зростання рівня демократії. Однак починаючи з 2018 р. у країні спостерігаємо негативну динаміку демократичних трансформацій, а рівень індексу демократії почав суттєво знижуватися⁴⁰.

Молдова та Україна на період започаткування «Східного партнерства» належали до категорії недосконалих демократій. Проте показники індексу демократії в цих країнах суттєво знизилися у порівнянні з 2010 р., а самі країни в загальному рейтингу опустилися у категорію гібридних режимів. Водночас варто відзначити, що динаміки розвитку демократії у Молдові та Україні є суттєво відмінними. У Молдові тривалий час спостерігався стабільний та відносно високий рівень демократії, який, однак, в останні роки суттєво знизився⁴¹.

38. Democracy Index 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020

39. Там само

40. Там само

41. Там само

На відміну від Молдови, Україна тривалий час демонструвала тенденцію до суттєвого зниження рівня демократії. Однак починаючи з 2015 р., у країні спостерігаємо різновекторну динаміку демократичних трансформацій, а рівень індексу демократії коливається то в напрямку незначного підвищення, то в напрямку незначного зниження⁴².

Для кращої візуалізації результатів порівняння динаміки демократичних трансформацій у пострадянських країнах-учасницях «Східного партнерства» див. таблицю 2.

Таблиця 2. Динаміка трансформації країн-учасниць «Східного партнерства» у період з 2010 р. по 2020 р.

Країна-учасниця	Стартовий статус	Поточний статус	Ротація статусів	Характер трансформації	Спрямованість трансформації
Азербайджан	Авторитарний режим	Авторитарний режим	Відсутня	Лінійна	Нисхідна (авторитаризація)
Білорусь	Авторитарний режим	Авторитарний режим	Відсутня	Лінійна	Нисхідна (авторитаризація)
Вірменія	Гібридний режим	Гібридний режим	Наявна	Лінійна	Висхідна (демократизація)
Грузія	Гібридний режим	Гібридний режим	Відсутня	Параболо-подібна	Висхідно-нисхідна
Молдова	Недосконала демократія	Гібридний режим	Наявна	Лінійна	Нисхідна (авторитаризація)
Україна	Недосконала демократія	Гібридний режим	Наявна	Циклічна	Нисхідно-висхідна

Підсумовуючи, можемо відзначити, що країни-учасниці «Східного партнерства» мали різні стартові позиції на період започаткування ініціативи ЄС та демонструють різну динаміку демократичних трансформацій. Найбільш високий рівень демократії за результатами дослідження спостерігається в Україні та Молдові, дещо нижчий – у Вірменії та Грузії. В Азербайджані та Білорусі посилюються авторитарні тенденції, що у поєднанні з геополітичними орієнтирами (Азербайджану – в бік Туреччини, а Білорусі – в бік Росії) дає підстави стверджувати про відсутність євроінтеграційних перспектив цих держав як мінімум у коротко- та середньостроковій перспективах. Вірменія хоч і демонструє суттєвий прогрес у контексті розвитку демократії, проте поразка у війні з Азербайджаном та традиційна орієнтація на Росію суттєво знижують перспективи інтенсифікації євроінтеграційного вектору зовнішньої політики в найближчому майбутньому.

Україна, Молдова та Грузія демонструють суттєво вищий рівень демократії, що у поєднанні з наявністю бажання політичних еліт цих країн зближуватися з ЄС робить їх більш реальними кандидатами на вступ у ЄС в майбутньому. Цьому, однак, може завадити непослідовність демократичних перетворень, наявність на їхніх територіях заморожених конфліктів та небажання Росії ви-

42. Там само

пустити їх зі сфери свого геополітичного впливу. Водночас можна стверджувати, що щодо України, Молдови та Грузії ініціатива ЄС «Східне партнерство» була доволі ефективною та сприяла проведенню в цих країнах демократичних реформ. А перспективи їхнього зближення з ЄС значною мірою будуть залежати від внутрішніх реформ, у тому числі – в напрямку розбудови демократії, правової держави, боротьби з корупцією.

Список літератури

- Відтоді, як 2004 року ЄС значно розширився на Схід // Інститут політичної освіти.
– URL: <http://ipo.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/uk.pdf>
- Ільницька У.В. «Східне партнерство» як вимір Європейської політики сусідства та діалоговий рівень співробітництва України з ЄС / У.В. Ільницька // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2014. – Вип. 26. – С. 113-120.
- Палагнюк Ю. Зміст та перспективи політики Східного партнерства як зовнішньополітичної ініціативи ЄС щодо України / Ю. Палагнюк // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 2 (21). – С. 13-21.
- Рейтинг стран мира по уровню демократии [Електронний ресурс] // Гуманитарные технологии. – URL: <https://gtmarket.ru/ratings/democracy-index/info>
- Скрипник О.М. Співпраця України із Європейським Союзом на рівні першої тематичної платформи «Демократія, належне управління та стабільність» [Електронний ресурс] / О.М. Скрипник. – 2017. – URL: <http://usj.udpu.edu.ua/article/download/130423/126038>
- Спільна заява Саміту Східного партнерства у Празі. – 2009. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_437
- Східне партнерство // Урядовий портал. – URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/uevropajska-integraciya/shidne-partnerstvo>
- Турчин Я.Б. Перспективи Східного партнерства в умовах геополітичних та безпекових змін Східноєвропейського регіону / Я.Б. Турчин // Гуманітарні візії. – 2016. – Вип. 2, № 1. – С. 61-68.
- Democracy Index 2010: Democracy in Retreat // The Economist Intelligence Unit report. – 2010. – 46 p. – URL: https://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf
- Democracy Index 2011: Democracy under Stress // The Economist Intelligence Unit report. – 2011. – 48 p. – URL: https://dataspace.princeton.edu/bitstream/88435/dsp01rr172068g/1/Democracy_Index_2011_Updated.pdf
- Democracy Index 2012: Democracy at a Standstill // The Economist Intelligence Unit report. – 2012. – 45 p. – URL: <https://civitanaorg.files.wordpress.com/2014/05/democracy-index-2012.pdf>
- Democracy Index 2013: Democracy in Limbo // The Economist Intelligence Unit report. – 2013. – 47 p. – URL: https://siyosat.files.wordpress.com/2014/10/democracy_index_2013_web-2.pdf
- Democracy Index 2014: Democracy and Its Discontents // The Economist

- Intelligence Unit report. – 2014. – 58 p. – URL: <https://dataspace.princeton.edu/bitstream/88435/dsp01cf95jd932/1/Democracy-index-2014.pdf>
- Democracy Index 2015: Democracy in an age of anxiety // The Economist Intelligence Unit report. – 2015. – 67 p. – URL: https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=DemocracyIndex2015
- Democracy Index 2016: Revenge of the “deplorables” // The Economist Intelligence Unit report. – 2016. – 75 p. – URL: <http://felipesahagun.es/wp-content/uploads/2017/01/Democracy-Index-2016.pdf>
- Democracy Index 2017: Free Speech under Attack // The Economist Intelligence Unit report. – 2017. – 82 p. – URL: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadFile?gId=34079>
- Democracy Index 2018: Me too? Political Participation, Protest and Democracy // The Economist Intelligence Unit report. – 2018. – 68 p. – URL: https://275rzy1ul4252pt1hv2dqyuf-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2019/01/Democracy_Index_2018.pdf
- Democracy Index 2019: A Year of Democratic Setbacks and Popular Protests // The Economist Intelligence Unit report. – 2019. – 73 p. – URL: <https://www.in.gr/wp-content/uploads/2020/01/Democracy-Index-2019.pdf>
- Democracy Index 2020: In sickness and in health // The Economist Intelligence Unit report. – 2020. – 75 p. – URL: <https://www.dnevnik.bg/file/4170840.pdf>

РЕСПУБЛІКА БІЛОРУСЬ У ФОКУСІ СХІДНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

THE REPUBLIC OF BELARUS IN THE FOCUS OF THE EASTERN POLICY OF THE EUROPEAN UNION

The features of formation of bilateral relations between the European Union and the Republic of Belarus are considered. In particular, the main stages of formation, priorities, EU goals and results of cooperation with Belarus, as well as problematic issues and contradictions are highlighted. Scenarios for the development of relations between the EU and Belarus are proposed, such as: «the new dividing line», «alternative integration formations», «European Belarus», «revolutionary uprising», «neutral Belarus», «multivectority of equal distance», «Russian advantage», «Belarus as part of the Great Russian War». Attention is paid to the influence of the Russian Federation on the internal processes in Belarus and its foreign policy.

Key words: Belarus, European Union, Russia, scenarios.

I. Білорусь між Москвою та Брюсселем.

Сучасна Республіка Білорусь (РБ) перебуває в стані несприйняття міжнародним демократичним оточенням. У геополітичному вимірі Білорусь розташована між двома потужними центрами впливу – Європейським Союзом (ЄС) і Російською Федерацією (РФ). Однак відносини Мінська зі згаданими партнерами не є зрівноваженими, позаяк Білорусь входить до низки потужних геополітичних, економічних і військово-стратегічних проєктів, у заснуванні та діяльності котрих домінують роль відіграє Росія. Йдеться про Союзну державу Білорусі та Росії, Співдружність незалежних держав (СНД), Організацію договору про колективну безпеку (ОДКБ), Митний союз Росії, Казахстану і Білорусі (МС) та Євразійський економічний союз (ЄАЕС).

Ще з початку 90-х рр. ХХ ст. Республіка Білорусь намагалася маневрувати між Європейським Союзом та Російською Федерацією. Відтак часто Білорусь трактують як буферну зону між ЄС, НАТО та Росією. Подібно польський дослідник Л. Войцешак вважає, що основною рисою закордонної політики Білорусі є її багатовекторність, себто утримання стратегічних відносин із

1. **ТУРЧИН Ярина** - доктор політичних наук, професор, Національний університет «Львівська політехніка», ayana.b.turchyn@lpnu.ua

2. **АСТРАМОВИЧ-ЛЕЙК Тереза** - професор Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині, голова комісії з міжнародного співробітництва сейміку Вармінсько-Мазурського воєводства 6-го скликання

Росією при паралельному розвитку співробітництва із західними та іншими партнерами. У цьому випадку багатовекторність виступає своєрідним механізмом для зрівноваження геополітичного впливу Росії³. На думку ж російського дослідника А. Гронського, білоруси після розпаду СРСР найменше піддалися впливу «нової національної антиросійської міфології», а доказом цього стали результати перших президентських виборів, коли в другий тур вийшли два кандидати, які підтримали союз з Росією. Щодо багатовекторності політики А. Лукашенка, то її зміст А. Гронській визначає як дотримання рівної дистанції між Росією та іншими державами⁴. Натомість інша польська дослідниця А. Легуцька стверджує, що, на відміну від України, закордонна політика Білорусі завжди була моноекторною, тобто орієнтованою на Росію⁵. Хоча на офіційному рівні декларують підтримку різних напрямів зовнішньої політики білоруської держави, але на практиці домінує російський. Та й сам А. Лукашенко неодноразово зазначав, що закордонна політика Білорусі насамперед є зорієнтованою на Росію, східних партнерів-учасників російських інтеграційних проєктів, а вже далі Україну, Литву, Латвію та Європейський Союз⁶.

На рівні білоруського суспільства також немає однаковості щодо пріоритетності зовнішньої політики держави. Так, за даними Інституту соціології Республіки Білорусі (серпень 2020 р.) 23,9% білорусів підтримують орієнтацію на Росію, 20,2% - на ЄС, натомість самостійну політику підтримують – 28,6% опитаних. Важливо, що 26% респондентів ще не визначилися. Щодо перспектив Білорусі на міжнародній арені за 5-10 років, то 26,5% опитаних бачать свою державу нейтральною та позаблоковою, 18,3% - членом Європейського Союзу, 15,7% - членом Євразійського економічного союзу. Щодо відносин із Росією, то 61,1 % населення держави вважає, що Білорусь повинна залишатися незалежною державою, а відносини з РФ мають визначатися міжнародними договорами. Спостерігається тенденція до зменшення прихильників створення союзу між обома державами із спільною системою державного управління. І хоча впродовж 2011-2014 рр. відносини

3. Wojcieszak Ł. Wśród szans i barier. Aktualne problemy współpracy Unii Europejskiej z Białorusią // Łukasz Wojcieszak [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://www.wtr.pl/wtrsp/article/view/6237/5915>

4. Гронский А. Отношения Белоруссии с Европейским Союзом и США (1992–2018 гг.): от дистанцирования к дрейфу на Запад / А.Д.Гронский // Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право. - Т. 12. - № 2. - С. 71–97. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://www.ogt-journal.com/jour/article/view/440/391>

5. Legucka A. Polityka wschodnia Unii Europejskiej / A. Legucka. – Warszawa: Akademia Obrony Narodowej, 2008. - s.131.

6. Militarne i niemilitarne aspekty bezpieczeństwa Polski w Unii Europejskiej / [red.nauk. T.Szczurka]. – Warszawa: Wojskowa Akademia Techniczna, 2014. – s.127.

між Білоруссю та Росією покращувалися, але орієнтації на зближення не спостерігалось. Після 2014 р. позитивна оцінка населенням білорусько-російських відносин пішла на спад, а наприкінці 2019 р. взагалі перейшла у від'ємну динаміку⁷. Суспільні настрої білорусів пов'язані як із подіями, які мають місце і всередині держави, так і поза її межами. У першому випадку варто говорити про авторитарний режим А. Лукашенка, а в другому – агресивну зовнішню політику РФ та намагання ЄС демократизувати країни пострадянського простору.

Значення Республіки Білорусі у фокусі зовнішньої політики її безпосередніх сусідів також різниться. Так, стратегічність Білорусі для Росії визначається щонайменше декількома факторами, а саме: воєнно-стратегічним (через РБ пролягає найближчий шлях до Європи; тут розташовані дві потужні російські військові бази; військові сили Білорусі, фактично, є частиною російських збройних сил і використовуються для захисту західних кордонів Росії); увагою до РБ як транзитної території, у тому числі й для постачання енергоресурсів до ЄС. Отож Кремль зацікавлений у посиленні тут свого впливу та підтримці внутрішньополітичної стабільності Білорусі.

Досить складними є політичні відносини Білорусі з європейськими партнерами, хоча й встановились ще у 1991 р., коли Європейське економічне співтовариство визнало білоруську незалежність. Сьогодні Білорусь - єдина європейська держава, яка не є членом Ради Європи⁸, а її співробітництво з ЄС не має нормативно-правового оформлення. Також, на думку польського дослідника Я. Собчака, Білорусь є справжнім викликом для ЄС, позаяк межує з трьома країнами-членами європейської спільноти – Литвою, Латвією та Польщею. Однак інтерес ЄС до Республіки Білорусі не визначається виключно безпековими питаннями, які, безумовно, є домінуючими. Німецькі аналітики К.-О. Ланг і М. Коопманн виокремлюють декілька пріоритетів ЄС у співпраці з Білоруссю. По-перше, покращення політичної ситуації в державі, яка залежить виключно від кроків національного керівництва, але такі зусилля, за потребою, можуть бути підтримані європейськими партнерами (наприклад, за допомогою декларацій, політичних дій чи санкцій). По-друге, для ЄС важливо реформувати білоруську економічну систему в конкурентоздатну та ринкову, яка не лише зможе утримувати населення держави, а й забезпечить привабливість Білорусі для ЄС як торговельного партнера. По-третє, Білорусь є особливим сусідом ЄС з огляду на енергетичну безпеку регіону, бо щонайменше

7. Динамика оценок внешнеполитических векторов Беларуси (по данным мониторинговых исследований Института социологии НАН Беларуси) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://socio.bas-net.by/dinamika-otsenok-vneshnepoliticheskikh-vektorov-belarusi-po-dannym-monitoringovyh-issledovanij-instituta-sotsiologii-nan-belarusi/>

8. Rosia. Ukraina. Białorus. Wybrane dylematy rozwoju [red.nauk. S.Gardocki]. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2013. – s. 121.

в середньостроковій перспективі РБ й надалі виконуватиме роль транзитера російських енергоносіїв. По-четверте, європейські партнери висловлюють зацікавлення в співпраці з питань міграції, запобігання злочинності, безпеки зовнішніх кордонів ЄС, а також залучення Білорусі до європейської транспортної інфраструктури як транзитної держави між ЄС і Росією. Попри те аналітики наголошують, що досягти таких цілей можливо за умови встановлення в Білорусі прозорості, ефективної системи державного управління та адміністративної практики, яка буде враховувати інтереси громадян⁹. У цьому контексті директор Інституту стратегічних досліджень Білорусі В. Сіліцкій зазначає, що ЄС виявляє інтерес до співпраці з РБ щонайменше в декількох основних напрямках, зокрема регіональної та субрегіональної безпеки, протидії транскордонним загрозам, охорони довкілля, транзиту, транспорту, енергетики, запобігання нелегальній міграції та наркотрафіку. Окремі дослідники обґрунтовують доцільність співпраці з Білоруссю з огляду на демографічну кризу, наголошуючи, що в 2025 р. дефіцит робочої сили ЄС досягне 16,3-21,25 млн. осіб. Власне, Білорусь та Україна можуть стати потенційними донорами робочої сили, адже на території тих держав буде мешкати приблизно 50 млн. осіб, у тому числі працездатних – 25,8 млн. Наближення Білорусі до ЄС також обмежить вплив РФ в європейському регіоні, а відтак посилить його стабільність і трансформаційну силу європейських партнерів¹⁰. Наразі стан відносин між Республікою Білоруссю і Європейським Союзом визначається низкою факторів, а саме: 1) особливістю внутрішніх суспільно-політичних процесів, які мають місце в РБ; 2) російсько-білоруським партнерством; 3) подіями, які відбуваються в регіоні загалом, у тому числі в ЄС і країнах Східного партнерства; 4) форматом відносин між Росією та демократичним світом. Якщо російські партнери зацікавлені в стабільній Білорусі, то західні – в економічно розвинутому та демократичному східному сусідіві¹¹.

II. Основні етапи розвитку сучасної зовнішньої політики Білорусі.

Існують різні підходи до виокремлення основних етапів розвитку сучасної зовнішньої політики Білорусі, запропоновані цілою низкою дослідників, як-от: В. Улаховічем, С. Лемассоном, А. Тихомировим, В. Шадурським,

9. Беларусь и Европейский Союз: от изоляции к сотрудничеству [Под ред. Х.-Г. Вика, Ш. Малериуса]. – Вильнюс: Фонд Конрада Аденауэра, 2011. – с. 20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=a858789d-8f37-6eff-7603-15adb18448f3&groupId=285805

10. Białorus między Unią Europejską a Rosją [red.nauk. A.Kantorowicz.]. – Warszawa: Fabryka Druku Sp.z o.o., 2012. – s. 101-102.

11. Гронский А.Д. Отношения Белоруссии с Европейским Союзом и США (1992–2018 гг.): от дистанцирования к дрейфу на Запад / А.Д.Гронский // Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право. - Т. 12. - № 2. - С. 71–97. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://www.ogt-journal.com/jour/article/view/440/391>

А. Королевською та ін. Обґрунтованим видається підхід, коли основні етапи зовнішньої політики РБ виокремлюють, беручи за основу тип політичного режиму, який функціонує в межах держави. Так, українська дослідниця А. Королевська стверджує, що після проголошення незалежності в 1991 р. зовнішня політика Білорусі розвивалася впродовж двох періодів: перший (охоплює 1990–1994 рр.), коли держава існувала як парламентська республіка; другий розпочався в липні 1994 р. з моменту обрання О. Лукашенка першим президентом Республіки Білорусі триває донині¹².

Початок першого періоду формування зовнішньої політики Білорусі збігається з проголошенням державної незалежності Білорусі в 1991 р. Тоді Білорусь активізувала міжнародні контакти, зокрема вступила до МВФ, групи Світового банку, відновила членство у ВООЗ, отримала статус спостерігача у СОТ, у Мінську відкрилося представництво ООН/ПРООН. Також у 1992 р. РБ долучилася до ОБСЄ та Ради Північноатлантичного співробітництва, а також Програми НАТО «Партнерство заради миру». Окремим напрямом зовнішньої політики стало посилення зв'язків з Європейським Союзом. Так, у 1995 р. між обома сторонами було підписано Угоду про партнерство і співробітництво («Partnership and Cooperation Agreement») і Тимчасову угоду з питань торгівлі з Європейським Союзом, а у 1996 р. Білорусь приєдналася до Центральноевропейської ініціативи.

У своїх напрацюваннях А. Королевська виокремлює цілу низку пріоритетних напрямів зовнішньої політики Білорусі на початку 1990–х рр. минулого століття, як-от: зміцнення державної незалежності та суверенітету; налагодження добросусідських відносин із країнами-сусідами першого порядку та державами пострадянського простору у форматі СНД; трансформація Білорусі у без'ядерну та нейтральну державу; розвиток концепту «повернення до Європи» і відновлення зв'язків із державами Заходу; міжнародна допомога в ліквідації результатів чорнобильської катастрофи¹³. Фактично до середини 90-х рр. ХХ ст. вдалося досягнути значного прогресу за всіма попередньо виокремленими завданнями зовнішньої політики незалежної Білорусі.

Також було переглянуто роль Білорусі в безпековому просторі європейського регіону. Переломним моментом слугувало ухвалення Конституції Республіки Білорусь (1994 р.), коли офіційної сили набули положення про без'ядерний та нейтральний статус держави. Задля зміцнення міжнародної безпеки було скорочено чисельність армії з 160 тис. до 80 тис. осіб, а також військової техніки (внаслідок приєднання Білорусі до Договору про обмеження збройних сил і озброєнь у Європі в 1992 р.), у 1992 р. за межі республіки було

12. Королевська А.В. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь від незалежності до сьогодення // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць, 2014. - Вип. 83. - С.424.

13. Там само – С.437.

вивезено ядерну тактичну зброю, а у 1996 р. - стратегічну. Де-факто Білорусь стала без'ядерною державою. Одночасно вдалося досягнути політичних домовленостей та угод про державний кордон з Російською Федерацією, Україною, Республікою Польщею, Латвією та Литвою. Щодо інституційного забезпечення зовнішньої політики Білорусі, то згідно з новим Основним законом вводилася посада Президента, який виступав Главою держави та виконавчої влади, гарантом реалізації зовнішніх зносин, ключовою фігурою в розробленні й реалізації основних напрямів зовнішньополітичного курсу держави.

Як уже зазначалося, початок другого періоду становлення та розвитку зовнішньої політики Білорусі пов'язаний з обранням А.Лукашенка президентом держави у 1994 р. Уже в 1995 р. очільник держави сформулював зовнішньополітичні пріоритети Білорусі, де головним партнером визначалася Російська Федерація. Одночасно проголошувалося зміцнення суверенітету держави, дво- і багатостороннього співробітництва з державами СНД, розвиток відносин з країнами Заходу, у тому числі ЦСЄ та Східної Європи, створення сприятливих умов для конструктивного діалогу з міжнародними організаціями. Основою для провадження тогочасних зовнішніх зносин, на думку А. Королевської, став принцип «багатовекторної збалансованої політики»¹⁴.

В. Снапковський, виокремлюючи особливості другого етапу формування зовнішньої політики Білорусі, зазначає, що наприкінці 90-х рр. ХХ ст. перевага східного напрямку зовнішньої політики РБ щодо до західного була очевидною. Це спровокувало білоруського президента до проголошення багатовекторної зовнішньої політики¹⁵. Внаслідок такого підходу певним чином було активізовано співпрацю з країнами Азії, Африки та Латинської Америки. Однак російський вектор усе ще домінував, а у 1995 р. було підписано білорусько-російський Договір про дружбу, добросусідство і співпрацю. У цьому ж році було створено Митний Союз, до якого в 1996 р. приєдналися Казахстан і Киргизія, а у 1999 р. – Таджикистан. 8 грудня 1999 р. було створено Союзу Державу, яка базувалася на попередньому міжнародному договорі між Росією та Білоруссю, укладеному 2 квітня 1997 року. Уже станом на 1 червня 1997 р. нормативно-правова база між Білоруссю та РФ становила близько 200 міжурядових і міждержавних договорів. Активно розвивалася двостороння співпраця у військово-політичній та військово-технічній сферах, зокрема

14. Там само - С.426.

15. Снапковский В. Внешняя политика Республики Беларусь: первые итоги первого десятилетия / В.Е.Снапковский // Белорусский журнал международного права и международных отношений. — 2000. — № 4. - С. 47 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/30060/1/2000_4_JILIR_snapkovsky_r.pdf

в грудні цього ж року було підписано Договір про військову співпрацю, а також Порозуміння про спільне забезпечення регіональної безпеки у воєнній сфері; у січні 1998 р. затверджено Концепцію спільної оборонної політики РФ і Республіки Білорусь; здійснювалася спільна координація зовнішньої політики обох держав. Однак з моменту обрання президентом В. Путіна (2000 р.). співпраця Російської Федерації та Білорусі набула прагматичного забарвлення, а російські партнери в розвитку білатеральних відносин демонстрували наміри відстоювати власні національні інтереси¹⁶.

Щодо розвитку контактів із західними партнерами, то критичним моментом тут став конституційний референдум, проведений у Білорусі в 1996 р., який призвів до встановлення в державі необмеженої президентської влади. Міжнародне співтовариство та провідні міжнародні організації не визнали результатів референдуму. Як наслідок, західні партнери запровадили обмежувальні заходи щодо Білорусі, а саме: Рада Європи призупинила її статус як спеціально запрошеної держави, а ЄС – рамкові угоди 1995 р. Натомість США оголосили політику «вибіркової участі», акцентувавши увагу не на співпраці з урядовими структурами, а з інститутами громадянського суспільства Білорусі. Одночасно країни Заходу зазначали, що головною метою таких дій не є ізоляція Білорусі, а її повернення на шлях демократичного розвитку та ринкових реформ. Тому в 1997 р. в Брюсселі було затверджено Індивідуальну програму партнерства Республіки Білорусь з НАТО на 1997-1999 рр., а в квітні 1998 р. – відкрито постійне представництво Білорусі при НАТО. Традиційно А. Лукашенко не підтримував ідеї розширення НАТО на Схід і виступав за створення європейської системи безпеки без розділових ліній та посилення координувальної ролі ОБСЄ в цьому процесі¹⁷. Як наслідок у Мінську (1998 р.) запрацювало Представництво консультаційно-спостережувальної групи ОБСЄ задля забезпечення демократичності виборчого процесу та незалежного функціонування ЗМІ. Також у 1999 р. білоруською стороною було запропоновано концепцію створення «поясу добросусідства» довкола Білорусі, проте це не дало позитивного ефекту в налагодженні відносин з Польщею, країнами Балтії, ЄС та США.

Розглядаючи зовнішню політику РБ, білоруська дослідниця Е. Достанко також виокремлює основні етапи формування взаємовідносин Білорусі та Європейського Союзу, а також європейські ініціативи, до котрих залуче-

16. Снапковский В. Е. Внешняя политика Республики Беларусь: первые итоги первого десятилетия / В.Е.Снапковский // Белорусский журнал международного права и международных отношений. — 2000. — № 4. - С. 48 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/30060/1/2000_4_JILIR_snapkovsky_r.pdf

17. Там само. - С.48-49.

на білоруська сторона. Йдеться про Європейську політику сусідства (ENP, 2004 р.), яка однак не є активною в цьому випадку, позаяк координаційний план дій Європейської Комісії для Білорусі не є підписаним; ініціатива ЄС «Східне партнерство» (EaP, 2009 р.), яка функціонує у багатосторонньому (тематичні платформи, флагманські ініціативи) та двосторонньому (плани дій, угоди про асоціацію) форматах. Білорусь співпрацює виключно через систему білатеральних відносин; Північний вимір, де Білорусь є учасницею ініціативи «Партнерство Північного виміру в галузі охорони навколишнього середовища» (NDEP)¹⁸; проєкти міжнародної технічної допомоги і транскордонної співпраці в рамках Європейського інструменту сусідства (ENI). Також ЄС напрацьовував стратегічні документи та індикативні програми, які мали своєю метою визначити пріоритетні сектори технічного співробітництва між обома партнерами¹⁹. На основі фактичних результатів співпраці А. Достанко виокремлює умовні періоди розвитку співпраці між ЄС і Білоруссю, а саме: 1994-1996 (активна фаза, підписання РСА, ІТА); 1997-2007 (призупинено ратифікацію угод, «заморожено» політичні відносини та розвиток економічної співпраці); 2008-2010 рр. (нормалізація відносин, візити до Білорусі на високому рівні представників ЄС, США, також Європейська Комісія заснувала представництво в Мінську, приєднання до Східного партнерства); 2011-2012 (введення обмежувальних заходів як відповідь на президентські вибори 2010 року, зниження рівня політичних контактів); з 2013 – інтенсифікація контактів, переговори щодо спрощення візового режиму та реадмісії угоди, консультації з питань модернізації, скасування більшості обмежувальних заходів²⁰. На нашу думку, варто доповнити запропоновану класифікацію з огляду на останні події, а саме – четвертий період визначити часовими рамками 2013-2020 рр., натомість п'ятий розпочати з факту президентських виборів у Білорусі в серпні 2020 р. і дотепер. Властиво, останній період характеризується тим, що Європейський Союз не визнав результатів виборів президента Білорусі, запровадив восени 2020 р. санкції щодо високопосадовців держави, представників силових

18. Рассоха Л. «Північний вимір» як приклад побудови регіональної політики Європейського Союзу в Чорноморському регіоні / Л.Рассоха // Науковий вісник Дипломатичної академії. – 2008. - С. 67.

19. European Neighbourhood and Partnership Instrument: Belarus. Country Strategy paper 2007–2013 and National Indicative programme 2007–2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/csp-nip-belarus-2007-2013_en.pdf; European Neighbourhood and Partnership Instrument. Belarus. National indicative programme 2012–2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/2011_enpi_nip_belarus_en.pdf

20. Dastanka A. The republic of Belarus and the European Union: the main stages of the relationship / A. A. Dastanka // History of International Relations and Foreign Policy. - 2017. - №1. - P.15-20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/181453/1/15-20.pdf>

структур через численні порушення прав людини, ці санкції продовжено до лютого 2022 р. Загалом ЄС ввів декілька пакетів санкцій проти Білорусі щодо фізичних, і щодо юридичних осіб.

Дискусійним залишається питання про альтернативу проросійському векторові зовнішньої політики Білорусі. У цій дискусії аналітик В. Сіліцкій слушно зауважує, що після проголошення державної незалежності наприкінці минулого століття РБ могла обрати європейський шлях розвитку та інтегруватися в євроатлантичні структури. Проте реалістичність такого сценарію обмежувалася цілою низкою факторів, головно структурою промисловості та військово-промислового комплексу, а також особливістю національно-етнічної свідомості білорусів. Прихід до влади А. Лукашенка ознаменував початок встановлення авторитарного політичного режиму, а проросійський вектор у зовнішній політиці держави набув пріоритетності, позаяк це відповідало політичним і соціально-економічним інтересам тогочасної владної еліти. Відтак і курс на створення союзної держави з РФ відображав намагання білоруської влади зберегти тотальний контроль над державою без проведення непопулярних реформ, на котрих, зі свого боку, наполягав Європейський Союз. Російські партнери без жодних передумов надали преференції для Білорусі, насамперед – доступ до внутрішнього російського ринку та дешевих енергоресурсів, підтримку у сфері зовнішньої політики. Натомість ЄС систематично критикував Білорусь за порушення прав людини і концептуальних засад демократії, що призвело до охолодження та замороження двосторонніх відносин.

Фактично наслідки референдуму 1995 р. і вибори президента Білорусі 1996 р. спричинили згортання співпраці між РБ і Радою Європи, сповільнення інтеграційної активності та політичного діалогу з ЄС. Як наслідок у Білорусі актуалізувалося питання пошуку альтернативних інтеграційних партнерів, яким виявилася Російська Федерація. Цьому сприяла і цивілізаційна схожість обох держав (спільні релігійні вірування, відсутність мовного бар'єру, тісні соціальні комунікації на рівні обох суспільств тощо), наявність стійких економічних зв'язків та енергетична залежність Білорусі від Росії

Політика одновекторності посилила структурну залежність Білорусі від Росії як монопольного постачальника енергоресурсів та основного ринку збуту для білоруської промислової продукції, неконкурентної на європейських і світових ринках. Одночасно в зовнішньоторговельному балансі Білорусі зростала частка торгівлі з ЄС, насамперед через зростання цін на російські енергоносії, які перепродувалися на Захід, а також збільшення обсягів

їхньої переробки²¹. Але вже впродовж 2006-2007 рр. Росія відмовилася від необмеженого субсидювання білоруської економіки та прагнула сформуванню більш прагматичні двосторонні відносини, де пріоритетного значення набули питання залучення російського капіталу до приватизації потужних білоруських підприємств і збереження Білорусі як військового плацдарму для збройних сил РФ.

Переломним моментом у відносинах між ЄС і Білоруссю став ухвалений в листопаді 2006 р. документ «Що Європейський Союз може запропонувати Білорусі?», який передбачав надання всебічної підтримки для розвитку Білорусі за умови виконання білоруською владою низки умов. Йшлося про припинення незаконних арештів і затримань, розслідування фактів зниклих безвісті опозиційних політиків, звільнення всіх політичних в'язнів, забезпечення реальної свободи слова тощо²². Незабаром у 2008 р. в Білорусі було звільнено політичних в'язнів, що дозволило дещо активізувати відносини між ЄС і РБ. Так, у жовтні цього ж року було тимчасово знято заборону на в'їзд білоруських високопосадовців до ЄС. У грудні 2008 року між Європейською Комісією і урядом Білорусі було підписано рамкову угоду, яка конкретизувала умови надання технічної допомоги для РБ, а 7 березня 2008 р. відкрито представництво Європейської комісії в Білорусі, яке мало дипломатичний статус, тобто офіційно представляло Європейський Союз. До функцій представництва ЄС у РБ належало налагодження діалогу з організаціями громадянського суспільства та ЗМІ. У межах діалогу з ЄС білоруська влада ухвалила рішення щодо реформи виборчого права, що активізувало відносини між ЄС і Білоруссю²³.

Також відбувся обмін візитами високопосадовців найвищого рівня, що привело не тільки до потепління контактів між Брюсселем і Мінськом, а й дозволило включити Білорусь до Східного партнерства як форми багатосторонньої співпраці. Білорусь було залучено до чотирьох тематичних платформ СП, напрацювання флагманських ініціатив і роботи Форуму громадянського суспільства. У 2009 р. Європейській Комісії було доручено напрацювати рекомендації для Білорусі, виконання котрих могло уможливити

21. Беларусь и Европейский Союз: от изоляции к сотрудничеству [Под ред. Х.-Г. Вика, Ш. Малериуса]. – Вильнюс: Фонд Конрада Аденауэра, 2011. – с. 17-18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=a858789d-8f37-6eff-7603-15adb18448f3&groupId=285805

22. European Commission Non-Paper, “What the European Union could bring to Belarus”, 5 December 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://ec.europa.eu/external_relations/belarus/intro/non_paper_1106.pdf.

23. Wojcieszak Ł. Wśród szans i barier. Aktualne problemy współpracy Unii Europejskiej z Białorusią // Łukasz Wojcieszak – P.153. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://wuwr.pl/wrsp/article/view/6237/5915>

початок перемовин з РБ щодо Угоди про спрощення візового режиму та реадмісію²⁴. Так, перемовини про спрощення візового режиму та реадмісію між ЄС та Білоруссю розпочалися у 2014 році.

Було розпочато діалог про підписання нової рамкової угоди «Пріоритети партнерства ЄС-Білорусь», що мала створити основу для стратегічного партнерства на найближчі роки. У сфері економіки з 2016 р. активізувалося співробітництво з Європейським інвестиційним банком та Європейським банком реконструкції та розвитку, відтак спостерігалось збільшення фінансування приватного сектору, підтримки малих і середніх підприємств, низки важливих інфраструктурних проєктів, наприклад проєктів у сфері клімату. У рамках ініціативи EU4Business Європейський Союз підтримав 4500 білоруських компаній та створення майже 6000 робочих місць. Особлива увага надавалася ресурсам та енергоефективності, вступу Білорусі до СОТ, співпраці в митній та фінансовій сферах.

Важливою для забезпечення прав людини стала діяльність координаційної групи ЄС-Білорусь, яка збиралася двічі на рік на рівні управлінців найвищої ланки та фактично слугувала платформою для обговорення ситуації з прав людини у Білорусі та координації зусиль для її покращення, у тому числі ЄС категорично засуджував смертну кару, яка й до сьогодні застосовується в Білорусі. Задля реалізації таких завдань упродовж 2016-2019 рр. ЄС підтримав реалізацію Національного плану дій у сфері прав людини, а також діалог між урядом і громадянським суспільством. Упродовж 2014-2018 рр. європейські партнери виділили 30 млн. євро на розвиток соціального підприємництва, нарощення потенціалу громадянського суспільства і залучення громадян до процесу ухвалення рішень.

Доволі активно розвивалися міжлюдські контакти, наприклад, з 2009 р. у рамках програми Еразмус+ було організовано понад 3000 обмінів для студентів і викладачів між Білоруссю та ЄС. Понад 5000 білорусів взяли участь у короткотривалих професійних обмінах у сфері культури, науки, технологій, інновацій тощо в рамках програми «Схема мобільності для цілеспрямованих контактів між людьми». Білорусь також долучилася до 48 проєктів програми «Горизонт - 2020». В умовах пандемії COVID-19 Білорусі було надано індивідуальний пакет підтримки на загальну суму більше 60 млн. євро.

ЄС став другим торговельним партнером Білорусі, а на його долю випало майже чверть всієї торгівлі країни. У 2014-2020 рр. пакет допомоги Білорусі в рамках інструменту сусідства становив 170 млн. євро. З 2016 р. Європейський інвестиційний банк виділив 530 млн. євро на підтримку приватного секто-

24. Council conclusions on Belarus, 2974th EXTERNAL RELATIONSCouncil meeting Brussels, 17 November 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/gena/111243.pdf

ру, малого і середнього бізнесу, інфраструктури і проєктів у сфері бізнесу. ЄС підтримує транскордонну співпрацю Білорусі в рамках двох програм прикордонної співпраці: Латвія-Литва-Білорусь і Польща-Білорусь-Україна. Ці програми сприяють економічному та соціальному розвитку, зміцненню міжлюдських контактів²⁵.

Отож, співпраця між ЄС і Білоруссю активно почала розвиватися з 2016 р., адже європейські партнери вдвічі збільшили підтримку Білорусі – приблизно 30 млн. євро на рік. 8 січня 2020 р. було підписано договір про спрощення візового режиму та реадмісію, який мав набути чинності з 1 червня 2020 р. Ситуація кардинально змінилася після президентських виборів 2020 р. Уже в листопаді 2020 р. міністр закордонних справ Білорусі В. Макей заявив, що обмежує активність участі Білорусі у Східному партнерстві через «політизований підхід партнерів». «Ми бачимо, – заявив міністр, – що є спроби політизувати ряд інфраструктурних, міжрегіональних проєктів в рамках цієї ініціативи. Тому ухвалено рішення про зниження рівня участі Білорусі в цій ініціативі до експертного»²⁶. Також Білорусь призупинила діалог з ЄС щодо прав людини.

III. Вплив Росії на розвиток співробітництва між ЄС і Білоруссю.

Усі держави пострадянського простору більшою чи меншою мірою перебувають під впливом Російської Федерації. Не є винятком і Білорусь, а її залежність від РФ є цілковитою в безпековій, економічній та політичній сферах. Звісно, цьому слугувала ціла низка передумов і причин. Зіставляючи зовнішні пріоритети України та Білорусі, польський дослідник А. Вержбіцкі стверджує, що для обох країн економічна привабливість ЄС є більшою, ніж Росії. Однак РФ для цих держав важлива з огляду на постачання сировини, джерел енергії, адже вона є одним із головних економічних партнерів ще з часів Радянського Союзу²⁷. Водночас після розпаду СРСР геополітичні орієнтації сусідів почали відрізнятися. Можна виокремити щонайменше декілька чинників, які сформували проросійську орієнтацію Білорусі та проєвропейську Києва, а саме: 1) етнічна ситуація. В історичному контексті білоруська нація є більш відкритою до сприйняття російської культури, що призвело до асиміляції населення.

25. Отношения ЕС-Беларусь в фактах и цифрах [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2020-06/EAP%20FACTSHEET%20BELARUS%20RU.pdf>

26. Білорусь знижує рівень участі у Східному партнерстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/11/17/7116624/>

27. Dylematy integracji europejskiej. Europa Srodkowo-Wschodnia u progu rozszerzenia Unii Europejskiej [red.nauk. R. Kmiecik, T.Wallas]. – Poznań: Wydawnictwo Naukowe IPiD UAM, 2004. – S. 233-234.

Для українців історично більшою мірою притаманний антиросійський протестний рух; 2) економічна ситуація. Ще з часів СРСР Білорусь вважалася «монтажним відділом», тобто тут нічого не виготовлялося, а лише збиралося. Це призвело до значної залежності економічної системи Білорусі від зовнішнього постачання з інших регіонів Радянського Союзу, а найбільше з Російської Федерації. Аналогічна ситуація зберігається й нині, адже Росія є головним постачальником джерел енергії та сировини до Білорусі. Натомість Україна володіла певною економічною автономністю, бо після розпаду СРСР отримала розвинуту хімічну промисловість, сільське господарство, машинне будівництво і військово-промисловий комплекс; 3) політична ситуація. Білорусь через сильну залежність від РФ жодним чином не виражала амбіцій до регіонального лідерства. Проте Україна, зважаючи на економічний потенціал і геополітичне положення, намагалася створити політико-економічний інтеграційний центр впливу, альтернативний до російських інтеграційних проєктів (наприклад, ГУАМ); 4) військова ситуація. І Білорусь, і Україна мають стратегічне значення для Росії. Якщо для Білорусі РФ є гарантом безпеки, то між Україною та РФ ще з 90-х рр. XX ст. спостерігалася протистояння щодо Чорноморського флоту; 5) політичні еліти Білорусі є більш проросійськими, ніж в Україні, де вони поділені на прозахідних реформаторів і проросійських слов'янофілів²⁸.

Особливо активно між Росією та Білоруссю провадиться співпраця у військовій сфері. Білоруська і російська армії мають одну структуру, регулярно проводять спільні військові навчання. Фактично білоруська армія є частиною збройних сил РФ. На території Білорусі розміщено дві стратегічні військові бази Російської Федерації. Важливо, що асиметрія мілітарної співпраці є значно вищою за співпрацю у сфері економічних зносин²⁹. Така ситуація є загрозливою й для самого А.Лукашенка, який багато років поспіль намагався обмежити російський вплив.

Щодо економічної співпраці, то російське керівництво вважало, що транзит енергоресурсів й інших товарів, які експортують на Захід через Білорусь, – це найменш затратний шлях. З огляду на це, Росія зацікавлена тут у підтримці внутрішньої стабільності. Наслідком того стала неспроможність Білорусі ухвалювати рішення щодо зовнішньої політики самостійно, без узгодження з Кремлем. РФ задля тиску на Білорусь стосує різноманітні економічні інструменти впливу. Важливим є і той факт, що 90% енергоресурсів Білорусь отримує від РФ, і альтернативи тут немає. Між країнами не існує в'язового режиму, тому російським інвесторам вдалося приватизувати важливі промислові об'єкти Білорусі,

28. Там само. – S. 234-237.

29. Białorus między Unią Europejską a Rosją [red.nauk. A.Kantorowicz.]. – Warszawa: Fabryka Druku Sp.z o.o., 2012. – S.10.

зокрема й в енергетичному секторі. Це призвело *de facto* до стану, коли Білорусь позбавлена решток економічної незалежності, і як наслідок до встановлення повного політичного контролю з боку Росії³⁰. Разом з тим, щоб цілковито інтегрувати білоруську планову економіку, Росія має понести чималі матеріальні втрати, що є малоймовірним в умовах запроваджених санкцій. За оцінками МВФ, констатує В. Гвоздь, обсяги щорічної фінансової підтримки Білорусі з боку Росії в різних формах становлять до 10 млрд дол. США, тобто від 11 % до 27 % білоруського ВВП. Хоча за останні роки російська фінансова підтримка для білоруської економіки дещо зменшилися, однак залишається доволі значною³¹.

Білорусь посідає особливе місце в геополітичній концепції РФ. Так, географічно через РБ проходить стратегічний коридор «Москва-Мінськ-Варшава-Берлін», який не лише з'єднує Росію з Європою, але є головним напрямом військових дій в умовах протистояння між ЄС і Росією. Сьогодні цей коридор є головною віссю протистояння між РФ і НАТО, оскільки Альянс розширився до кордонів Білорусі та Росії. Також В. Гвоздь зазначає, що обидві сторони асиметрично нарощують збройні сили та проводять військові навчання протилежної спрямованості³². Росія зацікавлена у встановленні контролю над Білоруссю задля реалізації декількох стратегічних завдань, а саме: створити буферну зону з НАТО; забезпечити доступ до транспортної інфраструктури Білорусі для сполучення з провідними країнами ЄС, головню Німеччиною; отримати можливість розгорнути передовий рубіж перед НАТО, а також плацдарм для розміщення російських військ, що є загрозою для військового вторгнення в Україну та країни Балтії. Задля цього Росія вдається до різноманітних геополітичних маневрів. Йдеться про інтеграцію Білорусі до «російського світу», посилення російської частки в її економіці (енергетичний сектор, оборонно-промисловий комплекс, машинобудування, хімічна та легка промисловість), залучення білорусів до підтримки дій РФ у зовнішній політиці, об'єднання військових потенціалів РФ і Білорусі задля протистояння НАТО, використання Союзної держави Росії та Білорусі задля посилення режиму В. Путіна³³.

Попри те існує низка складних моментів у взаєминах між Росією та Білоруссю. Посилення залежності від РФ фактично у всіх сферах призвело до часткової втрати РБ суверенітету, що насамперед стосується ухвалення рішень у зовнішній політиці. Також зростає напруженість у

30. Там само. – С.11.

31. Гвоздь В. Білорусь і Україна повинні об'єднати зусилля в боротьбі з російською експансією / В.Гвоздь [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://bintel.org.ua/analytics/voenni-voprosy/bezpeka/formi-ta-metodi-gibridnoj-vijni-rosij-proti-bilorusi/>

32. Там само.

33. Там само.

відносинах між Білоруссю та ЄС, США, що також є частиною гібридних впливів Росії та призводить до міжнародної ізоляції Мінська, ослаблює позиції А. Лукашенка у його стосунках з В. Путіним. Спостерігається перехід білоруського бізнесу до сфери контролю російських олігархів, що обмежує впливовість А. Лукашенка і відповідно посилює недотримання Москвою своїх зобов'язань перед Мінськом³⁴.

IV. Можливі сценарії розвитку співробітництва між ЄС і Республікою Білоруссю.

Німецькі аналітики К.-О. Ланг і М. Коопманн у доповіді «ЄС і Білорусь: відносини з резервними можливостями» констатують, що співпраця між обома партнерами визначається внутрішньополітичним розвитком Білорусі. Власне, з приходом до влади А. Лукашенка ЄС кардинально змінив свою позицію внаслідок системних порушень в Білорусі стандартів у сфері демократії і правової держави. Наслідком цього стало сповільнення співпраці, хоча ЄС неодноразово демонстрував зацікавленість у налагодженні взаємодії, але пропорційно до покращення результатів реформ у сфері демократизації держави. Однак у Білорусі відбувалися процеси зворотної дії, тобто спостерігався регрес основних політичних і громадянських прав та свобод, що слугувало підставою для ЄС до застосування санкцій³⁵. Фальсифікація президентських виборів у березні 2006 року призвела до поширення санкцій на білоруських урядовців, а також самого А. Лукашенка, припинення преференції для товарів з Білорусі. Одночасно в листопаді цього ж року у вже згаданому документі під назвою «Що ЄС може запропонувати Білорусі» зазначалося, що європейські партнери й надалі зацікавлені у посиленні двосторонніх взаємин з Мінськом за умови покращення ситуації у сфері прав людини та стандартів правової держави в Білорусі³⁶. Констатувалося, що Білорусь може отримати статус повноправного партнера ЄС у рамках ЄПС, якщо буде готова до проведення фундаментальних реформ у сфері демократії та економіки, які дозволять запровадити тут європейські цінності. Головною умовою для отримання Білоруссю статусу повноцінного партнера в рамках ЄПС визначалася ратифікація Угоди про партнерство і співпрацю між ЄС і

34. Гвоздь В. Білорусь і Україна повинні об'єднати зусилля в боротьбі з російською експансією / В.Гвоздь [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://bintel.org.ua/analytics/voenni-voprosy/bezpeka/formi-ta-metodi-gibridnoj-vijni-rosij-proti-bilorusi/>

35. Беларусь и Европейский Союз: от изоляции к сотрудничеству [Под ред. Х.-Г. Вика, Ш. Малериуса]. – Вильнюс: Фонд Конрада Аденауэра, 2011. – с. 26. [Електронний ресурс]. - Режим доступу до джерела: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=a858789d-8f37-6eff-7603-15adb18448f3&groupId=285805

36. Там само. – С.27.

РБ³⁷. Схожа ситуація відбувається й після президентських виборів у Білорусі 2020 р., результати яких не визнає ЄС, а демократичні країни запровадили низку санкцій до Білорусі через порушення прав людини та демократичних стандартів. ЄС у черговий раз пропонує підтримку Білорусі в обмін на проведення реформ з демократизації та забезпечення прав людини, що є основою європейської політики обумовленості.

Уже згадані аналітики К.-О. Ланг і М. Коопманн ще в 2011 р. вказували на те, що у відносинах між ЄС і Білоруссю відкритим залишається питання «Як далеко готовий піти ЄС, якщо в Білорусі буде спостерігатися невиконання реформ чи поверхові кроки з реформування?». У контексті цієї дилеми аналітики виокремили кілька моделей співпраці між партнерами, а саме: 1) «Застій», що характеризується погіршенням динаміки внутрішніх реформ у Білорусі, коли кроки з лібералізації політичних відносин і прав людини не будуть упродовжуватися або відкладатимуться. Це могло б призвести до пониження активності співпраці між ЄС і Білоруссю, її участі у багатосторонньому форматі СП як «другорядного партнера». Така модель видавалася можливою, хоча, з іншого боку, керівництво Білорусі не прагнуло обмежити стосунки з ЄС нижче мінімального рівня співпраці, щоб зберегти свої позиції в контактах з Росією. Але домінантне прагнення національних еліт утримати владу в середній перспективі могло призвести до посилення жорсткості політичного курсу; 2) «Активне партнерство», за якого процес політичної лібералізації в Білорусі приведе до появи ключових елементів демократії, правової держави і плюралізму, забезпечення основних прав людини, безперешкодної роботи ЗМІ та громадських організацій. За таких умов Білорусь може стати повноцінним учасником СП та ЄПС, а за наявності економічних реформ працювати над укладенням Угоди про асоційоване членство з ЄС. Одночасно актуалізується питання про формат відносин між РФ і Білоруссю, адже її участь у Митному союзі унеможливує тісну економічну співпрацю з ЄС. З аналогічних причин виникнуть проблеми у залученні Білорусі до Спільної зовнішньої політики і політики у сфері безпеки чи Спільної політики у сфері безпеки і оборони ЄС. Власне, такі напрями співпраці мають стати обов'язковими між ЄС і Білоруссю, хоча з позиції реалізму досягти таких змін у середній перспективі виглядало малореалістично; 3) «Часткова співпраця» вважалася найбільш реалістичним сценарієм співпраці між ЄС та Білоруссю. Ознакою такого партнерства було б стримане продовження реформ в Білорусі, символічне часткове послаблення внутрішньополітичної ситуації. Також дослідники виходили з того, що такого типу зміни мали чіткі межі, тому кардинальні трансформації структури влади в близькій перспективі виглядали малоімовірними. Для ЗМІ та громадських

37. Программы помощи Европейского Союза и сотрудничество Беларуси с ЕС, 2009 г [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: https://eeas.europa.eu/archives/delegations/belarus/documents/more_info/eu_belarusian_cooperation_programme_ru.pdf с.11.

організацій могли створюватися умови, коли функціонування таких інституцій не було б ризикованим, а їхні працівники не піддавались би репресіям і переслідуванням. Малоімовірними вбачалися зміни і у виборчому процесі, хоча допускалась наявність обмеженої конкуренції. Джерелом реформ визначалося бажання прагматично налаштованої політичної еліти провести перебудову та модернізувати економічну систему. Власне, активізація ринкових реформ могла посилити співпрацю з ЄС, зокрема в інвестиційній сфері та наданні технічної допомоги (енергетика, навколишнє середовище, юстиція та внутрішні справи). Але така можливість виглядала малоімовірною через залученість Білорусі до Митного союзу. Радше співпраця між ЄС і Білоруссю могла концентруватися на торгівлі, доступі до внутрішніх ринків і відповідній гармонізації, економічній трансформації, виробленні інвестиційних умов чи регулятивних рамок. Білорусь могла залучатися до багатосторонньої співпраці ЄПС за одночасної неспроможності повноцінно реалізувати двосторонню співпрацю з ЄС. За такого сценарію можливим видавалося збереження політичного діалогу на найвищому рівні, що дозволило б вести дискусію про договірну базу, головно відновлення Угоди про партнерство і співробітництво або укладання цілковито нової угоди³⁸.

За останнього сценарію перед ЄС виникала б дилема, чи готові європейські партнери поглиблювати економічні відносини з Білоруссю, якщо ті не будуть супроводжуватися масштабними політичними реформами. Тому подальший розвиток відносин, зазначають німецькі аналітики, залежатиме від того, якою мірою економічна, енергетична співпраця, а також співпраця у сфері юстиції, внутрішніх справ, інфраструктуру будуть «незалежними» від економічних реформ.

Як бачимо, сьогодні співпраця Білорусі з ЄС реалізується наближено до згаданого сценарію «Застій», який може видозмінитися під впливом внутрішніх і зовнішніх обставин, головно дій європейських і російських партнерів. Можемо виділити кілька сценаріїв розвитку зовнішньої політики Республіки Білорусі в контексті нинішніх відносин з ЄС та РФ, а саме: 1) «Нова розділова лінія». Стосунки Білорусі з ЄС і надалі будуть погіршуватися, запроваджуватимуться нові санкції та обмеження, відбудеться процес «відштовхування» Білорусі від ЄС і «змушеного притягування» її до Російської Федерації. Такий сценарій доволі ймовірний, позаяк Білорусь для Росії має стратегічне значення, а в умовах «невизнання» А. Лукашенко є доволі обмеженим у політичних маневрах, як і у виборі інструментів для збереження своєї влади; 2) «Альтернативні інтеграційні утворення», коли Білорусь буде

38. Беларусь и Европейский Союз: от изоляции к сотрудничеству [Под ред. Х.-Г. Вика, Ш. Малериуса]. – Вильнюс: Фонд Конрада Аденауэра, 2011. – с. 35-38. [Електронний ресурс]. - Режим доступу до джерела: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=a858789d-8f37-6eff-7603-15adb18448f3&groupId=285805

віддалятися і від ЄС, і від РФ та шукати нових союзників у пострадянському просторі. Такий сценарій є малоімовірним через неактивний стан багатьох регіональних структур, які не здатні створити альтернативу російським інтеграційним утворенням, а також значною залежністю РБ від Росії; 3) «Європейська Білорусь» в умовах погіршення відносин між Білоруссю та РФ, але зміцнення білорусько-європейські взаємин. Білорусь більшою мірою заангажується в європейські проекти, головно Східне партнерство, зреформує економічну, правову та політичну системи. Однак такий сценарій є малоімовірним, позаяк існує велика ймовірність того, що Росія не погодиться з фактом втрати Білорусі, буде вживати різних гібридних впливів для погіршення європейсько-білоруських стосунків, навіть до застосування військової сили; 4) «Революційне повстання», коли громадянське суспільство Білорусі сконсолідується, а протестний рух очолить харизматичний опозиційний лідер, здатний на більш радикальні заходи задля протидії авторитарному режиму А. Лукашенка. Такий розвиток подій видається малоімовірним щонайменше з кількох причин, а саме: слабку консолідацію громадянського суспільства в Білорусі; А.Лукашенко буде використовувати всі методи захисту, зокрема й військові; такі процеси мали б успіх при одночасному посиленні протестного руху в Російській Федерації щодо режиму В.Путіна, позаяк фактично Білорусь є в цілковитій залежності від РФ, а її суверенітет як держави є умовним; 5) «Нейтральна Білорусь» є малоімовірною через значну залежність від Росії, входження до російських інтеграційних проектів; 6) «Багатовекторність рівної дистанції» також украй важко реалізувати з огляду на вищезгадані причини, пов'язані з РФ; 7) «Російська перевага», коли Білорусь не долучатиметься до європейських ініціатив (навіть, якщо таке «вікно можливостей» відчиниться), що може призвести до її подальшої ізоляції та відповідно посилення інтеграції з РФ, а у перспективі – цілковитої втрати державного суверенітету; 8) «Білорусь як частина великої російської війни», коли білоруська держава цілковито «поглинається» Російською Федерацією та використовуватиметься як плацдарм для військового наступу на Україну, а також країни-члени ЄС і НАТО. Такий сценарій можливий у середній перспективі, якщо реакція демократичних країн та міжнародних організацій й надалі буде недостатньою для того, щоб зупинити зовнішню агресію Російської Федерації та відновити її діяльність на засадах міжнародного права. Як бачимо, останні два сценарії виглядають найбільш ймовірними.

Економічна і політична інтеграція Білорусі з РФ у близькій перспективі може призвести до короткотривалих економічних переваг, зокрема тимчасової стабілізації білоруської економіки та політичної системи, але в середній – до втрати суверенітету і національної ідентичності. Цілком очевидно, що сценарій глибокої політичної інтеграції з Росією можливий в умовах різкого погіршення економічної ситуації в Білорусі за одночасної

ізоляції держави з боку країн Заходу. Натомість ЄС демонструє можливість глибокої політичної та економічної інтеграції із збереженням суверенітету та ідентичності Білорусі, що також є доволі привабливим. Також ЄС надає цілий спектр інтеграційних опцій, які може вибрати білоруська сторона, виходячи з власних національних інтересів. Водночас європейська політика зумовленості вказує і на те, що вибір європейського шляху розвитку вимагає від білоруського керівництва відповідних реформ правової і політичної систем, передбачає стратегічні вигоди в довгостроковій перспективі. А найважливіше – забезпечує збереження державної незалежності, стабілізацію економічної системи і включеність Білорусі в загальноєвропейські та світові процеси.

Розвиток ситуації в Білорусі значною мірою визначається відносинами за лінією ЄС-Росія. Проте варто зважити на деякі моменти. Насамперед, і ЄС, і РФ сьогодні зайняли позицію очікування. ЄС розраховує, що санкції та міжнародна ізоляція Росії доведуть до внутрішніх змін у складі російської політичної еліти, відтак демократизації та зміни зовнішніх пріоритетів. Натомість, Росія розраховує на посилення дестабілізації європейського регіону, що значною мірою послабить позиції Заходу. Також існує велика політична недовіра між Брюсселем і Москвою, кожна сторона з великою підозрою ставиться до ініціатив супротивника. Економічні зв'язки між ЄС та РФ вже не є стабільними запобіжниками політичних криз і протистоянь між обома сторонами. Внутрішня політика все більшою мірою зумовлюється геополітикою.

Цілком очевидно, що спільне зацікавлення і в ЄС, і в Білорусі викликає співпраця економічного змісту. Також згортання співпраці з Білоруссю через обмеження демократії та порушення прав людини схиляє Білорусь до активізації стосунків з Російською Федерацією. Потрібно також розуміти, що «виведення» Білорусі зі сфери російського впливу є дуже складним завданням. Політика ЄС до РБ не демонструє значних успіхів, а головною перешкодою тому є політика О. Лукашенка і всі похідні від неї наслідки – переслідування опозиції, порушення прав людини та обмеження демократії. Такі дії О. Лукашенка пояснюються його побоюванням втратити владу внаслідок проведення європейських реформ, тому він змушений вдатися до пошуку альтернативних партнерів, тобто Росії. Останній така ситуація є вигідною з позиції дестабілізації ситуації в європейському регіоні та отримання додаткових переваг у протистоянні з ЄС і НАТО.

Отже, незбалансованість східного і західного векторів зовнішньої політики Білорусі негативно впливає на міжнародні позиції держави, а погіршення взаємин із Заходом спричинює деструктивний вплив на соціально-економічну ситуацію всередині Білорусі та її міжнародне становище. Очевидно, що налагодження співпраці з ЄС, РФ, НАТО,

МВФ належить до сфери інтересів як чинної білоруської влади, так і опозиційних політичних сил. Такої взаємодії можна досягти виключно через проведення демократизації внутрішньополітичного життя Білорусі. Важливе значення в побудові стосунків за віссю «ЄС-Білорусь» відіграла і продовжує відігравати Росія, без демократизації якої не варто сподіватися на стабілізацію ситуації в європейському регіоні.

Список літератури

- Беларусь и Европейский Союз: от изоляции к сотрудничеству [Под ред. Х.-Г. Вика, Ш. Малериуса]. – Вильнюс: Фонд Конрада Аденауэра, 2011. – 182 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=a858789d-8f37-6eff-7603-15adb18448f3&groupId=285805
- Білорусь знижує рівень участі у Східному партнерстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/11/17/7116624/>
- Гвоздь В. Білорусь і Україна повинні об'єднати зусилля в боротьбі з російською експансією / В.Гвоздь [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://bintel.org.ua/analytics/voenni-voprosy/bezpeka/formi-ta-metodi-gibridnoj-vijni-rosij-proti-bilorusi/>
- Гронский А.Д. Отношения Белоруссии с Европейским Союзом и США (1992–2018 гг.): от дистанцирования к дрейфу на Запад / А.Д.Гронський // Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право. - Т. 12. - № 2. - С. 71–97. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://www.ogt-journal.com/jour/article/view/440/391>
- Динамика оценок внешнеполитических векторов Беларуси (по данным мониторинговых исследований Института социологии НАН Беларуси) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://socio.bas-net.by/dinamika-otsenok-vneshnepoliticheskikh-vektorov-belarusi-po-dannym-monitoringovyh-issledovaniy-instituta-sotsiologii-nan-belarusi/>
- Королевська А.В. Становлення зовнішньої політики Республіки Білорусь від незалежності до сьогодні / А.В.Королевська // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць, 2014. - Вип. 83. - С.424-427.
- Отношения ЕС-Беларусь в фактах и цифрах [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2020-06/EAP%20FACTSHEET%20BELARUS%20RU.pdf>
- Программы помощи Европейского Союза и сотрудничество Беларуси с ЕС, 2009 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: https://eeas.europa.eu/archives/delegations/belarus/documents/more_info/eu_belarusian_cooperation_programme_ru.pdf с.11

- Рассоха Л. «Північний вимір» як приклад побудови регіональної політики Європейського Союзу в Чорноморському регіоні / Л.Рассоха // Науковий вісник Дипломатичної академії. – 2008. - С. 65-71.
- Снапковский В. Е. Внешняя политика Республики Беларусь: первые итоги первого десятилетия / В.Е.Снапковский // Белорусский журнал международного права и международных отношений. — 2000. — № 4. - с. 45-51 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/30060/1/2000_4_JILIR_snapkovsky_r.pdf
- Białorus między Unią Europejską a Rosją [red.nauk. A.Kantorowicz.]. – Warszawa: Fabryka Druku Sp.z o.o., 2012. – 240 s.
- Council conclusions on Belarus 2974th EXTERNAL RELATIONS Council meeting Brussels, 17 November 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/gena/111243.pdf
- Dastanka A. A. The Republic of Belarus and the European Union: the main stages of the relationship / A. A. Dastanka // History of International Relations and Foreign Policy. - 2017. - №1. - P.15-20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/181453/1/15-20.pdf>
- Dylematy integracji europejskiej. Europa Srodkowo-Wschodnia u progu rozszerzenia Unii Europejskiej [red.nauk. R. Kmiecik, T.Wallas]. – Poznań: Wydawnictwo Naukowe INpid UAM, 2004. – 286 s.
- European Commission Non-Paper, “What the European Union could bring to Belarus”, 5 December 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://ec.europa.eu/external_relations/belarus/intro/non_paper_1106.pdf.
- European Neighbourhood and Partnership Instrument. Belarus. National indicative programme 2012–2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/2011_enpi_nip_belarus_en.pdf
- European Neighbourhood and Partnership Instrument: Belarus. Country Strategy paper 2007–2013 and National Indicative programme 2007–2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/csp-nip-belarus-2007-2013_en.pdf
- Legucka A. Polityka wschodnia Unii Europejskiej / A. Legucka. – Warszawa: Akademia Obrony Narodowej, 2008. - 180 s.
- Militarne i niemilitarne aspekty bezpieczeństwa Polski w Unii Europejskiej [red.nauk. T.Szczurka]. – Warszawa: Wojskowa Akademia Techniczna, 2014. – 240 s.
- Programming of the European Neighbourhood Instrument (ENI) – 2014–2020. Strategy Paper and Multiannual Indicative Programme for EU support to Belarus (2014–2017). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: https://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/financing-the-enp/belarus_2014_2017_programming_document_en.pdf
- Rosia. Ukraina. Białorus. Wybrane dylematy rozwoju [red.nauk. S.Gardocki]. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2013. – 208 s.
- Wojcieszak Ł. Wśród szans i barier. Aktualne problemy współpracy Unii Europejskiej z Białorusią // Łukasz Wojcieszak [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://wuwr.pl/wrsp/article/view/6237/5915>

MOLDOVA IN THE EU EASTERN POLICY: A WINDOW OF OPPORTUNITIES AND THREATS

МОЛДОВА В СХІДНІЙ ПОЛІТИЦІ ЄС: ВІКНО МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ЗАГРОЗ

Проаналізовано двосторонні відносини ЄС-Молдова від їх започаткування у 1994 році до сьогодні. Стверджується, що сторони активно розвивають свої відносини, які протягом років відзначались як успіхами, так і негативною динамікою. Розглянуто місце Молдови у східній політиці ЄС, визначено основні сфери фінансової допомоги Союзу державі-партнеру, а також ключові напрямки співпраці сторін. Наведено результати Молдови на шляху до сталого демократичного розвитку та європейської інтеграції за Індексом «Східного партнерства» у 2017 та 2018-2019 роках. Розглянуто та проаналізовано можливі сценарії розвитку, фактори можливостей та загроз для відносин ЄС-Молдова. Стверджується, що основним чинником, який відзначатиме майбутнє відносин сторін, буде політична воля Молдови та успіх державних реформ, необхідних для інтеграції з ЄС.

Ключові слова: Молдова, ЄС, «Східне партнерство», Угода про асоціацію, відносини ЄС-Молдова.

Relations between the European Union and the Republic of Moldova began to develop after the collapse of the Soviet Union, with Moldova gaining independence in 1991. The state declared its desire to join the EU in the second half of the 1990s. Despite the pro-European intentions and historical, geographical and civilizational affiliation with Europe, Moldova has rather difficult geopolitical conditions for the implementation of its European foreign policy path to development³. Moldova is often defined as a country divided between East and West. On the one hand, the Republic has Latin roots, in particular Romanian language and culture, as well as a common history with Romania, which has been a member of the EU since 2007. On the other hand, Moldova has strong ties to its Soviet past and Russia, which seeks to keep all post-Soviet states in its area of influence. These fluctuations of Moldova

1. **IVASECHKO Olha** - associate Professor, PhD, Lviv Polytechnic National University, ivasechko.2011@ukr.net.

2. **TSEBENKO Oleh** - associate Assistant, PhD, Lviv Polytechnic National University, ol.tsebenko@gmail.com.

3. Антонюк Н., Зінько І. (2015). Геополітичні детермінанти євроінтеграційної політики республіки Молдова. *Грані*, 6 (122), 157-163. https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/08/Grani_2015_6_31.pdf

between East and West negatively affect and complicate relations between the EU and the Republic, in particular regarding the European integration intentions and aspirations of the latter.

After the collapse of the Soviet Union, the EU decided to define relations with the newly independent states, which have now become its immediate neighbors. In November 1994, the Partnership and Cooperation Agreement between the EU and the Republic of Moldova was signed. The signing of the agreement was seen by Moldova as the first step towards its accession to the EU, which was identified as one of the main goals of the country's foreign policy. The European Union, in turn, was in no hurry to strengthen relations with Moldova, because of perceived it as a politically and economically unstable country that had suffered the negative effects of the Transnistrian conflict and was under Russian influence⁴.

Qualitative changes in EU-Moldova relations began in the 2000s. In particular, this was facilitated by the launch in 2004 of the European Neighborhood Policy (ENP), that included Moldova, which became a direct neighbor of the EU after the 2007 enlargement and Romania's accession to the Union⁵. The main aim of the Neighborhood Policy has been to promote reform, the rule of law, stable democracy and prosperity throughout the region bordering the European Union⁶. As a result, Moldova became a member of the ENP and began to participate in its initiatives and also receive technical and financial assistance from the EU. In 2009, pro-European parties won the elections to the Parliament of Moldova and formed a coalition, marking a new stage in the country's relations with the EU. The new government of the Republic has declared integration into the European Union a key priority of the country's foreign policy, in particular, by signing an Association Agreement with the EU. In addition, cooperation between the parties has intensified with the launch in 2009 of the Eastern Partnership⁷.

Despite the political crisis of 2013, Moldova managed to sign an Association Agreement with the EU. This agreement replaced the previous one – the Partner-

4. Całus, K., & Kosienkowski, M. (2018). Relations between Moldova and the European Union. In P. Flenley & M. Mannin (Eds.), *The European Union and its eastern neighbourhood: Europeanisation and its twenty-first-century contradictions* (pp. 99-113). Manchester University Press. DOI:10.7765/9781526109118.00017

5. Całus, K., & Kosienkowski, M. (2018). Relations between Moldova and the European Union. In P. Flenley & M. Mannin (Eds.), *The European Union and its eastern neighbourhood: Europeanisation and its twenty-first-century contradictions* (pp. 99-113). Manchester University Press. DOI:10.7765/9781526109118.00017

6. Linkevičius, L. (2008). The European Union Neighbourhood Policy towards Ukraine. *Lithuanian Foreign Policy Review*, 21, 62-85.

7. Carmona, F., Garcés de los Fayos, F., & Csaszai, L. (2021, February). Three Eastern Partnership neighbours: Ukraine, Moldova and Belarus. Fact Sheets on the European Union. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/171/three-eastern-partnership-neighbours-ukraine-moldova-and-belarus>

ship and Cooperation Agreement of 1998 and included the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA). The agreement has strengthened Moldova's political and economic ties with the EU, outlined a reform plan in the areas of good governance and economic development, and strengthened cooperation between the parties in several sectors⁸. Thus, the current relations of the Republic of Moldova with the European Union are based on the Association Agreement, activities within the European Neighborhood Policy, as well as cooperation on the Eastern Partnership initiative. All these components are designed to promote economic integration and political association between Moldova and the EU.

The EU's goal in its relations with the Republic of Moldova is in line with the ENP's overall goal of creating a "circle of friends" consisting of countries with common values and interests with the Union. Therefore, the main tasks are to improve ensuring democracy, the rule of law and human rights in Moldova. The EU is also making efforts to settle the Transnistrian conflict, which is in line with the goal of creating a secure space around the EU. Other priorities of relations with the Republic of Moldova include: strengthening state institutions, reforming the judiciary; improving the business climate; raising the living standards of the population; cooperation on border management and migration; cooperation in the fight against human trafficking, organized crime, corruption and money laundering⁹.

The EU assistance to Moldova takes place mainly in the form of funding from the EU-Moldova Action Plan under the European Neighborhood Policy, as well as through regional and multinational initiatives funded by ENP instruments. Current financial assistance programs focus on reforms in the areas of justice, energy and regional development. Supporting public institutions and promoting the best practices of Europe are also important elements of cooperation in all sectors. Today, the European Union is the largest donor of Moldova, financing political and economic reforms in the country and providing humanitarian support. Moldova is the largest beneficiary of EU aid per capita among member states of ENP¹⁰.

Thanks to cooperation under the Deep and Comprehensive Free Trade Area, the European Union has become the largest trading partner and investor of Moldo-

8. Carmona, F., Garcés de los Fayos, F., & Csasz, L. (2021, February). Three Eastern Partnership neighbours: Ukraine, Moldova and Belarus. Fact Sheets on the European Union. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/171/three-eastern-partnership-neighbours-ukraine-moldova-and-belarus>

9. Press and information team of the Delegation to Moldova. (2016, May 12). The Republic of Moldova and the EU. Overview of political and economic relations between the Republic of Moldova and the European Union. European Union External Action Service. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/1538/moldova-and-eu_en

10. Moldova. (n.d.). Eastern Partnership Civil Society Facility. Retrieved April 30, 2021, from <https://eapcivilsociety.eu/moldova>

va¹¹. The reorientation of state trade, improved access to the EU market, improved investment opportunities, autonomous trade preferences and duty-free access of almost all Moldovan goods to the European market contributed to a significant increase in trade with the EU, which amounted to 54% of the total trade of the Republic in 2019¹².

In the sphere of governance, the EU continues to attach great importance to strengthening democratic standards, the rule of law and efforts to end corruption in Moldova. The EU assistance is based on tough conditions and is linked to the Republic's satisfactory progress in reforms. In 2018, due to the political crisis and the failure of a number of necessary reforms, the EU revised the amount of aid to Moldova. Payments were resumed only on the basis of initial positive progress in the rule of law achieved by the Moldovan government from June to November 2019¹³.

In the security sphere of the Republic of Moldova, the settlement of the Transnistrian conflict remains the main issue. The EU continues to participate in the 5 + 2 negotiation process as an observer, supporting a peaceful settlement of the conflict based on the sovereignty and territorial integrity of Moldova, with a special status for Transnistria. In particular, the EU seeks to increase trust between Chisinau and Tiraspol by involving the parties in joint initiatives. The EU also supports confidence-building measures to promote regional development in Gagauzia¹⁴.

The European Union has supported Moldova in the fight against the COVID-19 pandemic, mobilizing a support package totaling 87 million euros. This financial assistance is aimed at addressing urgent needs, such as support for the health sector, vulnerable groups, small and medium-sized businesses, the environment and macro-financial stability¹⁵. Part of the assistance in the fight against the COVID-19 pandemic, in particular, is the agreement between the President of the Republic of Moldova and the EU signed on February 22, 2021, which provides for a contract for

11. Facts and figures about EU-Moldova relations. (2020, June 10). European Council. Retrieved April 30, 2021, from <https://www.consilium.europa.eu/media/44401/685-annex-5-e-moldova-factsheet.pdf>

12. Tudorache, D. (2020). Report on the implementation of the EU Association Agreement with the Republic of Moldova (A9-0166/2020) [Data set]. European Parliament Committee on Foreign Affairs. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2020-0166_EN.html

13. Facts and figures about EU-Moldova relations. (2020, June 10). European Council. Retrieved April 30, 2021, from <https://www.consilium.europa.eu/media/44401/685-annex-5-e-moldova-factsheet.pdf>

14. Facts and figures about EU-Moldova relations. (2020, June 10). European Council. Retrieved April 30, 2021, from <https://www.consilium.europa.eu/media/44401/685-annex-5-e-moldova-factsheet.pdf>

15. Facts and figures about EU-Moldova relations. (2020, June 10). European Council. Retrieved April 30, 2021, from <https://www.consilium.europa.eu/media/44401/685-annex-5-e-moldova-factsheet.pdf>

15 million euros in assistance for measures to overcome the COVID-19 outbreak and its social and economic impact¹⁶.

As already mentioned, assistance from the European Union is based on certain conditions and is linked to the progress of the beneficiary country in the reforms and changes needed for the European integration process. The Eastern Partnership Index was created to monitor the relevant dynamics and facilitate the transformation process in the Union's partner countries in the Eastern direction. The index reflects the progress made by the six member states of the initiative towards sustainable democratic development and European integration. It assesses the steps taken towards good governance, sustainable development and integration into the European Union¹⁷.

There are two dimensions of the index – approximation and linkage. The “approximation” dimension determines the degree to which the Eastern Partnership countries have implemented key EU norms and international standards¹⁸. The second dimension of the index – the “linkage” – assesses international links between the business sector, civil society, citizens and governments of the Eastern Partnership and the EU¹⁹. The Eastern Partnership Index combines indicators of available sources and empirical information collected by experts from partner countries²⁰. The results of each country are evaluated on a scale from 0 to 1 for each of the components and in each dimension of the index as a whole. Accordingly, a higher score indicates the best results of the state on the path to integration with the European Union.

According to the 2017 results in the dimension of “approximation” Moldova showed a negative trend compared to the previous year and took third place among six member states of the Eastern Partnership with a score of 0.65²¹. The negative trends were caused by the failures of the Republic in the areas of ensuring human

16. EU signs €15 million COVID-19 Resilience Contract with Moldova. (2021, February 23). EU NEIGHBOURS east. Retrieved April 30, 2020, from <https://www.euneighbours.eu/en/east/stay-informed/news/eu-signs-eu15-million-covid-19-resilience-contract-moldova>

17. Eastern Partnership Index (n.d.). Eastern Partnership Civil Society Forum. Retrieved April 30, 2021, from <https://eap-csf.eu/eastern-partnership-index/#section-fillup-1>

18. Eastern Partnership Civil Society Forum. (2017). Eastern Partnership Index [Infographic]. Eastern Partnership Civil Society Forum. <https://eap-csf.eu/eastern-partnership-index/#section-fillup-1>

19. Eastern Partnership Civil Society Forum. (2018-2019). Eastern Partnership Index [Infographic]. Eastern Partnership Civil Society Forum. <https://eap-csf.eu/eastern-partnership-index/#section-fillup-1>

20. Eastern Partnership Index (n.d.). Eastern Partnership Civil Society Forum. Retrieved April 30, 2021, from <https://eap-csf.eu/eastern-partnership-index/#section-fillup-1>

21. Eastern Partnership Civil Society Forum. (2017). Eastern Partnership Index [Infographic]. Eastern Partnership Civil Society Forum. <https://eap-csf.eu/eastern-partnership-index/#section-fillup-1>

rights, freedom of the media, independent judiciary and electoral reform. Improvements in the areas of fight against corruption, implementation of the DCFTA and convergence with EU energy policy have affected the results of the index in the relevant sectors. This progress, however, has been made more through the improvement of the legal and regulatory framework than through the effective implementation of the necessary norms. In addition, weak indicators of achievement of the Sustainable Development Goals have been noted, which was caused by the inconsistency of the National Development Strategy “Moldova 2020” with the 2030 Agenda for Sustainable Development²². This is what affected the volume of financial assistance provided by the Union to Moldova in 2018.

In terms of the “linkage” in 2018-2019, Moldova took second place, showing a result of 0.67 points and positive dynamics compared to the previous year, which placed it in second place among the Eastern Partnership countries²³. Moldova remains among the Eastern Partnership countries with the most intensive cooperation with the EU. In the field of international security, Moldova’s cooperation with the European Union is actively developing: the Republic is one of the states participating in CSDP missions and operations – Moldovan experts are involved in the EU training mission in Mali and were involved in the EU advisory mission in Central African Republic. The European Union, in turn, continues to provide advisory support to Moldova on security sector reforms²⁴. Among the positives is also worth noting the enhanced cooperation in the fields of energy and infrastructure, as well as in the “citizens in Europe” sector. Moldova is one of the importers of energy products of Union, and has developed relations with the EU and other Eastern Partnership countries in the gas and electricity sectors. The level of networking and contacts between citizens of the EU and Moldova also increased in 2018, particularly in the cultural and educational spheres. According to OPEN Neighborhood, in 2018 almost half of Moldova’s population (48%) positively perceives the EU, herewith this figure improved by 5% compared to last year²⁵.

22. Eastern Partnership Civil Society Forum. (2018). Eastern Partnership Index 2017. Charting Progress in European Integration, Democratic Reforms, and Sustainable Development. <https://eap-csf.eu/wp-content/uploads/EaP-Index-2017.pdf>

23. Eastern Partnership Civil Society Forum. (2018-2019). Eastern Partnership Index [Infographic]. Eastern Partnership Civil Society Forum. <https://eap-csf.eu/eastern-partnership-index/#section-fillup-1>

24. Facts and figures about EU-Moldova relations. (2020, June 10). European Council. Retrieved April 30, 2021, from <https://www.consilium.europa.eu/media/44401/685-annex-5-e-moldova-factsheet.pdf>

25. Eastern Partnership Civil Society Forum. (2020). EASTERN PARTNERSHIP INDEX LINKAGE 2018-19 Charting transnational linkages between business, civil society, citizens and governments in EaP countries and EU countries. https://eap-csf.eu/wp-content/uploads/EaP-Index_Linkage-2018-2019.pdf

Therefore, we see that the European Union and Moldova are actively developing their relations. Nevertheless, EU-Moldova relations have been both successful and with negative dynamics. First of all, it depended on the political will of the Republic of Moldova in carrying out reforms, transformations and implementation of norms necessary on the path to integration with the EU. Accordingly, EU-Moldova relations have both potential and factors that threaten their further development.

The main positive for the future of EU-Moldova relations is the victory of the pro-European candidate Maia Sandu in the presidential election in November 2020. During her inauguration on December 24, 2020, the new President of the Republic emphasized that she “wants to be the President of European integration”²⁶. In early 2021, Maia Sandu met with EU Council President Charles Michel. According to the politician, Maia Sandu’s victory in the presidential election “opened a window of opportunity for closer relations between Moldova and the European Union”. During the meeting, Charles Michel praised Moldova’s efforts to fight corruption and establish the rule of law in the country, and promised the country the EU assistance in the fight against the coronavirus pandemic. Maia Sandu, in turn, said that Moldovans “demand the cleaning of the country from corruption, reform of justice”. One of its main goals is early parliamentary elections in order to exclude from the parliament groups opposed to Moldova’s European course. Maia Sandu assured the EU Council President that “reform processes are inevitable and irreversible because they are supported by Moldovan citizens”²⁷. Indeed, current domestic political events in the Republic are due to the pro-European sentiments of the citizens of the state. According to the results of social surveys in 2020, 63% of Moldovan citizens trust the EU²⁸. Thus, if Maia Sandu succeeds in holding early parliamentary elections and forming a new pro-European government, Moldova will receive a “reset” of the ruling elites in favor of the country’s rapprochement with the European Union and will be able to meet the needs of Moldovan society for their European integration aspirations.

The establishment of a new government in Moldova may result in a positive scenario for the development of EU-Moldova relations in the form of new incentives and instruments for European integration from the EU. Despite all domestic political difficulties, Moldova continues the course of reforms, as two other members of

26. Calugareanu, V., & Gluschko, A. (2020, December 30). Moldova’s Maia Sandu: ‘I want to be the president of European integration’. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/en/moldovas-maia-sandu-i-want-to-be-the-president-of-european-integration/a-56089364>

27. Гункель, Е. (1 березня 2021). Глава Совета ЕС в Молдове: Победа Санду открывает возможности. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/ru/glava-evrosoveta-poseshhaet-strany-vostochnogo-partnerstva/a-56731805>

28. Opinion Survey 2020: Republic of Moldova. (2020, June 16). EU NEIGHBOURS east. Retrieved April 30, 2020, from <https://www.euneighbours.eu/en/east/stay-informed/publications/opinion-survey-2020-republic-moldova>

the Eastern Partnership, Ukraine and Georgia. About last year, proposals to single out these three most successful countries from the Eastern Partnership and offer them a clear European perspective for their persistence were made in the European institutions, in particular in the European Parliament. Such a decision is proposed to be made by analogy with the case of the Western Balkan countries, which have already been granted the status of candidate countries for accession. The main argument of the supporters of this idea is that two groups of countries are almost not far behind each other in European integration efforts – in five years, during which the association agreements are in force, Georgia, Moldova and Ukraine have been able to catch up with reforms the Western Balkans countries, which have already received the prospect of EU membership²⁹.

However, the Communication from the European Commission of 25 May 2020 does not contain any provisions on at least a hypothetical prospect of membership for the Eastern Partnership countries³⁰, including Moldova. European high-ranking officials, who do not support the prospect of enlargement, state that “to be honest and check the homework, the Western Balkans are also far from offering them membership. The governments and citizens of some EU member states are very skeptical about this idea, and it is difficult for them to explain why enlargement is needed³¹. Thus, another scenario becomes more likely – “pragmatic integration” – less profitable, but also positive for Moldova and other members of the Eastern Partnership, which have an association agreement with the EU.

The “pragmatic integration” scenario assumes that in the next ten years, in the absence of political crises and escalation of existing conflicts in the region, most Eastern Partnership countries will have a chance for political association and economic integration with the EU. The desire of these states to benefit from closer economic integration will turn into a pragmatic rapprochement of the parties. This will provide a shift in expectations for membership in the Union through increased foreign direct investment, trade and economic interdependence, which will lead to infrastructure development and interpenetration. In addition, this course of events will lead to effective consolidation within the Eastern Partnership between Ukraine, Moldova and Georgia on the basis of association and free trade agreements with the EU. That is, these countries will make

29. Власенко, В. (6 березня 2021). Політикарозширення: Грузія, Молдова й Україна в очікуванні нових сигналів від ЄС. Урядовий кур'єр. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/politika-rozshirennya-gruziya-moldova-j-ukrayina-v/>

30. Шкурко, Д. (22 травня 2020). Східне Партнерство: Щочекое партнерів ЄС за 10 років? УКРІНФОРМ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3030626-shidne-partnerstvo-so-cekoe-partneriv-es-za-10-rokiv.html>

31. Власенко, В. (6 березня 2021). Політикарозширення: Грузія, Молдова й Україна в очікуванні нових сигналів від ЄС. Урядовий кур'єр. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/politika-rozshirennya-gruziya-moldova-j-ukrayina-v/>

tangible but limited progress on the path to Europe, and further development will be possible only with a new EU enlargement³².

Both of these scenarios are based on the indicators of success of Moldova (and other Eastern Partnership countries) in achieving a stable democracy. It is the success of political reforms and transformations that will be the main factor in Moldova's "area of responsibility" and will determine the future of its relations with the EU. Therefore, the new pro-European government, the aspirations of the state society for European integration and the results already achieved on the path to Europe are not enough. According to European high-ranking officials, "for us to move forward, the Eastern Partnership countries must redouble their efforts to fight corruption, oligarchs and promote judicial reform" and "if the Eastern Partnership countries want any special support, they must show results"³³. Thus, in order to implement the previous positive scenarios, a strong political will of Moldova in the implementation of important state reforms is necessary. The failure of the latter and the insufficient results of the Republic on the way to approaching European values and standards can lead to the disappointment of the EU and become a threat to the state's relations with the Union.

Nevertheless, the course of events depends not only on Moldova's political will and actions. In the case of a disagreement on the prospects for EU enlargement within the Union and the establishment of a "pragmatic integration" scenario, EU-Moldova relations will be threatened by renewed Russian influence. The political will and clear goal of Moldova regarding European and Euro-Atlantic integration, which are widely supported in society, show that the country hopes to become a member of the EU in the future. And the Union's offer of a kind of compromise in the form of "pragmatic integration" may be perceived by Russia as a signal to attack, because "what Europe calls a compromise is seen by Russia as a capitulation"³⁴. Some European high-ranking officials are convinced that the EU lacks the understanding that it needs the Eastern Partnership countries and "if the Union does not take a step forward, Putin will"³⁵. With this course of events, the scenario of "return of Russian hegemony" will come to the fore.

32. Отрощенко, А. (17 березня 2020). Четыре сценария для стран «Восточного партнерства». Reformation. <https://reform.by/chetyre-scenarija-dlja-stran-vostochnogo-partnerstva>

33. Власенко В. (6 березня 2021). Політика розширення: Грузія, Молдова й Україна в очікуванні нових сигналів від ЄС. Урядовий кур'єр. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/politika-rozshirennya-gruziya-moldova-j-ukrayina-v/>

34. Шкурко Д. (22 травня 2020). Східне Партнерство: Що чекає партнерів ЄС за 10 років? УКРІНФОРМ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3030626-shidne-partnerstvo-so-cekae-partneriv-es-za-10-rokiv.html>

35. Власенко В. (6 березня 2021). Політика розширення: Грузія, Молдова й Україна в очікуванні нових сигналів від ЄС. Урядовий кур'єр. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/politika-rozshirennya-gruziya-moldova-j-ukrayina-v/>

Under this scenario, against the background of the crisis within the EU and NATO, political leadership of Russia will take advantage of the weaknesses of its European neighbors and take control of strategic sectors of the economy of the Eastern Partnership countries. Resistance from some of these countries will lead Russia to act aggressively, wanting to demonstrate its ability to control the entire region. In other countries, Moscow will maintain financial ties with political elites and force their governments to act in interests of Russia. As a result, some countries will face division (Ukraine) and polarization (Moldova), the collapse of the separation of powers and the struggle for economic survival, and others – direct dependence (Belarus). By 2030, Russia will have established hegemony throughout the region, and the EU will have been too weak to make an attractive proposal to the Eastern Partnership countries, which will lose confidence in pro-European leaders and will agree to greater dependence on Russia³⁶. Such a scenario, accordingly, becomes the most negative for EU-Moldova relations, as it implies the complete loss of all previous progress of cooperation.

There are also two possible scenarios for the future of the relations of Eastern Partnership countries with the European Union. The first is negative and poses a threat to EU-Moldova relations not because of its internal crises and the failures of reforms necessary for European integration, but because of the “game of big players in the region”. Under this course of events, “the EU reversal to Moscow” by changing its approach to Russia in order to reduce economic and political tensions and provide the ground for a new European security structure will take place. The main domestic and international problems will not be so acute, but they will not be fully resolved, however, the EU will agree to turn a blind eye to political contradictions, giving priority to economic development. This reversal closes the door to achieving the goals of the Eastern Partnership. As long as the EU improves relations with Russia and abandons the idea of enlargement to the East, Russia will take advantage of the situation of dissatisfaction in the region – six Eastern Partnership countries will return to dependence on Russia, and integration with the EU will no longer be a real alternative.³⁷ In favor of this scenario plays a powerful “academic” lobby of European countries, which tries to promote the idea of the need to establish relations with Russia. The reasons for this are various – from the desire to avoid a security collapse in the region to the intention to protect it from being absorbed by another geopolitical competitor – China³⁸.

36. Отрощенко, А. (17 березня 2020). Четыре сценария для стран «Восточного партнерства». Reformation. <https://reform.by/chetyre-scenarija-dlja-stran-vostochnogo-partnerstva>

37. Там само

38. Отрощенко, А. (17 березня 2020). Четыре сценария для стран «Восточного партнерства». Reformation. <https://reform.by/chetyre-scenarija-dlja-stran-vostochnogo-partnerstva>

Another scenario is negative in terms of EU-Moldova relations, but generally positive for the Republic itself. The impetus for the deployment of this scenario will be the fatigue of the societies of the Eastern Partnership countries from supporting their European aspirations in words. The EU's constant emphasis that these countries deserve to join the Union is important, but without concrete development and new incentives for integration, it is gradually losing its value. Under such conditions, the independent power of civil society to determine, protect and demand change in society will become key in the future of the Eastern Partnership region, in particular Moldova. The events of recent years will lead to a reassessment by society of past failures, a recognition of the need for fundamental change and a limited opportunity to change the region from the outside. Local activists who rely on the real aspirations of the people, therefore, will become a hope for change. This scenario does not provide prospects for the fastest or most real integration into the EU, but creates a strategic perspective for the peoples of the region to gain self-sufficiency and the ability to build societies based on democratic standards³⁹. Nevertheless, such a course of events seems unlikely. Without EU support, Moldova does not have sufficient resources to implement democratic transformations. And a similar instrument commensurate for non-participation in European initiatives that could support civil society in building a stable democracy is unlikely to emerge.

So, EU-Moldova relations began in the 1990s and are now based on the Association Agreement, the activities of the European Neighborhood Policy under the EU / Moldova Action Plan, and cooperation on the Eastern Partnership initiative. Over the years, the EU has remained a reliable partner of the Republic, which provide financial and technical assistance to the state. Moldova, in turn, is one of the Union's neighbors, declaring common values and aspirations for EU membership. Nevertheless, EU-Moldova relations have been both successful and with negative dynamics. Accordingly, EU-Moldova relations have both potential and factors that threaten their further development. First of all, the future of relations between the parties will depend on the political will of the Republic to implement the reforms needed on the path to EU integration. If it is successful, Moldova will face new proposals and incentives from the EU, and if it fails, there will be roll back of progress achieved and return to Russia's sphere of influence. Other influencing factors, such as the interests of big players in the region, as well as the political will of civil society within the country, which in different ways, but still can affect the development of EU-Moldova relations and even threaten them, also cannot be excluded.

39. Шкурко Д. (22 травня 2020). Східне Партнерство: Що чекає партнерів ЄС за 10 років? УКРІНФОРМ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3030626-shidne-partnerstvo-so-cekae-partneriv-es-za-10-rokiv.html>

References

- Антонюк, Н., Зінько, І. (2015). Геополітичні детермінанти євроінтеграційної політики республіки Молдова. *Грані*, 6(122), 157-163. https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/08/Grani_2015_6_31.pdf
- Власенко, В. (6 березня 2021). Політика розширення: Грузія, Молдова й Україна в очікуванні нових сигналів від ЄС. Урядовий кур'єр. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/politika-rozshirennya-gruziya-moldova-j-ukrayina-v/>
- Гункель, Е. (1 березня 2021). Глава Совета ЕС в Молдове: Победа Санду открыла окно возможностей. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/ru/glava-evrosoveta-poseshhaet-strany-vostochnogo-partnerstva/a-56731805>
- Отрощенко, А. (17 березня 2020). Четыре сценария для стран «Восточного партнерства». Reformation. <https://reform.by/chetyre-scenarija-dlja-stran-vostochnogo-partnerstva>
- Шкурко, Д. (22 травня 2020). Східне Партнерство: Що чекає партнерів ЄС за 10 років? УКРІНФОРМ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3030626-shidne-partnerstvo-so-cekae-partneriv-es-za-10-rokiv.html>
- Eastern Partnership Civil Society Forum. (2020). EASTERN PARTNERSHIP INDEX LINKAGE 2018-19 Charting transnational linkages between business, civil society, citizens and governments in EaP countries and EU countries. https://eap-csf.eu/wp-content/uploads/EaP-Index_Linkage-2018-2019.pdf
- Calugareanu, V., & Gluschko, A. (2020, December 30). Moldova's Maia Sandu: 'I want to be the president of European integration'. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/en/moldovas-maia-sandu-i-want-to-be-the-president-of-european-integration/a-56089364>
- CaŃus, K., & Kosienkowski, M. (2018). Relations between Moldova and the European Union. In P. Flenley & M. Mannin (Eds.), *The European Union and its eastern neighbourhood: Europeanisation and its twenty-first-century contradictions* (pp. 99-113). Manchester University Press. DOI:10.7765/9781526109118.00017
- Carmona, F., Garcés de los Fayos, F., & Csaszi, L. (2021, February). Three Eastern Partnership neighbours: Ukraine, Moldova and Belarus. Fact Sheets on the European Union. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/171/three-eastern-partnership-neighbours-ukraine-moldova-and-belarus>
- Eastern Partnership Civil Society Forum. (2017). Eastern Partnership Index [Infographic]. Eastern Partnership Civil Society Forum. <https://eap-csf.eu/eastern-partnership-index/#section-fillup-1>
- Eastern Partnership Civil Society Forum. (2018-2019). Eastern Partnership Index [Infographic]. Eastern Partnership Civil Society Forum. <https://eap-csf.eu/eastern-partnership-index/#section-fillup-1>
- Eastern Partnership Index (n.d.). Eastern Partnership Civil Society Forum. Retrieved April 30, 2021, from <https://eap-csf.eu/eastern-partnership-index/#section-fillup-1>

- EU signs €15 million COVID-19 Resilience Contract with Moldova. (2021, February 23). EU NEIGHBOURS east. Retrieved April 30, 2020, from <https://www.euneighbours.eu/en/east/stay-informed/news/eu-signs-eu15-million-covid-19-resilience-contract-moldova>
- Facts and figures about EU-Moldova relations. (2020, June 10). European Council. Retrieved April 30, 2021, from <https://www.consilium.europa.eu/media/44401/685-annex-5-e-moldova-factsheet.pdf>
- Linkevičius, L. (2008). The European Union Neighbourhood Policy towards Ukraine. *Lithuanian Foreign Policy Review*, 21, 62-85.
- Moldova. (n.d.). Eastern Partnership Civil Society Facility. Retrieved April 30, 2021, from <https://eapcivilsociety.eu/moldova>
- Opinion Survey 2020: Republic of Moldova. (2020, June 16). EU NEIGHBOURS east. Retrieved April 30, 2020, from <https://www.euneighbours.eu/en/east/stay-informed/publications/opinion-survey-2020-republic-moldova>
- Press and information team of the Delegation to Moldova. (2016, May 12). The Republic of Moldova and the EU. Overview of political and economic relations between the Republic of Moldova and the European Union. European Union External Action Service. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/1538/moldova-and-eu_en
- Tudorache, D. (2020). Report on the implementation of the EU Association Agreement with the Republic of Moldova (A9-0166/2020) [Data set]. European Parliament Committee on Foreign Affairs. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2020-0166_EN.html

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ІНІЦІАТИВИ ЄС «СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО»

INFORMATION AND COMMUNICATION STRATEGIES EU EASTERN PARTNERSHIP INITIATIVES

The relevance of the study is due to the strategic importance and importance of information and communication strategies of the European Union for the effective implementation of the EU initiative «Eastern Partnership» and the intensification of European integration processes in the Eastern European region. The principles and principles of information and communication policy of the EU are studied, the vectors of information and communication strategies are analyzed, the implementation tools are characterized.

Considerable attention is focused on the analysis of the legal and institutional framework for the implementation of EU information and communication policy in the framework of the Eastern Partnership initiative. The directions and forms of implementation of the EU communication policy in Ukraine are analyzed. Peculiarities of practical implementation of information and communication strategies through bilateral cooperation and multilateral interactions of the European Union with Eastern partner countries are studied.

Key words: *EU information and communication strategies; information and communication policy of the European Union; system of information and communication means and technologies; EU Eastern Partnership initiative; misinformation.*

Ініціатива Європейського Союзу «Східне партнерство» характеризується багатовекторністю, багатоаспектністю та різноманітністю форм, механізмів співпраці із східноєвропейськими державами. Один із вимірів поглибленої співпраці ЄС зі східними країнами-партнерами – комунікативний, який спирається на стратегію використання системи інформаційно-комунікаційних засобів для створення відкритого комунікативного простору, об'єктивного інформування, формування позитивного іміджу й репутації ЄС та ефективності євроінтеграційних процесів. Стратегічні комунікації належать до інноваційних інструментів зовнішньополітичної діяльності ЄС, що спрямовані на взаємодію у форматі стратегічного партнерства з міжнародними акторами, а також для регіонального співробітництва з країнами Східного сусідства. Ефективна комунікація є частиною успішної євроінтеграційної політики, взаємовигідного партнерства й співпраці у реалізації ініціативи «Східне партнерство». Реалізація

1. ІЛЬНИЦЬКА Уляна - канд.політ. наук, доцент; Національний університет «Львівська політехніка», кафедра політології та міжнародних відносин, E-mail – iuv11@i.ua

комунікаційного виміру ініціативи «Східного партнерства» у відносинах ЄС з країнами-партнерами базується на засадах транспарентності, публічності, діалогу, активної комунікації, багатоканальності поширення інформації.

Європейський Союз визнає важливість ефективних зовнішньополітичних комунікацій з державами-сусідами у межах ініціативи «Східне партнерство», адже якісна, чітко адресована комунікація слугує ефективним засобом інформування, створення іміджу ЄС, формування громадської думки, забезпечення довіри, пояснення політики і принципів ЄС, популяризація ідеї євроінтеграції, роз'яснення ролі Союзу в сучасній системі міжнародних відносин. Інформаційно-комунікативні стратегії ЄС є інструментом м'якого переконування східних країн-партнерів у цінностях ЄС, забезпечують ефективне позиціонування Союзу для східноєвропейських держав та формують привабливість ідей та принципів Європейського Союзу. Реалізація інформаційно-комунікативних стратегій ЄС надає можливість громадянам східноєвропейського простору отримувати об'єктивну, актуальну та зрозумілу інформацію про діяльність та політику інституцій ЄС, про переваги євроінтеграції. Комунікаційна політика ЄС в межах ініціативи «Східне партнерство» сприяє згуртуванню держав-членів, країн-партнерів, покращує обізнаність щодо принципів європейської політики, просуванню ідеї європейської інтеграції та підтримку процесів демократизації в країнах-партнерах Східної Європи.

Інформаційно-комунікативна політика ЄС – це комплекс принципів та заходів, зорієнтованих на об'єктивне та неупереджене поширення інформації про діяльність і політику ЄС, встановлення транспарентних стосунків між інституціями ЄС та громадянським суспільством східноєвропейських країн-партнерів ініціативи ЄС «Східне партнерство», формування позитивного іміджу ЄС, формування громадської думки, залучення громадян до євроінтеграційних процесів. Комунікаційна політика ЄС – це перспективний напрям дій Європейського Союзу, що спирається на обґрунтовану стратегію використання системи інформаційно-комунікативних засобів для підвищення іміджу й репутації ЄС та ефективності євроінтеграційного процесу². Стратегічні комунікації ЄС в межах ініціативи «Східне партнерство» передбачають підтримку публічної дипломатії в різних сферах для налагодження контактів між зовнішньою політикою ЄС і спільнотою європейських країн, східноєвропейських держав-партнерів для об'єктивного інформування щодо здійснення зовнішньої політики, підвищення узгодженості й інтенсивності обміну інформацією про принципи і вектори дій ЄС на міжнародній арені, оперативне спростування дезінформації, реагування на пропаганду, забезпечення відкритості медіасередовища³.

2. Rheingold H. The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier [Electronic resource] / H. Rheingold. – Available at : <http://www.rheingold.com/vc/book/>

3. Карпчук Н.П. Засади комунікаційної політики: досвід країн-членів Європейського Союзу [Текст]: монографія / Наталія Петрівна Карпчук. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 440 с.

Інформаційно-комунікативні стратегії ініціативи ЄС «Східне партнерство» забезпечують реалізацію цілей: подолання комунікативних бар'єрів, створення транспарентності, публічності інформаційного простору, об'єктивне інформування, активізація діалогу, інформаційного обміну; налагодження співпраці, комунікацій й співробітництва між ЄС та східноєвропейськими країнами-партнерами через просування ідеї європейської інтеграції та підтримку демократизації у державах «Східного партнерства».

В основі інформаційно-комунікативних стратегій ініціативи ЄС «Східне партнерство» покладено такі принципи: право на інформацію та свобода висловлювання, транспарентність інформаційного простору, публічність, діалог, інклюзивність, багатоканальність поширення інформації; плюралізм, активна участь та залученість. Ці принципи реалізуються через такі напрями інформаційно-комунікативної політики Європейського Союзу, як: електронна участь (е-участь) громадян в комунікативних процесах, ефективна аудіовізуальна й медіаполітика, політика мультилінгвізму. Інформаційно-комунікативні стратегії ініціативи ЄС «Східне партнерство» різняться тривалістю, інтенсивністю впливу, інформаційно-освітньою та змістовою спрямованістю.

Інформаційно-комунікативні стратегії ініціативи ЄС «Східне партнерство» орієнтовані на виконання таких функцій: 1) забезпечення публічності, транспарентності, гласності, прозорості, вільної циркуляції інформаційного контенту в просторі міжнародних комунікацій, 2) вплив на громадську думку, її формування та коригування, зміна установок та переконань; 3) інклюзивність (формуючи єдиний інформаційно-комунікаційний простір через упровадження нових технологій, вироблення інформаційного контенту та вплив на громадську думку, подачу контенту мовою, зрозумілою для споживача інформації, підтримання культурних традицій, ефективну взаємодію з мас-медіа, інформаційно-комунікаційна політика ЄС сприяє згуртуванню держав та просуванню ідеї європейської інтеграції); 4) підтримання соціальної стабільності: узгодження, координація, гармонізація інтересів, позицій і діяльності суб'єктів та об'єктів комунікаційної політики ЄС, регулювання політичних відносин, інтеграція суспільства, оптимізація взаємодії держав-членів ЄС та країн «Східного партнерства»⁴.

Реалізація інформаційно-комунікативних стратегій Європейського Союзу в межах ініціативи «Східне партнерство» здійснюється через систему інформаційно-комунікативних засобів та технологій. Найбільш ефективними є поширення пресрелізів, комюніке, інших інформаційних матеріалів; публікація найрізноманітніших видань (бюлетенів, брошур, науково-популярних, освітніх видань, навчальних матеріалів, книг;

4. Там само.

організація ефективних медіа-комунікацій та медіарилейшнз, проведення пресконференцій, брифінгів; налагодження ефективного управління інформацією через канали ЗМІ (медіа-комунікація, медіа-дипломатія); впровадження технологій е-дипломатії та електронних комунікацій; організація перформансної (подієвої) комунікації через проведення найрізноманітніших заходів, реалізацію проєктів тощо.

Комунікативний вимір співпраці Європейського Союзу з країнами-партнерами у межах ініціативи «Східне партнерство» ґрунтується на договірно-правовій базі, розвиненій інституційній системі та має практичну реалізацію через двостороннє співробітництво та багатосторонні взаємодії Європейського Союзу зі східними державами-партнерами.

Комунікативні стратегії ініціативи ЄС «Східне партнерство» знайшли відображення у нормативно-правових документах. У жовтні 2007 р. Комісія ЄС ухвалила Комунікаційну стратегію «Комунікація з Європою в партнерстві» («Communicating Europe in Partnership»). Основний меседж документа – більше інформації та краща комунікація, щоб підвищити інтерес держав Східної Європи до ЄС, переконати у цінностях спільного європейського проєкту⁵. Ініціативою «Східного партнерства» у відносинах ЄС з країнами-партнерами передбачено інноваційні вектори міждержавних комунікацій та діалогу, які зафіксовані у нормативно-правових актах: Комунікація Європейської Комісії для Європейського Парламенту та Європейської Ради «Східне партнерство» від 3 грудня 2008 року; Робочий документ до Комунікації Європейської Комісії «Східне партнерство» від 3 грудня 2008 року; Декларація та висновки Європейської Ради щодо «Східного партнерства» від 19-20 березня 2009 р. Особливу увагу Європейська комісія приділяє питанню комунікації з молодими європейцями та вихованню активної молоді (Програма «Молодь у дії»).

У червні 2015 р. Європейська Рада представила «План дій щодо стратегічної комунікації»⁶. Ключові меседжі: ефективне спілкування та просування політики ЄС у просторі Східного сусідства; зміцнення загального медіа-середовища у країнах Східного сусідства й країнах-членах ЄС; покращення спроможності ЄС реагувати на пропаганду та дезінформацію, яку поширюють зовнішні суб'єкти⁷.

5. Communicating Europe in Partnership, 2007 [Electronic resource]. – Available at: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2007/com2007_0568en01.pdf220Ibidem

6. European Council conclusions, 19-20 March 2015. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/21888/european-council-conclusions-19-20-march-2015-en.pdf> (дата звернення: 20.02.2019).

7. Questions and Answers about the East StratCom Task Force. URL: [Electronic resource]. – Available at: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/2116/-questions-and-answers-about-the-east-stratcom-task-force_en (дата звернення: 15.02.2019).

Основні вектори стратегічних комунікацій у просуванні цілей політики ЄС в країнах «Східного партнерства» узагальнені в Декларації, ухваленій на Саміті «Східного партнерства» в Ризі 22 травня 2015 р. Керівними принципами документу визнано налагодження й реалізацію ефективних комунікацій ЄС з країнами «Східного партнерства» через позитивне позиціонування Союзу, популяризацію цінностей ЄС та євроінтеграційних процесів, вплив на громадську думку, активізацію медіа-дипломатії й реагування на дезінформацію та негативні інформаційні впливи.

18 листопада 2015 р. оприлюднено Спільну Комунікацію Європейської Комісії та Високого представника ЄС «Перегляд Європейської політики сусідства»⁸.

У другій половині 2015 р. структури Європейського Союзу створили «Глобальну стратегію зовнішньої політики і безпеки ЄС». Як зазначається у документі, стратегічні комунікативні пріоритети Глобальної стратегії ЄС передбачають підтримку публічної дипломатії в різних сферах для налагодження комунікацій між ЄС і спільнотою східноєвропейських країн, забезпечення відкритості медіа-середовища; координацію інформаційних потоків; підвищення узгодженості і інтенсивності обміну інформацією про принципи і дії ЄС на міжнародній арені, а також - оперативне спростування дезінформації.

Варто відзначити, що усі нормативно-правові документи щодо інформаційно-комунікативних стратегій ЄС об'єднує одна ціль – ефективна комунікація, публічність, відкритість, інформаційний обмін, щоб підвищити інтерес країн-партнерів ініціативи «Східне партнерство» до ЄС, забезпечити обізнаність з принципами європейської інтеграційної політики; переконати у цінностях європейської інтеграції; надати можливість брати активну участь у будівництві Європи, створити позитивний імідж Союзу, сформувати громадську думку, забезпечити довіру та гармонійні взаємодії між ЄС та країнами «Східного партнерства».

Значення інформаційно-комунікативної політики Європейського Союзу у межах ініціативи «Східного партнерства» зростає в контексті поширення дезінформації та пропаганди з боку Російської Федерації.

З метою протидії дезінформаційним та пропагандистським кампаніям у 2015 р. в ЄС створено регіональні групи зі стратегічних комунікацій, які працюють за різними організаційними принципами. На сьогодні їх функціонує три: Оперативна робоча група зі стратегічних комунікацій СтратКом-Схід (*East StratCom Task Force*); Арабський СтратКом (*Arabic StratCom Task Force*; *Stratcom South Task Force*), спрямований на регіон північної Афри-

8. Оновлення Європейської політики сусідства / Політики Східного Партнерства [Електронний ресурс]. -- Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yeuropejska-integraciya/shidne-partnerstvo>.

ки; Консультативна група стратегічних комунікацій по Сирії (Syria Strategic Communications Advisory Team - SSCAT) ⁹.

Для взаємодії ЄС з країнами «Східного партнерства» створена Оперативна робоча група зі стратегічних комунікацій СтратКом-Схід (*East StratCom Task Force*), яка активно співпрацює зі східноєвропейськими державами з метою об'єктивного інформування, пояснення та позиціонування політики Європейського Союзу у країнах «Східного партнерства», здійснення двосторонніх комунікацій, а також для спростування дезінформації, що надходить з боку Російської Федерації та російськомовних мас-медіа.

Робоча група East Stratcom розробляє комунікаційні продукти й кампанії, спрямовані на краще пояснення політики ЄС у країнах Східного партнерства (Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова й Україна), спростування дезінформації, подання об'єктивної інформації, забезпечення доступу до перевірених джерел інформації, а також підтримка незалежних медіа в регіоні Східного партнерства. East Stratcom тісно співпрацює з інституціями Європейського Союзу та делегаціями ЄС у країнах Східного партнерства, підтримує зусилля ЄС, спрямовані на зміцнення медіа-середовища у Східноєвропейському регіоні. Метою широкого міжнародного співробітництва є обмін передовим досвідом у сфері стратегічних комунікацій¹⁰. Комунікаційні продукти East Stratcom в країнах Східного сусідства відзначаються багатоканальністю поширення (через соціальні мережі, медіа-канали, перформансу (подієву) комунікацію, широкий спектр публічних заходів).

Уся діяльність East Stratcom реалізується у межах стратегічних комунікацій ЄС. Аналітики Робочої групи East Stratcom вбачають свою місію та мету діяльності у популяризації та позиціонуванні політики Європейського Союзу у країнах Східного партнерства, у спростуванні дезінформації з боку Російської Федерації та російськомовних мас-медіа. Робоча група аналізує тенденції пропагандистських, дезінформаційних кампаній, пояснює та розвінчує дезінформаційні меседжі, фейкові повідомлення, поширює інформаційні та аналітичні матеріали й публікації, формує критичне мислення й медіа-грамотність у громадян східноєвропейських держав. Робоча група East Stratcom Європейської служби зовнішніх справ (European External Action Service East Stratcom Task Force), створила сайт *EUvsDisinfo.eu*, який є частиною кампанії «ЄС проти дезінформації», орієнтованої на виявлення, прогнозування і реагування

9. Карпчук Н. П. Стратегічна комунікація ЄС як засіб у боротьбі з дезінформацією / Н.П. Карпчук // «Політичне життя». -- Донецький Національний університет ім. В.Стуса. – 2019. -- Вип 1. Стор 52-57. (Електронний ресурс). – Режим доступу: file:///C:/Users/7FD5~1/AppData/Local/Temp/6423-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-12900-1-10-20190401.pdf

10. Там само.

на прокремлівську дезінформацію та пропаганду¹¹. Щотижня випускають інформаційно-аналітичний «Огляд дезінформації» і «Дайджест дезінформації».

У рамках реалізації кампанії «ЄС проти дезінформації», спрямованої на виявлення та спростування дезінформації, 23 листопада 2016 р. Європейський парламент схвалив Резолюцію під назвою «Стратегічні комунікації ЄС як протидія пропаганді третіх сторін».

Практичний вимір комунікативних стратегій ініціативи ЄС «Східне партнерство» реалізується через двостороннє співробітництво Європейського Союзу з державами-партнерами та відзначається багатовекторністю стратегій і цілей. Багатосторонні взаємодії, комунікація та співпраця в межах ініціативи «Східне партнерство» функціонує на чотирьох рівнях: 1) Саміти за участю глав держав та урядів держав-членів ЄС та країн-партнерів. 2) Саміти, які проводилися і рішення яких активно імплементуються. 3) Засідання міністрів закордонних справ країн ЄС і країн-партнерів. 4) Чотири тематичні платформи відповідно до основних напрямків співпраці («Демократія, належне врядування та стабільність»; «Економічна інтеграція та наближення до політик ЄС»; «Енергетична безпека»; «Міжлюдські контакти»)¹². Багатосторонні тематичні платформи «Східного партнерства», створені як форуми для комунікацій, обміну досвідом, обговорення питань, які становлять спільний інтерес для ЄС та країн-партнерів.

Пріоритетне значення у реалізації комунікативних стратегій та інформаційно-комунікаційних цілей ЄС у межах ініціативи «Східне партнерство» має функціонування Платформи 4 «Міжлюдські контакти», яка спрямована на розширення контактів, комунікацій, обмінів та співпраці у сфері культури, освіти та науки між громадянами ЄС і країнами «Східного партнерства».

Для налагодження ефективних комунікацій у рамках тематичної платформи діють ініціативи *EU4Youth*, *Erasmus+*, *EU4Innovation*, *eTwinning Plus* (сфера професійної освіти, підприємництва, мобільності); Креативна Європа, *i-Portunus*, *Culture Bridges*, *House of Europe* (культурно-гуманітарна сфера); Горизонт 2020, Дії Марії Склодовської-Кюрі, *EU4Innovation*, *EaP Connect* (галузь наукових досліджень та інновацій)¹³.

З метою сприяння налагодженню комунікацій, діалогу та контактів між неурядовими громадськими організаціями та їх діалогу з органами влади

11. Там само.

12. Східне партнерство [Електронний ресурс] // Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/shidne-partnerstvo>.

13. Багатосторонні платформи Східного партнерства [Електронний ресурс] // Міністерство закордонних справ України. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://mfa.gov.ua/evropejska-integraciya/shidne-partnerstvo/bagatostoronni-platформи-shidnogo-partnerstva>.

Європейського Союзу, для широкого залучення громадськості до партнерських відносин та реалізації євроінтеграційних цілей у межах ініціативи «Східне партнерство» створено Форум громадянського суспільства «Східного партнерства». У кожній з країн-партнерів сформовано Національні платформи Форуму. Українська національна платформа Форуму об'єднує понад 150 неурядових організацій України.

Парламентський вимір комунікації та співробітництва у межах ініціативи ЄС «Східне партнерство» забезпечує Парламентська асамблея ЄВРОНЕСТ, мета якої – реалізація ефективних комунікацій та взаємодій національних парламентів країн-членів «Східного партнерства» та Європейського парламенту.

Важливими формами та механізмами реалізації комунікативних векторів ініціативи ЄС «Східне партнерство» є функціонування ІНФОЦЕНТРУ ЄІСП (Європейської ініціативи «Східне партнерство») та Культурна програма «Східного партнерства» – складова тематичної платформи «Міжлюдські контакти», що актуалізує роль культури як рушійного фактора комунікацій, багатостороннього співробітництва, інформаційно-комунікативних обмінів. З метою забезпечення регулярного обміну інформацією та налагодження комунікацій у рамках Тематичної платформи № 4 «Міжлюдські контакти» створено Мережу регуляторних органів електронних комунікацій країн «Східного партнерства»¹⁴. Комунікація та співпраця між регіонами ЄС та регіонами країн «Східного партнерства» відбувається на Конференції регіональних і місцевих влад «Східного партнерства» (*CORLEAP*).

Отже, комунікативні стратегії ЄС у межах ініціативи «Східне партнерство» спрямовані на об'єктивне інформування країн-партнерів щодо політики ЄС та діяльності її інституцій, забезпечення позитивного позиціонування ЄС, популяризацію європейських цінностей та підтримку ідеї європейської інтеграції в державах «Східного партнерства».

Масштабність процесу реалізації ініціативи «Східне партнерство» в Україні, прагнення нашої держави до євроінтеграції зумовлюють необхідність імплементації інформаційно-комунікативних стратегій ЄС в Україні, впровадження та реалізацію активної комунікативної політики, проведення потужної роз'яснювальної та інформаційної роботи серед громадян. Внутрішньодержавна інформаційно-комунікативна політика України щодо європейської інтеграції України та реалізації ініціативи ЄС «Східне партнерство» є частиною інформаційної політики України, здійснюється відповідно до загальних комунікаційних принципів та передбачає проведення інформаційних заходів; створення каналів комунікації для поширення

14. Мережа регуляторних органів електронних комунікацій країн Східного партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=370&language=uk>

публічної інформації та інформування про процеси європейської інтеграції України та реалізацію ініціативи ЄС «Східне партнерство».

Ухвалений за розпорядженням Кабінету Міністрів України документ «Стратегія комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 роки» регламентує необхідність забезпечення проведення широкомасштабної агітаційно-інформаційної національної кампанії з метою сприяння інтеграції України до ЄС, налагодження комунікації з громадськістю з актуальних питань європейської інтеграції. Основною метою Стратегії є утвердження в українському суспільстві свідомої підтримки членства України в ЄС, інтеграції в європейський економічний, культурний та політичний простір¹⁵. Досягнення цілей Стратегії передбачає: проведення органами державної влади регулярних брифінгів, пресконференцій для представників засобів масової інформації та громадських організацій на теми поступу в процесі європейської інтеграції України; публікацію урядових звітів про успіхи та актуальні проблеми у проведенні проєвропейських реформ; підготовку і публікацію інформаційних матеріалів та підготовку і проведення інформаційних кампаній для підвищення рівня поінформованості широких верств населення про європейські цінності та стандарти щодо верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод, забезпечення гендерної рівності та подолання дискримінації в усіх її формах та проявах; проведення за участю громадських організацій і бізнесових кіл публічних заходів для всіх цільових груп на тему європейської інтеграції; проведення аудиту співпраці регіонів з ЄС, державами - членами ЄС та висвітлення результатів такої діяльності. Очікуваним результатом реалізації Стратегії є забезпечення свідомої підтримки широкими верствами населення України процесів європейської інтеграції¹⁶.

У межах реалізації ініціативи ЄС «Східне партнерство» за підтримки інституцій Європейського Союзу в Україні у березні 2014 р. створено Український кризовий медіа-центр, який надає об'єктивну інформацію міжнародній спільноті про Україну, про відносини Україна-ЄС; спростовує дезінформацію з боку Російської Федерації та російськомовних мас-медіа, розвінчує інформаційні міфи, популяризує євроінтеграційні устремління нашої держави. Кабінет Міністрів України створив Урядовий офіс з питань європейської інтеграції як підрозділ Секретаріату Кабінету міністрів. Створений Офіс розробляє комунікаційну стратегію для імплементації Угоди про асоціацію, для активізації євроінтеграційних процесів в Україні

15. Про схвалення Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 779-р [Електронний ресурс] – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2017-%D1%80#Text>

16. Там само

Активну діяльність щодо реалізації комунікативних стратегій ініціативи ЄС «Східне партнерство» в Україні здійснюють інститути громадянського суспільства, які, за підтримки інституцій ЄС, Посольства Сполученого Королівства, Посольств інших держав-членів ЄС, Делегації ЄС в Україні розпочали у 2013 р. інформаційну кампанію «Сильніші разом», мета якої – інформувати українців про переваги тісної співпраці з ЄС. Основна діяльність у межах кампанії включала: 1) залучення національних й регіональних медіа для посилення обізнаності громадян; впровадження телепроекту на Першому національному каналі «Зроблено в ЄС»; 2) діяльність консультаційної платформи «Робимо бізнес у ЄС» для підтримки вітчизняного бізнесу; 3) політичні діалоги з Парламентом і Урядом. Делегація також здійснює культурно-просвітницьку діяльність, видає он-лайн «Євробюлетень» тощо¹⁷.

Отже, інформаційно-комунікативні стратегії ініціативи ЄС «Східне партнерство» спрямовані на об'єктивне інформування країн-партнерів щодо політики ЄС та діяльності її інституцій, забезпечують позитивне позиціонування ЄС, популяризацію європейських цінностей та підтримку ідеї європейської інтеграції в державах «Східного партнерства». Комунікація Європейського Союзу є інструментом м'якого переконання східних країн-партнерів у цінностях євроінтеграції, забезпечує ефективне позиціонування, позитивне сприйняття ЄС та формує привабливість ідей та принципів Європейського Союзу. Комунікаційна політика надає можливість громадянам східноєвропейського простору отримувати об'єктивну, актуальну та зрозумілу інформацію про діяльність Європейського Союзу та його інституцій. Реалізація інформаційно-комунікативних стратегій ініціативи ЄС «Східне партнерство» сприяє згуртуванню східноєвропейських країн-партнерів, покращує їх обізнаність щодо принципів європейської політики, сприяє популяризації ідеї європейської інтеграції та підтримку процесів демократизації в країнах-партнерах.

Список літератури

- Багатосторонні платформи Східного партнерства [Електронний ресурс] // Міністерство закордонних справ України. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/shidne-partnerstvo/bagatostoronni-platformi-shidnogo-partnerstva>.
- Глосарій Східного партнерства [Електронний ресурс]. -- Режим доступу : <http://www.gaysin-rda.gov.ua/images/doc/vin/golosariu.pdf>

17. Карпчук Н.П. Комунікація як інструмент «м'якої сили» європейського союзу [Електронний ресурс] / Н.М. Карпчук. – Режим доступу до ресурсу: <file:///C:/Users/7FD5~1/AppData/Local/Temp/3000-10991-1-PB.pdf>

- Карпчук Н. Генеза комунікаційної політики ЄС / Н. Карпчук // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. – Одеса, 2011. – No 19 (144). – С. 177–186.
- Карпчук Н.П. Засади комунікаційної політики: досвід країн-членів Європейського Союзу [Текст]: монографія / Наталія Петрівна Карпчук. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 440с.
- Карпчук Н.П. Комунікація як інструмент «м'якої сили» європейського союзу [Електронний ресурс] / Н.М. Карпчук. – Режим доступу до ресурсу: <file:///C:/Users/7FD5~1/AppData/Local/Temp/3000-10991-1-PB.pdf>
- Карпчук Н. П. Стратегічна комунікація ЄС як засіб у боротьбі з дезінформацією / Н.П. Карпчук // «Політичне життя». -- Донецький Національний університет ім. В.Стуса. – 2019. -- Вип 1. Стор 52-57. (Електронний ресурс). – Режим доступу: <file:///C:/Users/7FD5~1/AppData/Local/Temp/6423-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-12900-1-10-20190401.pdf>
- Макаренко Є. Стратегічні комунікації в міжнародних відносинах. URL [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/3117/2798 (дата звернення: 11.02.2019).
- Мережа регуляторних органів електронних комунікацій країн Східного партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=370&language=uk>
- Нацплатформа Форуму громадянського суспільства Східного партнерства [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://eap-csf.org.ua/>
- Оновлення Європейської політики сусідства / Політики Східного Партнерства [Електронний ресурс]. -- Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/shidne-partnerstvo>
- Про схвалення Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 779-р [Електронний ресурс] – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2017-%D1%80#Text>
- Східне партнерство [Електронний ресурс] // Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/shidne-partnerstvo>.
- Трофименко М.В. Трансформація публічної дипломатії Європейського Союзу в умовах глобалізації / М.В. Трофименко // Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії. — 2015. — Випуск 7. — С. 290-296.
- Communicating Europe in Partnership, 2007 [Electronic resource]. – Available at: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2007/com2007_0568en01.pdf-f220Ibidem
- Communicating Europe to Citizens and Media. European Commission Directorate-Generale Communication [Electronic resource]. – Available at: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/cult/dv/europetocitizensandmedia/europetocitizensandmediaen.pdf

- Erasmus+ [Електронний ресурс] // European Commission – Режим доступу до ресурсу: <https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/>.
- eTwinning Plus [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.etwinning.net/en/pub/etwinning-plus.htm>.
- European Council conclusions, 19-20 March 2015. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/21888/european-council-conclusions-19-20-march-2015-en.pdf> (дата звернення: 20.02.2019).
- Questions and Answers about the East StratCom Task Force. URL: [Electronic resource]. – Available at: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/2116/questions-and-answers-about-the-east-stratcom-task-force_en (дата звернення: 15.02.2019).
- Rheingold H. The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier [Electronic resource] / H. Rheingold. – Available at : <http://www.rheingold.com/vc/book/WhitePaperonaEuropeanCommunicationPolicy> [Electronic resource]. – Available at: http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com2006_35_en.pdf
- Yellow Paper on EU Communication [Electronic resource]. – Available at :<http://www.intelsistem.hr/downloads/eu/euractiv//EurActiv%20summaryYellowPaper.pdf-218CommunicatingEuropeinPartnership,2007> [Electronic resource]. – Available at :http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2007/com2007_0568en01.pdf

РОЛЬ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА ЄС У ФОРМУВАННІ СУБ'ЄКТНОСТІ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ

THE ROLE OF THE EU EASTERN PARTNERSHIP I N THE FORMATION OF UKRAINE'S ACTIVITY IN GLOBAL POLICY

Besides the direct impact on the integration of the Eastern Partnership's six members with the European Union and the development of their cooperation in various dimensions, this EU's program has a side positive effect on Ukraine. Indeed, Ukraine receives additional material resources for its socio-economic and infrastructural development within the framework of the Eastern Partnership. In this way, Ukraine can use funds to ensure its presence in the global arena, that it would otherwise have to spend on socio-economic expenditures. The main role is played by export revenues from sales of Ukrainian goods and services to the EU market, European investments in Ukraine and loans and grants from the European Union, designed to cover the budget deficit of the Ukrainian state and to finance specific projects. Due to this, Ukraine increases its economic force (power) potential as the material basis of its strength in global politics to some extent.

Keywords: *global politics, European Union, Ukraine, Eastern Partnership, political activity.*

Статус України як реального суб'єкта (актора) глобальної політики, а не формального її учасника (об'єкта), визначається її участю у: 1) боротьбі за владу над планетою з іншими її державними і недержавними учасниками (politics), 2) формуванні глобальних політичних курсів (екологічних, соціальних, демографічних тощо – policy), 3) підтримці і розвитку міжнародної спільноти (людства, цивілізації, глобального співтовариства – polity). Цей статус має базуватись на відповідній мотивації України (її потребах, інтересах та ідентичності) та засобах її втілення – відчутній «розумній» силі («жорсткій» і «м'якій», об'єктивній і суб'єктивній, кількісній і якісній). Своєю чергою така сила складається з багатьох показників, в т. ч. економічної могутності, складовою якої є індустріальна потуга. Згідно з А. Камінським, остання є основним елементом сили держави, її «силовим елементом №1» з 1980-1990 рр., коли внаслідок «перестановки відношень» різних сфер глобальної економіки в «добу інформатики», економічна могутність стала важливішою за мілітарну².

1. **ТИШКУН Юрій** - доцент кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», E-mail: yurii.y.tyshkun@lpnu.ua

2. Камінський А. Вступ до міжнародних відносин / Анатоль Камінський. – Львів: Світ, 1995. – С. 26-27

Її розвиток визначається багатьма макроекономічними величинами: виробництва, торгівлі, фінансів тощо. З них головними є наступні показники: валовий внутрішній продукт економіки країни (ВВП – абсолютний і на душу населення); національні інвестиції за кордоном та іноземні – всередині країни, кредити, видані за кордон і отриманні з-за кордону, показники експорту та імпорту і зумовлений останніми міжнародний торговий (платіжний) баланс держави (позитивний чи негативний).

Так, об'єм ВВП країни визначає частку її ресурсів, яку держава може без шкоди для власної економіки і споживання її населення перерозподілити через свій бюджет на фінансування своїх потреб, зокрема у сферах безпеки, оборони і зовнішньої політики. Своєю чергою, при зростанні розмірів економіки цієї країни та/або глобальної економіки існує можливість збільшити об'єм ВВП певної держави, а отже і її можливості фінансувати власну глобально-орієнтовану зовнішню політику, яка потребує підтримки дипломатичних і торгових представництв по всій Землі, забезпечення проєкції «жорсткої» і «м'якої» сили на різних континентах, участі у вирішенні глобальних проблем і підтримці програм (міжнародного розвитку, інформаційних, культурних, містечьких), розвитку громадських організацій її діаспори. І навпаки, в періоди національних та/або глобальних економічних криз (наприклад у 1998 р., 2000 р., 2008 р., 2019-2020 рр.) об'єм національного ВВП зменшується, що обмежує його частку, яку можна скерувати на фінансування участі держави у міжнародній політиці.

Натомість, одним із способів збільшити ВВП держави є зростання об'ємів національного експорту товарів та послуг за кордон і, за його рахунок, отримання позитивного (міжнародного) платіжного балансу країни над її імпортом. Що дозволяє, побічно, знайти для держави за кордоном додаткові валютні кошти на фінансування її оборони і зовнішньої політики, які всередині країни національна еліта знайти не може. І, навпаки, зростання імпорту країни і його перевага над її експортом, і, відповідно, формування негативного платіжного балансу національної економіки, зменшує і об'єм ВВП загалом, і частку його ресурсів, які держава може використати на фінансування своїх потреб, зокрема глобальної присутності.

Аналогічно, ріст промислового виробництва (індустріальної могутності) країни в абсолютних показниках, і зокрема кількості виробництв та робочих місць, на них сприяє росту ВВП, а його падіння – зменшенню, що спричиняє для держави описані вище зовнішньоекономічні ефекти.

Іншою складовою економічної могутності держави є її прямі іноземні інвестиції (капіталовкладення) за кордон, які дають їй фінансовий контроль над іноземними виробництвами, але позбавляють коштів власні виробництва, і навпаки. Іноземні інвестиції всередину держави збільшують її ВВП, дозволяючи їй створити нові виробництва і, в перспективі, збільшити ВВП і знайти

додаткові ресурси для фінансування зовнішньої політики і оборони, тоді як її інвестиції за кордон зменшують її ВВП, позбавляючи країну національного капіталу.

Своєю чергою, перерозподіл ВВП із національного споживання на фінансування механізму зовнішньої політики і оборони держави здійснюється через її бюджет. З огляду на це показником сили держави на глобальній арені є і об'єми її бюджету, і його дефіцит (переважання видатків держави над її прибутками). Тому існує можливість змінити об'єми коштів, які держава витрачає на підтримку своєї глобальної присутності, через зміну обсягів її бюджету загалом і його зовнішньополітичної та оборонної складової зокрема.

Також, вплив міжнародної економічної інтеграції, як наслідку реалізації міждержавних і наддержавних проектів проявляється у створенні, підтриманні і модернізації спільними, міжнародними зусиллями різноманітної інфраструктури на території певної держави, яку за інших умов ця держава мусила би створювати самостійно за кошти власних платників податків як певні «суспільні блага», виділяючи на це кошти, необхідні для фінансування, наприклад її оборони чи зовнішньої політики. І навпаки, маючи на своїй території інфраструктуру, створені та утримувані за іноземні кошти, держава може використовувати їх у своїх потребах та інтересах в тій мірі, в якій це дозволяють, або не забороняють, статутні документи цих міжнародних проектів. Так, інфраструктуру інформації і зв'язку, транспорту і енергетики, створену внаслідок реалізації міжнародних проектів на території держави, остання може прямо чи опосередковано використовувати для забезпечення своєї базової (оборонної) потреби, захисту незалежності і безпеки країни, а також експлуатувати її в інтересах своєї економіки.

З огляду на відзначене вище, розглянемо можливості впливу «Східного партнерства» і в його рамках – угоди «Про асоціацію» України з ЄС та зони вільної торгівлі, на можливості зміцнення глобальної суб'єктності України. Такий вплив складний і комплексний, тому розглянемо лише декілька його складових. Так, втілення цього проекту безпосередньо впливає на ВВП України, як економічну складову її сили на глобальній арені, і опосередковано – на безпосереднє фінансування Україною її глобальної зовнішньої політики. По-перше, цей вплив проявляється через масштабний експорт українських товарів до всіх членів ЄС, – найбільшого за обсягами спільного ринку планети, який ще в 2013 р. генерував 20% глобального ВВП³. – Об'єми вітчизняного експорту в ЄС росли як до появи «Східного партнерства»⁴,

3. Поліщук Н. Аналіз міжнародної торгівлі між ЄС-28 та країнами Східного партнерства (географія, динаміка, структура) 2002-2013 рр. [Електронний ресурс] / Назарій Поліщук. – 01.12.2013. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/tags/eksport>

4. Там само

так і після. Цей (європейський) ринок повністю замінив для українських експортерів їх торгівлю з Росією, який був у глобальному масштабі головним для України у 2016-2018 рр. Натомість з 2019 р. ринок ЄС є для нас другим за значенням після китайського⁵. При цьому для України перевага європейського ринку зовнішньої торгівлі над аналогічними ринками планети, при формуванні експортної частки нашого ВВП, полягає в тому, що: 1) об'єми торгівлі на цьому ринку зростають більше 10 р. підряд, 2) він споживає більші об'єми вітчизняної готової продукції, в т. ч. технологічної, і напівфабрикатів аніж, наприклад, китайський ринок, який споживає лише невеликий перелік українських сировинних товарів; 3) закупає абсолютну більшість позицій вітчизняного експорту, набагато більшу, аніж будь-який інший міжнародний ринок; 4) краще інтегрує українські виробництва в міжнародні (корпоративні) ланцюги виробництва доданої вартості товарів, аніж будь-який інший ринок; 5) дозволяє продавати своїх товари і постуги величезній кількості вітчизняних фірм (близько 14 тис.) – малих, великих і середніх. Він диверсифікований з т. з. кількості покупців наших товарів – як країн Європи, так і фірм. Як наслідок, вже в 2017 р. український експорт на ринок ЄС вплинув на зростання реального ВВП країни⁶, і досі впливає на його формування, не зважаючи на пандемію COVID-19.

Втім, існує й негативний вплив зони вільної торгівлі з ЄС на економіку України. Так, остання тривалий час купує в Європі більше товарів, аніж продає в ЄС. Особливо багато Україна купує промислових і високотехнологічних товарів в ЄС. Це зумовлює хронічний дефіцит торгового балансу між Україною і ЄС на користь останнього (напр., 23,4 млрд. \$ США експорту в ЄС з України проти 32,6 млрд. \$ США імпорту з ЄС в Україну у 2013-2019 рр.)⁷. Внаслідок чого сумарний ВВП ЄС отримує більше вигоди від взаємної торгівлі з Україною, аніж її ВВП, що змушує останню (і державу, і бізнес) активізуватись на інших ринках планети (наприклад у Китаї – основному торговому партнері України з 2019 р.⁸ [19]), щоб подолати дефіцит у валютній торгівлі України з Європою.

5. Мовчан В. Хто зайняв місце Росії: як змінилася зовнішня торгівля України у 2019 році [Електронний ресурс] / Мовчан Вероніка // Європейська правда. – 03.02.2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/02/3/7105833/>

6. Мовчан В. Експорт спростовує міфи: що показала торгівля України з ЄС у 2017 році [Електронний ресурс] / Мовчан Вероніка // Європейська правда. – 13.03.2018. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/03/13/7078607/>

7. Betliy O. Overview of macroeconomic trends in Georgia, Moldova, and Ukraine under the Association Agreements since 2014 / Oleksandra Betliy. – July 8, 2020. – P. 20.

8. Мовчан В. Хто зайняв місце Росії: як змінилася зовнішня торгівля України у 2019 році [Електронний ресурс] / Мовчан Вероніка // Європейська правда. – 03.02.2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/02/3/7105833/>

Окрім неоднозначних наслідків двосторонньої торгівлі для України Євросоюз позитивно впливає на вітчизняний ВВП, традиційно вкладаючи в Україну більше коштів, ніж наші інвестори вкладають в Європу, а також інвестуючи в українські підприємства найбільше капіталу серед усіх іноземних інвесторів. Так, лише за 2019 р. з 35,8 млрд \$ прямих іноземних інвестицій 28,3 млрд \$ (79% на 01.01.2020 р.) належали ЄС⁹. Враховуючи те, що Євросоюз більше інвестує в Україну, ніж отримує з неї інвестицій, а також те, що значна частина його інвестицій іде саме в промисловість, то він сприяє зростанню промислового, і ширше – економічного – потенціалу України загалом як глобального гравця в довгостроковій перспективі.

Окрім того, ЄС безпосередньо витрачає свої кошти (гранти і кредити) на фінансування дефіциту бюджету Української держави та її соціальних і гуманітарних статей видатків. Це дозволяє Україні витратити на потреби безпеки, оборони та зовнішньої політики кошти, які за інших умов були би спрямовані на інші статті видатків державного бюджету. Перше робиться в рамках чотирьох підряд програм макрофінансової допомоги Єврокомісії уряду України у формі кредитів, наданих вітчизняному Міністерству фінансів під низький позичковий відсоток (менше 1% річних), а також інші програми ЄС, кредити ЄІВ і ЄБРР та окремих членів Союзу. Це дозволяє зберегти зекономлені ресурси державного бюджету в т. ч. на забезпечення глобальної присутності української держави. Так, сам лише об'єм кредитів Євросоюзу на різні потреби України в 2020 і 2021 рр. дорівнює приблизно 2% сумарного бюджету річного бюджету Міністерства закордонних справ України на кожен відповідний бюджетний рік¹⁰.

Також, ЄС дозволяє звільнити частину коштів, необхідних на фінансування її глобальної зовнішньої політики через фінансування будівництва, реконструкції і захисту української інфраструктури як в поточний момент, так і в майбутньому. З формальної т. з. такі інвестиції робляться Євросоюзом в рамках мети останнього – максимального зближення трьох найуспішніших держав-учасниць «Східного партнерства» (України, Молдови і Грузії) в найближчу історичну перспективу (10 р.) в рамках ідеї «все, крім інституцій»¹¹

9. Безпека Східного партнерства: які перспективи відкриті для України [Електронний ресурс] / Інститут євроатлантичного співробітництва // Європейська правда. – 5.03.2021. – <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/03/5/7120304/>

10. Додатки №№ 1-8 до Державного Бюджету України на 2020 рік // Верховна Рада: Законодавство. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/88/f490523n287.xls>; Додатки №№ 1-8 до Державного Бюджету України на 2021 рік // Верховна Рада: Законодавство. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/89/f501426n162.xls>

11. Ангел Є. В пошуках головного донора: хто найбільше допоміг Україні грошима [Електронний ресурс] / Євген Ангел // Європейська правда. – 21.10.2019. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/10/21/7102091/>

і без надання учасникам цієї ініціативи перспективи членства в Союзі¹², але в рамках норм ЄС та відповідно до його політик. Для цього Євросоюзу пропонує цим асоційованим з ЄС державам, учасникам умовного „Східного партнерства“¹³, максимально глибоку інтеграцію їх економіки, зокрема інфраструктури, через їх секторальну інтеграцію з власною економікою та інфраструктурою, забезпечуючи ці заходи як технічною (консультативною) допомогою, так і безпосередньо інвестиціями Союзу, його держав-членів та приватних інвесторів.

Формально це визначається як «посилення сполучення» ЄС і членів «Східного партнерства», їх «взаємозв'язку у ключових сферах», таких як транспорт, енергетика¹³, зв'язок, цифрова економіка, а практично як їх повноцінна інтеграція де-факто на відповідному „низовому“ рівні¹⁴. Фактично ж ЄС отримує вигоду від таких зусиль в усіх країнах «Східного партнерства» за рахунок того, що забезпечить собі «жорсткий зв'язок» із євразійським простором через дороги, залізниці, порти тощо у країнах Східного партнерства, як сполучного хабу для торгівлі та інвестицій між ЄС та Китаєм¹⁵ в рамках реалізації проєктів у рамках Європейсько-Азійської Стратегії сполучення ЄС¹⁶.

На концептуальному рівні ЄС дозволяє подібні інвестиції в Україну згідно Стратегічного порядку денного ЄС до 2024 р. та Глобальній стратегії ЄС¹⁷ та чинного донедавна Спільного робочого документу «Східне партнерство – 20 очікуваних досягнень до 2020 року».

На практичному рівні для цього пропонується використовувати як згада-ні вище інвестиційні інструменти ЄС, так і трастовий фонду для приватних

12. Герасимчук С. 4 сценарії для України: яким буде майбутнє Східного партнерства [Електронний ресурс] / Сергій Герасимчук // Європейська правда. – 24.03.2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/03/24/7107789/>

13. Східне партнерство: Єврокомісія представила нові цілі на період після 2020 року [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 18.03.2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/03/18/7107678/>

14. Ангел Є. В пошуках головного донора: хто найбільше допоміг Україні грошима [Електронний ресурс] / Євген Ангел // Європейська правда. – 21.10.2019. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/10/21/7102091/>

15. Блокманс С. 10-річчя Східного партнерства: три поразки ЄС та шанс на оновлення [Електронний ресурс] / Стивен Блокманс // Європейська правда. – 13.05.2019. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/05/13/7096046/>

16. Кулеба запропонував ЄС три кроки для країн Східного партнерства на тлі пандемії [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 11.06.2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/06/11/7111000/>

17. Нагорняк І. Нова реальність для Східного партнерства: як зміниться ключова ініціатива ЄС [Електронний ресурс] / Іван Нагорняк // Європейська правда. – 5.08.2019. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/08/5/7099191/>

та державних інвестицій у соціальну та економічну інфраструктуру України, Грузії та Молдови, створення якого було задеклароване резолюцією Європарламенту у листопаді 2017 р., а також через потенційну участь членів Партнерства інвестиційних рамок платформах, програмах та ініціативах¹⁸. Ці заходи втілюються, зокрема, через задеклароване приєднання України до: Трансєвропейської транспортної мережі Союзу (TEN-T), енергетичної системи Європейської асоціації операторів систем передачі електроенергії (ENTSO-E) і природного газу Континентальної Європи (ENTSO-G).

Враховуючи безпекові проблеми України цікавим для неї є те, що Євросоюз не просто пропонує їй співпрацю і консультації в сфері інфраструктури, фінансування її створення і модернізації, але і певні можливості її захисту. Так, у Спільному робочому документі «Східне партнерство – 20 очікуваних досягнень до 2020 року» фігурують такі спільні цілі ЄС і його партнерів у цій сфері, як «посилений захист критичної інфраструктури» держав регіону і «оцінка кіберзагроз» для інфраструктури. Як через адаптацію законодавства України до відповідних норм ЄС (напр., Конвенції про кіберзлочинність і відповідної Директиви 2008/114/ЄК), так і через відпрацювання і впровадження багатостороннього механізму захисту критично важливої транскордонної та регіональної інфраструктури країнах ЄС і «Східного партнерства»¹⁹, створення відповідних міжнародних центрів, такого як багатостороннього Центру кібербезпеки «Східного партнерства» на території України, покликано захищати критичну інфраструктуру партнерів ЄС в регіоні від несанкціонованих кібервтручань у її функціонування.

Отже, здатність України бути актором глобальної політики залежить не лише від її мотивації та національних інтересів, які їй диктує інтеграція в глобальне суспільство, але й від їх забезпечення економічною складовою її об'єктивної, розумної сили: об'єму ВВП України – і в абсолютних цифрах, і на душу населення, об'ємів її промислового виробництва, експорту та імпорту, міжнародного платіжного балансу. Вони визначають частку ресурсів національної економіки, яку можна перозподілити через державний бюджет і витратити на фінансування формування і реалізації глобальної зовнішньої політики України, в т. ч. її воєнної, культурної, мистецької, інформаційної і ін. складових. Своєю чергою, об'єми українського ВВП, які генеруються всередині країни, обмежені через незначні розміри національного ринку і низькі темпи його зростання. Тому частину ресурсів, необхідних для фінансування

18. Емерсон М. У напрямку ширшої Європи: як ЄС змінює свою політику сусідства [Електронний ресурс] / Майкл Емерсон // Європейська правда. – 5.03.2019. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/03/5/7093564/>

19. Безпека Східного партнерства: які перспективи відкриті для України [Електронний ресурс] / Інститут євроатлантичного співробітництва // Європейська правда. – 5.03.2021. – <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/03/5/7120304/>

глобальної активності України остання може отримати за рахунок експорту, прямих іноземних інвестицій у національне виробництво, міжнародних позик та технічної допомоги. Особливо від ЄС, який ще до березня 2014 р. став ключовим фінансовим донором нашої держави. Втім, якщо вплив європейських інвестицій, позик та технічної допомоги на український ВВП і державний бюджет – позитивний, що дозволяє, зокрема, фінансувати нашу оборонну, безпекову і зовнішню політику в об’ємах більших, ніж це дозволяють ресурси країни, то, натомість, неоднозначним є вплив на національний ВВП торгових стосунків України і ЄС в рамках зони вільної торгівлі, як елемента її Угоди «Про асоціацію» і «Східного партнерства» загалом. – Він може як сприяти зростанню ВВП України, якщо двосторонній торговий баланс складатися на її користь, так і зменшувати ВВП України, якщо її імпорт з Євросоюзу менший, аніж її експорт до нього.

Також, на силу української держави на міжнародній арені впливає те, що інфраструктура, необхідна для фінансування її економіки, оборони в сучасних умовах також в значній мірі формується за рахунок коштів ЄС і його держав членів і ці надходження є доволі значними. Ці інвестиції Євросоюзу аналогічно дозволяють звітнити певну частину видатків державного бюджету на зовнішню політику.

Список літератури

- «ЄС + три країни»: громадськість закликає до нового формату у відносинах з Євросоюзом [Електронний ресурс] / Платформи громадянського суспільства України, Грузії та Молдови // Європейська правда. – 15.11.2019. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/11/15/7103084/>
- Ангел Є. В пошуках головного донора: хто найбільше допоміг Україні грошима [Електронний ресурс] / Євген Ангел // Європейська правда. – 21.10.2019. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/10/21/7102091/>
- Безпека Східного партнерства: які перспективи відкриті для України [Електронний ресурс] / Інститут євроатлантичного співробітництва // Європейська правда. – 5.03.2021. – <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/03/5/7120304/>
- Блокманс С. 10-річчя Східного партнерства: три поразки ЄС та шанс на оновлення [Електронний ресурс] / Стівен Блокманс // Європейська правда. – 13.05.2019. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/05/13/7096046/>
- Герасимчук С. 4 сценарії для України: яким буде майбутнє Східного партнерства [Електронний ресурс] / Сергій Герасимчук // Європейська правда. – 24.03.2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/03/24/7107789/>
- Гроза Ю. Східному партнерству прописали зміни: рекомендації експертів до саміту у Брюсселі [Електронний ресурс] / Леонід Літра, Іраклі Порчхідзе, Юліан Гроза // Європейська правда. – 25.10.2017. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/10/25/7072732/>

- Додатки №№ 1-8 до Державного Бюджету України на 2020 рік // Верховна Рада: Законодавство. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/88/f490523n287.xls>
- Додатки №№ 1-8 до Державного Бюджету України на 2021 рік // Верховна Рада: Законодавство. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/89/f501426n162.xls>
- Емерсон М. У напрямку ширшої Європи: як ЄС змінює свою політику сусідства [Електронний ресурс] / Майкл Емерсон // Європейська правда. – 5.03.2019. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/03/5/7093564/>
- Єврокомісія запропонувала план розвитку транспортних мереж між Україною і ЄС [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 15.01.2019. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/01/15/7091597/>
- Європарламент пропонує глибшу інтеграцію і спільний економічний простір зі Східним партнерством [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 20.06.2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/06/20/7111342/>
- ЄС планує зменшити енергозалежність Східного партнерства від РФ – ЗМІ [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 11.03.2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/03/11/7107364/>
- Камінський А. Вступ до міжнародних відносин / Анатоль Камінський. – Львів: Світ, 1995. – 144 с.
- Клімкін П. Східне партнерство у новій реальності: на що варто звернути увагу Україні [Електронний ресурс] / Павло Клімкін // Європейська правда. – 11.06.2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/06/11/7110953/>
- Красникова Н. А. Вплив іноземних інвестицій на розвиток економіки України в умовах глобалізації / О. Г. Михайленко, Н. А. Красникова // Ефективна економіка. – 2020. – №7. – 15 с.
- Кулеба запропонував ЄС три кроки для країн Східного партнерства на тлі пандемії [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 11.06.2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/06/11/7111000/>
- Мартинюк В. Безпека для Східного партнерства: які зміни варто лобіювати Україні [Електронний ресурс] / Віталій Мартинюк // Європейська правда. – 20.11.2017. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/20/7073879/>
- Мовчан В. Експорт спростовує міфи: що показала торгівля України з ЄС у 2017 році [Електронний ресурс] / Мовчан Вероніка // Європейська правда. – 13.03.2018. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/03/13/7078607/>
- Мовчан В. Хто зайняв місце Росії: як змінилася зовнішня торгівля України у 2019 році [Електронний ресурс] / Мовчан Вероніка // Європейська правда. – 03.02.2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/02/3/7105833/>

- Нагорняк І. Нова реальність для Східного партнерства: як зміниться ключова ініціатива ЄС [Електронний ресурс] / Іван Нагорняк // Європейська правда. – 5.08.2019. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/08/5/7099191/>
- Поліщук Н. Аналіз міжнародної торгівлі між ЄС-28 та країнами Східного партнерства (географія, динаміка, структура) 2002-2013 рр. [Електронний ресурс] / Назарій Поліщук. – 01.12.2013. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/tags/eksport>
- Поступ України у виконанні 20 досягнень Східного партнерства до 2020 р. Моніторинговий звіт Укр. нац. платф. Форуму громад. сусп. Східного партнерства. Вересень 2019 – вересень 2020 р.: Зб / За заг. ред. Г. Максака. – К.: ІЕДПК, 2020. – 40 с.
- Секторальне партнерство – енергетика Прогнозні сценарії розвитку відносин до 2025 р. [Електронний ресурс] // Рада зовнішньої політики «Українська призма». – Режим доступу: <http://prismua.org/ear-energetics/>
- Сидоренко С. Свято без перспектив: що планує робити Євросоюз із форматом Східного партнерства [Електронний ресурс] / Сергій Сидоренко // Європейська правда. – 15.05.2019. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/05/15/7096156/>
- Східне партнерство: Єврокомісія представила нові цілі на період після 2020 року [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 18.03.2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/03/18/7107678/>
- Чубик А. Енергетика «Східного партнерства»: на яку допомогу ЄС варто розраховувати Києву [Електронний ресурс] / Андрій Чубик // Європейська правда. – 5.12. 2017. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/5/7074639/>
- Betliy O. Overview of macroeconomic trends in Georgia, Moldova, and Ukraine under the Association Agreements since 2014 / Oleksandra Betliy. – July 8, 2020. – 30 p.

REAKCJA UNII EUROPEJSKIEJ NA SYTUACJĘ NA BIAŁORUSI PO WYBORACH PREZYDENCKICH W 2020 R.

EU REACTION TO THE SITUATION IN BELARUS AFTER THE 2020 PRESIDENTIAL ELECTIONS

Abstract: *The presidential elections of 9th August 2020 in Belarus were once again conducted in violation of the democratic standards of electoral law. The arrest of the main opposition candidates, the refusal to allow independent observers to monitor the elections, the restriction on the activities of the free media, as well as the detention of participants in peaceful protests – all these actions by the Belarusian authorities were severely criticised by the international community. The reaction of the European Union (EU) in doing so focused on two aspects of action: 1) non-recognition of the election results and condemnation of the Belarusian authorities for the use of force against peaceful demonstrators; 2) imposition of sanctions on entities and individuals responsible for the use of violence against protest participants and opposition members. This paper analyses the efforts undertaken by the Union, which is necessary not only to determine their effectiveness in order to stabilise the internal situation in Belarus, but also to assess the EU's ability to resolve political and social crises occurring in its immediate neighbourhood.*

Keywords: *European Union, Belarus, presidential elections, protests, repression*

Stosunki między Unią Europejską a Białorusią przed wyborami prezydenckimi w 2020 r. Uwagi wstępne

Analizując rozwój stosunków między Unią Europejską (UE) a Białorusią, należy zauważyć, że na tle pozostałych wschodnich sąsiadów Unii wydają się one być najbardziej ograniczone zarówno pod względem obszarów współpracy, jak i dwustronnych kontaktów. Główną przyczyną tego stanu rzeczy jest autorytarna polityka Aleksandra Łukaszenki realizowana od połowy lat 90. XX w. Po wygraniu w 1994 r. wyborów prezydenckich zaczął on sprawować władzę, sięgając po instrumenty naruszające zasady demokratyczne, a w szczególności łamiące prawa człowieka i podstawowe wolności. I chociaż po rozpadzie Związku Radzieckiego podjęto szereg kroków na rzecz pogłębienia stosunków między Wspólnotami Europejskimi/Unią

1. TKACHUK Olesia - Dr, Katedra Studiów nad Procesami Integracyjnymi, Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych, Uniwersytet Jagielloński, e-mail: olesia.tkachuk@uj.edu.pl.

Europejską a Białorusią² (m.in. 6 marca 1995 r. podpisano „Umowę o partnerstwie i współpracy”³), to już w 1996 r. uległy one znacznemu pogorszeniu. Związane to było przede wszystkim z przeprowadzeniem w listopadzie 1996 r. referendum, w wyniku którego do Konstytucji Białorusi wprowadzone zostały zmiany, znacznie rozszerzające uprawnienia prezydenta. Rafał Czachor, analizując to wydarzenie, stwierdził, że *po referendum listopadowym na Białorusi ukształtował się autorytarny system rządów, będący czwartym etapem transformacji procesu systemu politycznego. Jego cechami charakterystycznymi było ograniczenie aktorów politycznych, zamrożenie procesu kształtowania się systemu partyjnego, ponowna (nawiązująca do czasów Związku Radzieckiego) silna ideologizacja życia politycznego oraz obniżenie poziomu kultury politycznej*⁴. UE ostro skrytykowała zmiany konstytucyjne na Białorusi, jednocześnie wstrzymując ratyfikację „Umowy o partnerstwie i współpracy” (dokument ten do tej pory nie wszedł w życie, a podstawę dwustronnych relacji stanowi „Umowa w sprawie wymiany handlowej oraz współpracy handlowej i gospodarczej” zawarta 18 grudnia 1989 r. między Wspólnotami Europejskimi a Związkiem Radzieckim⁵) oraz tymczasowego porozumienia o wymiany handlowej, przerywając dwustronne kontakty na szczeblu ministerialnym, wstrzymując realizację programów unijnej pomocy technicznej (z wyjątkiem projektów w zakresie pomocy humanitarnej oraz wsparcia

2. W sierpniu 1992 r. między Białorusią a Wspólnotami Europejskimi zostały nawiązane stosunki dyplomatyczne. Ponadto UE objęła Białoruś klauzulą najwyższego uprzywilejowania w zakresie wymiany handlowej, a od 1 stycznia 1993 r. do czerwca 2007 r. jednostronnie stosowała ogólny system preferencji i ulg celnych, który pozwalał na bezcłowe lub w oparciu o obniżone w stosunku do zasad najwyższego uprzywilejowania taryfy celne importowanie przez państwa UE towarów pochodzących z Białorusi (z systemu wyłączone zostały tekstylia i nawozy potasowe pochodzące z Białorusi, wobec których wciąż obowiązywały ograniczenia ilościowe). Z kolei 26 marca 1996 r. została podpisana „Tymczasowa umowa o handlu i kwestiach odnoszących się do handlu”, która miała regulować białorusko-unijne stosunki gospodarczo-handlowe do momentu wejścia w życie „Umowy o partnerstwie i współpracy”; por. W. E. Snapkowski (przeł. A. Shota), Białoruś – Unia Europejska: trudne drogi rozwoju stosunków, „Politeja – Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2012, nr 4/1 (22/1), s. 25-27.

3. W dniu 12 kwietnia 1995 r. parlament Białorusi ratyfikował „Umowę o partnerstwie i współpracy”, natomiast ze strony UE ratyfikowało ją 9 państw (m.in. Austria, Wielka Brytania, Hiszpania, Włochy, Szwecja), zanim proces ten został wstrzymany przez Unię. Podobne umowy w latach 90. XX w. UE zawarła także z innymi republikami poradzieckimi, m.in. Ukrainą, Rosją, Mołdawią, Gruzją, Kazachstanem. Umowy te regulują różne obszary dwustronnej współpracy (w tym sferę polityczną, gospodarczą, handlową, finansową, kulturalną) oraz potwierdzają, że podstawą tej współpracy jest poszanowanie zasad demokratycznych, praw człowieka, zasad gospodarki rynkowej; por. W. E. Snapkowski (przeł. A. Shota), Białoruś – Unia Europejska..., op. cit., s. 26.

4. R. Czachor, Transformacja systemu politycznego Białorusi w latach 1990-1996, „Przegląd Wschodnio-europejski”, 2014, Tom 5, nr 1, s. 43.

5. Umowa między Europejską Wspólnotą Gospodarczą i Europejską Wspólnotą Energii Atomowej a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich w sprawie wymiany handlowej i współpracy handlowej i gospodarczej, Dz.U. UE L, 1990, nr 68, s. 3-20.

demokratyzacji państwa białoruskiego), sprzeciwiając się wobec przyjęcia Białorusi do Rady Europy, a także wzywając władze Białorusi do przestrzegania praw człowieka i podstawowych swobód obywateli, zasad funkcjonowania państwa prawa i dialogu z opozycją, co pozwoli kontynuować rozwój unijno-białoruskiej współpracy⁶.

Postulaty Unii Europejskiej jednak nie znalazły swojego odzwierciedlenia w białoruskiej rzeczywistości politycznej. Władze Białorusi wręcz przeciwnie uznały, że w ten sposób UE ingeruje w sprawy wewnętrzne suwerennego państwa, naruszając zasadę równego partnerstwa między stronami⁷. W związku z tym w kolejnych latach wciąż dochodziło do łamania praw człowieka i podstawowych swobód obywatelskich (w tym ograniczono dostęp do wolnych mediów, niezależnego sądownictwa), naruszenia międzynarodowych standardów wyborczych, a opozycja bardzo często była prześladowana. Ponadto w latach 1999-2000 w niewyjaśnionych okolicznościach zaginęło dwóch polityków opozycji, jeden dziennikarz i jeden przedsiębiorca. W reakcji na to UE w 2004 r. nałożyła sankcje na osoby i podmioty dopuszczające się łamania zasad demokratycznych i prześladowujące przedstawicieli opozycji politycznej na Białorusi (w 2011 r. ponadto wprowadzono embargo na broń)⁸.

Niemniej jednak UE stwierdziła nie prowadzić wobec Białorusi polityki „całkowitego izolacjonizmu”, lecz wykazać chęć wznowienia dialogu i rozwoju dwustronnej współpracy, podkreślając korzyści, które państwo białoruskie może uzyskać w zamian za przeprowadzenie wewnętrznych reform demokratycznych. Dlatego też Białoruś została wymieniona wśród państw-adresatów Europejskiej Polityki Sąsiedztwa UE⁹, w którą ona, co prawda, do tej pory w

6. W. E. Snapkowski (przeł. A. Shota), Białoruś – Unia Europejska..., op. cit., s. 26-29.

7. Ibidem, s. 29.

8. Sankcje te polegały na zamrożeniu aktywów oraz wprowadzeniu zakazu podróżowania do państw UE. W dniu 15 lutego 2016 r. Rada UE postanowiła nie przedłużać te środki ograniczające wobec 170 osób i 3 przedsiębiorstw. Decyzja ta została podjęta w odpowiedzi na uwolnienie wszystkich białoruskich więźniów politycznych w dniu 22 sierpnia 2015 r. oraz po przeprowadzeniu 11 października 2015 r. wyborów prezydenckich „w środowisku wolnym od przemocy”. Utrzymano natomiast embargo na broń, zamrożenie aktywów i zakaz wjazdu dla 4 osób powiązanych z niewyjaśnionym zaginięciem 4 osób w latach 1999–2000 (17 lutego 2020 r. te sankcje przedłużono do 28 lutego 2021 r.); por. Stosunki UE-Białoruś, 25.05.2021, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eastern-partnership/belarus/> (data dostępu: 27.05.2021).

9. Europejska Polityka Sąsiedztwa UE została ustanowiona w maju 2004 r. Jej głównym celem jest zacieśnienie współpracy UE z państwami sąsiedzkimi poprzez pogłębienie kontaktów politycznych, integracji gospodarczej, rozwój mobilności, kontaktów międzyludzkich oraz tym samym zwiększenie bezpieczeństwa europejskiego. Jej głównym instrumentem są dwustronne Plany Działań zawierające plany reform politycznych, gospodarczych i społecznych w krajach sąsiedzkich. W zamian za ich wdrożenie w życie państwa sąsiedzkie otrzymują wsparcie i pomoc finansową ze strony UE; por. K. Jongberg, C. Trapouzanlis, F. G. de los Fayos, Europejska Polityka Sąsiedztwa, <https://www.europarl.europa.eu>. Na temat Europejskiej Polityki Sąsiedztwa zob. szerzej: O. Tkachuk, Europejska Polityka Sąsiedztwa, [w:] Polityki europejskie. Perspektywa finansowa UE 2014-2020, pod red. A. Nitszke, Kraków 2015, s. 243-260.

pełni się nie zaangażowała (Białoruś wciąż nie posiada własnego Planu Działań), ze względu na brak postępów w zakresie przemian demokratycznych. Aktywność Unii Europejskiej przy tym koncentrowała się na wsparciu społeczeństwa obywatelskiego, edukacji i młodzieży, organizacji pozarządowych, rozwoju obszarów dotkniętych katastrofą w Czarnobylu, a także realizacji projektów dotyczących ochrony środowiska, sprawnego zarządzania granicami oraz współpracy transgranicznej¹⁰.

Warto również wspomnieć o innym unijnym programie skierowanym do wschodnich sąsiadów, w tym Białorusi, a mianowicie o Partnerstwie Wschodnim. Mimo braku sukcesów UE w zakresie skłonienia władz państwa białoruskiego do wdrożenia reform mających na celu demokratyzację republiki (w listopadzie 2006 r. Unia opublikowała nieoficjalny dokument pt. „Co Unia Europejska może dać Białorusi”¹¹), Białoruś została włączona w polsko-szwedzką inicjatywę Partnerstwa Wschodniego zainaugurowaną w maju 2009 r. Jej celem jest zacieśnienie współpracy między UE a sześcioma republikami poradzieckimi (Armenią, Azerbejdżanem, Białorusią, Gruzją, Mołdawią oraz Ukrainą) w wymiarze dwustronnym i wielostronnym w sferze politycznej, gospodarczej, bezpieczeństwa energetycznego, kontaktów międzyludzkich (w szczególności w ramach tego programu przewidziano możliwość zawarcia między UE a wschodnimi partnerami umów stowarzyszeniowych obejmujących układy o ustanowieniu pogłębionych i kompleksowych stref wolnego handlu, a także liberalizacji reżimów wizowych – z tej możliwości skorzystała Ukraina, Mołdawia i Gruzja)¹². Chociaż Białoruś została objęta powyższym programem i nawet w poszczególnych latach dochodziło do ożywienia w relacjach między UE a Białorusią (np. w lutym 2009 r. w Mińsku wizytę odbył ówczesny Wysoki Przedstawiciel ds. wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Javier Solana, który oznajmił, że *nie przyjechał stawiać białoruskiemu kierownictwu jakiegokolwiek warunki*¹³; w 2020 r. weszła w życie

10. Zob. Country Strategy Paper. National Indicative Programme. Belarus. 2005-2006. Adopted by the European Commission on 28 May 2004, s. 1-34, https://eeas.europa.eu/archives/docs/belarus/csp/05_06_en.pdf (data dostępu: 27.05.2021).

11. Zob. Non-Paper „What the European Union could bring to Belarus”, s. 1-4, https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/d-by20071025_16/d-by20071025_16en.pdf (data dostępu: 27.05.2021).

12. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. Partnerstwo wschodnie, {SEK(2008) 2974}, KOM(2008) 823 wersja ostateczna, Bruksela, dnia 3.12.2008, s. 1-32; O. Tkachuk, „Układ o Stowarzyszeniu między Unią Europejską a Ukrainą” – najważniejsze postanowienia oraz znaczenie dla Ukrainy, [w:] Ukraina. 25 lat na drodze niepodległości, pod red. P. Pietnoczki, H. Strońskiego, Olsztyn 2017, s. 91-104.

13. R. Czachor, Polityka zagraniczna Republiki Białoruś w latach 1991-2011. Studium politologiczne, Polkowice 2011, s. 301.

„Umowa o ułatwieniach w wydawaniu wiz” i „Umowa o readmisji”¹⁴), dwustronna współpraca nadal była dość ograniczona i skupiała się głównie na wymiarze wielostronnym w ramach Partnerstwa Wschodniego, prowadzeniu dialogu technicznego w konkretnych sprawach, wspieraniu społeczeństwa obywatelskiego oraz realizacji projektów współpracy w sferze zarządzania granicami i migracją, a także wzywaniu do przestrzegania zasad demokratycznych i poszanowania praw człowieka i swobód obywatelskich¹⁵.

***Wybory prezydenckie na Białorusi w 2020 r. –
przebieg, masowe protesty i reakcja Unii Europejskiej***

Przyglądać się atmosferze wyborczej na Białorusi Unia Europejska zaczęła jeszcze przed wyborami prezydenckimi, które były zaplanowane na 9 sierpnia 2020 r. W czerwcu 2020 r. w odpowiedzi na aresztowania polityków opozycji przewodniczący delegacji ds. stosunków z Białorusią Robert Biedroń i stały sprawozdawca Parlamentu Europejskiego ds. Białorusi Petras Auštrevičius wydali wspólne oświadczenie, w którym wyrazili zaniepokojenie *pogarszającą się sytuacją wyborczą w okresie poprzedzającym wybory prezydenckie 9 sierpnia* i potępił *aresztowania i prześladowania kandydatów na prezydenta oraz ich zwolenników, pokojowych demonstrantów i działaczy społeczeństwa obywatelskiego*¹⁶. W szczególności zwrócili uwagę na zatrzymanie kandydata na prezydenta Wiktara Babaryki i jego syna Eduarda, Siarhieja Cichanouskiego i innych przedstawicieli opozycji, a także wezwali *białoruskie władze do natychmiastowego i bezwarunkowego uwolnienia wszystkich arbitralnie zatrzymanych osób, zaprzestania obecnej fali represji i umożliwienia obywatelom Białorusi skorzystania z prawa do udziału w demokratycznych wyborach*¹⁷.

Sierpniowe wybory prezydenckie na Białorusi odbywały się w atmosferze napięć oraz protestów ludności, które ulegały nasileniu w miarę zbliżania się daty wyborów i ogłoszenia przez Centralną Komisję Wyborczą oficjalnych wy-

14. Umowa między Unią Europejską a Republiką Białorusi o ułatwieniach w wydawaniu wiz, Dz.U. UE L, 2020, nr 180, s. 3-18; Decyzja Rady (UE) 2020/751 z dnia 27 maja 2020 r. w sprawie zawarcia umowy między Unią Europejską a Republiką Białorusi o readmisji osób przebywających nielegalnie, Dz.U. UE L, 2020, nr 181, s. 1-31.

15. Stosunki UE-Białoruś..., op. cit. (data dostępu: 27.05.2021).

16. Joint Statement by the Chair of the Delegation for Relations with Belarus, MEP Robert Biedroń, and the European Parliament's Standing Rapporteur on Belarus, MEP Petras Auštrevičius on the continued worsening of the election environment and harassment of candidates, opposition politicians and peaceful protesters in the run-up of the Presidential election in Belarus, 19.06.2020, s. 1-2, https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/209056/Robert%20BIEDRON%20%20Petras%20AUSTREVICIUS_Joint%20statement_worsening%20of%20the%20election%20environment%20in%20BY.pdf (data dostępu: 28.05.2021).

17. Ibidem (data dostępu: 28.05.2021).

ników wskazujących na jednoznaczne zwycięstwo A. Łukaszenki (80,1% głosów) oraz przegraną Swietłany Cichanouskiej (10,1%)¹⁸. Protesty przebiegały nie tylko w stolicy państwa białoruskiego, lecz także w innych miastach (np. Grodzie, Brześciu). Ponadto szereg przedsiębiorstw ogłosiło strajki. Głównym celem demonstrantów była dymisja A. Łukaszenki ze stanowiska prezydenta oraz przeprowadzenie nowych demokratycznych wyborów. Aktywność białoruskiego społeczeństwa spotkała się z bardzo ostrą reakcją ze strony władz państwa (protesty były tłumione, często z użyciem siły wobec protestujących, dużo osób zostało aresztowanych)¹⁹.

Unia Europejska w odpowiedzi na rozwój sytuacji na Białorusi podjęła działania w dwóch kierunkach. Po pierwsze, były to kroki dyplomatyczne polegające na potępieniu aktów przemowy dokonywanych przez siły bezpieczeństwa państwa, odrzuceniu wyników wyborów oraz udzieleniu poparcia dla narodu białoruskiego. Po wyborach zorganizowano szereg spotkań na szczepku szefów państw lub rządów oraz ministrów spraw zagranicznych państw UE, na których dyskutowano o powyborczej sytuacji na Białorusi. W szczególności w dniu 19 sierpnia 2020 r. została przeprowadzona wideokonferencja członków Rady Europejskiej, w trakcie której stwierdzono, że *ponieważ wybory na Białorusi nie były ani wolne, ani uczciwe i nie spełniały standardów międzynarodowych, UE nie uznaje ich wyników przedstawionych przez władze Białorusi*²⁰. Ponadto podkreślono, że *członkowie Rady Europejskiej potępiają niewspółmierną i niedopuszczalną przemoc zastosowaną przez władze państwowe wobec pokojowych demonstrantów. Nie wolno dopuszczać do przemocy, a wszyscy bezprawnie zatrzymani muszą zostać natychmiast bezwarunkowo zwolnieni. Reprezentanci społeczeństwa obywatelskiego i opozycji uczestniczący w dyskusji o transformacji politycznej muszą być chronieni przed arbitralnymi zatrzymaniami i przemocą. UE oczekuje pełnego i przejrzystego dochodzenia w sprawie wszystkich domniemyanych nadużyć*²¹. Z kolei przewodniczący Rady Europejskiej Charles Michel dodał, iż *Unia Europejska wyraża solidarność z Białorusinami. I nie akceptuje bezkarności. W białoruskich*

18. ЦИК Белоруссии огласил окончательные итоги выборов, „Коммерсантъ”, 14.08.2020, <https://www.kommersant.ru/doc/4456897#id1933741> (data dostępu: 28.05.2021).

19. Piąty dzień protestów na Białorusi. Trwają strajki w fabrykach, zatrzymani zaczęli opuszczać areszty, „Wprost”, 14.08.2020, <https://www.wprost.pl/swiat/10352887/piaty-dzien-protestow-na-bialorusi-trwaja-strajki-w-fabryka-ch-zatrzymani-zaczeli-opuszczac-areszty.html> (data dostępu: 28.05.2021).

20. Wideokonferencja członków Rady Europejskiej, 19 sierpnia 2020, https://www.consilium.europa.eu/pl/mee_tings/european-council/2020/08/19/ (data dostępu: 28.05.2021).

21. Konkluzje przewodniczącego Rady Europejskiej po wideokonferencji członków Rady Europejskiej z 19 sierpnia 2020, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2020/08/19/conclusions-by-the-president-of-the-european-council-following-the-video-conference-of-the-members-of-the-european-council-on-19-august-2020/> (data dostępu: 28.05.2021).

*protestach nie chodzi o geopolitykę. Chodzi o prawo ludzi do swobodnego wyboru władz*²². Podobne stanowisko przedstawił również Parlament Europejski w rezolucji przyjętej 17 września 2020 r.²³

Po drugie, UE zdecydowała się zastosować wobec Białorusi system sankcji. Pierwszą serię sankcji wprowadzono 1 października 2020 r. Dotyczyły one 40 osób, które zostały uznane za odpowiedzialne za zastraszanie i stosowanie przemocy wobec protestujących, członków opozycji i dziennikarzy, a także za oszustwa podczas wyborów. W dniu 6 listopada 2020 r. przyjęto drugą serię sankcji, którymi objęto m.in. prezydenta A. Łukaszenkę oraz jego syna Wiktora Łukaszenkę. Trzecia seria sankcji została wprowadzona 17 grudnia 2020 r. i dotyczyła kolejnych 36 osób. Obecnie sankcje obejmują łącznie 88 osób i 7 podmiotów oraz polegają na zakazie wjazdu na terytorium państw UE i zamrożeniu aktywów²⁴. Ponadto w dniu 23 maja 2021 r. doszło do wymuszonego lądowania w Mińsku samolotu linii Ryanair relacji Ateny-Wilno i zatrzymania przez siły bezpieczeństwa Białorusi dziennikarza Ramana Pratasiewicza i Sofii Sapiegi znajdujących się na pokładzie tegoż samolotu. W reakcji na to wydarzenie Rada Europejska podczas posiedzenia w dniu 24 maja 2021 r. zdecydowanie potępiła doprowadzenie do przymusowego lądowania wspomnianego samolotu, a także: zażądała natychmiastowego uwolnienia Ramana Pratasiewicza i Sofii Sapiegi; zwróciła się z apelem do Międzynarodowej Organizacji Lotnictwa Cywilnego o zbadanie tej sytuacji; zwróciła się do Rady o jak najszybsze wprowadzenie odpowiednich sankcji wobec kolejnych osób i podmiotów; wystosowała do Rady apel, aby wdrożyła kolejne ukierunkowane sankcje gospodarcze, a także zwróciła się do Wysokiego Przedstawiciela Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa oraz do Komisji Europejskiej o niezwłoczne przygotowanie w tym celu stosownych wniosków; zwróciła się do wszystkich przewoźników lotniczych mających siedzibę w UE z prośbą o unikanie przelotów nad Białorusią; zaapelowała do Rady, aby przyjęła środki zakazujące białoruskim liniom lotniczym przelotów w unijnej przestrzeni powietrznej i uniemożliwiające tym liniom wykonywanie lotów do portów lotniczych UE; wyraziła solidarność z Łotwą w związku z nieuzasadnionym wydalaniem łotewskich dyplomatów²⁵.

22. Wideokonferencja członków Rady Europejskiej..., op. cit. (data dostępu: 28.05.2021).

23. Zob. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 17 września 2020 r. w sprawie sytuacji na Białorusi (2020/2779(RSP)), P9_TA(2020)0231, s. 1-9; Na temat stanowiska Rada UE zob. Konkluzje Rady w sprawie Białorusi, 11661/20, Bruksela, 12 października 2020 r., s. 1-7.

24. Sankcje po wyborach prezydenckich na Białorusi w 2020 r., <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions/restrictive-measures-following-the-2020-belarus-presidential-elections/> (data dostępu: 28.05.2021).

25. Ibidem (data dostępu: 28.05.2021); *Konkluzje Rady Europejskiej w sprawie Białorusi (24 maja 2021)*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2021/05/24/european-council-conclusions-on-belarus-24-may-2021/> (data dostępu: 28.05.2021)

Zakończenie

Dokonując oceny środków, które Unia Europejską przyjęła w reakcji na wydarzenia na Białorusi po wyborach prezydenckich z sierpnia 2020 r., należy w pierwszej kolejności zwrócić uwagę, że w rzeczywistości UE kontynuuje swoją politykę względem państwa białoruskiego zapoczątkowaną jeszcze w latach 90. XX w. Polega ona w szczególności na potępieniu łamania praw człowieka i podstawowych swobód obywatelskich, naruszania zasad demokratycznych, międzynarodowych standardów wyborczych oraz jednocześnie wzywaniu do przeprowadzenia niezbędnych reform politycznych, gospodarczych, społecznych. Jak pokazuje doświadczenie, działania te nie doprowadziły do poprawy sytuacji demokratycznej na Białorusi, nawet mimo wprowadzenia sankcji wobec określonych osób i podmiotów. W odpowiedzi na apele UE o przestrzeganie praw człowieka i międzynarodowych zasad demokratycznych prezydent A. Łukaszenko stosuje niezmienną retorykę polegającą na oskarżaniu UE o ingerowanie w sprawy wewnętrzne suwerennego państwa. Nie należy zatem oczekiwać, że w najbliższym czasie wysiłki Unii w tej sprawie zakończą się sukcesem. Zdolności unijne w tym zakresie pozostają dość ograniczone. Mimo, że Białoruś została włączona do Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i Partnerstwa Wschodniego, państwom członkowskim UE do tej pory nie udało się uzgodnić skutecznych i zdecydowanych środków, które by przyczyniły się do demokratyzacji państwa białoruskiego.

Literatura

- ЦИК Белоруссии огласил окончательные итоги выборов, „Коммерсантъ”, 14.08.2020, <https://www.kommersant.ru/doc/4456897#id1933741>.
- Country Strategy Paper. National Indicative Programme. Belarus. 2005-2006. Adopted by the European Commission on 28 May 2004, https://eeas.europa.eu/archives/docs/belarus/csp/05_06_en.pdf.
- Czachor R., Polityka zagraniczna Republiki Białoruś w latach 1991-2011. Studium politologiczne, Polkowice 2011.
- Czachor R., Transformacja systemu politycznego Białorusi w latach 1990-1996, „Przeгляд Wschodnio-europejski”, 2014, Tom 5, nr 1.
- Decyzja Rady (UE) 2020/751 z dnia 27 maja 2020 r. w sprawie zawarcia umowy między Unią Europejską a Republiką Białorusi o readmisji osób przebywających nielegalnie, Dz.U. UE L, 2020, nr 181.
- Joint Statement by the Chair of the Delegation for Relations with Belarus, MEP Robert Biedroń, and the European Parliament’s Standing Rapporteur on Belarus, MEP Petras Auštrevičius on the continued worsening of the election environment and harassment of candidates, opposition politicians and peaceful protesters in the run-up of the Presidential election in Belarus, 19.06.2020, https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/209056/Robert%20BIEDRON%20%20Petras%20AUSTREVICIUS_Joint%20statement_worsening%20of%20the%20election%20environment%20in%20BY.pdf.

- Jongberg K., Trapouzanlis C., de los Fayos F. G., Europejska Polityka Sąsiedztwa, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/170/europejska-polityka-sasiedztwa>.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. Partnerstwo wschodnie, {SEK(2008) 2974}, KOM(2008) 823 wersja ostateczna, Bruksela, dnia 3.12.2008.
- Konkluzje przewodniczącego Rady Europejskiej po videokonferencji członków Rady Europejskiej z 19 sierpnia 2020, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2020/08/19/conclusions-by-the-president-of-the-european-council-following-the-video-conference-of-the-members-of-the-european-council-on-19-august-2020/>.
- Konkluzje Rady Europejskiej w sprawie Białorusi (24 maja 2021), <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2021/05/24/european-council-conclusions-on-belarus-24-may-2021/>.
- Konkluzje Rady w sprawie Białorusi, 11661/20, Bruksela, 12 października 2020 r.
- Non-Paper „What the European Union could bring to Belarus”, https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/d-by20071025_16/d-by20071025_16en.pdf.
- Piąty dzień protestów na Białorusi. Trwają strajki w fabrykach, zatrzymani zaczęli opuszczać areszty, „Wprost”, 14.08.2020, <https://www.wprost.pl/swiat/10352887/piaty-dzien-protestow-na-bialorusi-trwaja-strajki-w-fabrykach-zatrzymani-zaczeli-opuszczac-areszty.html>.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 17 września 2020 r. w sprawie sytuacji na Białorusi (2020/2779(RSP)), P9_TA(2020)0231.
- Sankcje po wyborach prezydenckich na Białorusi w 2020 r., <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/sanctions/restrictive-measures-following-the-2020-belarus-presidential-elections/>.
- Snapkowski W. E. (przeł. A. Shota), Białoruś – Unia Europejska: trudne drogi rozwoju stosunków, „Politeja – Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2012, nr 4/1 (22/1).
- Stosunki UE-Białoruś, 25.05.2021, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eastern-partnership/belarus/>.
- Tkachuk O., Europejska Polityka Sąsiedztwa, [w:] Polityki europejskie. Perspektywa finansowa UE 2014-2020, pod red. A. Nitszke, Kraków 2015.
- Tkachuk O., „Układ o Stowarzyszeniu między Unią Europejską a Ukrainą” – najważniejsze postanowienia oraz znaczenie dla Ukrainy, [w:] Ukraina. 25 lat na drodze niepodległości, pod red. P. Pietnoczki, H. Strońskiego, Olsztyn 2017.
- Umowa między Unią Europejską a Republiką Białorusi o ułatwieniach w wydawaniu wiz, Dz.U. UE L, 2020, nr 180.
- Umowa między Europejską Wspólnotą Gospodarczą i Europejską Wspólnotą Energii Atomowej a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich w sprawie wymiany handlowej i współpracy handlowej i gospodarczej, Dz.U. UE L, 1990, nr 68.
- Wideokonferencja członków Rady Europejskiej, 19 sierpnia 2020, <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/european-council/2020/08/19/>.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ СУЧАСНОГО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ ТА ПОСИЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПРИСУТНОСТІ ЄС В УКРАЇНІ

SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES OF THE MODERN RUS- SIAN-UKRAINIAN CONFRONTATION AND STRENGTHENING OF THE EU ECONOMIC PRESENCE IN UKRAINE

Against the background of the unquenchable Russian-Ukrainian conflict (which has been going on since 2014), it is an urgent problem to determine its specific consequences in order to understand the weaknesses and strengths of the opponents and predict the model of events in the near future. The main results of the Russian-Ukrainian confrontation: Western sanctions against Russia (one of the key consequences of the conflict), the systemic crisis of the Russian economy, a sharp rise in social tensions within the aggressor country (causes: impoverishment, raising the retirement age, etc.), reorientation Ukrainian economy to the European market (the success of this case depends, in particular, on reforms), deepening cooperation between Ukraine and the United States and the EU (for example, a significant increase in trade between Ukraine and the EU). The systemic crisis in the Russian economy is caused by the clumsy expansionist actions of its leadership with the sometimes active consent of the vast majority of the apolitical population. Against the background of quarantine restrictions in 2020-2021, Ukraine's achievements include the continuation of economic cooperation with the EU (for example, the renewal of the Association Agreement).

Keywords: *Ukraine, USA, EU, security, conflict.*

Обрана нами тема дослідження на сьогодні є доволі актуальна, з кожним роком інтерес до неї зростає і, переконані, не згасне в найближчі десятиріччя. Це вповні закономірно. Здавалося б, конфлікт ще не добіг свого кінця, а вже говоримо про наслідки. Далєбі, у тім й то річ, що слід глибоко розібратися в суті попередніх підсумків російсько-української війни (триває з 2014 р.), аби зрозуміти слабкі й сильні сторони супротивників, а відтак максимально точно спроєктувати модель можливої кінцевої розв'язки, щоб знати, як діяти тепер і потім.

1. **ХОВРИЧ Сергій** - кандидат історичних наук, доцент, м. Київ, E-mail: s.khovrych@ukr.net, моб/тел.: (096)237-6-444, м. Київ.

Наголосимо, вітчизняні й зарубіжні дослідники невтомно вивчають окреслену проблематику, аби виявити якісь загальні тенденції, спрогнозувати результати протистояння тощо.

Про перші результати російсько-української війни ми доповіли в режимі онлайн на I-й Міжнародній науково-практичній конференції «Українське військо: сучасність та історична ретроспектива» (27.11.2020)². Зауважимо, нинішнім поколінням випала нагода спостерігати за процесом різкого протистояння Євроатлантичної Цивілізації з «Диким Світом» (РФ, КНДР, САР, «ІД», КНР). Йдеться не тільки про безпеку США або України, а й про майбутнє Європейського Союзу³.

Ефективність санкційного зашморгу для загарбника очевидна. Це пояснюється передусім існуючою економічною конструкцією в РФ. Професор Леонід Львович Залізняк (нар. 1951) так описав цю ситуацію: «... Росія – остання імперія в сучасному світі. Існує вона, попри неефективну, надцентралізовану економіку, коштом продажу нафти і газу. Падіння цін на енергоносії неминуче призведе до розпаду імперії на національні держави та економічно самодостатні регіони. І статися це може несподівано швидко»⁴. Природно, американські високопосадовці впевнені, РФ «заплатила величезну ціну» в результаті санкцій⁵.

Порівняно із США економічна безпека європейської спільноти значно вразливіша (показовою проблемою є енергетична її складова⁶), а її очільники не такі рішучі й тверді у протистоянні з агресорами різного ґатибу. Ось чому ряд євроскептичних партій намагаються вплинути на зовнішню політику Європарламенту з метою зняття чи пом'якшення санкцій з Росії⁷. Зазначимо:

2. Ховрич С. М. Перші результати російсько-української війни (з 2014 р.). Українське військо : сучасність та історична ретроспектива : зб. матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф., 27 лист. 2020 р. Київ : НУОУ, 2020. С. 50 – 51. URL : <https://nuou.org.ua/assets/documents/zbirnyk-ukr-viysko-2020.pdf> (дата звернення : 02.03.2021).

3. Портников В. Віталій Портников: Росія повинна буде заплатити. Еспресо : веб-сайт. URL : <https://espresso.tv/vitaliy-portnikov-rosiya-povinna-bude-zaplatiti> (дата звернення : 15.04.2021).

4. Залізняк Л. Л. Україна між Сходом і Заходом. Про витоки і суть російсько-української війни 2014 р. Київ : Шлях, 2014. С. 167.

5. Дорош С. Санкції проти Росії : чи був ефект? BBC : веб-сайт. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38247744> (дата звернення : 13.10.2020).

6. Турчин Я., Івасечко О. Енергетична безпека ЄС та балтійських країн за умов полігібресії зовнішньої політики Російської Федерації. Гуманітарні візії. Львів : Вид-во Львів. політехн., 2020. Т. 6, № 1. С. 1 – 6.

7. Якимчук М. Вплив євроскептицизму на зовнішню політику Європейського Союзу. Гуманітарні візії. 2020. Т. 6, № 2. С. 10. URL : <http://science.lpnu.ua/uk/shv/vsi-vypusky/volume-6-number-2-2020/vplyv-yevroskeptycyzmu-na-zovnishnyu-polityku-yevropeyskogo> (дата звернення : 17.04.2021).

такі країни, як Польща, твердо відстоюють чинний режим санкцій (аж до введення нових) проти РФ, вимагаючи відновлення міжнародного права, порушеного в 2014 р.⁸ Така позиція пояснюється недавноминулим негативним історичним досвідом самої Польщі (і не тільки). Адже ті країни ЄС, які наприкінці ХХ ст. з неймовірними зусиллями здихалися комуністичних диктатур і нав'язливого впливу з боку Москви, цілком серйозно усвідомлюють небезпеку російсько-експансіоністських устремлінь, через що непорушно стоять на їхній заваді. Слід пам'ятати і про американську практичність у політиці. Яскравим прикладом було президентство Дональда Джона Трампа (2017 – 2021). «З Трампом нема жодної постійності. Сьогодні він може бути твоїм ліпшим другом, а завтра накладе на тебе санкції», – резюмував професор Єнського університету імені Фрідріха Шиллера (ФРН) та експерт з американської політики Міхаель Драєр (Michael Dreier; нар. 03.11.1959)⁹. І з цим складно не погодитися. А новообраний президент Джозеф Робінетт Байден-молоший (Joseph Robinette Biden Jr.; нар. 1942) 15 квітня 2021 р. підписав указ про новий пакет санкцій проти РФ¹⁰. Думаємо, окупантам не варто тішитися ілюзією домовитися із вартовими сучасного міжнародного права. Не минули питання санкцій проти РФ і на престижному щорічному Міжнародному безпековому форумі у м. Галіфакс (Канада, 2020), де, зокрема, 5-й президент, лідер опозиції у парламенті Петро Олексійович Порошенко (нар. 1965) під час онлайн-виступу закликав, по суті, посилити антикремлівський санкційний режим: «Ми маємо аналізувати новий список санкцій, ми маємо розуміти, що треба продовжувати боротися проти агресії РФ»¹¹.

8. Ukraina na drodze do UE? Prezydent Duda: drzwi do Unii Europejskiej muszą pozostać otwarte. Niezależna : веб-сайт. URL : <https://niezalezna.pl/357543-ukraina-na-drodze-do-ue-prezydent-duda-drzwi-do-unii-europejskiej-musza-pozostawac-otwarte> (дата звернення : 19.10.2020). ; Польща вимагає запровадити нові санкції ЄС проти росії. UMN.ua: веб-сайт. URL : <https://umn.ua/news/2846> (дата звернення: 14.04.2021).

9. Шейко Ю., Голубов О. Байден чи Трамп: що чекає на Україну за наступного президента США. Українська служба DW : веб-сайт. URL : <https://p.dw.com/p/3kclK> (дата звернення : 01.11.2020)

10. Байден запровадив нові санкції проти Росії. Слово і діло : веб-сайт. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2021/04/15/novyna/polityka/bajden-zaprovadyv-novi-sankciji-proty-rosiji> (дата звернення : 24.04.2021).

11. Російська агресія є глобальним викликом, потрібно посилювати санкційний тиск – Порошенко під час Безпекового Форуму у канадському Галіфаксі. Європейська солідарність : веб-сайт. URL : <https://eurosolidarity.org/2020/11/22/rosijska-agresiya-ye-globalnym-vyklykom-potribno-posylyuvaty-sankcijnyj-tysk-poroshenko-pid-chas-bezpekovogo-forumu-u-kanadskomu-galifaksi/> (дата звернення : 24.11.2020). ; Безпековий форум у Галіфаксі: Порошенко пропонує залучити Вашингтон до Нормандського формату. Главком : веб-сайт. URL : <https://glavcom.ua/news/bezpekoviy-forum-u-galifaksi-poroshenko-proponuje-zaluchiti-vashington-do-normandskogo-formatu-719960.html> (дата звернення : 24.11.2020).

Про системну кризу в економіці РФ, як безпосередній наслідок війни проти України, говорять і зарубіжні, і навіть ряд російських аналітиків. Ось висновки члена президії Російської академії наук (куди вже вище?!) Роберта Іскандеровича Нігматуліна (нар. 1940) та гендиректора Інституту проблем енергетики Булата Іскандеровича Нігматуліна (нар. 1944): «Наша країна [РФ. – С.Х.] в останні шість років (2014 – 2019 роки) була або в економічній кризі (2014 – 2016 роки), або мала слабкий економічний ріст... в 2017 – 2019...»¹². Значно відвертіший у своїх оцінках щодо соціально-економічного і політичного розвитку РФ російський економіст, член президії Століпінського клубу Владислав Сергійович Жуковський (нар. 1988), який причини соціально-економічних негараздів вбачає насамперед у кремлівській авантюрі проти України. Надаємо слово цьому аналітикові: «Забрали Крим [тимчасово окупована українська територія. – С.Х.], підняли рейтинги, а на цьому тлі провели жахливі антисоціальні реформи: «Платон» [російська система оподаткування перевізників вантажівок. – С.Х.] ввели, пенсійний вік підняли [для чоловіків – до 65, жінок – 60 років. – С.Х.], пенсійні накопичення в 2014 році Путін безстроково заморозив...»¹³. І ще: «...ми в мінусі, починаючи з 2014 року»¹⁴. Як підсумок, «...триває падіння рівня і якості життя населення, зростає бідність і злидні»¹⁵. Солідарний зі своїм співвітчизником інший експерт, провідний економіст Національного дослідницького університету «Вища школа економіки» (Москва, РФ), кандидат економічних наук Валерій Вікторович Миронов (нар. 1959): «Пересічні жителі Росії, звісно, найбільше відчувають дію продовольчого ембарго, падіння рубля»¹⁶. Коротко, системна криза в економіці РФ спричинена (окрім іншого) недолугими експансіоністськими діями її верхівки з подекуди активної згоди з боку переважної частини аполітичного населення. Дивно, але ці маргіналізовані мешканці, через малоосвіченість й виховану десятиліттями безвідповідальність, не очікували, що їм доведеться розплачуватися власним добробутом за коники автократичних поводитирів.

Міцну доказову базу до вищенаведених висновків фахівців несподівано надала офіційна установа з правами державного аудиту – Рахункова палата РФ. Її очільник Олексій Леонідович Кудрін (нар. 1960) на «Загальноросійському

12. Нигматулин Р. И., Нигматулин Б. И. Пандемия, мировой кризис и социально-экономическое состояние России. Независимая газета : веб-сайт. URL : https://www.ng.ru/nauka/2020-05-12/9_7858_crisis.html (дата звернення : 17.10.2020).

13. Колебакина-Усманова Е. Владислав Жуковский: «Нас ничего не спасет – ни нефть по 60 долларов, ни по 500 долларов». БИЗНЕС Online : веб-сайт. URL : <https://www.business-gazeta.ru/article/452511> (дата звернення : 13.10.2020).

14. Там само.

15. Там само.

16. Дорош С. Санкції проти Росії : чи був ефект? BBC : веб-сайт. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38247744> (дата звернення : 13.10.2020).

суспільному форумі – 2020» визнав, що за останні п'ять років (до карантину) рівень життя росіян упав приблизно на 10%¹⁷. Отже, О. Кудрін опосередковано пов'язав падіння життєвого рівня громадян держави-агресора із російсько-українською війною, адже його вислів «...останні роки 5 до COVID...»¹⁸ вказує на те, що відлік кризи взято ним від дати початку конфлікту, себто 2014 р. Нагадаємо, в 2014 р. ціни на продукти виросли на 15,4%¹⁹. Через подальше послаблення економіки, на думку американського журналіста та аналітика Девіда Саттера (нар. 1947), населення стає більш чутливим до фактів корумпованості «верхів», чого не може ігнорувати російський уряд²⁰.

Подивіться на проєкт «Мрія ветерана» (див.: <https://xn--80aaagncs5cp2ard4d.xn--p1ai/>). Ситуація дуже показова. У 2016 р. український публіцист, оглядач «Радіо Свобода» Віталій Едуардович Портников (нар. 1967) висловив переконання: «Буде погіршуватися економічна і політична ситуація в путінській Росії...»²¹. Вже через декілька років припущення В. Портникова виявилися більш ніж правдоподібними. У листопаді 2020 р. очільник Рахункової палати РФ приголомшив своїх співвітчизників гнітючими прогнозами: в найближчі роки зросте кількість бідних близько на мільйон осіб²². Прожитковий гаманець пересічного росіянина, як бачимо, неабияк постраждав; ціна за підтримання фантому імперськості – непосильна ноша для згасаючої ядерної недоімперії з «...її сировинною, периферійною економікою, котра виступає як постачальник сировини...»²³. Звідси, на думку росіянина В. Жуковського, падіння економіки РФ перевершить показники економічного спаду індустріально розвинутих країн, криза 2020 р. буде сильнішою від криз 2014

17. Кудрин предрек россиянам бедность. Finanz.ru : веб-сайт. URL : <https://www.finanz.ru/novosti/lichnyye-finansy/kudrin-predrek-rossiyanam-bednost-1029846126> (дата звернення : 29.11.2020).

18. Там само.

19. Саттер Д. Менше знаєш, краще спиш. Шлях Росії до терору та диктатури за Єльцина і Путіна / пер. з англ. Н. Комарової. Київ : Дух і Літера, 2016. С. 172.

20. Там само.

21. Процишена Ю. Портников: «Україна стане членом ЄС через 25-30 років»: Ексклюзивне інтерв'ю з українським журналістом. Новини України – From-UA : веб-сайт. URL : <https://from-ua.com/intervyu/390537-portnikov-ukraina-stane-chlenom-es-cherez-25-30-rokiv.html> (дата звернення : 03.11.2020).

22. Кудрин предрек россиянам бедность. Finanz.ru : веб-сайт. URL : <https://www.finanz.ru/novosti/lichnyye-finansy/kudrin-predrek-rossiyanam-bednost-1029846126> (дата звернення : 29.11.2020).

23. Экономике РФ предсказали самое сильное падение со времен дефолта 1998 года. ИА REGNUM: веб-сайт. URL : <https://regnum.ru/news/2914919.html> (дата звернення : 13.10.2020).

і 2016 рр.²⁴. Названий аналітик неодноразово провів паралелі із доленосним 2014 р., початком агресії РФ проти України. Отже, більшість російських економістів вповні усвідомлюють справжні причини соціально-економічного провалля в РФ; ось чому їхні висновки напрочуд тотожні.

Означена ситуація, звісно, призведе до посилення соціальної напруги всередині країни-агресора, яка, гадаємо, не уникне протистояння між владою і населенням. Тут, додамо трішки іронії, і «чорна п'ятниця» не допоможе! Д.Саттер у своїй книзі «Менше знаєш, краще спиш. Шлях Росії до терору та диктатури за Єльцина і Путіна» (2016) влучно окреслив дві основні небезпеки для нинішнього режиму: «Окрім послаблення економіки, загрозу для путінського режиму становлять і наслідки війни в Україні, яку він розпочав, але перебіг якої не здатен контролювати»²⁵. Водночас «послаблення економіки РФ» і є одним із чільних наслідків війни проти України. Коротко, важливою причиною різкого погіршення соціально-економічної ситуації в РФ є надмірні витрати на воєнно-агресивні дії проти України.

Видатний бароковий мислитель світового рівня Григорій Савич Сковорода (1722 – 1794) розумів і сприймав український етнос, його історичну традицію, культуру і мову, як одне ціле²⁶. Це бачення оберігала й розвивала плеяда інтелектуалів XIX – XX ст. «...А вдалі у полоні Донбас... О, Україно!.. Не зрадили тебе твої донецькі діти, І всі сини твої, всі дочки...»²⁷, – колись написав уродженець Дебальцеве (Донеччина), відомий український поет-лірик Володимир Сосюра (1898 – 1965). У своїй поемі «Мій син» (1942 – 1944) колишній вояк армії Української народної республіки, тяжко сприйнявши окупацію рідної землі в роки Другої світової війни, вибухнув правдивим словом: «На донецькій моїй Україні Плаче тітка голодна моя...»²⁸. І от через майже 100 років рідний край автора славнозвісного патріотичного вірша «Любіть Україну» (1944) знову під окупацією з жахливими соціально-економічними й гуманітарними наслідками, про що вже говорять представники правлячої партії РФ. Так, депутатка фракції «Єдина Росія» Державної думи РФ Єлена Владіміровна Паніна (нар. 1948) оцінила нинішній стан окупованої території як «...повзуча деградація Донбасу...», де «...політика щодо Донбасу перетворилася у досить закрити сферу, де змінюються куратори, а серед народу росте розчарування і втома», особливо «...нове покоління молоді, яке сповнене скепсисом і не бачить для себе майбутнього

24. Там само.

25. Саттер Д. Менше знаєш, краще спиш. Шлях Росії до терору та диктатури за Єльцина і Путіна / пер. з англ. Н. Комарової. Київ : Дух і Літера, 2016. С. 172.

26. Мишанич О. Григорій Сковорода (1722 – 1794). Сковорода Г. Твори : у 2 т. Київ : АТ «Обереги», 1994. Т. 1. С. 22.

27. Сосюра В. Мій син : поема. Київ ; Харків : Укр. держ. вид-во, 1944. С. 7, 33.

28. Там само. С. 4.

в ЛДНР»²⁹. Ця хитрозакручена тирада-плач депутатки Державної думи РФ вкотре демонструє неспроможність непроханих «кураторів» впоратися із гострими проблемами на окупованій землі. Коротко, ситуація на тимчасово окупованих територіях Луганської і Донецької областей – прекрасний приклад непідвладності законів економіки якимсь вигаданим ідеологемам оскаженілої пропаганди «руцкава міра».

На сьогодні Україні вдалося частково позбутися спустошливої економічної залежності від РФ. Остання, стверджує директорка з наукової роботи Інституту економічних досліджень та політичних консультацій Вероніка Мовчан, «...втратила лідерські позиції серед окремих країн – торговельних партнерів України»³⁰. Натомість ЄС наростив свою присутність: відбулося збільшення двосторонньої торгівлі між Україною та ЄС у 2019 р. на 50%, 2020 – до 65%³¹. Це стало можливим, зокрема, у результаті проведеного в Києві 21-го саміту Україна – ЄС (2019), коли представникам української сторони вдалося підписати секторальні угоди з ЄС на суму майже 120 мільйонів євро³². Отже, зростання цих та інших показників свідчить про впевнене входження української економіки в орбіту загальноєвропейського ринку та одночасне відчеплення від ненадійного «північного базару».

Попри карантинні обмеження 2020 – 2021 рр., економічна співпраця з ЄС триває дотепер і навіть, за даними Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова, є досягнення³³. Так, за підсумками 22-го Саміту (2020), Україна та ЄС досягли домовленості про оновлення Угоди про асоціацію³⁴, що, безумовно, позитивно вплине на динаміку ослабленої української економіки.

Таким чином, внаслідок російсько-української війни (триває з 2014 р.) соціально-економічна ситуація в РФ значно погіршилася. Економічна криза набула системного та незворотного характеру, тож розпад федерації,

29. Панина Е. Есть ли у России мягкая сила? Посмотрите на Донбасс. Политнавигатор: веб-сайт. URL : <https://www.politnavigator.net/est-li-u-rossii-myagkaya-sila-posmotrite-na-donbass.html> (дата звернення : 05.12.2020).

30. Мовчан В. Хто зайняв місце Росії: як змінилася зовнішня торгівля України у 2019 році. Європейська правда : веб-сайт. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/02/3/7105833/> (дата звернення : 07.11.2020).

31. Давимука О. О. Порівняльний аналіз підсумків 21-го і 22-го самітів Україна – ЄС. С. 3. НІСД : веб-сайт. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-10/samity-ukraina-eu.pdf> (дата звернення: 06.11.2020).

32. Україна в історії Європи XIX – початку XXI ст. : історичні нариси / Віднянський С. В. та ін. ; за ред. С. В. Віднянського. Київ : Інститут історії України, 2020. С. 666.

33. Україна 2020 – 2021: невинуваті очікування, неочікувані виклики (аналітичні оцінки) / Ю. Якименко та ін. Київ, 2020. С. 50. URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/other/2021-PIDSUMKI-PROGNOZI-UKR-ENG.pdf> (дата звернення : 19.04.2021).

34. Там само.

загальмований у першому десятилітті ХХІ ст., наново актуалізувався. Це викликано передусім анахронізмом самої конструкції економіки, а довершують справу економічні санкції з боку цивілізованого світу. Хоча і тут існують певні труднощі, оскільки на сьогодні ЄС не забезпечив собі цілковитої безпеки в питаннях енергетики, торгівлі і т.д. Попри складне соціально-економічне й політичне становище в Україні, вітчизняний ринок поступово, але неухильно переорієнтовується на Захід: рівень взаємовигідної співпраці ЄС з Україною постійно зростає. За умов всеосяжного реформування всіх сфер життєдіяльності держави, прискореної євроінтеграції Україна може перетворитися на потужного гравця міжнародного рівня навіть, якщо конфлікт з РФ триватиме і далі.

Список літератури

- Байден запровадив нові санкції проти Росії. Слово і діло : веб-сайт. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2021/04/15/novyna/polityka/bajden-zaprovadyv-novi-sankcziyi-proty-rosiyyi> (дата звернення : 24.04.2021).
- Безпековий форум у Галіфаксі: Порошенко пропонує залучити Вашингтон до Нормандського формату. Главком : веб-сайт. URL : <https://glavcom.ua/news/bezpekoviyy-forum-u-galifaksi-poroshenko-proponuje-zaluchiti-vashington-do-normandskogo-formatu-719960.html> (дата звернення : 24.11.2020).
- Давимука О. О. Порівняльний аналіз підсумків 21-го і 22-го самітів Україна – ЄС. 5 с. НІСД : веб-сайт. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-10/samity-ukraina-eu.pdf> (дата звернення : 06.11.2020).
- Дорош С. Санкції проти Росії : чи був ефект? *BBC* : веб-сайт. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38247744> (дата звернення : 13.10.2020).
- Економике РФ предсказали самое сильное падение со времен дефолта 1998 года. *ИА REGNUM* : веб-сайт. URL : <https://regnum.ru/news/2914919.html> (дата звернення : 13.10.2020).
- Залізник Л. Л. Україна між Сходом і Заходом. Про витоки і суть російсько-української війни 2014 р. Київ : Шлях, 2014. 168 с.
- Колебакина-Усманова Е. Владислав Жуковский: «Нас ничего не спасет – ни нефть по 60 долларов, ни по 500 долларов». *БИЗНЕС Online* : веб-сайт. URL : <https://www.business-gazeta.ru/article/452511> (дата звернення : 13.10.2020).
- Кудрин предрек россиянам бедность. *Finanz.ru* : веб-сайт. URL : <https://www.finanz.ru/novosti/lichnyye-finansy/kudrin-predrek-rossiyanam-bednost-1029846126> (дата звернення : 29.11.2020).
- Мишанич О. Григорій Сковорода (1722 – 1794). Сковорода Г. Твори : у 2 т. / переклад із староукр. м. та прим. : М. Кашуби, В. Шевчука. Київ : АТ «Обереги», 1994. Т. 1. С. 9 – 35.
- Мовчан В. Хто зайняв місце Росії: як змінилася зовнішня торгівля України у 2019 році. *Європейська правда* : веб-сайт. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/02/3/7105833/> (дата звернення : 07.11.2020).

- Нигматулин Р. И., Нигматулин Б. И. Пандемия, мировой кризис и социально-экономическое состояние России. Независимая газета : веб-сайт. URL : https://www.ng.ru/nauka/2020-05-12/9_7858_crisis.html (дата звернення : 17.10.2020).
- Панина Е. Есть ли у России мягкая сила? Посмотрите на Донбасс. Политнавигатор : веб-сайт. URL : <https://www.politnavigator.net/est-li-u-rossii-myagkaya-sila-posmotrite-na-donbass.html> (дата звернення : 05.12.2020).
- Польща вимагає запровадити нові санкції ЄС проти росії. *UMN.ua* : веб-сайт. URL : <https://umn.ua/news/2846> (дата звернення : 14.04.2021).
- Портников В. Віталій Портников: Росія повинна буде заплатити. Еспресо : веб-сайт. URL : <https://espresso.tv/vitaliy-portnikov-rosiya-povinna-bude-zaplatiti> (дата звернення : 15.04.2021).
- Процишена Ю. Портніков: «Україна стане членом ЄС через 25-30 років»: Ексклюзивне інтерв'ю з українським журналістом. Новини України – *From-UA* : веб-сайт. URL : <https://from-ua.com/intervyu/390537-portnikov-ukraina-stane-chlenom-es-cherez-25-30-rokiv.html> (дата звернення : 03.11.2020).
- Російська агресія є глобальним викликом, потрібно посилювати санкційний тиск – Порошенко під час Безпекового Форуму у канадському Галіфаксі. Європейська солідарність : веб-сайт. URL : <https://eurosolidarity.org/2020/11/22/rosijska-agresiya-ye-globalnym-vyklykom-potribno-posylyuvaty-sankcijnyj-tysk-poroshenko-pid-chas-bezpekovogo-forumu-u-kanadskomu-galifaksi/> (дата звернення : 24.11.2020).
- Саттер Д. Менше знаєш, краще спиш. Шлях Росії до терору та диктатури за Єльцина і Путіна / пер. з англ. Н. Комарової. Київ : Дух і Літера, 2016. 200 с.
- Сосюра В. Мій син : поема. Київ ; Харків : Укр. держ. вид-во, 1944. 40 с.
- Турчин Я., Івасечко О. Енергетична безпека ЄС та балтійських країн за умов полігібресії зовнішньої політики Російської Федерації. Гуманітарні візії. Львів : Вид-во Львів. політехн., 2020. Т. 6, № 1. С. 1 – 6. URL : <http://science.lpnu.ua/uk/shv/vsi-vypusky/volume-6-number-1-2020/energetychna-bezpeka-yes-ta-krajin-baltiyyi-v-umovah> (дата звернення : 17.04.2021).
- Україна в історії Європи ХІХ – початку ХХІ ст. : історичні нариси / Віднянський С. В. та ін. ; за ред. чл.-кор. НАН України С. В. Віднянського ; НАН України, Ін-тут іст. України. Київ : Інститут історії України, 2020. 814 с.
- Україна 2020 – 2021 : невинуваті очікування, неочікувані виклики (аналітичні оцінки) / Ю. Якименко та ін. Київ, 2020. 304 с. (укр. і англ. м.). URL : <https://gazumkov.org.ua/uploads/other/2021-PIDSUMKI-PROGNOZI-UKR-ENG.pdf> (дата звернення : 19.04.2021).
- Ховрич С. М. Перші результати російсько-української війни (з 2014 р.). Українське військо : сучасність та історична ретроспектива : зб. матеріалів І Міжнар. наук.-практ. конф., 27 лист. 2020 р. Київ : НУОУ, 2020. С. 50 – 51. URL : <https://nuou.org.ua/assets/documents/zbirnyk-ukr-viysko-2020.pdf> (дата звернення : 02.03.2021).
- Шейко Ю., Голубов О. Байден чи Трамп: що чекає на Україну за наступного президента США. Українська служба *DW* : веб-сайт. URL : <https://p.dw.com/p/3kcIk> (дата звернення : 01.11.2020).

Східна політика Європейського Союзу:
здобутки, виклики та перспективи

- Якимчук М. Вплив євроскептицизму на зовнішню політику Європейського Союзу. Гуманітарні візії. Львів : Вид-во Львів. політехн., 2020. Т. 6, № 2. С. 8 – 14. URL : <http://science.lpnu.ua/uk/shv/vsi-vypusky/volume-6-number-2-2020/vplyv-yevroskeptycyzmu-na-zovnishnyu-polityku-yevropeyskogo> (дата звернення : 17.04.2021).
- Ukraina na drodze do UE? Prezydent Duda: drzwi do Unii Europejskiej muszą pozostać otwarte. *Niezależna* : веб-сайт. URL : <https://niezalezna.pl/357543-ukraina-na-drodze-do-ue-prezydent-duda-drzwi-do-unii-europejskiej-musza-pozostawac-otwarte> (дата звернення : 19.10.2020).

FORMATION OF STRATEGIC COMMUNICATION DISCOURSE IN THE CONTEXT OF UKRAINE-NATO COOPERATION UNDER PRESENT CONDITIONS

ФОРМУВАННЯ ДИСКУРСУ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СПІВПРАЦІ УКРАЇНА-НАТО В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Дослідження детально аналізує проблему формування дискурсу стратегічних комунікацій в Україні з урахуванням досвіду країн НАТО та в контексті існуючої безпекової ситуації. Автор, на основі аналізу наукової літератури та нормативних документів, зображає зв'язок між стратегічними комунікаціями та методами протидії гібридній війні, а також вказує на необхідність формування ефективних стратегічних комунікацій в межах оборонного відомства та суспільства в цілому. У роботі продемонстровано зміни в законодавстві України, що стосуються стратегічних комунікацій, описано принципи побудови системи стратегічних комунікацій в Збройних силах України. Важливим аспектом є аналіз напрямків стратегічних комунікацій в країнах НАТО та використання основних засобів, які формують наративи сектору безпеки та оборони. Доведено, що вказані напрямки можуть бути використані в країнах, які стикаються з гібридними загрозами. Крім того, автор виокремлює рекомендації щодо формування ефективного дискурсу стратегічних комунікацій в Україні.

Ключові слова: дискурс стратегічних комунікацій, гібридні загрози, інформаційна війна, НАТО, інформаційний простір

Peace and stability in Ukraine rely heavily on its ability to detect, counteract and prevent hybrid threats that have become more relevant after the beginning of Russia's aggression against our country. Currently, hybrid warfare increasingly includes the usage of civil community and people's consciousness to achieve the goals set by the aggressor country. Therefore, the Ukrainian population influenced by constant information manipulation and disinformation needs rapid and thorough development of protective tools against such hybrid threats as detecting aggressive narratives and formation of analytical capabilities of all members of the society.

The concept of hybrid warfare is based upon the ability to target distant objects and processes through traditional and non-traditional means, particularly those critical to state and military functions². According to the European Center

1. **BHINDER Nataliya** - doctor of pedagogical sciences, associate professor, professor of foreign languages department, Military Academy (Odesa), berestetskanat@ukr.net

2. Danyk, Maliarchuk, & Briggs, 2017

of Excellence for Countering Hybrid Threats (2021), hybrid threat deals with an action conducted by state or non-state actors to undermine a target by influencing its decision-making processes at the local, regional, state or institutional level. Hybrid action is characterized by ambiguity as hybrid actors blur the usual borders of international politics and operate in the interfaces between external and internal, legal and illegal, and peace and war.

An additional complication is that hybrid threats could develop from the convergence of a number of already existing social, technical or economic problems³. An overall objective of hybrid warfare usage is to disrupt the targeted state by encouraging the destabilization of its internal and external processes including negative impact upon economy, frustration and disaffection of the population, splintering of minorities or aggrieved population, creation of conditions encouraging controlled and uncontrolled migration, suppression of civil resistance, and disruption of critical infrastructure. It is aided by the selective application of intelligence capabilities, special forces' operations, conventional military forces, and irregular combatants (terrorists, criminals, militia groups, mercenaries, resistance movements, guerillas, etc.⁴. One more feature of hybrid warfare is that it is applied in disguise and aimed not towards the physical intervention of the whole country but to obtain patronage over the state through influence on the residents, law-makers, business and power structures⁵.

Analysis of hybrid threats⁶ requires special attention to improvement of society sustainability. And strategic communication takes a significant role in countering hybrid threats. NATO countries possess military doctrines oriented towards guidance for the military and operational practice. When it came to hybrid warfare it became obvious that we need more comprehensive preparation and accurate vision to formulate the measures to counteract and prevent hybrid threats getting more and more complicated. As a result, a number changes were made within military doctrines of western countries like approval of the 2015 National Military Strategy where the conflict spectrum was outlined and hybrid conflict was well-defined⁷ and some experts forecast changes within NATO's Washington treaty⁸. Also, special institutions were designed including NATO Strategic Communications Center of Excellence whose main task is to help national authorities understand, prepare for, identify and respond to hybrid threats⁹. Others advocate the idea that

3. Iskandarov & Gawliczek, 2020

4. Danyk, Maliarchuk, & Briggs, 2017

5. Center for Global Studies «Strategy XXI», 2019

6. Bachmann, 2015, Danyk, Maliarchuk, & Briggs, 2017, Iskandarov & Gawliczek, 2020

7. Joint Chiefs of Staff, 2015, Raugh, 2016

8. Bachmann, 2015

9. NATO's Center of Excellence for Strategic Communications, 2019

American Hybrid Warfare Doctrine to be elaborated and synchronized using so-called unrestricted operational art, hybrid threat concept, that is a synthesis of American, Russian, and Chinese theories to assist commanders to be successful in both political and military spheres, when hybrid warfare is used¹⁰. And Ukraine is gradually increasing its attitudes towards strategic communication discourse and focusing on development on new approaches to this communication understanding and strengthening.

Communication plays a critical role within any organizations in general and effective communication is absolutely essential for the purpose of positive performance; reaching a compromise and agreeing through consensus over institutional priorities¹¹. Such communication takes place when positive interaction is observed and when sustainability related issues are conceived, defined, discussed, planned, initiated within and between organizations¹². Strategic communication has some distinct peculiarities because it focuses on the strategic application of communication and how an organization or state institution functions as a social actor to carry out its functions properly; how it presents itself and promotes itself through the intentional activities of its leaders, employees, and communication interaction participants¹³. The US government recognizes strategic communication as a critical element in military affairs and within the frames of security sector¹⁴.

According to some research, the term strategic is associated with power and decision making. When used in relation with communication, the adjective strategic means that communication practice deals with a management function¹⁵. Also, this term is often associated with practice and the tactics used to implement strategy¹⁶. Thus, strategic communication is related to the idea of influence. Organizations or individuals who want to change the behavior of others have four tools at their disposal: physical force, patronage, purchase or persuasion¹⁷. The latter one involves the use of communication instruments, both verbal and non-verbal, to promote the acceptance of ideas. Indeed, persuasion is the essence of strategic communication¹⁸.

At the same time, any societal discourse, including strategic communication discourse, influences how citizens in the society think about all types of issues because they create frames for all who participate in communicative interaction. Complex

10. Baumann, 2021, March

11. Okereke, Bulkeley, & Schroeder, 2009

12. Allen, 2016, p. 12

13. Hallahan et al., 2007, p. 7

14. Jones, 2005

15. Mintzberg, 1979

16. Mintzberg, 1990

17. Cutlip, Center, & Broom, 1995

18. Hallahan et al., 2007

facts are to be communicated strategically to activate the frames that people can understand¹⁹. (). It means that strategic communication has a significant role in the activities of government, within the business processes and military affairs. From one side, under modern conditions strategic communication is a system communication oriented towards establishment of long-term interrelations between state authorities and community. But currently, taking into consideration the situation in Ukraine, we are more interested in strategic communication discourse in the context of national security.

According to the 2015 Ukraine's military doctrine strategic communication means coordinated and relevant usage of communication possibilities of the state – public diplomacy, public relations, military communication, information and psychological warfare, measures for advancing the goals of the state²⁰ (). Further, the Strategic communication doctrine (2020) outlined the key terms and definitions related to strategic communication, approved the system of strategic communication in the Armed Forces of Ukraine, described components of the strategic communication system and the principles of information activity analysis. The doctrine concept, borrowed from the theory and practice of functioning of public organization, is being actively used by the Armed Forces of many countries, including the USA and other NATO member countries.

Currently, strategic communication has become an effective instrument of harmonization of topics, ideas, images and actions. It involves the dialogue and transition to building of relevant links between discourse actors on the basis of attentive attitudes to cultural and historic peculiarities, local modes of responsible conduct of business and business relationship, identification of local influencers and studying their ideas that can affect various processes inside the community²¹ ().

The international experience in the areas of defense shows that strategic communication of NATO countries includes the following directions²² ():

- public relations;
- public diplomacy and military support of public diplomacy;
- media liaison;
- information operations;
- psychological operations;
- information on situation;
- intelligence support of military operations;
- force demonstration;
- military deception;

19. Allen, 2016

20. On the latest version of Ukraine's military doctrine, 2015

21. Shtonda et al., 2018

22. Popova & Lipkan, 2016

- security for the operation;
- physical influence upon information infrastructure;
- competition in electromagnetic area;
- activities in the cyberspace, social networks in particular;
- involvement of a key leader;
- information events of international military cooperation;
- information components of civic-military cooperation.

The correct usage of main instruments of strategic communication enable to form consecutive and logical narratives that perform not only the information function but the function of influence. Accordingly, the qualitative narrative is one of the most effective instruments used to counteract information warfare from the aggressor country. Then, the battle of narratives is large scale actions in cognitive dimension of information space that are similar to conventional military operations.

The main task of such exhausting battle is to find potential conflict solutions that create win-win situations. Strong narrative, created for the targeted audience and transferred through appropriate communication channels, is gradually decreasing a number of opponent supporters. Also, such narrative neutralizes enemy's actions and even makes the opponent to act to our advantage.

To establish positive communicative process, we need the following important components: creation and development of own channels of information transfer, access to other important information channels, considering factors of time and speed to determine the message topicality. Efficient strategic communication discourse requires synchronizing of flows of the most important topics, statements and images used to inform and influence upon the specific audience.

Moreover, there are other possibilities of strategic communication that shouldn't be neglected. Some examples concern the activities with civic administration and residents in the area. These activities are carried out to support the topic of strategic communication discourse, to strengthen the statements on its basis, operations and operative maneuvering or to demonstrate the force, to involve mass media into the process of communication and to transfer the necessary information through the media channels. The actions above-mentioned are used to build relations with certain individuals or groups of people affecting the sector of security and defense, to support the message and to prove their reliability. Integration, balancing, correlation between communications instruments used to transfer the pieces of necessary information should become the basis for realization of strategic communication, including public relations, public diplomacy, and information warfare.

In order to form effective strategic communication discourse and make it to work in the public interest ensuring security, integrity, and inviolability a number of measures should be taken at the micro-, mezzo-, and macrolevels. To explain in more depth the measures taken we are to clarify the levels more accurately. Thus,

microlevel means the activities every single individual or separate unit carry out within the sector of defense and security; mezzolevel concerns the functions of large sections or agencies involved in military affairs and forming strategic communication discourse; macrolevel deals with formation of strategic communication discourse at the state level and demands the adoption of military doctrine in the sphere of strategic communication.

Analyzing a number of scientific sources²³ and legislative documents²⁴ we can outline the list of recommendations to form effective strategic communication discourse in Ukraine. Importantly, these recommendations are based on the practice of partner countries and in the context of Ukraine-NATO cooperation. Now we will analyze them in more details.

Firstly, to carry out particular tasks in the field of strategic communication the actors are supposed to operate fast messages and proper images, to describe actions using right words and stylistic constructions. It usually requires integration and synchronization of two or more information processes.

Secondly, to form effective strategic communication discourse one must apply greater coherence and pay more attention to harmonization of messages. It is necessary for performance of joint activities to synchronize planning, carry out, implement and control information flows between internal and external parties. This recommendation makes the processes within the sector of security and defense more understandable and carefully considered enhancing the level of operative performance.

Thirdly, to support strategic communication the balance between different modes of actions within the information environment should depend on consideration of effect of many factors such as the aim, tasks, functions, principles and methods, information field and audience that is affected with the verbal and non-verbal messages the most of all.

Fourthly, forming strategic communication discourse messages take into consideration that information environment is actually global and comprehensive phenomenon that exists without any physical borders restricting world information flows. At the same time, conditionally, we can divide such environment on the basis of territorial criteria. Thus, the legal documents distinguish information environment of the state (e.g. Ukraine) that can be subdivided by regions, million-person cities, and individual communities. World information environment is widely used to denote well-organized cooperation between countries whose aim is to contribute to positive development of information society. The next type is called digital information environment and it manifests itself within the limits of virtual (computer) society.

23. Allen, 2016, Cap, 2017, Farwell, 2012, Hallahan et al., 2007, Jones, 2005, Popova & Lipkan, 2016, Shtonda et al., 2018, Zerfass et al., 2018

24. Strategic communication doctrine, 2020

Fifthly, strategic communication discourse is a complex and large sets of data. That is why information processing requires continuous updating. It also means traditional media like papers, radio and to some extent television lose their significance while the audience prefer digital media.

Sixthly, one should remember that purposeful actions within the information environment sometimes may lead to the unexpected result. It means the strategic communication discourse actors should think through the consequences of their messages and carefully select the means being used.

Seventhly, some subject can act anonymously and it may be very difficult to determine the initiators of information purpose and communication intentions.

Eighthly, perceptions, attitudes and values of communication participants form decisions to be made. This implies that people's minds are field for real battles where there are winners and losers on the basis of factors of leadership, morality, solidarity, level of training and previous experience, understanding of real situation and state of national and international public opinion. In this case, the task of strategic communication discourse actors is to gain the ultimate information advantage within information environment.

Ninthly, under conditions of globalization, rapid development of technologies, and objective integration to the European community one should notice that the role of state is gradually increasing. Its functions concern the following: to provide citizens with relevant and reliable information, support the system of defense of national information environment, prevent possible hybrid threats. These state function can be realized through implementation of comprehensive state information policy. In this regard, the main requirement of strategic communication system is to support the national interests of Ukraine and provide the trust in the state and national institutions. Therefore, strategic communication discourse should be oriented towards formation of appropriate statements to carry out these functions and protect the citizens of the country from the effects of information warfare.

Tenthly, due to high level of informatization of modern society it is necessary to enhance productivity of using communication channels, formation of stable mechanisms of interrelation between audience and communication channels. Major there is that we are to include the systemic monitoring and information environment analysis. We will explain the peculiarities of information environment analysis. It is the process of collection and processing of information regarding information resources, information infrastructure, and the system of public communication, their weak and strong characteristics used for organization and application of strategic communication discourse. Information environment analysis is an important task on the support of national strategic objectives. It helps to reach information targets such as to convey relevant and actual data, to obtain and to analyze society feedback.

Eleventhly, strategic communication discourse is a tool that can reframe the human–organization–environment interface. That is why the findings show that we need a new or updated vocabulary and series of text types spoken by a complex array of actors, including governments, security and defense sector like ministries and law-enforcement agencies, local communities, citizens, corporations, and those who speak on behalf of the military.

Each of components of strategic communication has its own structure. It makes more obvious from information operation that military experts of NATO member countries define as integrated usage of main possibilities to fight within electromagnetic space, cyber operations, psychological operations, military deception, operations security. Also, strategic communication includes additional possibilities to affect information environment of enemy and to protect own information space using a number of tools and warfare.

To conclude, we have to realize that NATO standards are adapted to multinational structure and total support of its contingents in different states. Today, when the military standards are implemented by all the member states, Ukraine can introduce them within its society but there is a need to consider that the fundamentals of protection of national interests are based on contemporary realities and the profile of existing threats²⁵. We completely agree that the experience of NATO member countries is very important and they are worth studying if we want to strengthen the system of national defense and security against information threats and to build the effective structure of rapid response to enemy's actions. At the same time implementation of strategic communication requires detailed scientific studies at the systemic level and adaptation to legislative framework of Ukraine. Currently, our country has many reasons to advance its interests abroad, not only be present in the world information environment but stay its active participant, protect its own information field, and form efficient strategic communication discourse. Otherwise, we cannot be a subject of formation of regional agenda and guarantee the security in the country. Under conditions of information aggression against Ukraine it is very difficult task. But our government institutions together with civil society have to walk this path and become successful. Accordingly, considering the best practices of foreign partners we can expedite these processes and avoid certain errors.

References

- Allen, M. (2016). Strategic communication for sustainable organizations: Theory and practice. Springer International Publishing Switzerland.
- Bachmann, S.-D. (2015). Hybrid wars: the 21st-century's new threats to global peace and security, *Scientia Militaria: South African Journal of Military Studies*, 43(1), 77–98.

25. Shtonda, 2018

- Baumann, J. (2021, March). Using Hybrid War Theory to Shape Future U. S. Generational Doctrine. *Small wars journal*. Retrieved from: <https://smallwars-journal.com/jrnl/art/using-hybrid-war-theory-shape-future-u-s-generational-doctrine>
- Cap, P. (2017). *The Language of Fear: Communicating Threat in Public Discourse*. Palgrave Macmillan.
- Center for Global Studies «Strategy XXI» (2019). Strategic communications in the focus of Ukraine–EU–NATO cooperation under the present conditions. Kyiv.
- Cutlip, S.M., Center, A. H., & Broom, G.M. (1995). *Effective public relations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Danyk, Yu., Maliarchuk, T. & Briggs, Ch. (2017). Hybrid war: High-tech, information and cyber conflicts. *Connections: The Quarterly Journal*, 16(2), 5–24.
- Farwell, J. P. (2012). *Persuasion and power: The art of strategic communication*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Hallahan, K. et al. (2007). Defining Strategic Communication, *International Journal of Strategic Communication*, 1(1), 3–35.
- Iskandarov, Kh. & Gawliczek, P. (2020). Early identification of threats as the means of fighting against hybrid warfare (with a focus on the south Caucasus), *Social development and Security*, 10(4), 102–109.
- Joint Chiefs of Staff (2015). *The National Military Strategy of the United States of America 2015*. Retrieved from: https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Publications/2015_National_Military_Strategy.pdf
- Jones, J. B. (2005). Strategic communication: A mandate for the United States. *Joint Force Quarterly*, 32, 108–114.
- Mintzberg, H. (1979). *The structure of organizations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Mintzberg, H. (1990). The design school: Reconsidering the basic premises of strategic management. *Strategic Management Journal*, 11, 171–195.
- NATO's Center of Excellence for Strategic Communications (2019). Hybrid threats: A strategic communications perspective. Retrieved from: <https://information-professionals.org/hybrid-threats-a-strategic-communications-perspective/>
- Okereke, Ch., Bulkeley, H., & Schroeder, H. (2009). Conceptualizing Climate Governance Beyond the International Regime. *Global Environmental Politics*, 9(1), 58–78.
- On the latest version of Ukraine's military doctrine (2015). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text>
- Popova, T. V. & Lipkan, V. A. (2016). *Stratehichni komunikatsii [Strategic communication]: dictionary*. Kyiv: FOP O. S. Lipkan.
- Raugh, D. L. (2016). Is the Hybrid Threat a True Threat? *Journal of Strategic Security*, 9(2), 1–13. Retrieved from: <https://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1507&context=jss>
- Shtonda, R. M. et al. (2018). *Stratehichni komunikatsii, dosvid partneriv [Strategic communication, partners' experience]*. *Modern Information Technologies in the Sphere of Security and Defence*, 1(31), 155-158.

- Strategic communication doctrine (2020). Retrieved from: <http://stratcom.nuou.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/Доктрина-зі-стратегічних-комунікацій.pdf>
- The European Center of Excellence for Countering Hybrid Threats (2021). Hybrid threads as a concept. Retrieved from: <https://www.hybridcoe.fi/hybrid-threats-as-a-phenomenon/>
- Zerfass, A. et al. (2018) Strategic Communication: Defining the Field and its Contribution to Research and Practice, *International Journal of Strategic Communication*, 12(4), 487–505.

INTERNATIONAL MECHANISMS FOR MANAGING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN BIOMEDICINE: A CHALLENGE TO THE SECURITY SECTOR

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ В БІОМЕДИЦІНІ: ВИКЛИК СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ

У статті аналізуються та узагальнюються різні теоретико-методологічні підходи, в контексті наукової дискусії, з питань міжнародних механізмів державного управління та правового регулювання використанням досягнень біомедицини, нано - та біотехнологій, як нових викликів та загроз безпековому сектору держав. Обґрунтовано необхідність використання норми міжнародного права у сфері державно-правового регулювання та управління використанням досягнень сучасної біомедицини, сучасних біотехнологій через призму біоетики. Визначено та обґрунтовано пряму залежність між розробкою та впровадженням міжнародного державно-правового механізму регулювання розробки та використання досягнень біомедицини, нано- та біотехнологій і забезпеченням стійкого розвитку держав в контексті біобезпеки, як складової національної безпеки держав міжнародного політичного простору.

Ключові слова: *інноваційні технології, біотехнології, біобезпека, права людини, глобальна проблема, правові гарантії.*

In the era of globalization, bioterrorism, due to its reality and unpredictability, as well as due to the negative consequences of a medico-social nature, has become one of the most dangerous threats to humans. Bioterrorism is a new problem for epidemiology. From the point of view of epidemiologists, this type of terrorism contributes to the rapid activation of the artificially created epidemic process, as well as the development of the epizootiological process in the case of the use of biological weapons.

The twenty-first century is characterized by tremendous discoveries in the field of science and technology, including in the spheres of biology and medicine. Today, new biotechnologies are being developed; they open up new perspectives for people in solving the problems of curability of diseases, extending human life, and solving social problems. Cloning, genetic engineering, reproductive technologies, cellular technologies and other up-to-date technologies globally changed medicine and, thus, initiated the development of certain law standards by international organizations.

¹ **ALIEKSIEIENKO Iryna** - Doctor of Political Sciences, professor, Head of the Department of International Relations Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs 0957409201 irina_alekseenko@yahoo.com

This process determined the start of the formation of international biomedical law. A characteristic feature of international legal norms that govern biomedical relations is the integration of the principles of bioethics into these international regulations².

Emergence of bioethics and its further integration into law is due, on the one hand, to the possibility of realizing the achievements of medical and biological science in practice, on the other hand, the absence of a legal regulation in this area. The legal doctrine actively discusses the role of bioethics in modern society, because the law, as an institutional regulator, cannot cover all social relations. In particular, it is limited in its ability to solve the problems of regulating relations arising during abortions, organ transplantation, DNA modification and other relations related to the protection of the right to life and health.

Traditionally, there are three main models of the relationship between law and bioethics:

– the sociological model, according to which the law is recognized to be incapable of solving ethical problems and, as a result, the standards of bioethics are considered to be the only regulator in the use of biotechnology;

– a formalistic model where the law plays a major role in regulating any biotechnological issues, since the law establishes sanctions for violation of regulatory prescriptions.

Supporter of the formalist model A. Sasson (1987) points out that most international regulations that govern the use of biotechnology, reflect mainly ethical principles. In his opinion, such a mixture of norms of law and ethics creates the threat of legal uncertainty³.

For this reason, it is necessary to rethink the role of ethics in the regulation of biotechnology. It is necessary to define clear boundaries of the legal regulation of biotechnology. D. Ruggiu (2018) takes the similar position. He believes that great amount of blanket law applied to the principles of ethics does not allow increasing the level of legal regulation. This state of affairs makes it difficult to implement the protective function of the law, and in the conditions of a low legal culture of the society, it contributes to the violation of legal regulations⁴.

– the liberal model, according to which the right confirms only some general bioethical principles. The ideas of the liberal model are presented in the works of A. Plomer (2015)⁵. The researcher assumes that the principles of bioethics in relation to the of law act as legal custom, and the provisions of the law outline the frame-

2. Beyleveld D., Brownsword R.(2001). Human Dignity in Bioethics and Biolaw, Oxford, Oxford University Press. 415p.

3. Sasson A.(2016) Biotehnologiya: sversheniya i nadezhdyi. M. Mir. 245p.

4. Ruggiu, D.(2018). Human rights and emerging technologies. Analysis and perspectives in Europe, Pan Stanford publishing Pte. Ltd. 355p.

5. Plomer A.(2015). Patents, Human Rights and Access to Science, Cheltenham, Edward Elgar. 240 p.

work in which the principles of bioethics apply. Plomer A. (2015), emphasizes that the principles of bioethics are a special source of bioethics. Practice shows that despite differences in opinions regarding the benefits of bioethics and its significance, the principles of bioethics are included in national and international legal acts.

Moreover, the degree of their integration is determined by the scope of application of biotechnology. So the cross - boundary move of GMOs is regulated by a universal international legal act such as the Cartagena Protocol. It contains a minimum of references to the principles of bioethics. At the same time, the regulation of biomedical technologies is mainly carried out by the norms of bioethics, since this sphere of social relations objectively cannot be completely regulated by the norms of law.

The great importance of bioethics norms while regulating the biotechnology makes difficulties in creating a single legal act at the international level, since the principles of bioethics are determined by the worldview as a system of generalized knowledge of the objective world, people's attitude to the surrounding reality from the standpoint of their ideals, principles and beliefs. But principles and beliefs are various among citizens of different countries.

The need to unify activities in the field of biomedical technologies was the main reason for the adoption of legal acts in the field of bioethics. The first laws were: the Nuremberg Code (August 1947, Nuremberg), the Helsinki Declaration of the World Medical Association "Ethical Principles of Medical Research with Human Participation as a Subject", adopted at the 18th Assembly in 1964, "International Ethical Guidelines for Biomedical Research on Human Beings", adopted by the Council of International Scientific and Medical organizations in 1982 (amended in 1993 and 2002), and others laws.

At present, only the Nuremberg Code is in force. The regulation of biotechnology is effected by above mentioned international legal acts, such as the "Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights" (1997), "the Convention on Human Rights and Biomedicine" (1996)⁶.

A number of conventions and international treaties reinforce the common ethical issues of medical research using biotechnology. Among them are: the UN Convention on Human Rights (1989), the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (1948), the International Covenant on Human Rights (1966).

The basic biotechnological principles were formulated in 1998 at the IV International Congress on Bioethics, held in Tokyo. They include recognition of the autonomy of the individual, the human right to self-resolution of issues relating to his psyche, emotional status, securing the right to free informed consent; the principle

6. Universal Declaration on Human Rights (UDHR) adopted in New York on 10 December 1948 by the General Assembly of the United National. URL: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

of justice as equal access to social benefits; the fulfillment of the Hippocratic oath and its expansion - not only do no harm, but also do good.

At present, the Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights in the CIS enshrined the principle of preventing practices that are contrary to human dignity - prohibiting the practice of cloning for the purpose of reproducing a human individual (Article 11). States are encouraged to take measures at the national level, consistent with the principles outlined in the declaration. However, taking into account that specific obligations are not reflected in the declaration, one can be concluded that the international act is only a recommendation.

A similar principle is confirmed in the UN Declaration on Human Cloning (2005), which is a statement to Member States and contains “a call to ban all forms of human cloning to the extent that they are incompatible with human dignity and protection of human life ...” (A. b). It creates the opportunity for human cloning “to the extent that cloning is compatible with human dignity.”(Declaration, 2005).

The most important document in the field of regulating biomedical research at the international level is the Council of Europe Convention on the Protection of Human Rights and Dignity in Connection with the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine (1997).(Convention, 1997). The document contains the real obligations of states. The Convention calls the priority of the interests and benefits of the individual in comparison with the interests of society and science as the main principle of medical intervention in the human body.

The Model Law “On the Protection of Human Rights and Dignity in Biomedical Research in the CIS Member States”, adopted by the Inter-Parliamentary Assembly of the CIS Member States, is in force. The law extends to citizens of states participating in biomedical research and applies to all institutions and individuals involved in conducting this type of research.

According to Article 10 of the Law, all projects involving human biomedical research must undergo an independent ethical review by the ethics committee. Thus, the normative act contains the mechanism of moral evaluation of the technologies being developed before they are put into practice⁸.

The 1994 UN Cairo Convention on Democracy and Development, the World Conference on Women (Beijing, 1995) and other international instruments enshrined a number of reproductive rights, including the right to make decisions regarding the reproduction of offspring, the right to achieve the highest possible level of reproductive health, including through the treatment of infertility.

7. Universal Declaration on Bioethics and Human Rights, adopted on 19 October 2005. URL:http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=31058&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

8. Convention on Human Rights and Biomedicine (1997). URL: <https://rm.coe.int/168007cf98>

In the field of assisted reproductive technologies, like other biomedical technologies, there is no single international legal act. It often causes serious problems. As a result, it seems reasonable of adopting a single international law in the field of biotechnology applications (including in the field of assisted reproductive technologies, or at least in the field of legal regulation of surrogate maternity common principles for conducting medical biotechnological research. It will help to solve the problem of controversial situations.

At the 1992 conference in Rio de Janeiro, the countries of the UN recognized the international need for regulating activities related to biotechnology. A committee was created to draft an act, which was later named the Cartagena Protocol. This law is to regulate the issues of protected the move across state borders, the processing, and use of products of modern biotechnology, including organisms modified at the gene level⁹.

Despite the importance of this document, it was signed by only 57 states. In addition to the medical field, biotechnology is now widely used in other sectors of the economy. The most significant branches are agriculture, food and pharmaceutical industries.

Since 1996, seeds of genetically modified plants are available for sale. Taking into consideration the solving global food problems in the world, the most significant results in obtaining products using biotechnology, in our opinion, were achieved precisely in the agro-industrial complex (AIC).

Genetically modified fruits and vegetables, legumes have already been represented on world markets. At the same time, there are more and more questions on ensuring environmental and food security, since the consequences of prolonged use of GMOs are not fully understood.

In addition, agricultural crops with new consumer properties, resistant to viruses and parasites, new agricultural plants and animals are being created by using biotechnological developments; genomic certification is being introduced to improve the quality of breeding work. New veterinary biologics are being produced.

Another, no less important area of application of biotechnologies in the agro-industrial complex is the improvement of the feed base for farm animals. Nowadays it is difficult to imagine modern livestock farming without the use of various biologically additives to animal feed and vitamins.

The pharmaceutical industry accounts three quarters of the total sales of a product obtained using biotechnology. It is, above all, the production of drugs and vaccines, diagnostic tools. Thanks to the widespread use of biotechnology in the pharmaceutical industry, a new concept of “personalized medicine” has emerged, when a patient is treated on the basis of his genetic characteristics, including the creation of individual medical products.

9. Convention on Biological Diversity of de Rio de Janeiro adopted on 5 June 1992. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20II/Chapter%20XXVII/xxvii-8.en.pdf>

The development of biotechnology, the introduction of their achievements into practice has identified the problem of ensuring the safety of human health and the environment. The use of modern biotechnology in practice requires proper legal regulation, because this sphere of social relations is new and not previously regulated by the rules of law. At the same time, it is necessary to take into account not only the positive effects of the development of biotechnologies (combating hunger, protecting the environment, new possibilities for treating diseases), but also all possible risks of the negative consequences of using these technologies on human health and the environment¹⁰.

Another, no less important area of application of biotechnologies in the agro-industrial complex is the improvement of the feed base for farm animals. Since at present, modern livestock farming is difficult to imagine without the use of various biologically additives to animal feed and vitamins. The pharmaceutical industry accounts for up to of the total sales of a product obtained using biotechnology.

This, above all, the production of drugs and vaccines, diagnostic tools. Thanks to the widespread use of biotechnology in the pharmaceutical industry, a new concept of “personalized medicine” has emerged, when a patient is treated on the basis of his genetic characteristics, including the creation of individual medical products.

The development of biotechnology, the introduction of their achievements into practice has identified the problem of ensuring the safety of human health and the environment. The use of modern biotechnology in practice requires proper legal regulation, because this sphere of social relations is new and not previously regulated by the rules of law.

At the same time, it is necessary to take into account not only the positive effects of the development of biotechnologies (combating hunger, protecting the environment, new possibilities for treating diseases), but also all possible risks of the negative consequences of using these technologies on human health and the environment. Based on the above, legal regimes have the following provisions:

- Biotechnology research takes place in two directions: regulatory and protective;
- It will be correct to distinguish between legal studies of biotechnology on the basis of the subject (substantive, structural) and functional criteria;
- The study of biotechnologies on the basis of the objective criterion (elements of biotechnologies) should be limited to the legal regimes of the regulatory orientation, with emphasis on static patterns, based on the inductive method;
- Studies of biotechnology with the application of the law, occur on the basis of functional criteria (scope) require translational and variability in terms of temporal relevance;

10. Declaration on Human Cloning adopted on 24 February 2005 by the General Assembly of the United National. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/541409>

- It is necessary, on the one hand, to determine the identification of the most significant object elements and process elements (actions) in each individual area of application of biotechnology.

And on the other hand, it is necessary to limit the research to the framework that establishes legal norms, protective focus, with the identification of dynamic patterns.

The analysis of the study is resulted into the following conclusions:

Firstly, the analysis of the history of emergence of legal regulation of biotechnologies allows us to conclude that because biotechnologies are understood in a broad sense, and cover many areas of the economy, and there is no clear definition of biotechnologies, it is necessary a multilateral development of legal regulation of the performing and implementation of biotechnologies both into a separate state and into the entire global community.

Secondly, international acts, mainly are declaratively aimed solely at protective legal regimes (preservation of biological resources), and permits for the use of biotechnologies are simultaneously combined with restrictions and prohibitions.

Ukraine has not acceded to some international regulations governing the use of biotechnology yet. Thus, it is necessary to improve domestic legislation, taking into account international experience in creating a legal framework for regulating the use of biotechnologies in various areas of the economy.

Moreover, the great importance of bioethics while regulating of biotechnology makes difficulties in creating a single legal act at the international level. The principles of bioethics are determined by the worldview as a system of generalized knowledge of the objective world, people's attitude to the surrounding reality from the standpoint of their ideals, principles and beliefs. The principles and beliefs are various among citizens of different countries. Thus, having analyzed the international legal acts that regulate the sphere of biotechnologies, it can be concluded that the international community requires developing cooperation and international relations in this area.

References

- Beyleveld D., Brownsword R.(2001). Human Dignity in Bioethics and Biolaw, Oxford, Oxford University Press. 415p.
- Feiler W. S.(1998). Patent aspects of human cloning in the USA, 1998, vol. 1. p. 20–23.
- Plomer A.(2015). Patents, Human Rights and Access to Science, Cheltenham, Edward Elgar. 240 p.
- Ruggiu, D.(2018). Human rights and emerging technologies. Analysis and perspectives in Europe, Pan Stanford publishing Pte. Ltd. 355p.
- Sasson A.(2016) Biotehnologiya: sversheniya i nadezhdyi. M. Mir. 245p.
- Directive 2001/18/EC of the European Parliament and of the Council of 12 March 2001 on the deliberate release into the environment of genetically modified organ-

- isms and repealing Council Directive 90/220/EEC - Commission Declaration. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001L0018>
- Universal Declaration on Human Rights (UDHR) adopted in New York on 10 December 1948 by the General Assembly of the United National. URL: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
- Convention on Biological Diversity of de Janeiro adopted on 5 June 1992. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20II/Chapter%20XXVII/xxvii-8.en.pdf>
- Convention on Human Rights and Biomedicine (1997). URL: <https://rm.coe.int/168007cf98>
- Universal Declaration on Bioethics and Human Rights, adopted on 19 October 2005. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31058&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- Commission Regulation (EC) No 641/2004 of 6 April 2004 on detailed rules for the implementation of Regulation (EC) No 1829/2003 of the European Parliament and of the Council as regards the application for the authorization of new genetically modified food and feed, the notification of existing products and adventitious or technically unavoidable presence of genetically modified material which has benefited from a favorable risk evaluation (Text with EEA relevance). URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/fda22018-d216-4fcc-9f20-86636149766e>
- Declaration on Human Cloning adopted on 24 February 2005 by the General Assembly of the United National. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/541409>

УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ СХІДНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ СПІВРОБІТНИЦТВА

UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN UNION'S EASTERN POLICY: HUMANITARIAN ASPECTS OF COOPERATION

The importance of integration processes in the modern world is undeniable. It is determined not only by issues of economic and political cooperation, but also by security question. No less important is the socio-humanitarian format of cooperation in international relations. Ukraine has chosen its vectors of international cooperation, which are focused on Europe. Ukraine and the EU countries are connected not only by ancient historical ties, but also by common values. The programs and instruments of cooperation between Ukraine and the EU contribute to their expansion and deepening.

Keywords: *European Union, Ukraine, European Neighborhood Policy, Eastern Partnership, Agreement.*

Глобалізаційні та інтеграційні процеси, у тому числі на регіональному рівні, є характерною рисою сучасних міжнародних відносин. Їх важливість посилюється в міру зростаючої конфліктності та протистояння в сучасному світі. Основні тенденції світового розвитку, зокрема процеси активної інформатизації суспільств, поширення інформаційно-комунікативних технологій тощо, сприяють процесам міжнародного співробітництва та інтеграції, значно полегшують та пришвидшують їх. Вигідні інтеграційні процеси, міжнародна співпраця є важливими складовими політики будь-якої держави, що особливо проявляється в кризових ситуаціях, у контексті проведення реформ, суспільних трансформацій тощо. Україна в цьому випадку не є винятком. Важливість для України ефективної міжнародної співпраці, особливо на регіональному рівні, у рамках відносин з Європейським Союзом, важко переоцінити.

З проголошенням незалежності, крім завдань внутрішнього розвитку та реформування, перед Україною постали питання вибору зовнішньополітичного вектора. Самостійницький статус на міжнародній арені без чіткого зовнішньополітичного курсу видавався і видається для України нереальним, тому залишалися два найочевидніші шляхи – інтеграція на пострадянському просторі або ж європейська інтеграція. Європейська інтеграція – це процеси насамперед соціального, економічного, політичного, правового зближен-

1. КІЧЕРА Надія - кандидат політичних наук, Ужгородський національний університет, nadiia.kichera@uzhnu.edu.ua

ня та співробітництва, вироблення спільних стандартів для держав-учасниць різного статусу – чи то повноправних членів, кандидатів на вступ чи партнерів, асоційованих членів. При цьому зміна статусу і набуття повноправного членства залежить від волі, бажання та виконання домашніх завдань претендентами. Крім того, у стратегії зовнішньої політики України після проголошення незалежності в рамках відповідних законів та програм було визначено основних стратегічних партнерів, зокрема Європейський Союз, Російську Федерацію та США. Відтак, після проголошення незалежності розпочалися перші кроки на шляху співпраці України з найбільшим стратегічним партнером – Європейським Союзом.

Безперечно, економічний та політичний формат співпраці є важливими для будь-якої держави. Однак не менш важливою є сфера соціокультурної взаємодії, розвиток гуманітарного співробітництва, зближення ціннісних орієнтацій, інформаційного, культурного, освітнього, наукового простору тощо. Саме такі напрями взаємодії України та Європейського Союзу, поряд з політичною, економічною, правовою інтеграцією, є вагомими у євроінтеграційному курсі нашої держави. У контексті окреслених питань двосторонні відносини між Україною та Європейським Союзом впродовж років співпраці регламентували і регламентують дві основні угоди – це Угода про партнерство і співробітництво², а також Угода про асоціацію³. Крім того, між Україною та Європейським Союзом було підписано низку галузевих двосторонніх угод, а також налагоджено багатосторонні платформи роботи.

Співпраця України та Європейського Союзу на новому рівні та в нових умовах розпочалася з підписання і ратифікації Угоди про партнерство і співробітництво у 1994 році⁴. Угода набула чинності у 1998 році і започаткувала партнерство між Україною та Європейськими співтовариствами, представленими державами-членами. На той час це було дванадцять країн. Основою співробітництва ставали, насамперед, історичні зв'язки та спільні цінності. Крім економічної, політичної, правової, технічної співпраці, співпраці у сфері захисту навколишнього середовища, в Угоді також

2. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012 (дата звернення: 18.05.2021)

3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 18.05.2021).

4. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012 (дата звернення: 18.05.2021)

фігурували питання співробітництва у сферах науки, культури та інформації. Угода містила також статті, які стосувалися соціального забезпечення, зокрема стосовно робітників - громадян України, співробітництва в соціальній галузі, насамперед щодо охорони здоров'я та безпеки працівників, реформування системи соціального захисту в Україні тощо.

Стаття 58 Угоди про партнерство і співробітництво регламентувала співпрацю в галузі науки і техніки, обмін інформацією, програми мобільності в науковому середовищі. Стаття 59 зосереджувалася на питаннях освіти та професійної підготовки, з метою покращення системи вищої освіти в Україні, її наближення до європейських стандартів, шляхом співробітництва між закладами освіти, організації процесів мобільності, різного роду навчальних курсів. Мова йшла насамперед про участь України у програмі Темпус. Ця програма є однією з найтриваліших програм Європейського Союзу⁵. Це освітня програма ЄС для модернізації системи вищої освіти та сприяння співробітництва з державами-партнерами у цій сфері. Водночас програма пропагувала підхід міжлюдської співпраці. Таким чином, програма покликана сприяти соціальному, культурному, а також економічному розвитку не лише в рамках ЄС, але і у межах країн-партнерів, через систему вищої освіти. Зовнішні зв'язки ЄС, при цьому, були визначені пріоритетними орієнтирами. Серед країн-учасниць програми шість країн регіону Східного сусідства. Окремо формувався також бюджет програми у рамках фінансування Східного регіону політики сусідства.

Україна приєдналася до програми Темпус у 1993 році⁶. У рамках програми впродовж років її функціонування було реалізовано ряд проектів, орієнтованих не лише на заклади вищої освіти, але і посилення зв'язків між освітою та суспільством⁷. Зближення України та ЄС у сфері освіти відбувається в рамках Болонського процесу. Україна також приєдналася до Європейської зони вищої освіти. Європейська концепція вищої освіти максимально орієнтована на людину, розкриття її навичок, навчання впродовж життя⁸. Її метою є надання кожній людині можливості повною мірою брати участь у житті суспільства, популяризація спільних цінностей, більш глибоке порозуміння між людьми та

5. Програма Темпус - етапи розвитку. Національний темпус / Еразмус + офіс в Україні. URL: <https://www.tempus.org.ua/uk/tempus/what-is-tempus/159-programa-tempus-detalnij-opis.html> (дата звернення: 20.05.2021)

6. Темпус в Україні. Національний темпус / Еразмус + офіс в Україні. URL: <https://www.tempus.org.ua/uk/tempus/tempus-v-ukraini.html> (дата звернення: 20.05.2021)

7. Проекти Темпус в Україні. Опис поточних проектів Темпус IV (2008-2013). Національний темпус / Еразмус + офіс в Україні. URL: <https://www.tempus.org.ua/uk/tempus/proekty-tempus-v-ukraini-2000-2008.html> (дата звернення: 20.05.21)

8. Європейський Союз-Україна: співробітництво у сфері вищої освіти. Представництво Європейського Союзу в Україні. 2010. С. 9-11

культурами, покращення людських ресурсів, що, у свою чергу, сприятиме також і економічному, соціальному та культурному розвитку та співробітництву.

У 1990 році ЄС було започатковано програму імені Жана Моне з метою пропагування європейської ідеї, поширення знань про євроінтеграційні процеси, підвищення рівня поінформованості суспільства тощо⁹. Дана програма розрахована не лише на Європу, але й інші континенти. У 2004 році для країн, які не входять до ЄС, було також започатковано програму Еразмус Мундус, спрямовану на активізацію міжнародної співпраці, посилення процесів мобільності серед викладачів та студентів¹⁰.

Крім нормативного та програмного інструментів співпраці між Україною та Європейським Союзом, важливою є міжінституційна співпраця. У галузі освіти такою є співпраця Міністерства освіти і науки України з Європейським фондом освіти – агенцією ЄС, створеною ще у 1994 році, яка сприяє розвитку системи професійної підготовки і навчання у країнах-партнерах¹¹. Завданням Фонду є сприяння ефективному використанню людського потенціалу через професійну освіту, реформування ринку праці в країнах з перехідною економікою у контексті реалізації зовнішньої політики ЄС.

Дещо вужчим є регламентування Угодою про партнерство і співробітництво культурного співробітництва, основою для якого, як прописано в Угоді, повинні бути програми Співтовариства. Однією з таких програм з 2013 року стала програма «Креативна Європа», до якої долучилася також і Україна. Однак тісне культурне співробітництво України з ЄС у окремих країн-членів, особливо сусідів, має набагато довшу історію. Ця співпраця включає різноманітні культурні заходи, відкриття освітніх, культурних центрів, реалізацію двосторонніх програм та проектів, культурних, освітніх обмінів, популяризації туризму тощо.

На зміну Угоді про партнерство і співробітництво у 2014 році прийшла нова масштабна Угода про асоціацію, яка набула чинності у 2017 році. Нова Угода передбачає значно ширший та глибший формат співпраці порівняно з попередньою профільною Угодою. Мова йде не лише про економічну та політичну сферу, а й питання, що стосуються культурного, соціогуманітарного співробітництва тощо. Так, починаючи з глави 9, Угода про асоціацію

9. Програма імені Жана Моне - детальний опис. Національний темпус / Еразмус + офіс в Україні. URL: <https://www.tempus.org.ua/uk/osvitni-programy-es-dlja-universytetiv-ta-studentiv/programa-zhan-mone/158-programa-imeni-zhana-mone-detalnij-opis.html> (дата звернення: 20.05.2021)

10. Європейський Союз-Україна : співробітництво у сфері вищої освіти. Представництво Європейського Союзу в Україні. 2010. С. 15

11. Співпраця з Європейським фондом освіти. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnicna-osvita/mizhnarodna-spivpracya/spivpracya-z-evropejskim-fondom-osviti> (дата звернення: 20.05.2021)

регламентує співробітництво у сфері науки та технологій, інформаційних технологій, туризму, соціальної політики, рівних можливостей, зайнятості, освіти, навчання, молоді, культури, громадянського суспільства тощо¹².

Ці галузі є додатковим містком для співробітництва, зміцнення контактів, обміну досвідом, у тому числі і через усіх учасників громадянського суспільства, загальнодоступність інформаційно-комунікаційних технологій. Відповідно до наведених форматів співпраці передбаченими є також програми її реалізації, серед яких «Горизонт» (рамкова програма ЄС з досліджень та інновацій), «Еразмус+», «Креативна Європа» та інші. Співробітництво України та ЄС у соціогуманітарних сферах сприяє розвитку освіти, молодіжної політики, міжкультурному діалогу, взаєморозумінню, мобільності, забезпеченню гендерної рівності, запобіганню проявів дискримінації, захисту прав людини, збереженню її здоров'я.

«Еразмус+» – це програма Європейського Союзу, яка фінансує освітні обміни, тренінги, проекти підтримки молоді та спорту¹³. Програма передбачає надання підтримки для персональної мобільності, проектів у сфері вищої освіти, заходи в рамках програми Жана Моне тощо. В основу програми закладена ідея спільного напрацювання якісних реформ систем освіти, підвищення продуктивності вищих і професійно-технічних навчальних закладів, забезпечення якісної вищої освіти та професійної підготовки фахівців, що, у свою чергу, відповідало б потребам європейського ринку праці. При цьому програма «Еразмус+» не тільки забезпечує студентам можливість навчатися в різних навчальних закладах Європи, а й відіграє відчутну роль у реформуванні вищої освіти в Україні, розширює напрямки участі в частині професійно-технічної освіти, навчання вчителів та викладачів, а також спорту. Майбутня семирічна програма «Еразмус+» на 2021-2027 роки була затверджена в березні 2021 року¹⁴.

Культурна співпраця України та ЄС продовжується в рамках програми «Креативна Європа». Це рамкова програма Європейської Комісії, яка спрямована на підтримку європейського культурного, креативного та

12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 18.05.2021).

13. Емерсон М., Мовчан В. Поглиблення відносин між ЄС та Україною. Що, чому і як? Центр європейських політичних досліджень та Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. 2018. С. 240. URL: <https://3dcftas.eu/ua/publications/deepening-eu-ukrainian-relations-what-why-and-how-2> (дата звернення 24.05.2021)

14. Співробітництво у сфері освіти, програма ЄС «Еразмус+». Представництво України при Європейському Союзі. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobotnictvo/klyuchovi-tendenciyi-politiki-yes-u-sferi-osviti-ta-kulturi-programa-yes-erazmus> (дата звернення: 24.05.2021)

аудіовізуального секторів, а також збереження, розвиток та просування культурного та мовного розмаїття країн Європи¹⁵. Програма підтримує проекти у сфері культури, літератури, транснаціональної співпраці з культурними і творчими організаціями з різних країн, що беруть участь у програмі. Відповідний договір про співпрацю між Україною та Європейською Комісією у рамках даної програми був підписаний у 2015 році. Крім того, Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає також співпрацю в рамках програм ЮНЕСКО та Ради Європи. Так, глава 24 Угоди передбачає, що сторони зобов'язуються сприяти співробітництву в галузі культури з метою покращення взаєморозуміння та розширення культурних обмінів, а також мобільності об'єктів мистецтва та митців України та ЄС; заохочують міжкультурний діалог між окремими особами та організаціями, які представляють інтереси громадянського суспільства та культурних закладів України та ЄС; тісно співпрацюють у рамках відповідних міжнародних форумів/організацій, зокрема Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) та Ради Європи (РЄ), з метою розвитку культурного розмаїття, збереження і оцінки культурної та історичної спадщини; докладають зусиль для розвитку постійного діалогу в галузі культури з метою сприяння розвитку культурної індустрії в Україні та ЄС¹⁶. Подальше співробітництво України з ЄС у рамках програми «Креативна Європа» залежить від нової фінансової перспективи ЄС на 2021-2027 роки.

Додатковими інструментами співпраці між Україною та Європейським Союзом є можливості Європейської політики сусідства та Східного партнерства. Розробленню Європейської політики сусідства сприяло розширення Європейського Союзу у 2004 році, внаслідок якого Україна та ЄС отримали спільні кордони. Основна мета політики сусідства – це зміцнення добробуту, стабільності та безпеки в державах-членах ЄС та сусідніх країнах, прагнення до спільних цінностей, таких, як демократія, захист права людини, верховенство права тощо¹⁷. Європейська політика сусідства стала основою для двосторонньої співпраці між ЄС і його східними та південними сусідами. Зasadничі положення політики були сформульовані у повідомленнях Європейської Комісії, зокрема «Ширша Європа – сусідство: нові рамки відносин з нашими південними та східними сусідами» (березень 2003 р.) та «Європейська політика сусідства. Стратегія» (травень 2004р.).

15. Там само.

16. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 18.05.2021).

17. Європейський Союз-Україна : співробітництво у сфері вищої освіти. Представництво Європейського Союзу в Україні. 2010. С.6.

Нова політика ЄС, таким чином, покликана створити на південь і на схід від нових кордонів Європейського Союзу після 2004 і 2007 років зону стабільності, миру та добробуту. Європейська політика сусідства орієнтована на те, щоб не допустити розколу між розширеним ЄС та його сусідами, а також дати їм змогу брати участь у різних видах діяльності ЄС. Мова йде про тіснішу політичну, економічну, культурну співпрацю і взаємодію у сфері безпеки¹⁸. Крім України, Європейська політика сусідства поширюється на такі країни, як Азербайджан, Алжир, Білорусь, Вірменія, Грузія, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Марокко, Молдова, окуповані Палестинські території, Сирія, Туніс. Ідея розробки політики сусідства ЄС спочатку стосувалася лише країн східного напрямку, однак за ініціативи окремих держав-членів ЄС до її географічних рамок були включені також середземноморські країни. Крім того, до ЄПС були включені три країни Закавказзя¹⁹. Внаслідок такої географічної строкатості, протягом 2008-2009 років були сформульовані окремі групи країн, які об'єднали південний і східний напрям європейської політики сусідства. Таким чином, Європейська політика сусідства охопила широке коло напрямів співпраці стосовно ряду важливих питань економічного, суспільно-політичного, безпекового життя країн-партнерів. Об'єднувати ці країни, а також ЄС повинні були спільні цінності, зокрема верховенство права, ефективне державне управління, демократія, дотримання прав людини, функціонування принципів ринкової економіки, сталого розвитку та інші. Політика сусідства передбачала також і відповідні економічні, фінансові, технічні інструменти співпраці. Однак, на жаль, з часом політика сусідства ЄС занепала, а східні і південні регіони сусідства все ж розкололися на окремі частини²⁰. Особливо гостро відрізняється південний регіон, більша частина якого охоплена проявами насильства, тероризму, військових дій, не кажучи вже про брак демократії. Що стосується східного напрямку, представленого Східним партнерством, ситуація тут також неоднозначна, адже три країни мають вже в дії укладені Угоди про асоціацію, а інші орієнтуються на «власний східний вектор» співпраці.

Східним напрямом європейської політики сусідства є Східне партнерство²¹. Східне партнерство – це спільна ініціатива ЄС щодо таких держав, як Україна, Грузія, Молдова, Білорусь, Вірменія, Азербайджан, які мають статус

18. Сидорук Т. Європейська політика сусідства і процеси реформування у країнах Східної Європи. Політичний менеджмент. 2010. №4. С.162.

19. Там само. С.122

20. Емерсон М. У напрямку ширшої Європи: як ЄС змінює свою політику сусідства. Європейська правда. 5 березня. 2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/03/5/7093564/> (дата звернення: 23.05.2021)

21. Європейський Союз : посібник для журналістів. К.: Представництво Європейського Союзу в Україні, 2020. С. 116.

«країн-партнерів». Насамперед партнерство базується на спільних цінностях, взаємних інтересах та відповідальності, ґрунтується на двосторонньому співробітництві ЄС та держав-партнерів та багатосторонній взаємодії.

Головною метою Східного партнерства було визначено створення необхідних умов для прискорення політичної та економічної інтеграції між Європейським Союзом і зацікавленими країнами-партнерами. Вирішення поставленого завдання планувалося досягти шляхом сприяння політичним і соціально-економічним реформам у країнах-учасниках, зближення відповідного законодавства останніх з правовими нормами Європейського Союзу. Східне партнерство надає двосторонні та багатосторонні можливості для посиленої співпраці. Багатостороння співпраця зосереджується на чотирьох основних сферах – це демократія та стабільність; економічна співпраця; енергетична безпека; міжлюдські контакти. Платформа «міжлюдські контакти» включає *питання культури, освіти та науки, інформаційного суспільства та медіа*. Двосторонній формат відносин у рамках партнерства розвивається індивідуально. Східне партнерство також передбачало укладення двосторонніх угод між ЄС і країнами-партнерами про асоціацію. Протягом років впровадження політика Східного партнерства зосереджувалася на питаннях покращення економічного розвитку, розвитку суспільства, ефективного управління, сполучення.

Робота в рамках політики Східного партнерства проходить у формі самітів на найвищому рівні та зустрічей міністрів закордонних справ, роботи тематичних платформ на рівні експертів, а також майданчиків для обміну досвідом між ЄС, його державами-членами та країнами-партнерами у різних сферах. Вже проведено щість самітів Східного партнерства, зокрема перший саміт – відбувся 7 травня 2009 р. у Празі, Чеська Республіка; другий саміт – 29-30 вересня 2011 р. у Варшаві, Польща; третій саміт – 28-29 листопада 2013 р. у Вільнюсі, Литва; четвертий саміт – 21-22 травня 2015 р. у Ризі, Латвія; п'ятий саміт – 24 листопада 2017 року у Брюсселі, Бельгія; шостий саміт – 18 червня 2020 року²².

Для широкого залучення до роботи громадськості у рамках реалізації програм Східного партнерства та співпраці з ЄС було організовано Форум громадянського суспільства. Метою його роботи є розвиток контактів між неурядовими організаціями, сприяння їхньому діалогу з органами державної влади. Форум отримує фінансову підтримку з боку Європейської Комісії. У кожній з країн-партнерів сформовано національні платформи Форуму. Українська національна платформа Форуму утворена 29 січня 2011 року

22. Історія Східного партнерства. Українська національна платформа Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. URL: <http://eap-csf.org.ua/pro-nas/proshidne-partnerstvo/> (дата звернення: 24.05.2021)

та об'єднує понад 200 неурядових організацій України²³. Ціллю Національної платформи є інформування української громадськості, представників громадянського суспільства, політиків, державних службовців та підприємців про програму Східного партнерства, основні політики у розрізі реалізації реформ, які стосуються процесів європейської інтеграції, відтак посилення інституційної спроможності громадських організацій впливати не лише на ці процеси, але й міжнародну політику України загалом. Свою роботу Форум громадянського суспільства проводить у рамках п'яти робочих тематичних платформ: демократія, права людини, належне урядування та стабільність; економічна інтеграція і узгодження з політикою ЄС; довкілля, зміни клімату та енергетична безпека; контакти між людьми; соціально-трудова політика та соціальний діалог.

У рамках Східного партнерства реалізується низка практичних проєктів, ініціатив, програм ЄС. Так, зокрема це програми та ініціативи щодо розвитку міст, бізнесу, громадянського суспільства; активної, талановитої молоді; науки, технологій, державного управління у різних сферах, мобільності, навколишнього середовища, енергії тощо. Серед них «Урбаністичні стратегії в історичних містах, керовані громадянами» (COMUS), «Мери за економічне зростання» (M4EG initiative), EU4Business, EU4Youth, EU4Energy, «Покращення екологічного моніторингу в Чорному морі» (EMBLAS) та інші. Крім того, продовжують працювати такі програми в рамках соціокультурного розвитку країн-партнерів, як «Горизонт 2020», «Креативна Європа», «Культура і креативність», «Еразмус+».

З 2017 року, після п'ятого саміту Східного партнерства, Європейський Союз у рамках багатостороннього формату співпрацював з країнами Східного партнерства на основі спільного робочого документа «20 досягнень Східного партнерства до 2020 року»²⁴. Співпраця України та ЄС, зокрема і підтримка з боку ЄС, орієнтується на покращення життя громадян, посилення міжлюдських контактів, підтримку національної програми децентралізації, різного роду ресурсну допомогу. У період з вересня 2018 року до вересня 2019 року в Україні було проведено моніторинг поступу України у виконанні двадцяти досягнень Східного партнерства до 2020 року. Серед основних досягнень України варто назвати активну реалізацію цілей, орієнтованих на мо-

23. Українська національна платформа Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. URL: <http://eap-csf.org.ua/pro-nas/istoriia/> (дата звернення: 24.05.2021)

24. Поступ України у виконанні двадцяти досягнень Східного партнерства до 2020 року. Моніторинговий звіт Української національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства.. К.: Українська національна платформа Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. С. 6. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Postup-Ukrayiny-u-vykonanni-dvadsyaty-dosyagnen-Shidnogo-partnerstva-do-2020-roku-3-e-vydannya.pdf> (дата звернення: 24.05.2021)

лодь, освіту, культуру, розвиток громадянського суспільства. Зокрема, значно зросла кількість українських учасників, які беруть участь у проектах «Горизонт 2020», «Еразмус+», «Креативна Європа», досягнуто більшої інтеграції молоді України в міжнародний простір.

Таким чином, Україна розпочала свою співпрацю з Європейським Союзом та свій євроінтеграційний шлях одразу після проголошення незалежності. Ця співпраця базується на ряді нормативних, інституційних, програмних інструментів взаємодії. Протягом періоду співробітництва основними документами, які регламентують відносини України та Європейського Союзу були Угода про партнерство і співробітництво, а також Угода про асоціацію. Ці та інші галузеві документи з боку обох сторін регламентують такі важливі аспекти співробітництва, як економіка, ринок, торгівля, державне управління, безпека, навколишнє середовище, енергетика тощо. Однак не менш важливими є такі сфери співпраці, які можна окреслити як гуманітарний блок, це зокрема і міжлюдські контакти, громадянське суспільство, наука, освіта, культура. Ці галузі є не менш важливими для обох сторін, забезпечують основи для економічного та політичного розвитку, співробітництва у цих напрямках, стабільність та ефективність цих процесів. Україна є важливим партнером для ЄС зі значним ресурсним потенціалом, однак дуже багато залежить від виконання нею домашніх завдань у рамках співпраці з ЄС, проведення реформ, реалізації програм та ініціатив. Програми ЄС, зокрема і розвиток Східного партнерства, неабияк сприяють розвиткові потенціалу українського громадянського суспільства, української молоді, науки та культури.

Список літератури

- Емерсон М., Мовчан В. Поглиблення відносин між ЄС та Україною. Що, чому і як? Центр європейських політичних досліджень та Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. 2018. 276 с. URL: <https://3dcftas.eu/ua/publications/deepening-eu-ukrainian-relations-what-why-and-how-2> (дата звернення 24.05.2021)
- Емерсон М. У напрямку ширшої Європи : як ЄС змінює свою політику сусідства. Європейська правда. 5 березня. 2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/03/5/7093564/> (дата звернення: 23.05.2021)
- Європейський Союз : посібник для журналістів. К. : Представництво Європейського Союзу в Україні, 2020. 130 с.
- Європейський Союз–Україна : співробітництво у сфері вищої освіти. Представництво Європейського Союзу в Україні. 2010. 20 с.
- Історія Східного партнерства. Українська національна платформа Форуму громадянського суспільства Східного Партнерства. URL: <http://eap-csf.org.ua/pro-nas/pro-skhidne-partnerstvo/> (дата звернення 24.05.2021)

- Поступ України у виконанні двадцяти досягнень Східного партнерства до 2020 року. Моніторинговий звіт Української національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. К. : Українська національна платформа Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. 38 с. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Postup-Ukrayiny-u-vykonanni-dvadtsyaty-dosyagnen-Shidnogo-partnerstva-do-2020-roku-3-e-vydannya.pdf> (дата звернення: 24.05.2021)
- Проекти Темпус в Україні. Опис поточних проєктів Темпус IV (2008-2013). Національний темпус / Еразмус + офіс в Україні. URL: <https://www.tempus.org.ua/uk/tempus/proekty-tempus-v-ukraini-2000-2008.html> (дата звернення: 20.05.2021)
- Програма імені Жана Моне – детальний опис. Національний темпус / Еразмус + офіс в Україні. URL: <https://www.tempus.org.ua/uk/osvitni-programy-es-dlja-universytetiv-ta-studentiv/programa-zhan-mone/158-programa-imeni-zhana-mone-detalniy-opis.html> (дата звернення: 20.05.2021)
- Програма Темпус – етапи розвитку. Національний темпус / Еразмус + офіс в Україні. URL: <https://www.tempus.org.ua/uk/tempus/what-is-tempus/159-programa-tempus-detalniy-opis.html> (дата звернення: 20.05.2021)
- Сидорук Т. Європейська політика сусідства і процеси реформування у країнах Східної Європи. Політичний менеджмент. 2010. №4. С.160-170.
- Сидорук Т. Європейська політика сусідства : концептуальні хиби конструкції. Політичний менеджмент. 2011. №1. С.121-132.
- Співпраця з Європейським фондом освіти. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnicna-osvita/mizhnarodna-spivpracya/spivpracya-z-yevropejskim-fondom-osviti> (дата звернення: 20.05.2021)
- Співробітництво у сфері культури. Програма ЄС «Креативна Європа». Представництво України при Європейському Союзі. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klyuchovi-tendenciyi-politiki-yes-u-sferi-osviti-ta-kulturi-programa-yes-erazmus> (дата звернення: 24.05.2021)
- Співробітництво у сфері освіти, програма ЄС «Еразмус+». Представництво України при Європейському Союзі. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klyuchovi-tendenciyi-politiki-yes-u-sferi-osviti-ta-kulturi-programa-yes-erazmus> (дата звернення: 24.05.2021)
- Темпус в Україні. Національний темпус / Еразмус + офіс в Україні. URL: <https://www.tempus.org.ua/uk/tempus/tempus-v-ukraini.html> (дата звернення: 20.05.2021)
- Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 18.05.2021).
- Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012 (останнє звернення: 18.05.2021)

Східна політика Європейського Союзу:
здобутки, виклики та перспективи

Українська національна платформа Форуму громадянського суспільства
Східного партнерства. URL: <http://eap-csf.org.ua/pro-nas/istoriia/> (дата
звернення 24.05.2021)

ВОЛИНСЬКА (КРЕМЕНЕЦЬКА) ГІМНАЗІЯ І ВОЛИНСЬКИЙ (КРЕМЕНЕЦЬКИЙ) ЛІЦЕЙ В ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО НАРОДІВ

The history of creation and activity of Kremenets gymnasium and Kremenets lyceum in the first third of the XIX century is investigated. The peculiarities of the transfer of Kremenets Lyceum to Kyiv and its transformation into Kyiv University are highlighted. The role played by Kremenets Gymnasium and Kremenets Lyceum in the development of education of the Polish and Ukrainian peoples is shown.

Keywords: *Ukraine, Poland, Kremenets gymnasium, Kremenets Lyceum, Kyiv University.*

Глибоким корінням сягає в минуле Волині історія освітніх закладів міста Кременця, яке після укладення Люблінської унії 1569 р. перейшло до складу Речі Посполитої. Представники волинської шляхти чашник Л. Древинський і хорунжий Д. Малинський у 1633 р. отримали королівський привілей на заснування в Кременці православного монастиря з церковним братством, що мало право утримувати шпиталь, друкарню і братську школу – філію Києво-Могилянської академії, засновану з ініціативи Київського митрополита П. Могили, який 13 вересня 1637 р. надав Кременецькому Свято-Богоявленському монастирю грамоту на ставропігію. Згодом у Кременці із 1712 р. почали діяти єзуїтські школи граматики та риторики, які стали базою для відкриття в 1750 р. колегіуму. На кошти князів Вишневецьких архітектор П. Гіжицький у 1731 – 1733 р. спорудив монастирський комплекс будівель, що складався з костюлу та двох навчальних корпусів для колегіуму, які збереглися донині². У результаті реформування системи освіти в Речі Посполитій єзуїтський колегіум 1774 р. було перетворено на Волинську окружну академічну школу.

Після втрати Польщею незалежності в житті польського суспільства почала різко зростати роль «кресів». Порівняно із загальним занепадом культурного життя в австрійській і прусській частині Речі Посполитої східні окраїни поступово перетворювалися на центр польської культури. Завдяки дружнім стосункам із російським імператором Олександром І, який на перших порах

1. ГЕТЬМАНЧУК Микола - професор кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка».

2. Собчук В. Історична Волинь і Північний Захід України в регіональному та локальному вимірах минулого / В.Д. Собчук. – Кременець: Кременецько - Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2017. – С. 312-314.

свого правління почав проводити окремі ліберальні реформи, князь А. Чарторизький домігся створення у 1803 р. Віленської шкільної округи³. Вихований на засадах Просвітництва, російський імператор спробував розбудувати на територіях імперії мережу світських навчальних закладів, які послідовно мали вести учнів «від азбуки до університету». Представники польської еліти намагалася використати політичний курс Олександра I для зміцнення у співвітчизників прагнення до незалежності та збереження національної ідентичності. Віденський університет у цей період був найбільшим осередком освіти не тільки на колишніх землях Речі Посполитої, а й у Російській імперії і всій Східній Європі. Землі Правобережної України входили до складу Віленської шкільної округи, однак місцева шляхта не дуже охоче відправляла своїх дітей на навчання до Віленського університету. Вона прагнула розвивати свої власні елітарні навчальні заклади.

Згідно з умовами третього поділу Польщі у 1795 р. Кременець відійшов до складу Російської імперії. За указом російського імператора Олександра I від 29 липня 1805 р. у Кременці в корпусах колишнього єзуїтського колегіуму 1 жовтня 1805 р. відкрили гімназію, яка згодом була реорганізована в ліцей⁴. Виступаючи в Кременці з нагоди 200-річчя відкриття Волинської гімназії, міністр освіти і науки України С. Ніколаєнко відзначав: «...поява у Кременці Волинської гімназії (згодом ліцею) благодійно вплинула на розвиток міста. Завдяки цьому закладу воно стало відомим за межами України, перетворилося в осередок освіти, науки і культури»⁵. На цьому наголошував й Генеральний консул Республіки Польща в Україні В. Осуховський: «Ювілей 200-річчя відомого Кременецького Ліцею (нині Педагогічний інститут) є можливістю пригадати один з найвидатніших періодів в історії міста та наголосити величезну роль, яку воно відіграло у розвитку освіти, науки і культури колишньої Речі Посполитої. Завдяки грону неординарних людей, які об'єдналися при Гімназії та Ліцеї у Кременці, місто стало науковим, економічним та суспільним центром. Воно отримало поголос справжніх Волинських Афін, котрі з величезною інтелектуальною силою впливали на усю Європу»⁶.

У Російській імперії в цей період почали запроваджувати струнку для свого часу систему шкільної освіти. Російська влада 1804 р. прийняла «Статут університетів» і «Статут навчальних закладів, підпорядкованих університетам». Усі навчальні заклади імперії поділялися на чотири типи: 1) приход-

3. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст.: Навчальний посібник / Я. Грицак. – К.: Генеза, 1996. – С. 32.

4. Кременець. – Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2005. – С. 14-16.

5. Діалог. – Кременець. – 2005. – 28 вересня.

6. Волинська гімназія у Кременці (У 200 – річчя заснування Т. Чацьким і Г. Коллонтаєм Волинської гімназії у Кременці) / Авт. кол. А. Фабіановські, Я. Ходаковська. – Варшава: Grafis – Pruszkow, 2005. – С. 3.

ські (парафіяльні 1-річні школи); 2) повітові (повітові 2-річні училища); 3) гімназії (4-річні); 4) університети. Відповідно до цього створювали навчальні округи з університетами в кожному з них, які відповідали за належне функціонування шкіл на підпорядкованій їм території, посилаючи туди своїх представників – візитаторів⁷. Територія, анексована Російською імперією під час поділів Речі Посполитої, відійшла до Віленського округу, що охоплював вісім губерній. За статутом Віленського університету в кожній губернії, йому підвідомчій, у тому числі – Київській, Волинській та Подільській - потрібно було відкрити не менше однієї гімназії. Слід відзначити й те, що на землях колишньої Речі Посполитої викладання відбувалося польською мовою, а російська була окремим предметом. Природно, що вказана освітня реформа, яка мала певною мірою прогресивний характер, викликала велике зацікавлення серед патріотично налаштованої польської еліти вказаних губерній. Куратором Віленського округу став князь А. Чарторизький, а посаду візитатора цих губерній посів волинський шляхтич Т. Чацький, відомий громадський діяч та науковець, дійсний член Варшавського товариства шанувальників наук. У співпраці з відомим польським мислителем та політиком Г. Коллонтаєм, колишнім ректором головної школи у Кракові, Т. Чацький втілював у життя проєкт створення в Кременці навчального закладу, що на чверть століття став центром інтелектуального життя всієї Правобережної України⁸. Як українські, так і польські дослідники відзначають, що завдяки невтомній діяльності Т. Чацького, помічника князя А. Чарторизького, весь край поступово вкривався мережею середніх шкіл⁹.

На чолі Волинської гімназії, а пізніше ліцею, стояв директор, якого призначало керівництво Віленського університету й затверджував міністр народної освіти Російської імперії. Він відповідав за навчальний процес, роботу викладачів, використання коштів, а також здійснював керівництво всіма школами Волинської, Подільської і Київської губерній (в останній до 1818 р. – після її приєднання до Харківського навчального округу). Діяльність Кременецької гімназії фінансував російський уряд, кршти виділяли із едукативного фонду, що формувався з прибутків від колишніх єзуїтських маєтків та доходів колиш-

7. Система освіти в Україні під Російською імперією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://info-library.com.ua/books-text-534.html>.

8. Фабяновський А. Гуго Коллонтай і Тадеуш Чацький - творці Волинської гімназії // Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно – педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; за ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 41-50.

9. Kula E., Pekowska M. Organizacja i funkcjonowanie Liceum Krzemienieckiego w II Rzeczypospolitej. Stan i potrzeby badan // Місто Кременець в історії освіти, науки і культури: Матеріали міжнарод. наук. конф., 23 – 24. 05. 2002 р. – Кременець: Кременецький обласний комунальний коледж, 2002. – С. 62-74.

нього Кременецького староства (8 сіл), переданих гімназії за указом імператора Олександра I від 13 жовтня 1806 р.¹⁰. Ще одне приміське село, Грабівку подарував гімназії князь Я. Сангушк. За життя Т. Чацького маєтками розпоряджався сам візитатор, а після його смерті – спеціальна адміністрація із 5 осіб. Крім того, на потреби гімназії було зібрано чимало коштів, пожертвованих приватними особами. Сума таких коштів, зібрана стараннями Т. Чацького на час затвердження статуту гімназії, становила 194 400 карбованців. Окрім сум, які виділяли гімназії за штатом, як іншим подібним закладам імперії, 5 700 карбованців було отримано від царя Олександра I, 1 600 карбованців сріблом виділило Кременецьке староство. Загалом щорічно для потреб гімназії із державних коштів виділяли суму 15 420 карбованців, які йшли на утримання викладачів, службовців, господарські потреби. Для закупівлі й поповнення колекцій щорічно виділяли 1 640 карбованців¹¹.

Завдання Волинської гімназії сформулював попечитель новоствореного Київського навчального округу Є. фон Брадке: «Виховувати молодих людей вірними підданими російського імператора, але із збереженням народності»¹². Відносно своїх польських підданих, зазначає відомий англійський історик Н. Дейвіс, усі царські урядовці, обстоюючи програму «віри, трону й вітчизни», розпочали активно впроваджувати в життя політику остаточної асиміляції, інтеграції, конформізму та стандартизації. У кінцевому підсумку вона мала перетворити поляків на «вірних підданих російського імператора і щирих росіян», різнилися тільки темпи, тактика й методи цієї політики¹³. Незважаючи на те, що в першій третині ХІХ ст. система освіти на Волині продовжувала розвиватися в польській культурній традиції, а в подальшому російська державна політика почала диктувати власні шляхи її розвитку, Волинська гімназія та ліцей у цей період зберігали за собою провідні позиції у формуванні освітнього та культурного простору Волинського регіону.

Згідно з розширеною концепцією програми навчання Г. Коллонтай запровадив у гімназії двоступеневу організаційну структуру: 1) чотири однорічні класи (відповідали рівневі повітових шкіл); 2) три дворічні курси (проміжні між середньою школою та університетом). Програма мала загальноосвітній характер, а повний курс навчання тривав 10 років. Таким чином, гімназія поєднувала в собі два окремі рівні освітнього закладу. Однорічні класи охоплювали чотирирічний курс навчання з опануванням предметів, необхідних для

10. Собчук В.Д. Кременецький ліцей // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Ред. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5. – С. 316.

11. Центральний державний архів вищих органів влади і управління в Україні. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 975 (Далі ЦДАВО України), спр. 975, арк. 43-44.

12. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 49, спр. 975, арк. 42-43.

13. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Н. Дейвіс; пер. з англ. – К.: Основи, 2008. – С. 514.

загальної освіти: польську, латинську, французьку, німецьку, російську мови, загальну географію, арифметику та науку моралі. Загальноосвітню програму з переважанням математичних і природничих предметів мали реалізовувати дворічні курси: перший курс – охоплював елементарну математику з логікою, історію з географією; другий – фізику й право; третій – природничу історію, хімію і літературу¹⁴. Навчальні предмети поділялися на обов'язкові та факультативні, російську мову та історію Росії викладали російською мовою, а решту предметів – польською. Слід відзначити, що навчання було безплатним, за винятком предметів фізичного та естетичного виховання: танці, фехтування, музика, верхова їзда, малювання тощо. У гімназії було створено спеціальний стипендіальний фонд, що його заснував лікар Я.-Н. Лернет, підтверджений указом Олександра I 6 березня 1809 р. Стипендіальний фонд становив банківський депозит (30 000 карбованців сріблом), відсотки якого призначалися для оплати навчання (у Кременці, в університетах Російської імперії і за кордоном) та на облаштування 4-ох здібних учнів з бідних сімей родом із Волині¹⁵.

Згідно з тогочасною усталеною становою традицією Волинська гімназія була розрахована переважно на дітей дворянства Волинської та Подільської губерній, що походило із польської та сполонізованої української шляхти. Однак у ній також навчалися діти міщан, духовенства, окремі вихідці із єврейських родин. Під час першого року в гімназії навчалось 280 учнів, а в наступних роках: 1806 р. – 422, 1807 р. – 434, 1810 р. – 612, 1812 р. – 693 учні¹⁶. У навчальному закладі було створено фізичний, зоологічний, мінералогічний, нумізматичний кабінети (нумізматична колекція нараховувала 22 722 монети), астрономічну обсерваторію, метеорологічну станцію, один із найкращих у Російській імперії ботанічний сад (12 000 видів і форм рослин). У гімназії, а пізніше в ліцеї містилася надзвичайно велика й багата бібліотека (24 379 праць у 34 378 томах), основу якої становили: 1) зібрання книг останнього короля Речі Посполитої Станіслава Августа (15 580 книг), яке придбав Т. Чацький; 2) книги, що їх подарував ліцеєві князь Ю. Понятовський та М. Кутузов; 3) подарована княгиною Т. Сапежиною бібліотека Яблоновських (2 246 фоліантів); 4) родиною Мощанських (2 603 томи); 5) родиною Мікошевських (788

14. Ходаковська Я. Волинська гімназія та Волинський ліцей у Кременці (1805 – 1833 рр.) // Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно – педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; за ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 26 – 27.

15. Собчук В.Д. Кременецький ліцей // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Ред. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5. – С. 316.

16. Собчук В. Історична Волинь і Північний Захід України в регіональному та локальному вимірах минулого / В.Д. Собчук. – Кременець: Кременецько - Почаївський державний історико – архітектурний заповідник, 2017. – С. 219.

томів); 5) книги анонімного дарувальника (1 327 томів); 6) куплена бібліотека професора Ф. Шейда (912 книг); 7) зібрані Т. Чацьким (3 826 книг); 8) закуплені до 1825 р. бібліотекарем ліцею П. Янковським (5 560 книг); 9) збірки та твори українських полемістів й Острозька Біблія¹⁷.

Також при гімназії було відкрито указами Олександра I від 27 липня 1807 р. школи казначейських землемірів і механіків¹⁸. Задумані як нерозривне ціле з гімназією її бібліотека, друкарня, книжковий магазин слугували не лише винятково тим, хто там працював і навчався (фактично представникам польської шляхти), а й освіченому, хоча нечисленному прошарку кременецького населення. Так, у книгарні Н. Глюксберга, що була в приміщенні бібліотеки, європейську та місцеву друковану продукцію продавали всім охочим, звідси вона потрапляла до інших навчальних закладів Правобережної України¹⁹. Дослідники підкреслюють, що на основі вивчених бібліографічних списків та бібліотечних каталогів вдалося зареєструвати 141 видання з тих, які протягом 1811 – 1831 рр. вийшли з друкарні в Кременці. Серед друкованої продукції були програми навчання, шкільні та бібліотечні статuti, підручники, наукові дослідження (дисертації), публікації, присвячені ботанічному саду, публіцистичні брошури тощо²⁰. Друкарня та книгарня навчального закладу значною мірою впливали на покращення якості та на посилення інтенсивності навчального процесу.

Першу групу викладачів Волинської гімназії становили колишні професори Краківської академії і вчителі краківських середніх шкіл. У процесі комплектування її педагогічними кадрами Т. Чацький та Г. Коллонтай перш за все керувалися їхніми науковими та методичними досягненнями, зацікавленістю творчою роботою. Першим Волинську гімназію в 1805 – 1810 рр. очолив Ю. Чех, відомий математик із Краківської академії, якого запросив Т. Чацький за рекомендаціями Г. Коллонтая та ректора Віленського університету Я. Сня-

17. Кременська М. Кременецький бібліотекар П. Янковський // Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; за ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 224.

18. Вуйцик З. Технічні школи при Волинській гімназії та Волинському ліцеї в Кременці // Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно – педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; під ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 210.

19. Прищепа О. Освітні заклади в культурному житті міст Волині (XIX – поч. XX ст.) // Студії і матеріали з історії Волині. 2013 / В. Собчук (гол. ред.) та ін. – Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2015. – 166.

20. Оссовський К. Шкільна друкарня і книгарня в Кременці (1811 – 1832) // Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; за ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 240-242.

децького. Завдяки йому гімназія стала відома як осередок точних наук, де навчали добре підготовлених математиків. Серед його учнів пізніше стали відомими викладачами ліцею – М. Чарноцький, Ф. Мехович, Г. Гречина, К. Єнтц²¹. Після смерті Ю. Чеха посаду директора гімназії, а пізніше ліцею, займали Я.Н. Лернет (1811 р.), М. Сциборський (1811–1819 рр.), А. Фелінський (1819–1820 рр.), А.Ю. Левицький (1823–1830 рр.), Ю. Бокщанин (1830–1833 рр.). Заступником директора з навчально-виховної роботи був префект, який контролював весь процес навчання, а також дотримання учнями і викладачами як у навчальному закладі, так поза його межами порядку й дисципліни, виконував обов'язки директора у випадку його хвороби чи відсутності. Цю посаду в різні часи займали А. Яркоцький (1805–1824 рр.), Ю. Бокщанин (1825–1831 рр.), С. Вижевський (1830–1833 рр. з перервою), Я.Княгницький (1831–1832 рр.)²². Помічниками префекта були інспектори, а за учнями та викладачами також наглядали цензори, віце-цензори, репетитори, домашні наглядачі та кандидати на наглядачів²³.

Викладацький колектив навчального закладу докладав багато зусиль щодо організації наукової та навчальної бази гімназії і ліцею – кабінетів, майстерень, бібліотеки, необхідних для проведення навчальних занять, наукових досліджень, популяризації знань серед населення Кременця. Своїми досягненнями в галузі ботаніки навчальний заклад завдячує трьом видатним природознавцям, які викладали природничу історію – Ф. Шейдту, В. Бессеру та А. Анжеєвському. Їхня педагогічна діяльність, створення та організація ботанічного саду, дослідження флори Волині, Поділля, Побужжя і південної частини Полісся зробили вагомий внесок у розвиток світової науки²⁴. Дослідники відзначають велику роль в організації навчального процесу і популяризації культури на Волині префекта, ксьондза А. Яркоцького, який займався діяльністю, спрямованою на зміцнення позицій навчального закладу як осередку науки і культури, працював над розширенням фондів бібліотеки, замовляючи для неї найновіші французькі та англійські видання, опікувався школами механіків і

21. Dokumenty dotyczouce akcji delegacyj polkich w komisjach Mieszanych Reewakuacyjnej i Specjalnej w Moskwie od 1 stycznia do 15 kutego 1922 r. – Warszawa: Plocznia Wl. Lazarskiego, 1922. – Zeszyt 2. – S. 54-55

22. Собчук В.Д. Кременецький ліцей // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Ред. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5. – С. 317.

23. Шмит А. Директори і префекти гімназії та ліцею в Кременці // Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; за ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 59.

24. Грембецька В. Ботаніка в Кременці: люди, навчання, дослідження // Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно – педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; під ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 173 – 186.

землемірів, організовував для населення Кременця концерти. Завдяки його діяльності бібліотека навчального закладу належала до найкраще опрацьованих бібліотек колишньої Речі Посполитої²⁵. Серед викладацького складу виділялися своїми науковими досягненнями колишні вихованці – хімік і мінералог С. Зенович, вчителі – історії Ю. Ульдинський, латинської мови Т. Сероцинський, красномовства і поезії Ю. Коженьовський та ін.

За ініціативою Т. Чацького у 1809 р. було створено Товариство молоді Волинської гімназії (учнівська організація), яка пропагувала вивчення та поширення рідної польської мови. Членом товариства міг стати кожний учень гімназії, але за умови гарної успішності в навчанні. На засіданнях товариства його члени читали свої поетичні твори, виступали із дослідженнями з теорії мови та інших галузей знання. Чималий вплив на створення товариства мали заняття Е. Словацького, з дуже гарною польською мовою та культурою мови²⁶. У 1815 р. Товариство молоді Волинської гімназії перетворили на Письменницький клуб, члени якого займалися в основному аналізом своєї літературної творчості. Колишні члени Письменницького клубу Т. Заборовський, Ю. Коженьовський, К. Сенкевич, Т. Сероцинський, А. Чарноцький у 1818 – 1820 рр. у Варшаві видавали літературно-мистецький журнал, що виходив під назвою «Свічення naukowe», а пізніше «Pamiętnik Naukowy». У цьому часописі одночасно поєднувалися дві галузі знання: відділення літератури редагував Т. Заборовський, а фізико-математичні науки – Ф. Скоморовський, колишній член Товариства молоді Кременецької гімназії²⁷. На думку засновників часопису, він мав стати осередком наукової та мистецької думки групи молодих письменників та науковців Кременця.

Українські дослідники особливу увагу звертають на те, що серед учнів та випускників Волинської гімназії та ліцею виникла українська школа в польській літературі. У творах відомих представників цієї школи – поетів Б. Залеського, С. Гощинського, Ю. Словацького дуже виразно проявилось романтичне захоплення Україною та її природою, героїчним минулим. Усі вони використовували українську народну творчість, а окремі з них, зокрема, Т. Падура, А. Шашкевич, С. Осташевський навіть спробували писати свої твори

25. Кремінська М. Кременецький бібліотекар П. Ярковський // Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; за ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 222 – 231.

26. Собчук В.Д. Кременецький ліцей // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Ред. В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5. – С. 316.

27. Ходаковська Я. Волинська гімназія та Волинський ліцей у Кременці (1805 – 1833 рр.) // Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; за ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 39.

українською мовою²⁸. Слід зазначити, що основу політичної ідеології представників цієї школи становив міф про колишню Річ Посполиту як про нібито братній союз трьох народів – польського, литовського, українського. Пам'ять про цей союз, згідно з їхніми поглядами, повинна була стимулювати українців до боротьби за відновлення польської державності. Цей міф актуалізувався щоразу, коли розпочиналися війни з Росією (похід Наполеона на Москву, російсько – турецькі війни 1828 р., 1854 – 1855 рр., польське повстання 1830 р.) як пропагандистський заклик, адресований українцям.

Оцінюючи творчість видатного польського поета Ю. Словацького, який навчався в гімназії протягом одного року, відомий український поет Д. Павличко з нагоди 200-річчя відкриття Кременецької гімназії підкреслював, що польський поет був закоханий у лицарські звичаї запорізького козацтва та інколи говорив про Україну як про щось відокремлене від Польщі, вічне й неповторне у своєму духовному, непокірному та волелюбному бутті. Він зазначав, що «Словацького треба заново прочитувати як українцям, так і полякам, знаходити Україну й Польщу такими, якими були вони в його могутній фантазії, але також такими, якими вони є сьогодні, тобто відчути скорботу поета з приводу українсько-польських кривавих бойовищ, те абсолютно сьогоденнє почування жалю до історії, що робила з нас ворогів – завжди на користь третій, безпощадній; однаково східній чи західній силі»²⁹. Відомий польський дослідник життя і творчості поета С. Маковський також стверджує, що Ю. Словацький будував світ власних, оригінальних творчих втілень, спираючись на конгломерат кременецьких джерел (рідну землю), збагачених пізніше впливом античних авторів, творів Шекспіра, Байрона, Гете³⁰.

У 1819 р. попечитель Віленського округу князь А. Чарторизький відновив Товариство молоді Волинської гімназії, але вже під назвою Товариство учнів Волинського ліцею. Однак у 1823 р. воно було закрито адміністрацією у зв'язку з арештами російськими властями студентів Віленського університету. Завдяки клопотанням князя А. Чарторизького в 1819 р. гімназію перейменували на ліцей – вищий навчальний заклад, що за програмою прирівнювався до Віленського університету й був наділений правом присвоювати своїм випускникам учені ступені дійсного студента та кандидата наук. Потрібно наголо-

28. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст.: Навчальний посібник / Я. Грицак. – К.: Генеза, 1996. – С. 33 с.

29. Павличко Д. Юліуш Словацький // Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно – педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; за ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 114 – 115.

30. Маковський С. Кременецькі джерела творчості Юліуша Словацького // Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно – педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; за ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 128.

сити, що вказана реорганізація обмежувалася лише перейменуванням, оскільки не були затверджені нова структура ліцею та його статут, нова навчальна програма. Реформування гімназії в ліцей мало на меті передусім збільшити кількість учнів, при чому не тільки з Волинської, а з Подільської губернії. Саме ці аргументи лягли в основу рескрипту, надісланого міністрові народної освіти князю Голіцину 18 січня 1819 р. У ньому вказано на значну віддаленість цих губерній від Віленського університету та про бажання населення цих губерній мати свій вищий навчальний заклад³¹. Доля Волинського ліцею значною мірою залежала також від російського адміністративно-територіального реформування. До січня 1831 р. з Віленського навчального округу були вилучені Волинська, Подільська, Київська та Мінська губернії і приєднані до Харківського навчального округу, який внаслідок цього став громіздким. Тому в грудні 1832 р. із його складу виділили Київський навчальний округ, до якого увійшли Волинська, Київська, Подільська та Чернігівська губернії. Ці зміни не могли не позначитися на подальшій діяльності Кременецького ліцею аж до його переведення у Київ.

У березні 1831 р. у зв'язку з епідемією холери за розпорядженням подільського і волинського військового генерал-губернатора В. Левашова ліцей тимчасово припинив навчальну діяльність, і тільки з жовтня цього ж року куратор Харківського навчального округу В. Філат'єв дозволив відновити навчання³². Повстання в Польщі 1830 р. в цілому мало трагічні наслідки для польської освіти та культури. Відразу після його придушення цар Микола I вжив рішучих заходів щодо подальшої русифікації краю. Безумовно, повстання вплинуло на внутрішнє життя ліцею, однак при обговоренні благонадійності викладачів ліцею російські власті визнали їх непричетність до нього. На благонадійну поведінку викладачів вказував і харківський попечитель В. Філат'єв, перебуваючи в Кременці у 1832 р.³³ Майже всі викладачі ліцею, яких згодом перевели до Києва, зберегли свої посади. Більшість із тринадцяти новостворених кафедр Київського університету (на історико-філологічному відділенні – 5, на фізико – математичному – 8) очолили викладачі Волинського ліцею³⁴.

Російський уряд після польського повстання у вересні 1831 р. створив тамтешній Комітет західних губерній, який на своєму засіданні 30 грудня цього ж року ухвалив рішення щодо Віленського університету та Волинського ліцею. З метою ліквідації ліцею як провідного осередку збереження польської ідентичності в Правобережній Україні у грудні 1832 р. ліцей підпорядкували

31. Центральний державний архів вищих органів влади і управління в Україні. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 975, арк. 45 (Далі ЦДАВО України)

32. Там само, арк. 46.

33. Там само, арк. 48 – 49

34. История Киева: В 3 т. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 2. – С. 159

Київському навчальному округові, а 12 квітня 1832 р. вирішили перевести до Києва³⁵. Остаточне рішення про переведення Кременецького ліцею в Київ, а не про його ліквідацію і закриття російський Кабінет міністрів ухвалив тільки 23 травня 1833 р. У відповідному документі вказано: «Перевести в Київ до 1 липня все управління ліцею, кабінети ботанічний, зоологічний, мінералогічний, тваринний, хімічну лабораторію, найпотрібнішу частину бібліотеки»³⁶. Для цього в червні 1833 р. було створено Особливу комісію, завданням якої стало переведення ліцею до Києва. Серед різноманітних проєктів облаштування ліцею найбільш придатною була ідея утворення на його базі Юридичного інституту св. Володимира і власне ліцею. Однак перемогла пропозиція попечителя Київського навчального округу Є. фон Брадке та київського військового генерал-губернатора В. Левашова про відкриття в Києві повноцінного університету³⁷. Згодом, 8 листопада 1833 р., вийшов імператорський указ про заснування в Києві університету. Отже, Кременецький ліцей був не ліквідований, а реформований у Київський університет св. Володимира, який став його наступником³⁸.

Всі колекції ліцею і його бібліотека збереглися як єдине ціле в Київському університеті, що мав велике значення не тільки для українців, росіян, а й для поляків. Куратор Київського навчального округу Є. фон Брадке 8 березня 1834 р. затвердив викладачів ліцею викладачами університету, який успадкував: 1) усі пожертви шляхти Правобережної України на гімназію та ліцей; 2) кошти, виручені за продаж майна та будинків ліцею; 3) кабінети та лабораторії; 4) бібліотеку, яка налічувала 24 379 праць у 34 378 томах; 5) нумізматичну колекцію; 6) частину насаджень ботанічного саду³⁹. Вже 25 грудня 1833 р. було затверджено статут університету та штати викладачів. Таким чином Київ, який до переведення Волинського ліцею по суті був провінційним містом, отримав усі шанси стати освітнім та науковим центром Російської імперії. Політика російських властей щодо новоствореного Київського університету переслідувала подвійну мету: 1) перетворення університету на

35. Нариси історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка / В. Різун та ін. – К.: Наша культура і наука, 2004. – 440 с.

36. Центральний державний архів вищих органів влади і управління в Україні. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 979, арк. 49.

37. Марценюк Р.З. З «Волинських Афін» на Київські гори: вчителі Волинського ліцею в Університеті св. Володимира в Києві (1834 – 1839) // Студії і матеріали з історії Волині. 2013 / В. Собчук (гол. ред.) та ін. – Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2015. – С. 131.

38. Центральний державний архів вищих органів влади і управління в Україні. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 975, арк. 49-50.

39. Нариси історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка / В. Різун та ін. – К.: Наша культура і наука, 2004. – 440 с.

провідника загальноросійського просвітництва, російського за духом; 2) покладання на університет місії умиротворення польського населення Правобережної України та зближення його з Росією. Тому було вирішено не тільки не забороняти навчання в університеті для осіб польського походження, а навпаки, всіма засобами заохочувати їх до цього. Слід зауважити, що подібна політика російських властей не тільки стосовно викладачів та учнів Волинського ліцею, але й польського населення загалом почала погіршуватися пізніше, особливо після 1838 – 1839 років.

У січні 1834 р. в університеті за штатом нараховувалося 19 викладачів, серед яких 13 представляли викладацький склад Волинського ліцею. До 1839 р. кількість викладачів російського походження почала різко збільшуватися і на цей час становила 36% від усього професорсько-викладацького складу⁴⁰. Найбільше польських викладачів колишнього Волинського ліцею було зосереджено на фізико-математичному відділенні філософського факультету, де вони перебували на посадах професорів та ад'юнктів: ординарні професори математики – С. Вижевський, Г. Гречина; архітектури – Ф. Мехович; фізики – І. Абламович; хімії – С. Зенович; ботаніки – В. Бессер; ад'юнкт зоології А. Анджейовський. Друга частина викладачів Кременецького ліцею працювала на історико-філологічному відділенні: ординарний професор латинської мови та літератури – М. Якубович; ад'юнкт латинської мови та літератури – Ю. Коженювський; лектори польської мови та літератури і французької мови та літератури – Ю. Микульський, А. Плансон, А. Лідл. На юридичному факультеті, де викладачами були переважно росіяни, вирізнялася постать лише одного представника Кременецького ліцею – О. Міцкевича. Слід зазначити, що кілька викладачів колишнього Волинського ліцею у новоствореному Київському університеті виконували адміністративні функції: деканом у 1834 – 1836 рр. історико-філологічного відділення став М. Якубович, деканами фізико-математичного відділення у 1834 – 1839 рр. були С. Зенович, С. Вижевський, секретарем юридичного факультету – О. Міцкевич⁴¹. Можна з упевненістю стверджувати, що праця в Київському університеті колишніх викладачів Кременецького ліцею заклала основи високого освітнього рівня навчального закладу, який залишався таким аж до буремних революційних часів 1917 – 1920 років.

Потрібно звернути увагу й на те, що викладачі Кременецького ліцею становили достатньо дружний і згуртований колектив, який був змушений жити й працювати в чужому для них російськомовному середовищі. Дослідники

40. Марценюк Р.З. З «Волинських Афін» на Київські гори: вчителі Волинського ліцею в Університеті св. Володимира в Києві (1834 – 1839) // Студії і матеріали з історії Волині. 2013 / В. Собчук (гол. ред.) та ін. – Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2015. – С. 129 – 141.

41. Там само. - С. 134-135

підкреслюють, що їх об'єднував не лише Кременецький ліцей. Усі вони без винятку були римо-католиками і мали шляхетське походження. Чимало з них були уродженцями ще Речі Посполитої й вихідцями з Волині, а це означало, що їхнє виховання та світогляд формувалися в основному на живих спогадах батьків і подіях боротьби за відновлення Польської держави. Тим більше, що серед них був О. Міцкевич, рідний брат одного із натхненників листопадового повстання 1830-1831 рр. – А. Міцкевича. Для викладачів колишнього Кременецького ліцею становище різко погіршилося внаслідок дій російських властей, які вирішили в 1939 р. «очистити» Київський університет від польських викладачів і слухачів та замінити їх росіянами й німцями⁴². Низка польських викладачів змушена була вийти на пенсію, а решту скерували в інші навчальні заклади Російської імперії: О. Міцкевича, Г. Гречину, А. Плансона і Б. Клембовського у 1938 р. перевели до Харківського університету; Ю. Коженювського призначили директором Харківської гімназії; М. Якубовича перевели до Московського університету, А. Анджейовського – до Ніжинського ліцею, А. Лідла – до Казанського університету.

У двадцятих роках ХХ ст. питання Волинського ліцею почало фігурувати в українсько-польських відносинах, але вже в нових умовах більшовицького режиму. Згідно з Ризьким мирним договором 1921 р., який завершив радянсько-польську війну 1920 р., більшовицька Росія (РСФРР) і більшовицька Україна (УСРР) взяли на себе зобов'язання повернути польському народові його культурні цінності періоду поділів Польської держави. Стаття XI Ризького договору передбачала повернення Польщі її культурних цінностей з 1 січня 1772 р. до 9 листопада 1918 р.: військові трофеї часів боротьби польського народу за незалежність, бібліотеки, архівні й археологічні зібрання, твори мистецтва, колекції, предмети старовини, які мали історичну та культурну цінність⁴³. Тут необхідно зауважити, що ці вимоги в основному стосувалися російської сторони. За період поділів Польщі в Москву, Петербург та інші російські міста було перевезено великі багатства польського народу: державні архіви, бібліотеки (тільки варшавська бібліотека Залуських налічувала 268 633 томи книг, 12 000 рукописів, 25 754 картини та ескізи), скарби королівських палаців та замків, колекції творів мистецтва⁴⁴. Вимоги про повернення культурних цінностей не поширювалися: 1) на предмети, вивезені з територій, розташованих на схід від кордону Польщі, якщо буде доведено, що вони є складовою частиною української духовної культури; 2) на предмети, які потрапили в Україну шляхом добровільних угод або були вивезені їхніми законними власниками.

42. Там само, - С. 138

43. Документи внешней политики СССР в 22 т. – М.: Госполитиздат, 1959. – Т. 3. – С. 628-658.

44. Dokumenty dotyczouce akcji delegacji polckich w komisjach Mieszanych Reewakucyjnej i Specjalnej w Moskwie od 1 stycznia do 15 kutego 1922 r. – Warszawa: Plocznia Wl. Lazarskiego, 1922. – Zeszyt 2. – S. 19-20.

Якщо б у Польщі було знайдено українські культурні цінності вказаних категорій за цей період часу, то вони підлягали поверненню в УСРР⁴⁵.

Розпочавши виконання умов договору, Народний комісаріат закордонних справ УСРР вже 31 березня 1921 р. дав вказівку Народному комісаріату освіти надати йому допомогу у виявленні та взятті на облік польських культурних цінностей і майна⁴⁶. Восени цього року сторони створили Змішану спеціальну російсько-українсько-польську комісію (голова польської частини – А. Ольшевський, російської – О. Шмідт (згодом – П.Войков), української – академік Д. Багалій). У листопаді 1921 р. українська сторона констатувала, що тільки в Київському університеті було виявлено значну їх частину: велику бібліотеку (34 378 томів) колишнього Кременецького ліцею, куди входили пергаментні документи, рідкісні книги (інкунабули), видання XVI – XVIII ст., нумізматична та інші колекції⁴⁷. Польська делегація мала намір повернути бібліотеку й нумізматичну колекцію ліцею вже в березні 1922 р. За погодженням сторін, Змішана комісія ухвалила рішення розглянути питання належності фондів Волинського ліцею 25 січня – 22 березня 1922 р. Українська делегація отримала меморандум польської сторони з обґрунтуванням статусу Волинського ліцею як польського навчального закладу⁴⁸.

Суть меморандуму, як констатував Д. Багалій, зводилася головним чином до висвітлення історії питання. Автори польського меморандуму наголошували, що: 1) ліцей був популярним навчальним закладом у польському суспільстві, яке збирало для нього великі пожертви; 2) після повстання 1830 р. ліцей було ліквідовано, а майно перевезено до Київського університету; 3) вони заперечували всяку наступність між Волинським ліцеєм та Київським університетом; 4) відкидали будь-яку участь органів влади Російської імперії (міністерства народної освіти), українського населення Правобережної України в організації Волинського ліцею і його діяльності⁴⁹. Розглянувши та

45. Гетьманчук М.П. Між Москвою та Варшавою: українське питання в радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду / М. Гетьманчук. – Львів: Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2008. – С. 200.

46. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 49. арк. 4-6.

47. Гетьманчук М.П. Ризький договір 1921 р. і розв'язання проблеми спадщини Кременецького ліцею в радянсько-польських відносинах 1921 – 1926 рр. // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. – Маріуполь, 2019. – Вип. 24. – С. 230.

48. Центральний державний архів вищих органів влади і управління в Україні. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 975, арк. 39-40

49. Гетьманчук М.П. Ризький договір 1921 р. і розв'язання проблеми спадщини Кременецького ліцею в радянсько-польських відносинах 1921 – 1926 рр. // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. – Маріуполь, 2019. – Вип. 24. – С. 229 – 237

проаналізувавши меморандум польської делегації, група українських експертів, до якої були залучені відомі вчені та спеціалісти, дійшла висновку про його тенденційність у мотивації. Тому подальшу роботу вона вирішила зосередити на двох аспектах проблеми; 1) на створенні Волинської гімназії і перетворенні її на ліцей; 2) на реформуванні ліцею в Київський університет і на долю викладацького та учнівського складу ліцею, його майна, бібліотеки та колекцій⁵⁰.

Вивчивши всі обставини, пов'язані з питаннями правової належності фондів Кременецького ліцею, експерти на чолі з Д. Багалієм дійшли висновку, що підстав для передачі Польщі його фондів немає. У зв'язку з цим вони констатували: 1) гімназія в Кременці була створена російською державною владою для потреб імперії і вважати її польським начальним закладом немає підстав; 2) гімназія і ліцей функціонували не лише на кошти від пожертв, а й на державні кошти, виділялися для всіх навчальних закладів Російської імперії; 3) ліцей обслуговував не тільки Волинську, а й Подільську губернії; 4) переведення ліцею в Київ не було зумовлене повстанням у Польщі 1830 р.; 5) Волинський ліцей не ліквідували, а перевели до Києва та реформували в університет; 6) Київський університет з правової точки зору є наступником Волинського ліцею⁵¹.

Українська сторона при цьому враховувала і той факт, що в 1921 р. польський уряд відновив діяльність Кременецького ліцею. Ще 27 травня 1920 р. глава Польської держави Ю. Пілсудський своїм указом новоствореному ліцею повертав усі маєтки та землі, що належали йому раніше: 3 414,81 га орної землі, 794,84 га луків, 2 000,79 га невикористаної землі та 35 414 га лісів, три лісопильні заводи і меблеву фабрику⁵². Крім того, до складу ліцею ввійшли: 1) загальноосвітня гімназія і ліцей ім. Т. Чацького; 2) педагогічне училище ім. Ю. Словацького; 3) лісовий та сільськогосподарський ліцей; 4) кооперативна гімназія; 5) середня семикласна торговельна школа; 6) школа садівництва та городництва; 7) математично-природничка школа; 8) школа теслярів та механіків; 9) школа стародавнього промислу; 10) народні університети, дитячі садки та інтернати; 11) Науковий Волинський інститут; 12) Музей Кременецької землі ім. В. Бессера⁵³. Тому домагання польської сторони українські

50. Центральний державний архів вищих органів влади і управління в Україні. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 975, арк. 40.

51. Там само, арк. 53

52. Коляденко С. Діяльність Кременецького ліцею (1921 – 1939) як комплексу навчально – виховних закладів // Кременецький ліцей у контексті розвитку освіти, науки та культури на Волині в першій третині ХХ ст.: Збірник наукових праць. – Тернопіль: «Терно – граф», 2009. – С. 197.

53. Там само, - С. 197 – 198; Medrzecki W. Wojewodztwo Wolynskie 1921 – 1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych / W. Medrzecki. – Wrocław; Warszawa; Krakow; Gdansk; Lodz: Ossolineum; Wyd – wo PAN, 1988. – 202 s.

експерти пояснювали ще й прагненням поповнити матеріальну базу новоствореного навчального закладу фондами колишнього Кременецького ліцею. Таким чином Українська РСР до 1926 р. виконала свої зобов'язання, які випливали із XI статті Ризького мирного договору. Російсько-українська делегація відмовилася передавати зазначену бібліотеку та колекції Кременецького ліцею польській стороні. Між Польщею та СРСР 16 листопада 1927 р. було підписано Генеральну угоду, яка остаточно вирішила проблему⁵⁴.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що протягом 1805–1833 рр. Кременецька гімназія та ліцей попри всі труднощі відігравали вагомую роль освітнього, наукового та культурного центру Волині, сприяли підвищенню рівня освіченості не тільки польського, але й українського народів. Переведений та перейменований у 1934 р. в Київський університет Кременецький ліцей став важливою складовою продовження славних традицій відомих волинських навчальних закладів.

Список літератури

- Волинська гімназія у Кременці (У 200 – річчя заснування Т. Чацьким і Г. Коллонтайом Волинської гімназії у Кременці) / Авт. кол. А. Фабіановські, Я. Ходаковска. – Варшава: Grafis – Pruszkow, 2005. – 24 s.
- Вуйцик З. Технічні школи при Волинській гімназії та Волинському ліцеї в Кременці // Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; під ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – 304 с.
- Гетьманчук М.П. Між Москвою та Варшавою: українське питання в радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду / М. Гетьманчук. – Львів: Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2008. – 432 с.
- Гетьманчук М.П. Ризький договір 1921 р. і розв'язання проблеми спадщини Кременецького ліцею в радянсько-польських відносинах 1921 – 1926 рр. // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. – Маріуполь, 2019. – Вип. 24. – С. 229 – 237.
- Грембецька В. Ботаніка в Кременці: люди, навчання, дослідження // Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; під ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 173 – 186.
- Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст.: Навчальний посібник / Я. Грицак. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.
- Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Н. Дейвіс; пер. з англ. – К.: Основи, 2008. – 1080 с.

54. Szczepanski J. Rewindykacja polskich archiwaliow w swietle traktatu Ryskiego // Traktat Ryski 1921 roku po 75 latach / Pod. red. M. Wojciechowskiego. – Torun: Wyd – wo Uniwersytetu M. Kopernika, 1998. – S. 206.

- Діалог. – Кременець. – 2005. – 28 вересня.
- Документи внешней политики СССР в 22 т. – М.: Госполитиздат, 1959. – Т. 3. – 723 с.
- Ельгорт Б. Кременець. Історико-краєзнавчий нарис / Б. Ельгорт. – Львів: «Каме-
няр», 1977. – 40 с.
- История Киева: В 3 т. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 2. – 463 с.
- Київський національний університет імені Тараса Шевченка (1834 – 2004). – К.:
ВПЦ «Київський університет», 2004. – 183 с.
- Коляденко С. Діяльність Кременецького ліцею (1921 – 1939) як комплексу на-
вчально-виховних закладів // Кременецький ліцей у контексті розвитку освіти,
науки та культури на Волині в першій третині ХХ ст.: Збірник наукових праць.
– Тернопіль: «Терно – граф», 2009. – С. 197 – 201.
- Кремінська М. Кременецький бібліотекар П. Ярковський // Волинські Афіни.
1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно-
педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; за ред. С. Маковського і В. Собчука.
– Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 222 – 231.
- Кременець. – Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2005. – 45 с.
- Маковський С. Кременецькі джерела творчості Юліуша Словацького // Волин-
ські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний
гуманітарно-педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; за ред. С. Маковського і
В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 118 – 128.
- Марценюк Р.З. З «Волинських Афіні» на Київські гори: вчителі Волинського лі-
цею в Університеті св. Володимира в Києві (1834 – 1839) // Студії і матеріали
з історії Волині. 2013 / В. Собчук (гол. ред.) та ін. – Кременець: Кременець-
ко-Почаївський державний історико – архітектурний заповідник, 2015. – С.
129 – 141.
- Нариси історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка /
В. Різун та ін. – К.: Наша культура і наука, 2004. – 440 с.
- Оссовський К. Шкільна друкарня і книгарня в Кременці (1811 – 1832) // Во-
линські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький облас-
ний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; за ред. С. Мако-
вського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 232 – 242.
- Павличко Д. Юліуш Словацький // Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник на-
укових праць / Кременецький обласний гуманітарно – педагогічний інститут
ім. Т. Шевченка; за ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан»,
2006. – С. 111 – 117.
- Прищепя О. Освітні заклади в культурному житті міст Волині (XIX – поч. ХХ ст.)
// Студії і матеріали з історії Волині. 2013 / В. Собчук (гол. ред.) та ін. – Кре-
менець: Кременецько-Почаївський державний історико – архітектурний запо-
відник, 2015. – 162 – 172.
- Система освіти в Україні під Російською імперією [Електронний ресурс]. – Ре-
жим доступу: <http://info-library.com.ua/books-text-534.html>.
- Собчук В.Д. Кременецький ліцей // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Ред.
В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2008. – Т. 5. – С. 314 – 318.

- Собчук В. Історична Волинь і Північний Захід України в регіональному та локальному вимірах минулого / В.Д. Собчук. – Кременець: Кременецько - Почаївський державний історико – архітектурний заповідник, 2017. – 316 с.
- Фабьяновський А. Гуго Коллонтай і Тадеуш Чацький творці Волинської гімназії // Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно – педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; за ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 41 – 50.
- Ходаковська Я. Волинська гімназія та Волинський ліцей у Кременці (1805 – 1833 рр.) // Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно – педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; за ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 23 – 40.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління в Україні. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 975 (Далі ЦДАВО України).
- ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 49.
- Шмит А. Директори і префекти гімназії та ліцею в Кременці // Волинські Афіни. 1805 – 1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Т. Шевченка; за ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: «Богдан», 2006. – С. 51 – 62.
- Dokumenty dotyczace akcji delegacji polskich w komisjach Mieszanych Reewakuacyjnej i Specjalnej w Moskwie od 1 stycznia do 15 lutego 1922 r. – Warszawa: Tłocznia Wł. Łazarskiego, 1922. – Zeszyt 2. – 174 s.
- Jedynak S. Tadeusz Czacki i szkoły Krzemienieckie // Місто Кременець в історії освіти, науки і культури: Матеріали міжнарод. наук. конф., 23 – 24. 05. 2002 р. – Кременець: Кременецький обласний комунальний коледж, 2002. – С. 19 – 21.
- Krzemieniec. Ateny Juliusza Słowackiego / Pod. red. S. Makowskiego. – Warszawa: Tow – wo Literackie im. A. Mickiewicza: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2004. – 588 s.
- Kula E., Pekowska M. Organizacja i funkcjonowanie Liceum Krzemienieckiego w II Rzeczypospolitej. Stan i potrzeby badań // Місто Кременець в історії освіти, науки і культури: Матеріали міжнарод. наук. конф., 23 – 24. 05. 2002 р. – Кременець: Кременецький обласний комунальний коледж, 2002. – С. 104 – 108.
- Medrzecki W. Województwo Wołyńskie 1921 – 1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych / W. Medrzecki. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdansk; Łódź: Ossolineum; Wyd – wo PAN, 1988. – 202 s.
- Szmyt A. Organizacja i struktura Liceum Krzemienieckiego 1920 – 1939 // Кременецький ліцей у контексті освіти, науки та культури на Волині в першій третині ХХ ст. / Зб. наукових праць. – Тернопіль: ТзОВ «Терно - граф», 2009. – С. 251 – 261.
- Szczepanski J. Rewindykacja polskich archiwaliów w świetle traktatu Ryskiego // Traktat Ryski 1921 roku po 75 latach / Pod. red. M. Wojciechowskiego. – Toruń: Wyd – wo Uniwersytetu M. Kopernika, 1998. – S. 201 – 208.

ВІДПОВІДНІСТЬ ДЕРЖАВ БАЛТІЇ ПОЛІТИЦІ ЄС ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

COMPLIANCE OF THE BALTIC STATES WITH EU POLICY ON PREVENTING AND COUNTERING CORRUPTION

The study aims to determine the compliance of the Baltic States (Estonia, Latvia and Lithuania) with the EU anti-corruption policy. The methodologies of neo-institutionalism (to assess the compliance of the Baltic States with the EU institutional standards in terms of anti-corruption policy) and axiological analysis (to assess the compliance of the values of the Baltic States population with the anti-corruption values of the EU) were used. The authors attribute the decline in the reduction of corruption in Estonia, Lithuania and Latvia to the process of European integration and further EU membership. It is noted that despite the general anti-corruption progress of the Baltic States, anti-corruption reforms in Latvia and Lithuania are slow and their results are unstable; instead, Estonia has achieved significant anti-corruption results and continues to increase them. It is argued that the Baltic States are making unequal efforts on institutional reforms and anti-corruption socialization of citizens following the EU recommendations and anti-corruption organizations. The recommendations of the EU anti-corruption institutions, which were not implemented by the Baltic states have been set out.

Keywords: *Baltic States, EU, corruption, anti-corruption policy, prevention and countering corruption.*

ЄС створювався як об'єднання держав, яке ґрунтується на цінностях правової держави, демократії та ін., що не толерує різноманітні деструктивні практики, однією з яких є корупція в усій її багатогранності: неправомірна вигода, кумівство, „торгівля” впливом, „торгівля” правосуддям, нецивілізоване лобювання, непотизм, фаворитизм, кронізм, конфлікт інтересів, непрозоре партійне фінансування тощо. Ще Договір про функціонування Європейського Союзу (1957) позиціював корупцію як „єврозлочин” (euro-crime), особливо тяжкий злочин із транскордонним виміром.

Хоч ЄС як спільнота держав і побудований на компромісах, однак у питаннях корупції він є безкомпромісний. Корупція позиціонується інституціями ЄС

1. **ЛУЦИШИН Галина** - доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету „Львівська політехніка”, E-mail: halyna.i.lutsyshyn@lpnu.ua

2. **ХОМА Наталія** - доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету „Львівська політехніка”, E-mail: nataliia.m.khoma@lpnu.ua

як безумовна перешкода поступу Об'єднаної Європи. Попри те, що терени ЄС у порівнянні з іншими регіонами світу не є корупціогенними, та рівень такого типу протиправних дій все ж становить екзистенційну загрозу демократії, національній безпеці держав-учасниць ЄС, єдності та довгостроковій перспективі самого ЄС. У першому антикорупційному звіті (2014 р.) Європейської Комісії було підраховано: щорічні втрати від корупції становлять близько 120 млрд євро³. Відтак щодо держав-учасниць і держав-кандидатів інституції ЄС постійно визначають нові завдання в площині антикорупції.

Однак послідовне декларування ЄС антикорупційної позиції, визначення щораз нових завдань для держав-учасниць, продукування антикорупційних ініціатив тощо не стало гарантією практичної повномасштабної протидії цій деструктивній практиці. Присутність корупційної компоненти на теренах ЄС, передусім у політиці та економіці, позначається на інституційній стійкості цього інтеграційного об'єднання. І це попри те, що ЄС загалом у світі має високі показники нетолерування корупції, уже апробовані ефективні механізми протидії їй, а низка держав ЄС (Данія, Фінляндія, Швеція, Нідерланди та ін.) посідають найвищі сходинки в *Індексі сприйняття корупції*.

ЄС у своїх антикорупційних ініціативах виходить з того, що в спільних інтересах держав-учасниць є реалізація ефективної антикорупційної політики. Нині ж сильним є усвідомлення того, що ефективна протидія корупції буде найважливішим елементом у спроможності багатьох країн успішно вийти з кризи Covid-19. Окрім того, на другому році спалах Covid-19 сильно збільшив ризики корупції, особливо в секторі охорони здоров'я. Відтак ЄС від держав-учасниць не лише очікує дієвих антикорупційних кампаній (боротьба з відмиванням грошей та непрозорими державними закупівлями, захист викривачів, повернення активів і т. д.), а й створення на рівні національних спільнот атмосфери тотального нетолерування корупції, сприяння функціонуванню антикорупційного сегмента громадянського суспільства тощо.

Однак практична реалізація завдань, визначених ЄС в частині запобігання та протидії корупції, в державах-учасницях часто не є результативною, залишається на рівні популістських декларацій. Маємо враховувати, що в державах-учасницях ЄС національні показники корупції, корупційного прагматизму населення, імплементації в політико-правову культуру населення антикорупційних цінностей, взаємодії з інституціями ЄС в частині запобігання та протидії корупції тощо, дуже різняться. Вперше це чітко засвідчив Антикорупційний звіт ЄС 2014 року⁴. До прикладу: держави Центральної та Східної

3. The EU Anti-Corruption Report, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/e-library/documents/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/docs/acr_2014_en.pdf, p. 3.

4. Report from the Commission to the Council and the European Parliament. EU Anti-Corruption Report, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/e-library/documents/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/docs/acr_2014_en.pdf

Європи, які увійшли до ЄС під час останніх «хвиль» розширення, зазнають найбільших втрат від корупції, в той час як більшість держав Північної Європи увиразнюють стійкість у запобіганні та протидії їй.

Для зміни цієї ситуації Європейська Комісія ще у 2015 році розпочала програму обміну досвіду між державами-учасницями за участю як державних, так і неурядових акторів. І нині справді певний прогрес на рівні ЄС досягнутий в частині боротьби з відмивання грошей, непрозорими державними закупівлями, захисті викривачів корупції, поверненні активів тощо. Значною мірою цьому сприяли створення у 2017 році Прокуратури ЄС (European Public Prosecutor's Office / EPPO) і політична воля першої очільниці цієї інституції – відомої румунської антикорупційної діячки Л. Кевеші.

Попри згадані успіхи, на практиці в межах ЄС антикорупційну динаміку не можна вважати задовільною, а відтак антикорупційна політика ЄС не заслуговує оцінки як високоефективної. Це простежується, найперше, у щорічних даних Індексу сприйняття корупції. Його результати засвідчують зниження стійкості до корупції в окремих державах ЄС, хоч більшою мірою можна говорити, що останніми роками багатьом державам-учасницям ЄС характерна антикорупційна стагнація. Ми ставимо завданням показати це на прикладі держав Балтії. Отже, актуалізуємо питання: наскільки відповідають нині Естонія, Латвія та Литва тим стандартам, які визначає ЄС державам-учасницям в частині антикорупції?

Держави Балтії справді інтенсивно проводили антикорупційні реформи на вимогу інституцій ЄС у виконанні Копенгагенських критеріїв. Однак після входження до ЄС одним із них вдалося втримати та посилити результати реформ, а інші – не зуміли уповні нівелювати вплив різноманітних деструктивних інститутів, викоренити корупційний прагматизм населення, а відтак – антикорупційний прогрес хоч і наявний, але повільний і нестійкий.

Якщо Естонія є лідером антикорупції практично нарівні з провідними державами ЄС, то Литва в останні роки увиразнює стагнацію, а Латвія – навіть регрес у антикорупції. Це ілюструють дані Індексу сприйняття корупції, який нині охоплює вивченням 180 держав і територій:

- регрес Латвії засвідчує той факт, що у 2015 році ця держава перебувала на 38-у місці, а станом на 2020 рік погіршила свої показники до 42-го місця⁵;
- Литва у 2015 році перебувала на 36-й сходинці рейтингу й у 2020 році залишилася майже на цьому ж рівні (35-е місце);
- Естонія щорічно зміцнює свої антикорупційні позиції: 2012 рік – 32-е місце, 2015 – 23-є, 2020 – уже 17-е місце.

5. Corruption Perceptions Index 2020, https://images.transparencycdn.org/images/CPI2020_Report_EN_0802-WEB-1_2021-02-08-103053.pdf.

Розглянемо детальніше кейси держав Балтії на предмет їх відповідності антикорупційній політиці ЄС, визначимо успіхи та невдачі в реалізації протидії корупції на національному рівні.

Антикорупційний регрес Латвії

Латвія першою серед держав-кандидатів на вступ до ЄС з Центральної та Східної Європи ухвалила антикорупційну стратегію (1998 р.). Відтоді антикорупційна політика почала набувати проєвропейського інституційного оформлення. Однак до 2002 року антикорупційні реформи були радше імітацією реформ. Лише в ході виконання Копенгагенських критеріїв латвійські антикорупційні ініціативи від популістських декларацій перейшли до практичних реформ. Зокрема за аналогією з гонконзьким антикорупційним органом⁶ було утворено Бюро зі запобігання та протидії корупції (KNAB). Однак і нині комплекс антикорупційних заходів є недостатнім, у результаті чого Латвія залишається у межах ЄС на порівняно низьких позиціях за рівнем добробуту, якості життя, конкурентоздатності тощо. Корупція спричинила сильний „відтік мізків”;⁷ високим є рівень фаворитизму при формуванні урядів та інших органів влади.⁸ Щорічно втрати цієї держави від корупції становлять щонайменше 3,4 млрд євро.⁹

Судова влада та KNAB за роки членства Латвії в ЄС неодноразово ставали об'єктами політичного тиску під час розгляду справ про топкорупцію. Чимало резонансних розслідувань корупційних кейсів так і не були доведені до обвинувальних вироків. У Латвії очевидні проблеми незалежності медіа, що ускладнює антикорупційні розслідування; слабким є державний аудит та ін. На країну продовжує впливати російський фактор, що сприяє корупційним практикам (схеми відмивання грошей з Росії через латвійські банки, як-от ABLV Bank). Досі значним залишається тіньовий сектор економіки. У зоні ризику корупції перебувають державні закупівлі, охорона здоров'я, будівництво, проекти розвитку ЄС, транспорт, фінансування політичних партій та ін. Навіть після вступу Латвії до ЄС зафіксовано випадки фінансування політичних партій олігархічними групами, бізнесом, що робило їх схильними до політичної корупції.

6. І. Кушнар'ов, Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація, Юридична думка, Київ 2018, С. 218.

7. О. Кокорев, Кейси Латвії, Литви та Естонії як приклади регресу, стагнації та прогресу антикорупції, [w:] Dilemmas and Perspectives in International Relations: Collection of the scientific materials, Ivan Franko National University of Lviv, Warmia and Mazury University in Olsztyn, Lviv – Olsztyn 2020, p. 39.

8. A. Mungiu-Pippidi, The Good, the Bad and the Ugly: Controlling Corruption in the European Union, European Research Center for Anticorruption and Statebuilding, Berlin 2013, 66 p.

9. The Costs of Corruption Across the EU, <https://www.greens-efa.eu/files/doc/docs/e46449daadbfeb325a0b408bbf5ab1d.pdf>.

Орган Ради Європи з антикорупційного моніторингу Група держав проти корупції GRECO критикував Латвію за відкладання регулювання лобізму, неунормованість параметрів парламентської етики, запобігання конфліктам інтересів тощо.¹⁰ Також GRECO відзначала скасування адміністративної недоторканності парламентаріїв, однак іншого відчутного прогресу у виконанні рекомендацій щодо депутатів не досягнуто.¹¹

Громадська думка в Латвії дуже повільно еволюціонує в напрямку нетолерування корупційних практик. Це підтверджують результати опитування Євробарометра¹²: лише третина латвійських респондентів (34%) вказали на неприйнятність корупційних практик; натомість у „старих” європейських демократіях абсолютна більшість респондентів негативно позиціюють корупцію (84% фінів, 81% ірландців і т. д.). Готовність латвійців викривати корупцію є низькою й причини цього вбачають не лише в інституційній невідповідності політиці ЄС, а й у ціннісному вимірі, параметрах політико-правової культури населення,¹³ у якій ще сильними є рудименти радянськості з характерним тій добі корупційним прагматизмом. Латвійці не демонструють нульової толерантності до корупції; є випадки електоральної підтримки політиків, які фігурують у різних справах про корупцію (прикладом можна назвати кейс Н. Ушакова). За оцінками О. Кокорева, досі слабким є антикорупційний сегмент латвійського громадянського суспільства.¹⁴ Хоч певні реформи є очевидними, найперше – в частині запобігання та протидії відмиванню грошей, однак Латвія залишається в групі держав з високим ризиком поглиблення корупції, в групі аутсайдерів антикорупції в межах ЄС¹⁵.

Антикорупційна стагнація Литви

Корупція залишається однією з основних причин, котрі сповільнюють демократичний розвиток Литви. Їй характерна стагнація у протидії корупції, хоч

10. GRECO Fourth Evaluation Round. Corruption prevention in respect of members of parliament, judges and prosecutors. Second compliance report Latvia, <https://rm.coe.int/fourth-evaluation-round-corruption-prevention-in-respect-of-members-of/168094bc97>.

11. GRECO Fourth Evaluation Round. Corruption prevention in respect of members of parliament, judges and prosecutors. Addendum to the second compliance report Latvia, <https://rm.coe.int/fourth-evaluation-round-corruption-prevention-in-respect-of-members-of/1680a10227>.

12. Special Eurobarometer 470. Report. Corruption, <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/81008>

13. Кокорев О., Регрес Латвії в запобіганні та протидії корупційним практикам: аналіз причин, наслідків, форм прояву, «Політикус» 2020, № 2, с. 137.

14. Кокорев О., Інституційна та ціннісна відповідність держав Балтії політиці ЄС щодо зміцнення ліберальної демократії, Видавничий дім „Гельветика” Одеса 2020, с. 241.

15. Mungiu-Pippidi A., The Good, the Bad and the Ugly: Controlling Corruption in the European Union, European Research Centre for Anticorruption and Statebuilding, Berlin 2013, 66 p.

тут і функціонує спеціальний антикорупційний орган – Служба спеціальних розслідувань Литовської республіки (СТТ). 93% опитаних у 2019 році Євробарометром вказали на поширеність корупції в країні; лише для 52% опитаних корупція є неприйнятною в поведінці; 87% вказали на важливість різноманітних неформальних зв'язків для отримання бажаних державних послуг.¹⁶ Литовський бізнес стикається з вимаганням хабарів значно частіше, ніж у більшості країн ЄС.¹⁷

Деструктивні корупційні практики в Литві особливо виражені у формі топ-корупції. Якщо в більшості країн ЄС основними суб'єктами корупції є політики та політичні партії, то в Литві – державні установи: заклади системи охорони здоров'я державної форми власності, дозвільні органи, митна служба тощо. Значним залишається тіньовий сектор економіки (хоч і меншим за латвійський). У Литві в межах Балтії найвищою є корупція у державних закупівлях. Уразливим до корупції в Литві залишається банківський сектор, хоча останнім часом зміцнився контроль держави над фінансовими компаніями, посилилася превенція відмивання грошей; у країні активізувалася фінансова розвідка, зокрема в частині віртуальних валют, в секторі фінансових технологій FinTech. Високі ризики корупції зберігаються в сегменті судової влади Литви („торгівля правосуддям”).¹⁸

Водночас вдалося мінімізувати політичну корупцію: заборонено фінансування партій, політиків і виборчого процесу юридичними особами; прийнято закон про лобізм; ухвалено кодекс поведінки політиків (із запровадженням санкцій); мінімізовані різноманітні імунітети і т. д. Лише тут з-поміж держав Балтії нині наявний реєстр лобістів.¹⁹ Втім, хоч у Литві й унормована лобістська діяльність, але відсутня культура такої діяльності, практика діяти в площині законотворчості виключно через зареєстрованого лобіста. Вкажемо й на те, що в Литві, у порівнянні з іншими країнами Балтії, доволі розвинений сегмент антикорупційних організацій у структурі громадянського суспільства.

Отже, на нашу думку, Литва поступово позбувається свого негативного міжнародного іміджу як держава, якій вигідна корупція. Однак запобігання та протидія різноманітним деструктивним практикам ще недостатні, наслідком

16. Special Eurobarometer 470. Report. Corruption, <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/81008>

17. Flash Eurobarometer 482: Businesses' attitudes towards corruption in the EU, https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2248_482_ENG.

18. Кокорев О., Кейси Латвії, Литви та Естонії як приклади регресу, стагнації та прогресу антикорупції, [w:] Dilemmas and Perspectives in International Relations: Collection of the scientific materials, Ivan Franko National University of Lviv, Warmia and Mazury University in Olsztyn, Lviv – Olsztyn 2020, p. 40.

19. I. Dunčikaitė, S. Muravjovas, I. Gailiūnaitė, Lobbying Transparency in Lithuania or Publish Whom You Meet, Transparency International Lithuania, Vilnius 2020.

чого і є стагнація останніх років за показниками запобігання та протидії різноманітним корупційним практикам.

Антикорупційний прогрес Естонії

Натомість Естонія закріпила за собою позицію лідера антикорупції в групі держав Балтії. Ця держава контролює корупцію практично нарівні з лідерами антикорупції у ЄС. Естонія випереджає за протидією корупції держави, які значно раніше були інтегровані в ЄС (Франція, Португалія, Італія, Греція та ін.), не кажучи вже про держави Центральної та Східної Європи. Ми уже відзначали, що більшість держав, які набули членства в ЄС у ході останніх розширень (2004-2011 рр.), невдовзі сповільнили антикорупційні реформи, однак Естонія є позитивним винятком.²⁰

Ця пострадянська держава доволі швидко подолала партикуляризм і перейшла до прозорих методів управління²¹ завдяки руйнуванню ще у 1990-х роках радянських корумпованих мереж, національно-державній люстрації, масштабній ротатії кадрів, очищенню судової влади (реформи прем'єр-міністра М. Лаара²²). Показово, що антикорупційний прогрес Естонії був досягнутий без створення спеціального антикорупційного органу (такі функціонують і в Латвії, і в Литві). Бюрократична корупція мінімізована впровадженням моделі цифрової держави: система X-Road забезпечує отримання 99% державних послуг онлайн. Відтак Естонію виправдано можна вважати новатором механізмів запобігання та протидії корупції. Її головним успіхом є зміна архітектури інституту держави у напрямку прозорості, ефективності. Окрім згаданого, Естонія докладає великих зусиль для підвищення обізнаності естонців про корупцію, стійкого нетолерування будь-яких проявів корупції, сприяння усвідомленню громадянами тих загроз, які містять у собі корупційні дії. Це кардинально різнить Естонію від інших держав Балтії та й загалом держав Центральної та Східної Європи.

Все ж певні проблеми залишаються: не всі справи про корупцію вдається довести до обвинувальних вироків; труднощі з конфіскацією майна, набутого завдяки корупції (воно „зникає” на етапі слідства). Прикладом того, що корупція все ще невикорінена з естонського суспільства та держави стала відставка на початку 2021 року естонського уряду Ю. Ратаса через підозру в корупції представників Центристської партії Естонії, лідером якої він є. Також Група держав проти корупції GRECO звернула увагу на досі в Естонії не прийнятий

20. M. Kartal, Accounting for the bad apples: the EU's impact on national corruption before and after accession, „Journal of European Public Policy” 2014, № 21 (6), p. 941-959.

21. Mungiu-Pippidi A., Corruption as Social Order, World Development Report Background Paper, World Bank, Washington D.C. 2017.

22. Кокорев О., Відповідність Естонії антикорупційним цінностям ЄС, „Політикус” 2020, № 1, с. 53.

кодекс поведінки, який би охоплював усіх відповідних державних суб'єктів (міністрів, вищих державних службовців та політичних радників). Наголошувалося й на необхідності встановлення чітких орієнтирів для державних службовців про ризики конфлікту інтересів²³.

Висновки

В останні три десятиліття політичні еліти та населення Естонії, Латвії та Литви продемонстрували політичну волю щодо демократизації та протидії корупції. Завдяки ліберально-демократичним ініціативам ззовні (передусім від ЄС) державам Балтії вдалося реформувати інституційний дизайн політичної системи, покращити прозорість механізмів управління, знизити вплив потенційно корупціогенних факторів тощо. Водночас консолідація демократії для держав Балтії залишається викликом, наслідком чого є доволі повільні та нестійкі досягнення в площині антикорупції (у Латвії та Литві), хоча водночас бачимо й приклад (Естонія) сильної політичної волі влади у запобіганні та протидії корупції.

Сьогодні держави Балтії займають проміжні позиції в ЄС за темпами антикорупції між лідерами цього процесу (Данія, Фінляндія, Швеція та ін.) та аутсайдерами (Болгарія, Греція, Італія, Мальта, Румунія, Словаччина, Угорщина та ін.). Однак у межах групи пострадянських балтійських держав наявні очевидні відмінності за результативністю запобігання та протидії корупції: Естонія увиразнює поступ, Литва – стагнацію, Латвія – регрес. Причини цього лежать і в інституційній, і ціннісній площинах. Країни Балтії докладають неоднакових зусиль у проведенні інституційних перетворень та у площині антикорупційної соціалізації громадян.

З одного боку, бачимо увагу держав Балтії до широкого кола проблем, пов'язаних із корупцією, та рекомендації ЄС щодо їх подолання. З іншого боку, зберігаються проблемні питання, не виконуються окремі рекомендації щодо протидії та запобігання корупції, які регулярно озвучує орган Ради Європи з антикорупційного моніторингу Група держав проти корупції GRECO.

В усіх державах Балтії проблема корупції напряму пов'язана з особливостями політико-правової культури як політичної еліти, так і населення. Цей тип культури ще вповні не відповідний цінностям західноєвропейських або ж нордичних країн. Цінності виживання в естонців, латвійців та литовців наразі домінують над цінностями самовираження, і часто саме це стає рушійною силою корупційного прагматизму. Все ще міцно укоріненими є рудименти попередньої недемократичної політичної культури, які вступають у

23. GRECO Fifth Evaluation Round. Preventing corruption and promoting integrity in central governments (top executive functions) and law enforcement agencies Evaluation Report Estonia, <https://rm.coe.int/fifth-evaluation-round-preventing-corruption-and-promoting-integrity-i/1680900551>.

суперечність із ціннісною парадигмою ЄС. Проблему стійкого нетолерування корупції в країнах Балтії становить ще нестійкий прошарок середнього класу, одним зі завдань якого є забезпечення стійкості усебічних демократичних перетворень.

Відтак ми можемо зробити висновок про те, що держави Балтії попри майже два десятиліття членства в ЄС, ще не відповідають інституційному та ціннісному рівню стандартів ЄС у протидії корупції, хоча Естонія, безумовно, максимально наблизилася до цих стандартів. Натомість Литві та Латвії необхідно реалізувати низку інституційних реформ, на які звертає увагу ЄС, а також працювати в напрямку зміни цінностей населення в напрямку їх зближення з цінностями населення держав ЄС, які якнайкраще відповідають стандартам антикорупції.

Список літератури

- Corruption Perceptions Index 2020, https://images.transparencycdn.org/images/CPI2020_Report_EN_0802-WEB-1_2021-02-08-103053.pdf.
- Dunčikaitė I., Muravjovas, S., Gailiūnaitė, I., Lobbying Transparency in Lithuania or Publish Whom You Meet, Transparency International Lithuania, Vilnius 2020.
- Flash Eurobarometer 482: Businesses' attitudes towards corruption in the EU, https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2248_482_ENG.
- GRECO Fifth Evaluation Round. Preventing corruption and promoting integrity in central governments (top executive functions) and law enforcement agencies Evaluation Report Estonia, <https://rm.coe.int/fifth-evaluation-round-preventing-corruption-and-promoting-integrity-i/1680900551>.
- GRECO Fourth Evaluation Round. Corruption prevention in respect of members of parliament, judges and prosecutors. Second compliance report Latvia, <https://rm.coe.int/fourth-evaluation-round-corruption-prevention-in-respect-of-members-of/168094bc97>.
- GRECO Fourth Evaluation Round. Corruption prevention in respect of members of parliament, judges and prosecutors. Addendum to the second compliance report Latvia, <https://rm.coe.int/fourth-evaluation-round-corruption-prevention-in-respect-of-members-of/1680a10227>.
- Kartal M., Accounting for the bad apples: the EU's impact on national corruption before and after accession, „Journal of European Public Policy” 2014, № 21 (6), p. 941-959.
- Mungiu-Pippidi A., Corruption as Social Order, World Development Report Background Paper, World Bank, Washington D.C. 2017.
- Mungiu-Pippidi A., The Good, the Bad and the Ugly: Controlling Corruption in the European Union, European Research Center for Anticorruption and Statebuilding, Berlin 2013, 66 p.
- Report from the Commission to the Council and the European Parliament. EU Anti-Corruption Report, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/e-library/documents/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/docs/acr_2014_en.pdf.

- Special Eurobarometer 470. Report. Corruption, <https://ec.europa.eu/comfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/81008>.
- The EU Anti-Corruption Report, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/e-library/documents/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/docs/acr_2014_en.pdf.
- The Costs of Corruption Across the EU, <https://www.greens-efa.eu/files/doc/docs/e46449daadbfebc325a0b408bbf5ab1d.pdf>.
- Кокорев О., Кейси Латвії, Литви та Естонії як приклади регресу, стагнації та прогресу антикорупції, [w:] Dilemmas and Perspectives in International Relations: Collection of the scientific materials, Ivan Franko National University of Lviv, Warmia and Mazury University in Olsztyn, Lviv – Olsztyn 2020, pp. 38-41.
- Кокорев О., Відповідність Естонії антикорупційним цінностям ЄС. „Політикус”. 2020. № 1. С. 52-57.
- Кокорев О., Інституційна та ціннісна відповідність держав Балтії політиці ЄС щодо зміцнення ліберальної демократії. Одеса : Видавничий дім “Гельветика”. 2020. 340 с.
- Кокорев О., Регрес Латвії в запобіганні та протидії корупційним практикам: аналіз причин, наслідків, форм прояву. „Політикус ”. 2020. № 2. С. 132-138.
- Кушнар'єв І., Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація. Київ: Юридична думка, 2018, 408 с.

POLAND'S NATIONAL SECURITY STRATEGY - 2020: MAIN RESPONSES TO HYBRID THREATS OF EUROPEAN SECURITY

СТРАТЕГІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПОЛЬЩІ - 2020: КЛЮЧОВІ ВІДПОВІДІ НА ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ

З'ясовано ключові положення Стратегії національної безпеки Польщі, що є комплексною візією майбутнього безпекового розвитку країни, охоплює пункти про військовий сектор, кібербезпеку, енергетичну безпеку, боротьбу з дезінформацією, регіональну співпрацю, регіональну загрозу тощо. Проаналізовано чітко визначені у документі загрози для безпеки Польщі, головно найбільшою загрозою для країни стверджується «неоімперська політика керівництва Російської Федерації, реалізована з використанням військової сили». Наголошено, що у Стратегії підкреслюється необхідність врахування динамічного розвитку нових технологій. Стверджується, що сьогодні Польща чітко сформулювала свої безпекові пріоритети у Стратегії національної безпеки та реалізує конкретні пріоритети Програми технічної модернізації Збройних сил Польщі. Все це свідчить, що ця країна після спалаху конфлікту в Україні зміцнює стратегічні вектори та посилює ударні можливості свого війська.

Ключові слова: Польща, Стратегія національної безпеки Польщі, Європейський Союз, національна безпека, Російська федерація, гібридна війна.

The main national interest of any state is to ensure and guarantee the national security. National security is interpreted as a state of protection of vital interests of the citizen, society and the state from internal and external threats, which is a necessary condition for the preservation and enhancement of spiritual and material values. Every state seeks to fully embody the interests aimed at independent, self-sufficient existence and development as a sovereign, independent, important actor in the international security architecture.

In this context, it is important to define the vision of the state for its secure future and to pursue a coherent, balanced and coordinated policy aimed at preventing, neutralizing or eliminating relevant threats to the state. The understanding of the

1. ДОРОШ Леся - кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», E-mail: lesia.o.dorosh@lpnu.ua

2. ЛЕМКО Юлія - кандидат політичних наук, асистент кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», E-mail: yuliia.r.lemko@lpnu.ua

national security in terms of major threats is a set of the opportunities for the state to identify, prevent and neutralize challenges that threaten its national interests, namely the spiritual, intellectual and material values of the people, the implementation of which is guaranteed the sovereignty and potential of the state. It is a matter of giving priority to these interests, taking timely measures to reduce or eliminate potential threats to national security.

Speaking about the purpose and tasks of national security, in addition to the protection of basic values, it is also important to form an active position of the individual aimed at protecting, developing and promoting national goals. The national goals of each country are formed in the line with national interests. Because today all foreign policy of the state is aimed at defending its national interests (it is necessary to take into account the fact that national interests are defended by the leaders of a state), in fact, the national interest should be understood as national-state interest. Their content and direction is determined mainly by the dynamics and contradictions of the development of the environment of society and the state and the need to realize national interests, so national goals should be aimed at protecting and realizing national interests. Therefore, the national goals are a kind of decomposition of national interests. Thus, national values determine the essence (content) and integrity of national security; national interests determine the structure of national security, and national goals determine its direction³.

Thus, once the state has set national security goals, the next step is to determine the tools that will be used to ensure (national) security. The set of the tools may vary of depending on the national power of the state. Instruments can be coercive - threat, violence, force (traditional approach) or be diplomatic in nature, based only on political and legal relations with other states, or they are a mixture of both. Thus, the structure, goals and objectives of national security of any state are formed under the influence of both objective and subjective processes, as well as determined by the conditions of realization of these interests⁴.

The purpose of the national security policy of any state (in our case, Poland) is to create conditions for the realization of national interests, ensuring the integrity of the social organism and the ability of the state to defend these interests. The factors, which influencing the nature of national security planning are: the dynamics of influence (change in intensity, scale, direction, etc.) of external and internal influences on national security, which simultaneously affect international security,

3. Anton-Gabriel Moldovan POLISH NATIONAL SECURITY POLICY IN A NEW REGIONAL SECURITY ENVIRONMENT. CASE STUDY: NATIONAL SECURITY STRATEGY OF POLAND '2014Н[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mail.google.com/mail/u/1/#inbox/FMfcgxwLsmgFnfjvmVmSWKFRwKXLJsnG?projector=1&messagePartId=0.3>

4. В. Паливода Затвердження нової редакції Стратегії національної безпеки республіки Польща. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/strategy-poland-1.pdf>

which necessitates constant reorganization, creation and elimination of certain elements of the system, including those that are simultaneously integrated into both the national security system and regional and international security systems; characteristic features and patterns of modern processes of globalization (in its various dimensions: political, economic, information and communication, cultural and civilization, etc.); interdependence of both positive and negative results of the functioning of national, regional and international security structures in the context of ensuring the stable development of the international community, etc.⁵

According to analysts, the biggest threat to NATO's eastern flank is the risk of sudden and rapid aggression by Russia. For Poland, the main such threat comes from the Kaliningrad bridgehead, which is crammed with troops. Here, the Russia often conducts exercises, including joint exercises with China. In addition, in the event of war, Russia has the ability to block seaports and air bases in the Baltic States and Poland by creating zones of prohibition and restriction of access and maneuver. In this case, other NATO states will be deprived of the opportunity to come to the aid of allied military formations blocked in Estonia, Latvia and Lithuania in time, whose available forces will not be enough to stop the aggressor's armored and mechanized forces.

This situation is mainly due to the fact that despite peacekeeping activities within NATO, Poland has not begun high-quality rearmament and modernization of the army, so the country's armed forces still remain technically backward, using outdated models of weapons and military equipment.

Therefore, it is not enough to resist the potential invasion of Russian tanks directly into Poland by the obsolete systems available to the Polish Army.

That is why Poland relies heavily on NATO forces and strengthening its own army. The country is undergoing NATO exercises and a US contingent. All this, according to analysts, has significant political weight, but does not detract from the need for large-scale modernization of the army⁶. The country needs modern anti-tank artillery and missile systems and ammunition capable of hitting heavy armored vehicles, modern aircraft, air defense missiles and more.

Today, as a member of NATO, Poland spends more than 2.1% of its GDP on defense, occupying a leading position. The Program of Technical Modernization (PTM) has been developed, which is aimed at coordinating efforts in the field of financing the development and purchase of weapons and equipment in the interests of the Polish Armed Forces. The latest version of the PTM was adopted in February 2019 for the period 2017-2026, and covers more than 16 existing programs to

5. Геннадій Андрощук. Нова стратегія національної безпеки Польщі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://jur-gazeta.com/golovna/nova-strategiya-nacionalnoyi-bezpeki-polshchi.html>

6. Володимир Заблоцький, Польща в активній обороні, «Український тиждень», 9 жовтня, 2019, <https://tyzhden.ua/World/236131> (доступ 04.04.2021).

upgrade the Polish army. The total budget of the new program is \$ 46.2 billion⁷. Among these programs, Defense Minister Mariusz Blaszczak identifies six priorities (Harpia, Narew, Kruk, Cyber.mil.pl, Orka and Homar).

The Harpia program provides for the strengthening of combat aircraft and the purchase of new multi-role aircraft (\$ 5 billion has been allocated, including \$ 2.5 billion for the purchase of aircraft and \$ 2.5 billion for the infrastructure of air bases, logistics, etc.). We are talking about the purchase in the United States of 32 aircraft of the 5th generation F-35A Lightning II (16 - until 2026 and 16 more later). This agreement was supported on September 28, 2019 by the US Congress, which agreed to sell these aircraft to Poland.

Priority programs also include the development of medium-range air defense missile systems (Wisła) and short-range air defense (Narew). The Wisła program covers the largest budget - \$ 12 billion. The Narew air defense program with a budget of \$ 5 billion provides for the licensed production of short-range SAMs in Poland. Under the terms of the agreement signed in March 2018, Poland purchased two IBCS / Patriot air defense batteries in the United States under the first phase of the Wisła program, with a delivery date until the end of 2022. The second phase envisages the supply of 6 more batteries of this type together with SkyCeptor missiles and the latest round-the-clock radars, as well as the inclusion of Polish radio sensors in the systems. The cost of the second phase is estimated at \$ 10-12 million⁸.

The Kruk program provides for the purchase of at least 32 attack helicopters to replace obsolete Soviet-made Mi-24Ds. The Cyber.mil.pl program provides for the purchase of modern cryptographic equipment for a total of \$ 750 million. The Orka program planned to purchase three new submarines and arm them with strategic long-range cruise missiles. Today, the implementation of these plans is postponed indefinitely. As part of the Homar program, an agreement was signed with the US government in February 2019 (costing about \$ 400 million) to supply a divisional HIMARS jet artillery fire module (18 combat and 2 M-142 training mobile PUs) together with a stockpile of missiles by 2023. GMLRS and ATACMS, control machines, transport and charging machines and tractors, providing logistics, training and technical support. According to analysts, the purchase of only one divisional fire module will meet the current needs of only a third, because, according to PTM, there should be three⁹.

Other PTM programs have much lower priority and less funding. These include the purchase of integrated reconnaissance aircraft (Płomykówka), naval patrol aircraft (Rybitwa), transport refueling aircraft (Karkonosze), attack

7. Володимир Заблоцький, Польща в активній обороні, «Український тиждень», 9 жовтня, 2019, <https://tyzhden.ua/World/236131> (доступ 04.04.2021).

8. Там само.

9. Там само.

helicopters (Kruk), light-medium helicopters (Perkoz), UAVs (Zefir and Gryf), new generation tanks. (Wilk), ATGM (Pustelnik i Karabela) and the national satellite reconnaissance system.

In addition, Poland has approved a new Strategic Defense Review, which deals with both qualitative changes in the Polish army and its quantitative increase (Defense Minister Mariusz Blaszczak stated the need to double the number of troops to 200,000). In addition, a new type of Armed Forces has been created in Poland - the Territorial Defense Forces (WTO), which are recruited on a voluntary basis without leaving the staff. It is generally envisaged that WTO units will be stationed in Poland's border voivodships with Russia and Belarus, and later along other borders, including Germany and the Czech Republic. The WTO is being prepared using the Ukrainian experience in combating hybrid threats in border areas, in order to ensure the security of communications and critical infrastructure from possible acts of sabotage and terror.

Until 2014, when Russia seized Ukrainian Crimea and launched a hybrid war in the Donbas, Poland's national security priorities did not differ from those of its other European partner states: defense spending was largely reduced, and European countries prioritized participation in peacekeeping missions far abroad.

However, since 2014, European countries, including Poland (for which there is also a real threat of at least a hybrid invasion by Russia), along with the imposition of sanctions against the aggressor, have begun to slowly invest in their own defense.

On May 12, 2020, Andrzej Duda, the President of Poland, signed the new Polish National Security Strategy (Strategia Bezpieczeństwa Narodowego), which replaced the previous strategy approved in 2014. The document was approved by the Council of Ministers on April 30, 2020. Documents of this strategic nature, which determined the directions of national security development, were adopted in Poland in 1992, 2000, 2003, 2007 and 2014. The adoption of the new Strategy was expected in March 2020, but due to the spread of the coronavirus pandemic, the draft document was withdrawn to make appropriate changes¹⁰.

Signing the strategy, the President of Poland stated the duration of this document, as well as the impact of the changes that have taken place over the past five years, the reality that exists in today's relations and in which we must act in the future in terms of security, potential threats and directions of development¹¹.

This document was prepared by representatives of ministries, the Prime Minister's Office, the Presidential Bureau of National Security and various services, as well as

10. В. Паливода Затвердження нової редакції Стратегії національної безпеки республіки Польща. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/strategy-poland-1.pdf>

11. Геннадій Андрощук. Нова стратегія національної безпеки Польщі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/golovna/nova-strategiya-nacionalnoyi-bezpeki-polshchi.html>

the Polish Army. It is a comprehensive vision for the future security development of the country, covering items on the military sector, cyber security, energy security, the fight against misinformation, regional cooperation, regional threats and more. So, the strategy consists of a little over 30 pages. At the beginning, the security environment is described, followed by four sections: “Security of the state and citizens”, “Poland in the security system”, “Identity and national heritage” and “Socio-economic development”. Environmental protection.

The key challenges of the country’s national security include uncertainty, disrespect for international law, Russian policy and its aggressive actions, and offensive military capabilities. Among the potential problematic aspects, the document mentions the Kaliningrad and Baltic regions as areas of threat, as well as military exercises concerning NATO member states, rapid deployment of large military units and the use of nuclear weapons, and so on¹². Regional and internal conflicts in southern Europe are also seen as a threat, along with migratory pressures, which are still seen as a pan-European security problem. Competition between the United States, China and Russia is also considered a worrying phenomenon. As a result of this competition, the line between peace and war was blurred, and so the latest conflicts of varying intensity became more frequent. Emphasis is also placed on increasing global insecurity through the undermining of disarmament treaties and agreements, the likelihood of proliferation of weapons of mass destruction, and the increased threat of terrorism and organized crime.

In fact, it is argued that hybridity is an instrument of modern politics that serves governmental and non-governmental actors in achieving their goals. In this context, the further development of opportunities for activities in many areas, including cyberspace and outer space, is mentioned¹³. The document also mentions the threats and opportunities posed by technological progress. We are talking about the use of artificial intelligence technologies, quantum and nanotechnologies, broadband communications, robotic platforms, various types of missiles, which allows us to create new potential for defense and development. The authors did not miss the issue of epidemic danger, which forces them to take appropriate action for the future.

The Strategy emphasizes that national interests in the field of national security include:

- ensuring the independence, territorial integrity, sovereignty, security of the state and citizens;
- formation of an international order based on solidarity and respect for international law, which guarantees the safe and reliable development of Poland;

12. Maciej Szopa President Signs the Polish National Security Strategy. New Threats & Back to the Roots [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.defence24.com/president-signs-the-polish-national-security-strategy-new-threatsback-to-the-roots-commentary>

13. Там само

- strengthening national identity and preserving national heritage;
- providing conditions for sustainable and balanced socio-economic development and environmental protection¹⁴.

It is important to note that the document clearly identifies threats to Poland's security, and the main threat to the country is the "neo-imperial policy of the Russian leadership, implemented with the use of military force."¹⁵ It is emphasized of Russia's aggressive actions, which are hybrid in nature, include disinformation and cyber wars aimed at destabilizing NATO and its allies. The document states that the Russian Federation will continue its subversive policy towards the existing international order, based on international law, in order to restore its power and spheres of influence¹⁶. This mainly refers to the weakening of the positions of some NATO member states - the countries of Western Europe. The authors of the document are often criticized for such a harsh interpretation, as there were no such formulations in the 2014 Strategy version¹⁷. However, the authors understand that at this time increasing the likelihood of using tactical nuclear weapons in conventional armed operations, including in the context of conflict de-escalation, is considered particularly dangerous, and note that "progressive decomposition of the international order" complicates Poland's national interests and achievements strategic goals¹⁸.

The strategy emphasizes the modernization and strengthening of the Polish army. Thus, the document takes into account the changes that have taken place in the Polish army, such as the creation of the Territorial Defense Forces (Wojsk Obrony Terytorialnej), increasing the salaries of soldiers and budget expenditures on defense.¹⁹ It is about expanding the operational capabilities of the Polish Armed Forces. Special emphasis is placed on increasing the mobility and modernization of the army. The document notes an increase in defense spending to 2.5% of GDP in 2024.

14. Maciej Szopa President Signs the Polish National Security Strategy. New Threats & Back to the Roots [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.defence24.com/president-signs-the-polish-national-security-strategy-new-threatsback-to-the-roots-commentary>

15. Ольга Ворожбит, 6 червня, 2020, Стримувати імперію. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/World/244332>

16. Геннадій Андрощук. Нова стратегія національної безпеки Польщі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/golovna/nova-strategiya-nacionalnoyi-bezpeki-polshchi.html>

17. Геннадій Андрощук. Нова стратегія національної безпеки Польщі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/golovna/nova-strategiya-nacionalnoyi-bezpeki-polshchi.html>

18. Maciej Szopa President Signs the Polish National Security Strategy. New Threats & Back to the Roots [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.defence24.com/president-signs-the-polish-national-security-strategy-new-threatsback-to-the-roots-commentary>

19. Maciej Szopa President Signs the Polish National Security Strategy. New Threats & Back to the Roots [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.defence24.com/president-signs-the-polish-national-security-strategy-new-threatsback-to-the-roots-commentary>

It is also expected that the army's command structure will be strengthened, personnel will be developed, maneuverability will increase, including new aspects of hybrid warfare (asymmetry, non-concentrated battlefield, etc.) in the military training program, and investment in infrastructure and logistics will increase. Significance is attached to the creation of a national integrated situational awareness system, using a wide range of intelligence, communication and management tools, including national surveillance systems embedded in the network environment. Emphasis is placed on strengthening national satellite communications capabilities as well as air defense capabilities.

This is a continuation of investment in the Wisła air defense program, the Narew program, which is conducted synchronously with Wisła and the F-35 / Harpia procurement. In addition, the capabilities of anti-tank and air defense are expected to improve. Operational capabilities need to be strengthened to carry out the full range of military operations. To this end, cyber defense forces should be created, as well as opportunities for space activities, as well as information and counterintelligence activities. The Navy must be able to protect maritime borders and conduct joint operations. It is expected that the territorial defense forces will continue to develop, creating conditions for the development of general civil defense readiness throughout the country. The mobilization system needs to be improved, including the training system.

It is important to understand the strategic approach to understanding Poland's national security. The document states the need to establish an interagency coordination mechanism for national security management by establishing a committee of the Council of Ministers responsible at the strategic level for addressing issues related to national security policy, strategy and programs, so as to ensure their consistent implementation. The National Crisis Management Center must be adapted and operate in line with NATO's crisis response system. The national security system should be extended «to the field of political and military conflicts and ensure a gradual transition from a state of peace to a state of crisis and war, and ensure that it provides effective tools to prevent and combat threats, including hybrid.²⁰ Of particular importance is attached to the creation of a civil defense system adapted to current needs, based on the efforts of the whole nation, mutual understanding and social awareness of citizens. The activities of national and local authorities, the education system, the activity of local communities, economic structures, public organizations and ordinary citizens will be important here. In addition, the document pays much attention to the expansion of road, sea, rail and airport infrastructure. Expanding such capabilities will strengthen the country's economy, as well as increase opportunities for effective allied defense operations.

20. Maciej Szopa President Signs the Polish National Security Strategy. *New Threats & Back to the Roots* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.defence24.com/president-signs-the-polish-national-security-strategy-new-threatsback-to-the-roots-commentary>

Thus, the Strategy emphasizes the need to take into account the dynamic development of new technologies. Among other things, it is important to broadly cooperate with other countries, participate in missions and operations conducted by international organizations. It will be recalled that the Republic of Poland has been a member of NATO since March 1999, so its interests in ensuring national security are coordinated in accordance with the activities and partnership within the Alliance. For the most part, the country relies on the American nuclear umbrella (including the permanent presence of American forces in Poland) and on the assistance of its European neighbors in the Alliance, mainly the Baltic and Scandinavian countries. The documents explicitly mention, among others, Finland and Sweden. Poland wants to focus on regional cooperation - especially in the framework of the Bucharest Nine (NATO cooperation format), the Visegrad Group and the Weimar Triangle²¹.

According to analysts, Poland seeks to be strongly integrated into the structures of NATO and the EU, to be «pragmatically involved» in the development of a new joint EU security and defense strategy. Despite the fact that the country has mainly focused on a strategic partnership with the United States²².

It is important to note that strengthening the “independence, sovereignty and territorial integrity” of Ukraine, Georgia and Moldova has been identified as one of the main goals of Poland's security in the coming years. The document states that Poland will support the European and Euro-Atlantic aspirations of these countries, as well as participate in “stabilization activities” among Poland's eastern neighbors, in particular in the framework of the Eastern Partnership. It also emphasizes the need to work to strengthen international law and control the armament, disarmament and non-proliferation of weapons of mass destruction.

In conclusion, it should be noted that today Poland has clearly formulated its security priorities in the National Security Strategy and is implementing specific priorities of the Program of Technical Modernization of the Polish Armed Forces. All this indicates that after the outbreak of the conflict in Ukraine, this country is strengthening its strategic vectors and strengthening the strike capabilities of its troops to overcome and counter the relevant threats from the Russian Federation. According to Polish Prime Minister Mateusz Morawiecki, security is the foundation of development. Therefore, the country develops and improves key strategic documents, which serve as a basis for the development of other laws, the development of specific tactical and operational plans. It is important to understand that such documents respond appropriately to recent threats that have emerged

21. Геннадій Андрощук. Нова стратегія національної безпеки Польщі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://jur-gazeta.com/golovna/nova-strategiya-nacionalnoyi-bezpeki-polshchi.html>

22. Ольга Ворожбит, 6 червня, 2020, Стримувати імперію. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/World/244332>

recently or will intensify in the near future. In this way, the country takes them into account in its actual actions.

References

- В. О. Паливода Затвердження нової редакції Стратегії національної безпеки республіки Польща. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/strategy-poland-1.pdf>
- Володимир Заблоцький. Польща в активній обороні, 9 жовтня, 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/World/236131>
- Геннадій Андрошук. Нова стратегія національної безпеки Польщі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://jur-gazeta.com/golovna/nova-strategiya-nacionalnoyi-bezpeki-polshchi.html>
- Затвердження нової редакції стратегії національної безпеки республіка Польща. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/National_Security_Strategy_of_the_Republic_of_Poland_2020.pdf
- Ольга Ворожбит, 6 червня, 2020, Стримувати імперію. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/World/244332>
- Anton-Gabriel Moldovan POLISH NATIONAL SECURITY POLICY IN A NEW REGIONAL SECURITY ENVIRONMENT. CASE STUDY: NATIONAL SECURITY STRATEGY OF POLAND 'E2014H [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mail.google.com/mail/u/1/#inbox/FMfcgxwLsmgFnfjvmVmSWKFRwKXLJsnG?projector=1&messagePartId=0.3>
- Maciej Szopa President Signs the Polish National Security Strategy. New Threats & Back to the Roots [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.defence24.com/president-signs-the-polish-national-security-strategy-new-threatsback-to-the-roots-commentary>

ЗАЛУЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ПОДІЛЛІ (2014–2020 РР.)

ENGAGING OF EUROPEAN COUNTRIES' EXPERIENCE DURING THE IMPLEMENTATION OF DECENTRALIZATION IN PODILLIA (2014–2020)

The article deals with the problems of the engaging of European countries' experience of decentralization in Podillia. The main tasks of decentralization and its consequences for the European Union have been highlighted. The positive experience of the Baltic States and Poland is outlined. It has been proven that decentralization reform provides managerial freedom and financial resources to improve the quality of citizen life in the united territorial communities. The peculiarities of the Ukrainian legislation on the implementation of decentralization reform has been revealed. The main difficulties in its implementation have been described. The main attention of the article is paid to decentralization in Khmelnytsky region. It is established that this region has one of the highest rates of local self-government reform. The positive European experience of the city of Khmelnytsky in the process of decentralization reform has been analyzed. A special attention is paid to reforming the cultural, educational and medical spheres in the process of decentralization in Khmelnytsky region. It is concluded that the experience of reforming in Podillya takes into account the positive features of decentralization of the European Union.

Keywords: decentralization, local communities, reforming, experience of European countries.

Вибір Україною європейського шляху розвитку передбачає наближення національного законодавства та системи управління до стандартів Європейського Союзу (ЄС). Однією з головних галузей, яка потребує реформування, є система місцевого самоврядування. У цьому аспекті європейська практика засвідчує, що головною умовою забезпечення дієвості муніципальної влади є проведення децентралізації. Вона стає основних підґрунтям для зростання громадянського суспільства в Україні, покращення матеріального становища місцевих громад, покращення культурно-освітнього рівня населення. У більшості європейських країн децентралізація влади та регіоналізація вже реалізована, що дозволило цим країнам підвищити рівень ефективності політико-адміністративної системи влади. З метою забезпечення дієвості

1. МАЛЕЖИК Дмитро - к.іст.н., доцент кафедри історії та філософії історії Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, E-mail: dmytro8588@gmail.com

реформи децентралізації важливо вивчити досвід провідних країн ЄС в контексті специфіки власних історичних традицій державотворення України та сучасних реалій.

Метою статті є дослідження досвіду процесу децентралізації в державах ЄС та виявлення найбільш ефективних моделей його застосування на Поділлі в 2014–2020 рр.

Протягом останніх кількох десятиліть регіоналізація, а водночас і децентралізація, є однією з головних засад розвитку країн Європейського Союзу. Вона дозволила прискорити соціально-економічний розвиток окремих регіонів, подолати суттєву поляризацію регіонального розвитку. Водночас децентралізація в Європейському Союзі змінила систему державного управління – як на рівні окремих країн-членів, так і в масштабах всього ЄС².

Основна суть децентралізації полягає в передачі частини повноважень центральної влади місцевим громадам, які обирають органи муніципальної влади. Послідовне проведення децентралізації дозволить осучаснити всю систему публічної влади, удосконалити демократизацію суспільних відносин. Серед інших здобутків децентралізації в європейських країнах є максимально ефективно вирішення місцевих проблем, досягнення свободи на рівні місцевої та регіональної автономії, забезпечення культурної, мовної та етнічної різноманітності, створення економічної конкуренції на регіональних рівнях³.

Для України особливий інтерес становить досвід реформування місцевого управління в країнах Балтії та Польщі. Приміром, у Латвії Закон «Про адміністративно-територіальну реформу», ухвалений 1998 р., передбачав проведення реформи в два етапи. На першому етапі протягом п'яти років планувалось здійснення об'єднання територіальних громад на добровільній основі. На другому етапі планувалося визначити межі регіонів урядом. У ході реформи були ліквідовані районні самоврядування, а нові одиниці – новади – утворювалися шляхом злиття декількох колишніх волостей і міст районного значення в одне самоврядування. Попри низькі темпи реформи протягом перших шести років, до 2009 р. вона була завершена. Литва розпочала децентралізацію ще 1990 р. з поділу влади на два рівні влади: адміністративні одиниці самоврядувань вищого рівня та адміністративні одиниці нижнього рівня⁴. На другому етапі було створено 10 адміністративно-територіальних одиниць вищого рівня (повітів), контрольованих центральним урядом, і 56

2. Бориславська О. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України. Київ: ТОВ «Софія». 2012. 128 с. С.34.

3. Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних реформ. URL: <http://kyiv.fpsu.org.ua/index.php/sotsialnyi-dialoh/uhody-pro-spivpratsiu/240-zarubizhnij-dosvidprovedennya-detsentralizatsijnikh-reform>

4. Адміністративно-територіальний устрій України: методологічні основи та практика реформування: монографія / наук. ред. В.С. Кравців. Львів, 2016. С.129.

адміністративних одиниць самоврядування⁵. У Польщі суттєве значення мало створення трирівневої системи адміністративно-територіального устрою: гміни, повіти, воєводства. У підсумку кількість воєводств скоротилась з 49 до 16. До того ж, значну увагу влада приділила співпраці воєводств, зокрема появі вільних економічних зон; наданню допомоги одним регіоном іншому; реалізації спільних проєктів, у тому числі інфраструктурних⁶.

В Україні комплекс заходів з реформи децентралізації стартував у 2014-му році, невдовзі після Євромайдану, та отримав назву «Національний проєкт «Децентралізація»⁷. Він складається з Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (01.04.2014), законів України «Про співробітництво територіальних громад» (17.06.2014), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (05.02.2015) та змін до Бюджетного і Податкового кодексів – щодо фінансування децентралізації. Цей процес передбачає зміни адміністративно-територіального устрою, державної регіональної політики та місцевого самоврядування. Перший етап реформи децентралізації передбачає формування дієздатного та найбільш наближеного до громадянина інституту влади – місцевого самоврядування через утворення об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Метою цього етапу є створення спроможних громад, які можуть вирішувати питання місцевого значення, насамперед управлінські та фінансові. Однією з умов створення ОТГ є підготовка перспективних планів формування територій громад областей – проєктних моделей ефективної територіальної організації місцевого самоврядування на базовому рівні. Добровільне об'єднання громад дозволило новоутвореним органам місцевого самоврядування дістати відповідні повноваження та ресурси, що їх раніше мали міста обласного значення. Станом на червень 2020 р. в Україні створено 1469 територіальних громад, у тому числі 31 – на непідконтрольній території в межах Донецької та Луганської областей⁸. Експерти небезпідставно вважають цю реформу однією з найбільш вдалих в Україні.

Значний інтерес становить специфіка проведення реформи місцевого самоврядування на Поділлі. Попри в цілому схожі тенденції соціально-економічного розвитку цього регіону, темпи децентралізації тут суттєво відрізняються. За даними Міністерства розвитку громад та територій, на початку 2019 року рейтинг областей з формування спроможних громад

5. Там само. С.130.

6. Аналітична записка щодо аналізу процесу децентралізації в Україні та Польщі. URL: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2017/10/Porivnyalniy-analiz-protsetsudetsentralizatsiyi-Ukrayini-ta-Polshhi.pdf>.

7. Результати першого етапу децентралізації в Україні. 2014-2019 роки. Децентралізація дає можливості. Офіційний веб-сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/about>.

8. Децентралізація дає можливості. URL: <https://decentralization.gov.ua/newgromada>

очолювали Хмельницька, Житомирська, Чернігівська, Запорізька та Волинська області, на початку 2020 – Житомирська, Дніпропетровська, Чернігівська, Хмельницька та Запорізька області⁹. Водночас на Вінниччині станом на ті ж періоди часу темпи здійснення реформи були одними з найнижчих. Досвід роботи та успішні практики ОТГ, що вже працюють, є умовами для активізації реформи із широким залученням жителів, громадських організацій та представників місцевого бізнесу. Саме побудова ефективних комунікацій та співпраця органів місцевого самоврядування із жителями та бізнесом створюють умови для сталого розвитку територій, збільшення надходження податків до місцевих бюджетів.

Одним з лідерів за темпами здійснення децентралізації стала Хмельницька область. Хмельниччина активно підтримала децентралізацію та реформи місцевого самоврядування. Рішенням позачергової сесії обласної ради від 28.05.2015р. №1-32/2015 схвалено проект перспективного плану формування територій громад Хмельницької області. За цим планом передбачалось утворення 62 громад (пізніше їх кількість знизилась до 58), а станом на 1 липня 2019 р. їх налічувалось 48¹⁰.

Для впровадження заходів з децентралізації у різних сферах надають Офіс Ради Європи, експерти GIZ Бюро в Україні з питань управління публічними фінансами, Швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні», Проект «Експертна та інформаційна підтримка процесу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні».

Якщо говорити про м. Хмельницький, то варто відзначити, що децентралізація відіграє велику роль і загалом сприяє позитивний внесок у розвиток міста та довколишніх населених пунктів, які входять до складу ОТГ.

Під час впровадження і завдяки децентралізації було розпочато будівництво та реконструкцію багатьох об'єктів, зокрема школи на вул. Залізняка, 32, Палацу спорту, спортивних майданчиків, парку «Молодіжний» та інших міських парків. Водночас за європейським зразком у місті встановлено чотири «розумні» зупинки, оснащені електронним табло прогнозування часу прибуття громадського транспорту, безкоштовним Wi-Fi, розетками для підзарядки мобільного телефону.

Крім того, децентралізація дозволила знайти кошти на місцях на проекти з енергоефективності та енергозбереження. Так інвестували майже 30 млн грн у модернізацію котелень; розширюється програма «Енергодім» (яка включає

9. Вінницька область «пасе задніх» у рейтингу децентралізації. Вінниця info: онлайн-ресурс. URL: <https://www.vinnitsa.info/news/vinnys-ka-oblast-pase-zadnikh-u-reytnhudsentralizatsiyi.html>

10. Кабачинська С. Недержавний інтерес? Дзеркало тижня. 2019. 6 грудня. URL: https://zn.ua/ukr/internal/nederzhavniy-interes-332180_.html

у собі встановлення індивідуального теплового пункту, утеплення труб теплопостачання, зміна вікон, дверей, ремонт дах та фасад); у Хмельницькому національному університеті відкрили найбільшу на Поділлі дахову сонячну електростанцію.

У 2019 року Укравтодор розпочав капітальний ремонт і утримання доріг державного значення. Кошти для реконструкції шляхів місцевого значення передають через Дорожній фонд на місця. Як наслідок, децентралізація дала можливість місцевій владі самостійно визначити ремонт тих доріг, які є пріоритетними для міста Хмельницького¹¹.

У Хмельницькому обласному кардіодиспансері відкрито нове відділення, оснащене сучасним ангиографом. Це обладнання застосовується для діагностики та лікування патологій судин людського організму.

Фінансується проект «Розумне довкілля. Хмельницький», який передбачає комплексний підхід до вирішення проблем зі сміттям у місті, рекультивацію діючого полігону твердопаливних відходів, проведення просвітницьких кампаній серед населення тощо¹².

Розвивається система громадського транспорту. Закуплено нові тролейбуси за 48 мільйонів грн., які мають можливість їхати без контактної мережі на відстань до 20 кілометрів. Запрацювала нова служба екотаксі. Хмельницький став третім містом України, де офіційно запрацювала ця служба. Поступово створюються велодоріжки, облаштовуються тротуари, сквери, парки, відбувається джентрифікація¹³. Крім того, місто забезпечує виплату 30% надбавки за престижність для освітян міста, щорічно збільшує фонд дитячих садків та шкіл, надає страхування медичним і немедичним працівникам, які ведуть боротьбу з коронавірусом,

У рамках децентралізації було прийнято на баланс 25 закладів освіти з ближніх сіл, які приєдналися до Хмельницької громади і планується подальше їх фінансування: забезпечення зарплати, харчування, ремонтних робіт, оновлення навчального обладнання.

Хмельницький став першим і єдиним на сьогодні містом в Україні, що пройшов міжнародну оцінку управління містом. Це свідчить про налагоджену систему планування та управління коштами міста.

Значний потенціал було накопичено представниками Сатанівської ОТГ. Її модель розвитку була виокремлена як одна з найбільш успішних

11. Децентралізація влади та реформа місцевого самоврядування. Хмельницька обласна державна адміністрація. Офіційний веб-сайт. URL: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=3343

12. Результати першого етапу децентралізації в Україні. 2014-2019 роки. Децентралізація дає можливості. Офіційний веб-сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/about>.

13. Там само.

представниками Асоціації міст України¹⁴. Приміром, громадою було накопичено успішний туристичний потенціал, чому насамперед сприяє географічне розташування міста в межах природного заповідника «Подільські Товтри». До того ж, на території ОТГ знаходиться ряд історичних пам'яток, зокрема давні кургани, рештки оборонних і культових споруд. Завдяки виробленню моделі кластерного типу, який ґрунтується на функціонуванні підприємницьких структур сільськогосподарського та туристичного секторів, створюються передумови для покращення економіки регіону через зростання фінансових надходжень від мандрівників. Відбувається залучення інвестицій у регіон, перспективною чого стане перетворення міста на сучасний оздоровлювально-лікувальний центр, привабливий не лише для українців, але й іноземців. Цьому має сприяти, приміром, відкриття одного з найбільших в Україні санаторних комплексів серцево-судинного профілю.

Разом з тим, значну увагу місцеві органи влади та бізнес приділяють розвитку екологічного, зеленого та гірськолижного туризму. Комплексне поєднання різних видів туризму закладає значний потенціал функціонування курорту протягом всього року. Окрім курортно-лікувального вектору, значний потенціал мають сільські території, зокрема в плані залучення інвестицій та розвитку сектору виробництва та переробки екологічної сільськогосподарської продукції. Важливими засадами подальшого розвитку громади є співпраця громадськості з місцевим бізнесом, залучення спільноти до ухвалення рішень з урахуванням суспільних пріоритетів, дотримання стратегії розвитку громади та її вдосконалення. Саме стратегія розвитку ОТГ є тим важливим документом, розробка якого має здійснюватися з високою відповідальністю. Основними її складниками є створення і модернізація інфраструктури, розвиток людини та підвищення соціальних стандартів, підвищення конкурентоздатності об'єднаної територіальної громади¹⁵. Раціональний підхід до розвитку громади дав можливість збільшити ресурси місцевого бюджету вже за перші два роки її існування, перевиконавши план на 22%¹⁶. Це дозволило збільшити витрати на культурно-освітню сферу, завдяки чому було покращено інфраструктуру, встановлено нові системи опалення в ряді шкіл, розпочато будівництво спортивного комплексу та реконструкцію культурних установ. Належна увага приділяється забезпеченню освітніх округів та опорних навчальних закладів.

14. Моделі місцевого економічного розвитку: успішні практики / за ред. Слобожана О.В. Київ, 2019. 140 с. С.124.

15. Там само, с.129.

16. Хмельниччина ділилася досвідом успішного врядування з представниками Одеської області. Інститут громадянського суспільства. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.csi.org.ua/news/hmelnichchyna-dilylasya-dosvidom-uspishnogo-vryaduvannya-z-predstavnykamy-odeskoyi-oblasti/>

Слід зазначити, що в рамках реформи освіти передбачається дитиноцентрична концепція, яка має закласти міцне підґрунтя для подальшого розвитку особистості. Хмельниччина стала однією з перших областей, яка розпочала модернізацію сільських регіонів, оскільки саме в них накопичилася значна кількість проблем, насамперед управлінських і соціально-економічних¹⁷. Вони негативно вплинули на рівень освітніх послуг у сільських школах і призвели до систематичного погіршення якості навчання. Сільські школи були розташовані на значній відстані одна від одної, а погана якість доріг між багатьма сільськими населеними пунктами призводила до проблем безпеки підвезення учнів та погіршення технічного стану шкільних автобусів, що обмежувало можливість ефективної оптимізації шкільної мережі на основі моделі опорних шкіл. Формування нового місцевого управління сприятиме поліпшенню якості освітніх послуг. Саме Департамент освіти і науки Хмельницької ОДА став регіонального партнером для пілотної роботи Міністерством освіти і науки України щодо реалізації освітньої реформи на місцевому рівнях за підтримки шведсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні». Школи Хмельниччини одним з перших розпочали зміну змісту освіти, впровадження інтерактивних методик викладання, створення модернізованого навчального середовища та принципів управління школою.

Значний потенціал накопичено Волочиською та Дунаєвецькою ОТГ. Вони були долучені до програми Ради Європи «Децентралізація і територіальна консолідація в Україні» спільно з Інститутом громадянського суспільства¹⁸. Важливою перевагою цих ОТГ стало наближення інфраструктури сільських територій до міського рівня завдяки субвенціям з державного бюджету У межах залучених коштів не лише прокладено нові асфальтовані дороги, але й придбано спеціальну комунальну техніку, збудовано водогони, встановлено й відремонтовано вуличне освітлення в сільській місцевості, закуплено шкільні автобуси. Важливим досягненням стало скорочення витрат коштів на утримання місцевого бюрократичного апарату до 6%. Відбулось і поліпшення умов навчання дітей, зокрема завдяки утепленню фасадів шкіл та встановлення в них енергоефективних вікон. Важливим досягненням Дунаєвецької ОТГ стало поліпшення умов обслуговування в Центрі первинної медико-санітарної допомоги, придбання пересувного флюорографа, що особливо актуально в умовах поширення пандемії коронавірусу.

17. Реформа децентралізації в одному руслі з освітньою реформою на Хмельниччині. URL: <http://tetiiv.osv.org.ua/news/11-19-04-23-07-2018/>

18. Хмельниччина ділилася досвідом успішного врядування з представниками Одеської області. URL: <https://www.csi.org.ua/news/hmelnichchyna-dilylasya-dosvidom-uspishnogo-vryaduvannya-z-predstavnykamy-odeskoyi-oblasti/>

Новий етапом реформи децентралізація стало укрупнення районів на всій території України, що має на меті закінчення процесу об'єднання громад, створення нових ефективних районів. Так, згідно з Постановою Верховної Ради України №3650 «Про утворення та ліквідацію районів», замість 490 районів сформовано 136¹⁹. Основними критеріями утворення районів було визначено такі: площа, належна роль адміністративного центру, кадрова, фінансова й інфраструктурна здатність органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади здійснювати в повному обсязі визначені законом повноваження²⁰. З них на території Хмельницької області планується утворити 3 райони — Хмельницький, Кам'янець-Подільський та Шепетівський, а на Вінниччині 6 районів: Вінницький, Гайсинський, Жмеринський, Могилів-Подільський, Тульчинський і Хмельницький. Основною метою цієї реформи має стати скорочення витрат коштів з державного бюджету на утримання районних рад і адміністрацій на 1,5 млрд грн щороку²¹. До того ж, це допоможе усунути паралельне існування новостворених ОТГ і районів. Головним завданням району має стати насамперед надання послуг населенню – адміністративних, правових, медичних, освітніх тощо. Водночас адміністративні органи відіграватимуть меншу роль, аніж до цього. Це має призвести до зростання якості та доступності цих послуг. Важливим завданням має бути врахування оптимальної транспортної доступності центру району та економічна єдність території. Однак ці принципи не дотримуються належним чином. Так, в утвореному Хмельницькому районі відстань від Хмельницького до ряду населених пунктів перевищує рекомендований показник доступності 60 км.

У той же час завершення реформи децентралізації потребує внесення змін до Конституції України. Один з таких законопроектів за номером 2598 було подано до Верховної Ради Президентом України в 2019 р. Він передбачав запровадження трирівневої системи місцевого самоврядування – муніципалітет – округ – область²². Проте, даний проект Закону не враховував належною мірою думку представників місцевого самоврядування, не усував дублювання повноважень виконавчою владою і місцевим самоврядуванням, і був відправлений на доопрацювання. Обговорення законопроекту проходили в усіх регіонах України, зокрема й на Поділлі. Основні дебати стосуються

19. Замість 20 районів лише 3: яким буде новий адміністративно-територіальний устрій Хмельниччини? Кам'янець-Подільська районна державна адміністрація. <https://kr-rda.gov.ua/news/1595310350/>

20. Кабачинська С. Недержавний інтерес? Дзеркало тижня. 2019. 6 грудня. URL: https://zn.ua/ukr/internal/nederzhavniy-interes-332180_.html

21. Червоненко В. Карта нових районів України: хто і кого поглинув. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53479200>

22. Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644

саме розмежування повноважень на визначених трьох рівнях і уникнення тотожності функцій різних органів влади²³. Місцеві сільські, селищні та міські громади прагнуть стати первинними одиницями адміністративно-територіального устрою, що дозволить їм напряду вирішувати питання з Міністерством фінансів України.

Отже, попри очевидні законодавчі труднощі в здійсненні децентралізації, аналіз досвіду реформування місцевого управління на Хмельниччині засвідчує, що у процесі реформування територіальної організації влади було залучено базовий досвід європейських моделей децентралізації щодо розширення прав місцевих громад і налагодження ефективного їх функціонування. Подальшим важливим кроком має стати більш активне співробітництво громад між собою та з європейськими регіонами. Натомість потенціал з децентралізації на Вінниччині реалізований не належним чином і потребує суттєвого прискорення.

Список літератури

- Адміністративно-територіальний устрій України: методологічні основи та практика реформування: монографія / наук. ред. В.С. Кравців. Львів, 2016. 264 с.
- Аналітична записка щодо аналізу процесу децентралізації в Україні та Польщі. URL: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2017/10/Porivnyalniy-analiz-protsestvedsentralizatsiyi-Ukrayini-ta-Polshhi.pdf>.
- Бориславська О. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України. Київ: ТОВ «Софія». 2012. 128 с.
- Вінницька область «пасе задніх» у рейтингу децентралізації. *Вінниця info: онлайн-ресурс*. URL: <https://www.vinnitsa.info/news/vinnyts-ka-oblast-pase-zadnikh-u-reytnhu-detsentralizatsiyi.html>
- Децентралізація влади та реформа місцевого самоврядування. Хмельницька обласна державна адміністрація. Офіційний веб-сайт. URL: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=3343
- Децентралізація чи централізація?. Місто: *онлайн-ресурс*. URL: <https://misto.vn.ua/ekonomika/decentralizaciya-chi-centralizaciya-2/>
- Досвід децентралізації у країнах Європи: зб. док. Пер. з іноз. мов / заг. ред. В. Б. Гройсмана. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 766 с.
- Журавель Я. Європейський досвід децентралізації влади та перспективи його імплементації в Україні. *Юридичний вісник*. 2020. Вип.1. С.267–273.
- Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних реформ. URL: <http://kyiv.fpsu.org.ua/index.php/sotsialnyi-dialoh/uhody-pro-spivpratsiu/240-zarubizhnij-dosvid-provedennya-detsentralizatsijnikh-reform>
- Кабачинська С. Недержавний інтерес? *Дзеркало тижня*. 2019. 6 грудня. URL: https://zn.ua/ukr/internal/nederzhavniy-interes-332180_.html

23. Децентралізація чи централізація?. Місто: онлайн-ресурс. URL: <https://misto.vn.ua/ekonomika/decentralizaciya-chi-centralizaciya-2/>

- Замість 20 районів лише 3: яким буде новий адміністративно-територіальний устрій Хмельниччини? Кам'янець-Подільська районна державна адміністрація. Офіційний веб-сайт. <https://kp-rda.gov.ua/news/1595310350/>
- Моделі місцевого економічного розвитку: успішні практики / за ред. Слобожана О.В. Київ, 2019. 140 с.
- Освітній марафон з доброго врядування: стартує Хмельниччина // Рада Європи. Децентралізація і реформа публічної адміністрації в Україні. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.slg-coe.org.ua/p21712/>
- Пігуль Н.Г., Люта О.В. Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних реформ. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 9. С. 684-688.
- Попова М.Ф. Децентралізація влади як механізм розвитку громад. Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 54. С. 258-264.
- Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644
- Результати першого етапу децентралізації в Україні. 2014-2019 роки. Децентралізація дає можливості. Офіційний веб-сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/about>.
- Реформа децентралізації в одному руслі з освітньою реформою на Хмельниччині. URL: <http://tetiiv.osv.org.ua/news/11-19-04-23-07-2018/>
- Червоненко В. Карта нових районів України: хто і кого поглинув. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53479200>
- Хмельниччина ділилася досвідом успішного врядування з представниками Одеської області. Інститут громадянського суспільства. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.csi.org.ua/news/hmelnichchyna-dilylasya-dosvidom-uspishnogo-vryaduvannya-z-predstavnykamy-odeskoyi-oblasti/>

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

IMPROVEMENT OF INFORMATION SUPPORT LOCAL AUTHORITIES AT THE LOCAL LEVEL

The article is devoted to highlighting the realities and prospects of improving information support in public authorities in Ukraine. Issues of information support of public authorities are considered. The legal and informational aspects of the mentioned issues are studied. Some aspects of the organization of information support of public authorities and technical support are traced. The main problems in the provision of public services in electronic form are analyzed and ways to improve the information support of local governments to improve the efficiency of their activities are proposed. Access to public information in Ukraine is very important for the harmonious development of civil society and government agencies. The ability of citizens to use the free circulation of public information provides citizens with more opportunities to solve social problems and control the government, as well as increases social responsibility in the work of public authorities.

Keywords: *administrative service, governance, electronic service, information support, digitization.*

Цифровізація стала світовим трендом і охоплює усі сфери суспільного життя. В зарубіжній практиці реалізуються різні версії цифровізації на рівні місцевого самоврядування. В Україні теж іде велика практична робота щодо освоєння сучасних інноваційних технологій. Але цей процес залишається в руслі розвитку інформаційних систем та удосконалення електронного урядування.

Удосконалення інформаційного забезпечення в органах публічної влади надає перспективний шанс знизити витрати часу на реалізацію роботи співробітниками, заощадити фінансові ресурси, підвищити якість послуг, та

1. **КРАВЦОВ Олег** - кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій та інформаційних систем Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України, E-mail: olkravtsov@i.ua.

2. **КРАВЦОВА Тетяна** - кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та управління проектами Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України, E-mail: ajna2007@i.ua.

ефективно виконувати основне завдання – вчасно забезпечувати державний апарат необхідною інформацією, тому актуальним являється розгляд питань інформаційного забезпечення органів публічної влади.

Тематику інформаційного забезпечення органів публічної влади досліджує значна кількість науковців. Зокрема, цьому присвячені наукові праці Л. В. Балабанової, А. Блинова, В. В. Гриценко, П. С. Клімушина, И. К. Корнеева, К. В. Лазарева, А. Міськевича, А. О. Серенка, І. М. Тохтарова, В.С. имбалюк, С. Д. Щеглюка, Н. В. Ющенко. Але пошук шляхів удосконалення інформаційного забезпечення роботи органів місцевого самоврядування залишається актуальним.

1. Інформаційне забезпечення при реалізації політики відкритості влади: Україна та країни ЄС

Відповідно до Закону України «Про інформацію» під інформацією розуміється «будь-яка інформація і/або дані, які можуть зберігатися на матеріальних носіях або відображатися в електронному вигляді»³. Відповідно до Закону «Про доступ до публічної інформації», «публічна інформація – це відображена та документована будь-якими засобами і на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання повноважень, передбачених чинним законодавством, або яка є у володінні суб'єктів влади, інших розпорядників публічною інформацією, зазначених цим Законом»⁴. Згідно з цим законом доступ до публічної інформації здійснюється на принципах:

- прозорості і відкритості діяльності суб'єктів влади;
- безоплатного одержання, поширення і будь-якого іншого використання інформації, наданої або розкритою відповідно до цього Закону, за винятком обмежень, встановлених законом;
- рівності незалежно від раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших характеристик.

Публічна інформація має наступні ознаки:

- відображена та задокументована будь-яким засобом і на будь-яких носіях;
- отримана або створена у процесі виконання суб'єктом владних повноважень своїх обов'язків;
- знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень.

Поняття «інформаційне забезпечення» має різне трактування: це і «забезпеченість системи управління відповідною множиною інформації»

3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

(Р.А. Калюжний та В.О. Шамрай⁵), і «сукупність дій з надання необхідної для управлінської діяльності інформації в зазначене місце на основі певних процедур із заданою періодичністю» (Л.В. Балабанова⁶), це «сукупність реалізованих рішень щодо обсягів інформації, її якісного та кількісного складу, розміщення і форм організації» (С.М. Петренко⁷), «забезпечення системи управління сукупністю уявлень, понять, даних та як діяльність, що пов'язана із засобами збирання, реєстрації, передачі, зберігання, опрацювання та представлення інформації» (А.В. Черноіваненко⁸) та «найважливіший елемент інформаційних систем і інформаційних технологій, призначений для відображення інформації, що характеризує стан керованого об'єкта і який є основою для ухвалення управлінських рішень» (Г.А. Титоренко⁹).

Інформаційна діяльність органів державної влади передбачає не тільки «сухий» виклад фактів, а й застосування системного підходу до вирішення проблеми в цілому, заснованого на поєднанні розумових здібностей працівника з функціональністю сучасної автоматизованої інформаційної системи. Працівники державної служби, завдяки методам узагальнення, абстракції, моделювання, повинні вміти вчасно і детально прогнозувати шляхи розвитку конкретної ситуації¹⁰.

Основним нормативно-правовим актом, що визначає державну політику в сфері надання адміністративних послуг, є Закон України «Про

5. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики: монографія / Р. А. Калюжний, В. О. Шамрай, М. Я. Швець та ін. ; за ред.: Р. А. Калюжного, В. О. Шамрая ; Акад. держ. податк. служби України. Київ : Акад. ДПС України, 2002. 292 с

6. Балабанова Л. В. Информационное обеспечение обоснования управленческих решений в условиях маркетинговой ориентации предприятия : Моногр. / Л. В. Балабанова, Т. І. Алачева; Донец. гос. ун-т экономики и торговли им. М.Туган-Барановского. Донецк, 2003. 143 с.

7. Петренко С.М. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем: Монографія / С. М. Петренко. Донецьк: ДонНУЕТ, 2007. 290 с.

8. Черноіваненко А. В. Інформаційне забезпечення підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень: теоретичний підхід до визначення поняття / Черноіваненко А. В., Галунько В. В. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2009-1/doc/35.pdf>.

9. Информационные технологии в маркетинге: учебник для вузов / Г.А.Титоренко, Г.Макарова, Д.М.Дайитбегов и др.; Под ред. проф. Г.А.Титоренко. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 335 с.

10. Узагальнений проміжний аналітичний звіт за результатами моніторингу діяльності центрів надання адміністративних послуг у містах обласного значення України в рамках проекту «Асоціація регіональних аналітичних центрів: інструмент для підвищення ефективності управління в регіонах України». URL: <http://ngopic.org.ua/dopovidi/zvit.pdf>.

адміністративні послуги»¹¹, згідно з яким суб'єкти звернення мають право на отримання безкоштовної інформації про адміністративні послуги та порядок їх надання, що передбачає наданням їм безкоштовного доступу до Реєстру адміністративних послуг на Урядовому порталі, функціонування довідки по телефону і інформування через засоби масової інформації.

Суб'єкти, що надають адміністративні послуги, зобов'язані забезпечити:

- розміщення в місцях прийому суб'єктів звернень інформаційних стендів із зразками відповідних документів та інформації в кількості, достатній для отримання адміністративної послуги без сторонньої допомоги;

- створення та експлуатація вебсайтів, на яких розміщена інформація про порядок надання відповідних адміністративних послуг, доступ до приміщень, в яких здійснюється прийом суб'єктів звернення, наявність громадського транспорту, під'їзних шляхів та місць для паркування;

- прийом посадовими особами суб'єктів звернення відповідно до графіка, затвердженого керівником відповідного суб'єкта, який надає адміністративні послуги. Кількість годин для прийому суб'єктів звернення має бути не менше 40 годин на тиждень;

- надання суб'єкту запиту, з яким зв'язалися за допомогою телекомунікацій (телефон, електронна пошта, інші засоби зв'язку), інформації про порядок надання адміністративних послуг;

- публікацію довідково-інформаційних матеріалів про адміністративні послуги та безкоштовне розповсюдження таких матеріалів в приміщеннях, де

- здійснюється прийом суб'єктів звернення;

- облаштування скриньки для збору скарг і пропозицій щодо якості адміністративних послуг, проведення щорічного аналізу таких коментарів і пропозицій, вживання відповідних заходів.

За Рейтингом глобального права на інформацію Україна посідає 28 місце. Її закон про прозорість інформації адекватно гарантує доступ до інформації, порівняно з іншими країнами¹².

Функції інформаційної підтримки державного управління полягають у постійному інформуванні про поточний стан і тенденції зміни об'єкта управління; формуванні об'єктивної картини навколишнього середовища; поточному та ретроспективному аналізу і прогнозуванні; підготовці варіантів (проектів) для прийняття управлінських рішень;

11. Про адміністративні послуги: Закон України «Про адміністративні послуги» [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>.

12. GlobalRighttoInformationRating [Електронний ресурс]. URL: <https://countryeconomy.com/government/global-right-information-rating>

обміні інформацією (управління інформаційними процесами) в системі управління і між нею і зовнішнім середовищем¹³.

Беручи до уваги розробку стратегічних пріоритетів державної політики, для забезпечення прозорості роботи і відкритості влади держава створює механізми для реалізації права кожного на доступ до інформації, що знаходиться в розпорядженні влади, і інформації, що становить суспільний інтерес¹⁴.

Конституція встановлює право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію будь-яким законним способом. Згідно зі ст. 32 Конституції України державні органи та органи місцевого самоврядування, та їх посадові особи зобов'язані надати кожному можливість ознайомитися з документами і матеріалами, які безпосередньо зачіпають його права і свободи, якщо інше не передбачено законом. Громадяни України мають право звертатися особисто, а також направляти індивідуальні та колективні петиції, електронні петиції в державні органи і органи місцевого самоврядування¹⁵. Ці правила є основними для забезпечення свободи інформації, відкритості державних органів, органів місцевого самоврядування, прозорості процедур та прозорості їх рішень. Принцип свободи пошуку, отримання і поширення інформації, закріплений в Конституції України, відтворює норму ст. 19 Загальної декларації прав людини.

Закон «Про доступ до публічної інформації»⁴ сприяє підвищенню ефективності публічного управління завдяки тимчасовому і максимальному спрощенню характеру доступу до інформації, що знаменує новий етап правового та інституційного розвитку уряду і суспільства.

Стаття 5 цього Закону передбачає два основних способи забезпечення доступу до інформації, які з точки зору одержувача інформації можуть бути визначені як пасивний і активний. Пасивний метод включає в себе знайомство з інформацією, яка вже була опублікована владою, а активний метод вимагає від ініціатора запиту зробити активні дії для доступу до інформації, запросивши її у розпорядника інформації. Доступ до інформації

13. Ганцюк Т. Д. Елементний склад комплексного механізму інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління. Держава та регіони. Серія: Державне управління. 2018. № 1(60). С. 43 – 49.

14. Єсімов С. Право на доступ до інформації – ключовий елемент громадського контролю. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 855. С. 63-72. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_855_11

15. Про затвердження Порядку інтеграції інформаційних систем державних органів та органів місцевого самоврядування до Єдиного державного порталу адміністративних послуг : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України № 1501/248 від 08.09.2016 р. // Офіційний вісник України. 2016. № 85. С. 301.

в пасивному режимі забезпечується шляхом її систематичного і оперативного оприлюднення в офіційних друкованих ЗМІ, на офіційних сайтах в Інтернеті, на інформаційних стендах та будь-яким іншим способом, а також в активному режимі – шляхом надання інформації за запитом.

Доступ до публічної інформації в Україні дуже важливий для гармонійного розвитку громадянського суспільства та державних установ. Здатність громадян використовувати вільний обіг публічної інформації надає громадянам більше можливостей для вирішення соціальних проблем і контролю над владою, а також підвищує соціальну відповідальність в роботі органів державної влади.

В європейських країнах безпечний доступ до публічної інформації є основним показником державного управління. Вже давно існують спеціальні закони про вільний доступ до інформації¹⁶. Хоча вони сильно відрізняються один від одного, в той же час вони мають загальні категорії, такі як: розробка політики виконавчої влади; відносини з іншими країнами; розслідування злочинів і здійснення правосуддя; Національна безпека; особисте життя громадян; комерційні секрети і багато іншого. Основоположним принципом законів про вільний доступ до інформації є право людини на вільний доступ до інформації, хоча з неминучими винятками, які дозволяють органам публічної влади відмовляти в наданні такої інформації.

Озираючись назад, доречно згадати Конвенцію про захист прав людини і основних свобод 1950 року¹⁷, в ст. 10 якої вперше йдеться про доступ до публічної інформації як право кожного і забороняється втручання державних органів в свободу одержання і передачі інформації та ідей, за винятком випадків, коли це відповідає інтересам національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я або моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або підтримання авторитету та безпристрасності суду.

Одним із законодавчих актів, що регулюють доступ до інформації в ЄС, є Регламент (Regulation) № 1049/2001, який вимагає від розпорядників інформації складати щорічні звіти про використання інформації. Крім того, принцип «забезпечення максимально можливого ефекту» закріплений в сфері здійснення права на доступ до публічної інформації. Фактично, ці норми встановлюють здатність контролювати діяльність органів державної влади в сфері

16. Кукіна З. Закон про доступ до інформації: досвід зарубіжних України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.pravnuk.info/urukrain/1367-zakon-pro-dostup-do-informaci-dosvidzarubizhnix-kran-ta-ukrani.html>.

17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU50K02U?an=629593>.

громадської інформації, їх підзвітність і здатність оцінювати ефективність своєї роботи¹⁸.

Кожна країна в ЄС має свій закон про доступ громадян до публічної інформації. Іноді ці законодавчі акти інтерпретують процес отримання публічної інформації навіть більш широко, ніж загальні правила ЄС. Наприклад, частина 1 Закону про доступ до публічної інформації в Болгарії не просто встановлює права запитувачів, розпорядників інформації, а й обов'язки останніх. Використовується поняття «зв'язки з громадськістю, пов'язані з правом доступу до публічної інформації, її повторного використання в державному секторі». Частина 2 дає вичерпне визначення терміну «публічна інформація». Він визнає будь-яку інформацію, що стосується суспільного життя в Республіці Болгарії, яка дозволяє громадянам скласти власну думку про діяльність відповідних органів відповідно до цього закону^{19, 20}.

Ухвалення Конвенції про доступ до офіційних документів, розробленої Комітетом міністрів Ради Європи 27 листопада 2008 року, стало значним стимулом для розвитку законодавства в сфері доступу до інформації в різних країнах світу. Перший Закон про свободу інформації (Freedom of Information Act) був прийнятий в Швеції в 1776 році. Через століття закони про вільний доступ до інформації почали прийматися в інших країнах, і сьогодні близько 70 країн уже прийняли законодавство про вільний доступ до інформації.

Ще одним прикладом можна показати інформаційний центр державної служби в Польщі. Метою його створення було розширення доступу громадян і державних службовців до інформації про види державних послуг, сфери діяльності окремих державних органів і установ тощо.

У Греції в рамках реформи адміністративної системи була розроблена «Програма якості», яка передбачає створення консультаційних центрів для державних служб, об'єднаних в єдину інформаційну мережу.

В Угорщині пілотний проект був реалізований в одному з регіонів, і був створений інформаційний центр за участю всіх державних установ. Цей

18. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А.І.Семенченка, В. М. Дрешпака. К., 2017.

19. Галамба Т.С. Порівняльний аналіз практичного функціонування механізму реалізації права громадян на доступ до публічної інформації. Національне законодавство та законодавство ЄС 31.01.2019 [Електронний ресурс.URL : <https://www.zakjust.gov.ua/yurydychnikonsultatsii/1973-porivnialnyi-analiz-praktychnoho-funktsionuvannia-mekhanizmurealizatsii-prava-hromadian-na-dostup-do-publichnoi-informatsii-natsionalnezakonodavstvo-ta-zakonodavstvo-yes-31012019>].

20. Жулева Г., Бухтатый А. Компаративный анализ болгарского и украинского законодательства в сфере обеспечения доступа к общественной информации. Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з держ. упр. Х.: ДокНаукаДержУпр, 2012. Вип. 2 (10). С. 44 – 54.

центр надав громадянам доступ до інформації про взаємодію з різними державними службами²¹.

2. Проблеми інформаційного забезпечення органів місцевого самоврядування в сфері надання адміністративних послуг та пріоритетні напрями вдосконалення використання інформаційних технологій при наданні адміністративних послуг

Моніторинг офіційних сайтів обласних державних адміністрацій та Центрів надання адміністративних послуг показав, що при переході на надання державних послуг в електронній формі виникають певні проблеми, які необхідно вирішити. Їх можна згрупувати наступним чином:

- технологічні – виникають при реалізації на фізичному рівні заходів, пов'язаних з впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій в процесах надання державних послуг;

- соціальні – визначають опір населення і бізнесу до впровадження нових технологій;

- організаційні – виникають при підготовці документів та методів надання електронних державних послуг, формуванні принципів, що визначають концептуальний рівень проєктованої системи ЕДП²².

Технологічні проблеми визначаються досить низьким технічним та інформаційним забезпеченням. Надання державних послуг в електронному вигляді вимагає розвиненої базової інфраструктури, але насправді її іноді не існує, експлуатуються застарілі інформаційні системи, немає зв'язку між компонентами системи електронного документообігу, а мобільні версії сайтів не адаптовано до потреб смартфонів. Крім того, кількість державних послуг в електронному вигляді значно нижча їх загальної кількості.

Опір інноваціям в суспільстві, стереотипи, що склалися, відсутність цифрових навичок являють собою основні соціальні проблеми. Як влада, так і суспільство досить інертні до всього нового, особливо в області інформаційних технологій, тому існує високий рівень недовіри і небажання значної частини населення взаємодіяти в електронній формі з державою і навіть там, де для цього є технічні можливості. Важливим бар'єром є існуючі стереотипи суспільства, яке звикло взаємодіяти з державою за допомогою передової бюрократичної системи на основі паперових документів, а також відсутність громадських консультацій за допомогою електронних засобів отримання державних послуг в електронному вигляді.

21. Репецька М. О. Зарубіжний досвід функціонування системи електронних адміністративних послуг та його впровадження в Україні. Наше право. 2014. № 9. С. 175 – 181.

22. Хом'як І. Надання електронних державних послуг органами влади на місцевому рівні в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс]. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2017/наданняелектронних-державних-послуг>.

Перша виявлена проблема – це нездатність громадян відстежувати процес виконання заявок і стан обробки заявок на послуги за допомогою інформаційних і комунікаційних технологій. Це створює труднощі через певну відсутність інформації з боку клієнтів і змушує їх ще раз звернутися до влади для отримання інформації на стадії їх заяви. Тому для вирішення цієї проблеми необхідно надати огляд процесу виконання запиту на офіційних порталах.

Ще однією проблемою є відсутність у більшості місцевих органів влади можливості завантажувати заявки і подальшу подачу документів для державних служб за допомогою електронних засобів. Це може бути пов'язано з проблемами з авторизацією користувачів на сайтах і низьким рівнем безпеки персональних даних, які необхідно вводити для отримання електронних послуг. Оскільки надання загальнодоступних електронних послуг як і раніше вимагає розміщення особистої інформації на вебсайтах, необхідно забезпечити її захист від несанкціонованого використання третіми особами, а також забезпечити доступ до форм і заяв документів, необхідних для швидкого і високоякісного отримання електронних послуг.

Перешкодою на шляху надання електронних державних послуг є відсутність системи електронної черги та можливості перегляду статистики її просування на більш ніж половині вебсайтів державних органів. В результаті громадянам доводиться витратити багато часу на очікування прийому до фахівців державної служби, що викликає низький рівень задоволення їх потреб, як наслідок, погіршує відносини між громадянами і владою. Щоб вирішити цю проблему, більше уваги слід приділити функції електронної черги. Це дозволить користувачам використовувати інформацію про поточну кількість людей в черзі, тривалість консультацій з різних питань, найбільшу завантаженість органів влади для планування відвідувань установ для отримання адміністративних послуг.

Ще одна проблема, пов'язана з наданням електронних державних послуг, полягає у відсутності консультацій з громадянами за допомогою електронних засобів отримання цих послуг. Тому одним із способів вирішення цієї проблеми є впровадження такого інструменту, як комунікаційна платформа для зв'язку з диспетчерською службою влади в режимі реального часу (онлайн-чат).

Не менш важливою проблемою, яку необхідно вирішити, є дуже низьке співвідношення між кількістю державних послуг в електронній формі та загальною кількістю державних послуг. Це може бути вирішено шляхом розробки і впровадження будь-яких інформаційних систем, які дозволять громадянам отримувати послуги в електронному вигляді. Також необхідно поліпшити якість електронних послуг, налагодити безперебійну роботу служб і розширити число державних онлайн-послуг.

В українському законодавстві недостатньо унормовані питання вимог і чітких критеріїв надання електронних державних послуг місцевими органами влади. Розробка загальних національних стандартів, критеріїв та посібників повинна бути одним із способів вирішення цієї проблеми.

Основним напрямом вдосконалення інформаційних технологій при наданні адміністративних послуг є розвиток Єдиного вебпорталу державних послуг «Дія». Єдиний вебпортал доступний будь-якому користувачеві в інформаційно-телекомунікаційній мережі Інтернет і організований таким чином, щоб забезпечити простий та ефективний пошук інформації по державним послугам. Для категорій громадян, у яких відсутній доступ до мережі, мають бути передбачені центри громадського доступу.

Центри громадського доступу можуть бути розташовані на базі поштових відділень, бібліотек, колективних точок доступу, організованих в рамках механізму універсальних послуг зв'язку, місць прийому громадян владою, на базі інших установ і організацій. Створення центрів громадського доступу частково вирішить таку соціально значущу проблему, як цифрова нерівність. Але важливо не тільки забезпечити фізичний доступ користувачів до порталу або вебсайтів органів влади, необхідно також забезпечити і впровадити реальний процес надання послуг в електронному вигляді.

Крім технологічних проблем в області впровадження інформаційних технологій, існують також соціальні проблеми, що перешкоджають наданню електронних послуг державі, зокрема, низький рівень комп'ютерної культури населення та посадових осіб органів публічної влади; консерватизм суспільства; психологічна невідповідність суспільства. На доступність послуг серйозно впливає відсутність обізнаності серед населення про можливість отримання послуг через Єдиний портал.

Незважаючи на активне впровадження електронних послуг, немає доступних механізмів для переведення документів в електронну форму. Правова база часто не передбачає електронних форм взаємодії між організаціями, що надають електронні публічні послуги. Всі державні послуги, які допускаються до подачі в електронній формі, повинні бути затвердженими електронними формами заяв, нормативними правовими актами, що встановлюють можливість подачі заявки, отримання результату адміністративної послуги без безпосереднього відвідування суб'єкта надання адміністративної послуги.

Для ефективної інтеграції адміністративних послуг необхідно встановити єдині формати даних, щоб не було конфліктів в процесі обміну інформацією. Правове регулювання інформаційних систем має велике значення поряд з оснащенням сторін, що беруть участь у наданні державних послуг, технічними компонентами. Ефективне функціонування інформаційних систем залежить від нормативної бази, що регулює надання адміністративних послуг.

З метою усунення виявлених недоліків, що перешкоджають розвитку системи надання електронних державних послуг в умовах інформаційної безпеки, необхідно:

- забезпечити взаємодію між центрами адміністративного обслуговування, єдиним державним порталом адміністративних послуг та офіційними сайтами суб'єктів, що надають адміністративні послуги;

- затвердити порядок і політику доступу надавачів послуг до єдиного порталу;

- дозволити використання документів в електронному вигляді, що надають результати надання адміністративних послуг;

- ввести електронні адміністративні правила в якості окремих документів;

- розробити нормативно-правову базу, що забезпечує умови для зберігання даних в каталогах і реєстрах органів влади з метою обміну такими даними в рамках системи електронного обміну;

- ввести зміни в законодавство, що стосуються функціонування електронних адміністративних послуг;

- встановити єдині вимоги на державному рівні до систем електронного документообігу²³.

Іншим рішенням є використання соціальних мереж. Соціальні мережі (такі як Facebook, Twitter тощо) є швидкозростаючим мережевим інструментом, а також каналом, через який влада може безпосередньо прислухатися і спілкуватися з громадянами. Перевага використання соціальних мереж полягає в тому, що уряд уповноважений виявляти потреби громадян і розвивати більше оперативних послуг, а не просто поклатися на дорогі традиційні дослідження потреб громадян. Уряди деяких країн активно користуються соціальними мережами. Наразі, більшість ЦНАП мають сторінки у соціальних мережах. Більш розвинутим є ведення сторінки у мережі Facebook, хоча для молоді ця соціальна мережа не є ефективною. Молодь більшою мірою користується Telegram, Instagram.

Висновки

В Україні, незважаючи на складну політичну та економічну ситуацію, органи місцевого самоврядування використовують нові інструменти, але швидкість їх впровадження повільна. Деякі органи місцевого самоврядування не мають повноцінної системи електронного документообігу, а використовують тільки її елементи. Попит на електронні адміністративні послуги випереджає їх пропозицію, що уповільнює розвиток останніх. Сайти органів місцевого самоврядування повинні виконувати безліч функцій, але вони орієнтовані на контент і зворотний зв'язок, а не на комфорт споживачів.

23. Негрич О. М. Основні положення інформаційного забезпечення системи надання адміністративних послуг. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2016. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1141>

Щоб покращити інформаційне забезпечення, органи місцевого самоврядування повинні зробити ряд кроків, в тому числі:

- просування адреси сайту, прив'язка офіційного сайту до провідних пошукових систем, залучення користувачів до заповнення сайту,
- підвищення цифрової кваліфікації співробітників, що використовують електронні засоби;
- шляхом залучення ресурсів з міжнародних проектів та більш активної співпраці з органами державної влади створити та розвивати сучасні регіональні центри обробки даних, що дозволить вирішити питання фінансових обмежень на покупку телекомунікаційного обладнання і програмного забезпечення, а також утримання висококваліфікованих ІТ фахівців безпосередньо в органах місцевого самоврядування;
- уніфікація вимог до сайтів органів виконавчої влади та місцевого самоврядування;
- введення обов'язкових стандартів якості для надання послуг в ЦНАП;
- підключення до системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів і системи органів місцевого самоврядування.

Список літератури

- Балабанова Л. В. Информационное обеспечение обоснования управленческих решений в условиях маркетинговой ориентации предприятия : Моногр. / Л. В. Балабанова, Т. І. Алачева; Донец. гос. ун-т экономики и торговли им. М.Туган-Барановского. Донецк, 2003. 143 с.
- Галамба Т.С. Порівняльний аналіз практичного функціонування механізму реалізації права громадян на доступ до публічної інформації. Національне законодавство та законодавство ЄС 31.01.2019 [Електронний ресурс]. URL : <https://www.zakjust.gov.ua/yurydychnikonsultatsii/1973-porivnialnyi-analiz-praktychnoho-funktsionuvannia-mekhanizmurealizatsii-prava-hromadian-na-dostup-do-publichnoi-informatsii-natsionalnezakonodavstva-vo-ta-zakonodavstvoyaes-31012019>.
- Ганцюк Т. Д. Елементний склад комплексного механізму інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління. Держава та регіони. Серія: Державне управління. 2018. № 1 (60). С. 43 – 49.
- Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. К., 2017.
- Єсімов С. Право на доступ до інформації – ключовий елемент громадського контролю. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 855. С. 63 – 72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_855_11.
- Жулева Г., Бухтатый А. Компаративный анализ болгарского и украинского законодательства в сфере обеспечения доступа к общественной информации. Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з держ. упр. Х.: ДокНаукДержУпр, 2012. Вип. 2 (10). С. 44 – 54.

- Информационные технологии в маркетинге : учебник для вузов / Г. А. Титоренко, Г. Л. Макарова, Д. М. Дайитбегов и др.; Под ред. проф. Г. А. Титоренко. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 335 с.
- Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики: монографія / Р. А. Калюжний, В. О. Шамрай, М. Я. Швець та ін. ; за ред.: Р. А. Калюжного, В. О. Шамрая ; Акад. держ. податк. служби України. Київ : Акад. ДПС України, 2002. 292 с.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU50K02U?an=629593>.
- Кукіна З. Закон про доступ до інформації: досвід зарубіжних України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.pravnuk.info/urukrain/1367-zakon-pro-dostup-do-informaci-dosvidzarubizhnix-kran-ta-ukrani.html>.
- Негрич О. М. Основні положення інформаційного забезпечення системи надання адміністративних послуг. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2016. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1141>.
- Петренко С. М. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем: Монографія / С. М. Петренко. Донецьк: ДонНУЕТ, 2007. 290 с.
- Про адміністративні послуги: Закон України «Про адміністративні послуги» [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>.
- Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.
- Про затвердження Порядку інтеграції інформаційних систем державних органів та органів місцевого самоврядування до Єдиного державного порталу адміністративних послуг : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України № 1501/248 від 08.09.2016 р. // Офіційний вісник України. 2016. № 85. С. 301.
- Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
- Репецька М. О. Зарубіжний досвід функціонування системи електронних адміністративних послуг та його впровадження в Україні. Наше право. 2014. № 9. С. 175 – 181.
- Узагальнений проміжний аналітичний звіт за результатами моніторингу діяльності центрів надання адміністративних послуг у містах обласного значення України в рамках проекту «Асоціація регіональних аналітичних центрів: інструмент для підвищення ефективності управління в регіонах України». <http://ngopic.org.ua/dopovidi/zvit.pdf>.
- Хом'як І. Надання електронних державних послуг органами влади на місцевому рівні в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс]. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2017/наданняелектронних-державних-послуг>.
- Черноіваненко А. В. Інформаційне забезпечення підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень: теоретичний підхід до визначення поняття /

Черноіваненко А. В., Галунько В. В. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2009-1/doc/35.pdf>.

Global Right to Information Rating [Електронний ресурс]. URL: <https://countryeconomy.com/government/global-right-information-rating>.

ADAPTING TO THE CONDITIONS OF UKRAINE THE BEST WORLD EXPERIENCE IN THE HEALTH OF THE NATION: CHALLENGES AND PROSPECTS

АДАПТАЦІЯ ДО УМОВ УКРАЇНИ ПЕРЕДОВОГО СВІТОВОГО ДОСВІДУ ЩОДО ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Виокремлено для подальшої адаптації до умов України такий передовий світовий досвід щодо розвитку та покращення здоров'я нації: основна функція держави полягає у створенні мотиваційного простору для громадян щодо відповідальності за власне здоров'я (сучасна політика Німеччини та Франції); створення мережі закладів відновлювального лікування (реабілітаційних центрів), мережі паліативних закладів у районних центрах (досвід Латвії); нова тендерна політика, що дозволить поліпшити результати лікування пацієнтів і створити вартість в системі охорони здоров'я (досвід Великобританії, Іспанії, Канади, Нідерландів та інших країн); надання психологічної допомоги тяжко хворим не лише у спеціалізованих медичних закладах, але й у центрах, організованих благодійними та громадськими організаціями (США); запровадження Стандарту, згідно з яким реабілітація хворих (допомога пацієнтам адаптуватися та сформувати навички і спроможність самостійного перебування в суспільстві, поліпшення якості їхнього життя) може бути профілактичною, відновлювальною, підтримуючою та паліативною (ЄС).

Ключові слова: бюджет держави, мотиваційний простір, сфера охорони здоров'я, європейський досвід

In most developed countries, health policy is aimed at expanding the scope of individual responsibility of their citizens for their health and the corresponding reduction of the role of the state in this area. That is, the main function of the state is to create a motivational space for citizens to take responsibility for their own health. Based on this, the current policy of Germany and France confirms the high articulation of the integrated interest in health, physical culture and sports, so that citizens have the opportunity to receive quality assistance from the consolidated state budget without spending their own money. Following this functional logic,

1. **BATYUK Liliya** - Candidate of Biological Sciences, Associate professor of Department of Medical and Biological Physics and Medical Information Science of Kharkiv National Medical University, Kharkiv, Ukraine, E-mail: liliya-batyuk@ukr.net

2. **CHOVPAN Ganna** - Candidate of Phys.-Math. Sciences, Associate professor of Department of Medical and Biological Physics and Medical Information Science of Kharkiv National Medical University, Kharkiv, Ukraine, E-mail: chovpan_s@ukr.net

the health policy of developed countries is aimed at providing the population with economically and socially efficient and at the same time high-quality medical care. At the same time, it guarantees equal and, at the same time, high enough indicators of public health with a sufficiently balanced approach to the costs of health care efficiency. Most of the world's medical experts agree that a nation's health is a prerequisite for an efficient and productive economy, and that an effective health care system blocks the nation's premature loss of labor potential, which in turn is a strategic benefit to the economy states. The additional year of life of the active population is measured by the growth of gross domestic product (GDP) per capita, and therefore gradually by 2025 the reduction of adult mortality following the example of EU countries from non-communicable diseases will increase GDP to 29 %.

The state gradually has new functions, including: the formation of a strategy for the development of the industry at the national level; strict regulation of total medical expenses and quality of medical services; determination of quality standards of services in the field of public health; monitoring and evaluation of results in the field of public health. Due to the expansion of health care functions, in most Western European countries there is a strengthening of the functions of state regulation, which applies, in particular, even to those countries where the health care system is based solely on insurance principles. An important role in defragmenting the state's position in the field of health care also belongs to the introduction of an innovative strategy for the development of this area. It should be noted that this applies to the introduction of various modernization and innovation projects not only in the field of diagnosis, treatment and monitoring of patients, but also the institutional sphere of the medical sector. All this raises the question of health care restructuring, ie changing the structure of health authorities and the structure of institutions that provide medical services to improve their quality, accessibility for citizens through the use of health resources. For the most part, restructuring has the opposite effect in terms of efficiency, as it involves a total and unjustified reduction in the number of institutional structures in the field of health care, which thus threatens the strategic performance of the industry.

The generalization of best practices in the use of public-private partnerships in the field of health care involves a fair distribution of risks between private and public partners, promotes the availability of health services to the population and improve their quality, and is therefore promising for implementation in Ukraine. In order to solve the existing problems, we can suggest:

- development of a national strategic instrument or roadmap for public-private partnerships that will identify risk factors and barriers to the implementation of its public-private partnership models through the study and analysis of the current legal, policy and regulatory framework;

- creation of a specialized institution or organization for management, monitoring of public-private partnership in health care;
- adoption of legislative initiatives to ensure transparent, competitive conditions for the functioning of public-private partnerships in the field of health care;
- introduction of standard agreements on joint activities, on public-private partnership, concession and lease; the partnership should be based on a detailed agreement describing the responsibilities, general risks and benefits of both public and private partners;
- formation of methodological recommendations on the selection and use of financial models for the implementation of public-private partnership projects acceptable to the health care system;
- development of the procedure for registration of objects implemented on the basis of public-private partnership, in the registers of objects of capital investments and state contracts, which will allow to ensure the accounting and monitoring of relevant budget expenditures;
- ensuring continuous communication with all stakeholders of public-private partnership on the basis of openness, transparency;
- disclosure in budget documents and budget execution report for each public-private partnership project of the following information: future payments and revenues of the state related to the provision of services specified in the contracts for future years; the amount and terms of financing and other support provided through lending by the state or through public financial institutions; the amount of state guarantees; the impact of the project on the budget balance and public debt.

Currently, one of the most successful models of public administration in the field of rural medicine was introduced in 1996 in Australia. The Australian healthcare system combines the private and public sectors. In particular, the primary level includes outpatient clinics of both communal and state ownership, as well as dental institutions and pharmacies, which are mostly private. In the secondary level, 65 % of hospitals are state-owned and 35 % are private. In total, 70 % of health care needs are funded from the state budget through the universal health insurance Medicare, which is provided to all Australians and is available in both public and private health facilities. The difference between the different forms of ownership of medical facilities is that in public hospitals Medicare fully covers all medical expenses, and in private hospitals – by 75 %. A visit to a family doctor is fully covered by the state insurance policy, and in the case of a consultation with a specific specialist – 85 %. Because the price of private hospital services is market-based and can significantly exceed the cost of services in public hospitals, the government has set a standardized price for medical services (Medical Schedule Fee, MSF). If the medical care provided in a private clinic exceeds a certain standard price, the patient pays the difference out of his own pocket. A similar scheme applies to the purchase of medicines: most of the price is covered by Medicare, the rest is paid by

the patient. In addition, Australian citizens can pay for other expenses not covered by public insurance through insurance policies with private companies. But insurance policies, the annual cost of which ranges from 1.5 to 8 thousand Australian dollars, are bought mostly by wealthy city dwellers. In the Australian healthcare model, Medicare does not cover most dental services, eyeglasses and home care services. The state insurance policy also does not apply to ambulance services, as compensation for costs in unusual situations is provided by other insurance funds.

Ukraine should use the experience of Canada, which has solved the problem of optimization and reformatting of rural medical institutions by opening on the basis of unprofitable palliative care facilities, the maintenance of which is entrusted to local communities. It should be noted that such palliative care facilities for the elderly do not require additional technical equipment and can be opened on the basis of those hospitals that are subject to closure. Equipment in institutions using telemedicine would create conditions for successful treatment. In another direction, the problem of re-profiling of central district hospitals (CDHs) can be solved by creating a network of rehabilitation facilities (rehabilitation centers). For the rural population, which is closely connected with the agricultural sector and, accordingly, with great physical activity, it is important that such institutions, in addition to therapists and neurologists, have specialists in the treatment of musculoskeletal system (massage, balneology, paraffin therapy, etc.). Latvia has a positive retention experience of holding of associations of territorial communities (TC) of such institutions. The development of a network of palliative and rehabilitation facilities in district centers will solve the problem of single people left without family care and in need of medical care. At the same time, it will solve the staffing problem and relieve social tensions among doctors who are at risk of losing their jobs, and will additionally solve the problem of job creation in depressed regions.

In recent years, the approach to medical and pharmaceutical supplies has changed in the United Kingdom, Spain, Canada, the Netherlands and other countries where the public sector is the main purchaser of health products and services. By changing the approach to the supply of medical and pharmaceutical drugs and services, which was based only on costing, a new approach is implemented that focuses on the results of treatment. This approach seems to be the only way to maintain the financial sustainability of the health care system and cope with the growing demand for volume and quality. Based on foreign experience, it is safe to say that the role of procurement in supporting health system innovation is very important. At the same time, it is necessary that one of the means to stimulate innovation is a tender policy that will improve patient outcomes and create value in the health care system. However, most importantly, the criteria used in the tender should focus primarily on the benefits that provide the most effective treatment outcomes for patients.

The generalization of the EU experience gives grounds to assert that in the conditions of lack of financing, economic instability, necessity of rational use of

resources the resource-saving approach acquires great importance. This helps to maximize the economic efficiency of individual treatment and prevention facilities and the health sector. Mechanisms for efficient use of resource-saving technologies provide about 20 % savings. Many EU countries have introduced funding through the method of global budgeting, which provides for the receipt of a fixed budget for treatment and prevention facilities “for the volume of services”. In addition to those agreed in the global budget, the treatment and prevention institution receives funds through the treatment and prevention institution-family medicine-fund holders, which gives an additional 10-12 % savings. The mechanism of combining funding through treatment and prevention facilities - family medicine-fund-holders with the method of global budgeting is called an integrated health care system. Analyzing the processes of health care reform in Ukraine, it is advisable to use the experience of EU member states. The existing funding mechanism for the health care system can also be successfully improved through budget funding and social health insurance. After all, in many EU countries, the state in one way or another (either on behalf of certain categories of citizens or in the form of capital investment) participates in the development of both the principles of insurance medicine and the principles of social justice and solidarity.

In world practice, psychological care for cancer patients is provided not only in specialized medical institutions, but also in centers organized by charitable and public organizations. In the United States, such organizations are the Wellness Community, the Guild Club and others. Creating an accessible network of such facilities, where patients can receive free psychosocial care, is called a necessary condition for improving the quality of life of patients and “survival”. The central organizational principle of Wellness Community programs is the active position of the patient. Support groups are held, which include patients with different or identical diagnoses. Usually patients visit the group from 12 to 18 months. The care covers not only the patient, but also his family and close environment. There are 2-hour meetings each week for relatives caring for patients, as well as groups for family members after the loss.

L. King, D. Stackler developed a scenario forecast of health development and its protection as a means of national security of the modern state. Such scenarios include:

- inertial scenario, envisages a dissonant situation in the field of health care, which will continue to characterize the high level of social stratification of citizens, resulting in continued marginalization of the poor, deepening social diseases and reduced life expectancy;
- a scenario of moderate growth of welfare, possible only if the state redistributes the income of different groups of the population on the basis of income from the export of resources, as a result it will be possible to reduce the number of poor groups and their transition to higher social strata and public health in general;

– progressive scenario, provides for the modernization of the economy and social policy, which will increase the self-preservation of citizens, change their way of life and quality of health, radically changing the deep layers of human life, procreation, love, death, revision of traditional moral norms and the whole worldview. This scenario characterizes the matrimonial, creative, sexual, family, life, migration model of behavior, which affects the formation of a new type of personality, its intellectual and emotional world.

L. King and D. Stackler pay special attention to the development and substantiation of methods for approving the progressive scenario of human development, how much it fully serves to ensure the quality of life of the vast majority of society, which in turn is the key to effective national security. The progressive scenario serves to form a full-fledged civil society, mitigate income disparities, provide all groups with affordable and high-quality health care, education, culture, which will reduce the number of marginals and increase the number of middle-class groups characterized by high quality health. S. Joking, proposed two models of health care development in a postmodern state, the first – individualistic, which places responsibility for the quality of life on citizens and their loved ones and public, which characterizes the high level of state participation in ensuring social justice in society, redistribution income between its rich and poor strata and special attention to the poorest strata in terms of obtaining quality medical services and good education, which will create the appropriate starting conditions for implementation in modern social practice. Given that the socio-economic situation of certain social groups is the main factor determining the quality of life, and therefore the state should structure the activities of its institutions in the field of public health to ensure indicative dynamics of growth of public health parameters, thereby will turn it into a strategic condition for ensuring the national security of the state.

The proclamation of health care reform is fully in line with the logic of socio-political processes in modern Ukraine and is a component of ensuring the rights, freedoms, needs and legitimate interests of the Ukrainian people. But radical reform of the health care sector also requires significant changes in the socio-political, financial and economic, administrative-territorial, legal and other spheres of state activity. Therefore, reforming public management of cancer support can have a social effect only in the case of coordinated transformations in other state institutions, areas of state activity in the implementation of state policy in the social, economic, financial spheres, changes in administrative and territorial organization. Such reform cannot be successfully carried out without the introduction of simultaneous and even advanced transformations in the implementation of the mentioned directions of state policy. The implementation of any reform is carried out through the adoption of relevant laws and their further implementation by the executive.

Undoubtedly, the condition for the success of health care reform is also its coordination with the activities of the state in other areas. In particular, compliance with

the requirements for the establishment of hospital districts will require solving the problem of road quality: the service area of the hospital district is determined by the timeliness of access to multidisciplinary intensive care hospitals (may not exceed 60 minutes and be equivalent to a service area of 60 km). The introduction of health insurance will require the preparation of financial and legal support, the establishment of appropriate public financial infrastructure, as well as the development of models and cooperation with the banking sector and insurance companies. The organization on the new principles of health care as a component of social protection of Ukraine provides for the approval of new standards, which, accordingly, requires a revision of modern state social standards.

In order to improve the system of ensuring the implementation of public-private partnership projects in the field of health care, it is advisable to implement the following measures: identify areas for improving the mechanism of state support, in particular by providing state guarantees; increasing the institutional capacity of public authorities and local governments to use modern mechanisms of public-private partnership in the field of health care; improving the legal framework for public-private partnerships in health care; development of a unified approach to the development of public-private partnership in order to increase the competitiveness of the economy, defining the sphere of health care as a priority area of application; implementation of a clear division of powers between the executive authorities in the system of public management of support for cancer patients.

Psychoeducational programs that combine emotional support with information on how to coping with the disease and techniques to create a positive environment to reduce stress, improve quality of life, and increase the likelihood of recovery have proven useful in helping cancer patients and their families. Psychoeducational programs include up-to-date scientific information on cancer treatment combined with interventions that improve patients' quality of life and develop useful skills (communication, emotional management). Programs include the following: treatment side effects management, proper nutrition during and after treatment, cancer treatment, stress reduction exercises, and problem-oriented exercises. Psychological support groups play an important role in improving and strengthening care. This is especially important for families and loved ones who are unable to provide increasing emotional support to the patient or when the support provided by the family is insufficient for the patient, or when patients want to communicate with other people who like them have cancer. Such groups provide patients with a safe environment in which they can express their, often negative and destructive emotions, among people who understand their experiences and experiences of fighting the disease. Support groups encourage confrontation, contemplation, and revision of the traumatic event and can take into account the social constraints manifested in the relationship, thereby enhancing emotional assimilation and adaptation. Thus, psychological support groups and psychoeducational programs provide a safe en-

vironment for patients to express their emotions and learn more adaptive coping methods, which generally reduce the emotional damage caused by cancer and become a safe place to learn new information in the host and understanding environment. Mutual exchange of information and support helps to streamline the “cancer experience” and support the patient in all the uncertainties of treatment and recovery, to interact effectively with the treatment team.

In European countries, the provision of qualified rehabilitation and palliative care to cancer patients is regulated by the “National Standards for the Rehabilitation of Cancer Patients” (2010), which were developed on the basis of the Recommendations of the National Institute of Clinical Excellence. “Improving supportive and palliative care for adults with cancer” (2004), which states that rehabilitation seeks to maximize patients’ ability to function, promote their independence, help them adapt to their condition, and improve their quality of life, regardless of duration, treatment and stages of the disease. The main goal is to ensure the dignity and reduce the impact of cancer on the physical, psychosocial and economic condition of the patient. In addition, the Advisory Group on Cancer Care and Rehabilitation proposed to include in the definition that cancer rehabilitation can be preventive, restorative, supportive and palliative. These standards meet all the requirements of patient safety and health and define the principles of care for qualified personnel. These rehabilitation services help patients to adapt and develop skills and ability to be independent in society, to improve the quality of life. The main areas of rehabilitation services presented in the Standards are: volunteer; dispensary; dietary; spiritual; informative; practical; psychological; social; physical; financial.

Based on the experience of successful states in the field of health care, it is fundamentally important for Ukraine not to copy even sufficiently successful, foreign practices in the field of ensuring the effectiveness of health care, but to develop its own, nationally regulated practice that clearly correlates with objective needs and conditions of the development of health care in the state. Experts’ approaches are characterized by a certain nihilism, based on the fact that only high health care costs are the main tool for ensuring the efficiency of health care delivery. We assume that a correct, mentally and socially indicative model of health care that meets public demands with a sufficiently balanced approach to its financing may be more effective than vice versa, when the high investment capacity of the state to provide health care is not always be able to provide the expected result accordingly.

References

Milestones in health promotion: statements from global conferences. Geneva, World Health Organization: URL: [http://www.who.int/healthpromotion/ Milestones_Health_Promotion_05022010.pdf](http://www.who.int/healthpromotion/Milestones_Health_Promotion_05022010.pdf). (дата звернення: 23.01.2020).

- Кланца А.І. Структурна роль держави у процесах охорони здоров'я та забезпечення системи національної безпеки. *Демократичне врядування*. 2018. Вип. 21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2018_21_10. (дата звернення: 22.01.2020)
- Павлюк К.В., Камінська О.С. Зарубіжний досвід розвитку державно-приватного партнерства в системі охорони здоров'я. *Наукові праці НДФІ*. 2018. Вип. 2. С. 117–132.
- Мартинов П. Австралійська медична модель: доступна, якісна та ефективна. URL: <http://cost.ua/news/352-med-australia>. (дата звернення: 23.01.2020).
- Юристовська Н.Я. Зарубіжний досвід державного забезпечення рівноправності у доступі до медичних послуг сільського населення у процесі реформування системи охорони здоров'я. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 3. С. 192–199.
- Юристовська Н.Я. Напрямки державного забезпечення рівноправності у доступі до медичних послуг сільського населення у процесі реформування системи охорони здоров'я. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 4. С. 121–129.
- Гасаналиева А.Ш. Проблемы контрактной системы в сфере закупок для обеспечения государственных и муниципальных нужд. *Молодой ученый*. 2016. № 2. С. 671–673.
- Карлаш В.В. Регулювання державними закупівлями в системі охорони здоров'я України. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. (Серія: Державне управління)*. 2019. Вип. 1. С. 110–115.
- Фуртак І.І. Механізми державного управління у сфері охорони здоров'я в контексті європейської інтеграції України: автореф. дис. ... к.держ.упр.: 25.00.02. Львів, 2010. 22 с.
- Хрипункова А. Реабилитация онкологических больных. За Донбасс, 2008. URL: <http://cancerrehabilitation.blogspot.com/> (дата звернення: 23.01.2020).
- Шипко А.Ф. Модернізація функцій органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я населення: автореф. дис. ... к.держ.упр.: 25.00.02. Дніпропетровськ, 2010. 24 с.
- Кинг Л., Сталкер Д. Массовая приватизация и рост смертности в посткоммунистических странах. *Показатели смертности в современном мире*. 2017. С. 73–112.
- Youngkong S. Setting priorities for health interventions in developing countries: a review of empirical studies. *Tropical Medicine & International Health*, 2009. URL: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1365-3156.2009.02311.x> PMID:19563479. (дата звернення: 23.01.2020).
- Литвиненко М.В. Умови реалізації державної політики реформування системи охорони здоров'я в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 2. С. 221–227.
- Лаврентій Д.С. Законодавчі аспекти державно-приватного партнерства в Україні у сфері охорони здоров'я. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. № 2. С. 151–159.

- Маркова М.В., Піонтковська О.В., Кужель І.Р. Стан та перспективи розвитку сучасної психоонкології. *Український вісник психоневрології*. 2012. Т. 20. Вип. 4. С. 86–91.
- National Standards for Rehabilitation of Adult Cancer Patients. URL: http://www.wales.nhs.uk/sites3/Documents/322/National_Standards_for_Rehabilitation_of_Adult_Cancer_Patients_2010.pdf. (дата звернення: 23.01.2020).
- Кланца А.І. Структурна роль держави у процесах охорони здоров'я та забезпечення системи національної безпеки. *Демократичне врядування*. 2018. Вип. 21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2018_21_10. (дата звернення: 22.01.2020)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ НАУКОВЦІВ І ПРАКТИКІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ БОЛЕСЛАВЕЦЬКОГО ПОВІТУ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ТА ПРИДНІПРОВСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ У СФЕРІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ ГРОМАД

PROSPECTS OF BOLESŁAWIEC COUNTY LOCAL GOVERNMENT OF POLAND AND DNIPRO REGION OF UKRAINE SCIENTISTS AND PRACTITIONERS' COOPERATION IN DECENTRALIZATION AND COMMUNITY DEVELOPMENT

Summary. Priority areas for cooperation have been identified: public administration strengthening (institutions' strengthening and good governance's ensuring) and strengthening the role of society (mobility and people-to-people contacts). The state of local self-government development in the commune of Hromadka, Boleslawiec County, the Republic of Poland and the communities of the Dnipropetrovsk region of Ukraine, as well as new challenges to be met by local governments in Ukraine are described. The existing areas of Hromadka commune cooperation with the communities of Ukraine, higher education institutions and research teams are outlined. The results of a project maturity comparative analysis of fifty local governments of the Dnipropetrovsk region first amalgamated territorial communities and Gromadka commune are presented. The hypothesis of direct dependence of the quality of life in the community on the community self-government body's project maturity is confirmed. Perspective directions of further cooperation development are offered.

Keywords: decentralization, local development, project, Eastern Partnership, territorial community.

1. **МАМАТОВА Тетяна** - доктор наук державного управління, професор, професор кафедри менеджменту та управління проектами Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (ДРІДУ НАДУ), E-mail: tatyana.mamatova@gmail.com

2. **ПАВЛІЩИ Даріуш (Dariusz Pawliszczy)** - Dr inż, Wojt Gminy Gromadka, E-mail: pawliszczy@interia.pl

3. **ЧИКАРЕНКО Ірина** - доктор наук державного управління, професор, завідувач кафедри менеджменту та управління проектами ДРІДУ НАДУ, E-mail: irina_chikarenko@ukr.net

Східне Партнерство має на меті створення спільного простору загальної демократії, процвітання, стабільності та посиленої співпраці. Крім того, підписані у рамках Східного партнерства зобов'язання сприяють зміцненню державної та суспільної стійкості: це робить ЄС та партнерів сильнішими та більш пристосованими для вирішення внутрішніх та зовнішніх проблем. Спільний робочий документ «Східне Партнерство – зосередження на ключових пріоритетах та очікуваних досягненнях», розроблений Європейською Комісією та Європейською службою зовнішньої дії, докладно описує цілі у п'яти пріоритетних напрямках співпраці, узгоджених на саміті Східного партнерства у Ризі у 2015 році⁴, з яких у контексті розбудови співпраці науковців і практиків місцевого самоврядування Болеславецького повіту Республіки Польща та Придніпровського регіону України у сфері децентралізації та розвитку місцевих громад перспективними вважаємо такі два:

– посилення державного управління: зміцнення інститутів та забезпечення належного урядування (1);

– посилення ролі суспільства: мобільність та контакти між людьми (4).

Реалізація першого напряму сприятиме зміцненню та підвищенню інституційної спроможності органів місцевого самоврядування і є важливою передумовою для економічного зростання та соціальної стійкості території. Забезпечення спрощених та регулярних обмінів між громадянами, зокрема практиками місцевого самоврядування та молоддю, яка навчається на відповідних освітніх програмах різних рівнів, за четвертим напрямом надає можливість вивчати кращі практики інших країн в безпечному та організованому середовищі. Особливі зусилля мають бути спрямовані на вкладення ресурсів у молодь у межах розбудови мобільності та багатосторонніх контактів між громадами. Останнє має розглядатися як інвестиції в майбутнє шляхом підтримки та розширення можливостей молодого покоління, зокрема розвитку професійних і соціальних навичок та сприяння працевлаштуванню.

У 2020 році було започатковано співпрацю науковців і практиків місцевого самоврядування Болеславецького повіту Республіки Польща та Придніпровського регіону України у сфері децентралізації та розвитку місцевих громад. Болеславецький повіт Республіки Польща представляє вїт гміни Громадка доктор Даріуш Павліщи. У Придніпровському регіоні до науково-методичного супроводу процесів децентралізації та розвитку місцевих громад активно долучилися представники кафедри менеджменту та управління проектами ДРІДУ НАДУ.

4. Ініціатива ЄС «Східне партнерство» / Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. 02.02.2021. URL: <http://www.center.gov.ua/pres-tsentr/novini/item/3440-ініціатива-сс-східне-партнерств>.

Болеславецький повіт входить до складу Нижньосілезького воєводства Республіки Польща⁵, яке має площу 19 946 кв. км та загальну чисельність населення 2 899 986 осіб (станом на 2019 рік). Регіон є одним з найрозвинених у Польщі. Валовий внутрішній продукт воєводства у 2018 році склав 41,1 млрд. Євро (8,3% від загального по країні). ВВП на душу населення з урахуванням купівельної спроможності – 23 400 Євро (78 % від середнього показника по ЄС-27 у тому ж році, що є другим показником у Польщі). ВВП на працівника становив 85 % від середнього показника по ЄС. Нижньосілезьке воєводство⁶. Починаючи з 2005 року, воєводство зафіксувало найвищі в країні темпи економічного зростання (близько 10 % річних). Водночас, південно-західна частина Нижньосілезького воєводства входить до складу так званого «Чорного трикутника», області значної індустріалізації та екологічної шкоди на тристоронній кордоні Польщі, Німеччини та Чехії.

Болеславецький повіт з адміністративним центром у Болеславці утворений в результаті адміністративної реформи 1999 року. Це другий за величиною повіт Нижньосілезького воєводства. До повіту належать 6 гмін: Осечніца, Громадка, Болеславець, Новогродзець, місто Болеславець і Варта Болеславецька⁷.

Гміна Громадка (Gmina Gromadka) налічує одинадцять населених пунктів, у яких проживає майже 6 тис. осіб і має промисловий та сільськогосподарський характер⁸. Гміна входить до Партнерської групи «Вжосова країна» (Grupa Partnerska «Wrzosowa Kraina»)⁹, яка з 2004 року працює над стійким розвитком «Землі Вересу» («Wrzosowa Kraina») – цю назву надано через величезну й унікальну в європейському масштабі площу боліт. Так, у межах цього партнерства 2006 року в результаті реалізації проекту «Разом у Вжозовій Красві – місцевий бренд, інструмент для активізації місцевих виробників, неурядових організацій та органів місцевого самоврядування» було створено «Каталог товарів та послуг із країни Хізер» підготовлений, який доступний на веб-сайті www.wrzosowakraina.pl. У комуні мешкають представники чотирьох культур: польської, балканської, прикордонної та української, які, щоденно спілкуючись між собою, піклуються про власну спадщину та поважають її. Щороку в червні проводиться «Зустріч чотирьох культур» з метою збереження та популяризації місцевого фольклору. У 2008 році гміна Громадка була удостоєна звання «Гміна чесної гри – Сертифікована локація

5. Województwo dolnośląskie. URL: <https://umwd.dolnyslask.pl/>

6. GDP per capita in EU regions. 05.03.2020. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10474907/1-05032020-AP-EN.pdf/81807e19-e4c8-2e53-c98a-933f5bf30f58>.

7. Powiat Bolesławiecki. URL: <http://www.powiatboleslawiecki.pl/powiat-boles%C5%82awiecki-zaprasza.html>.

8. Gmina Gromadka : Oficjalna strona Gromadki. URL: www.gromadka.pl.

9. Lokalna Grupa Działania Wrzosowa Kraina. URL: <https://wrzosowakraina.pl>.

для інвестування» (Gmina Fair Play – Certyfikowana Lokalizacja Inwestycji)¹⁰. Перемога в цьому національному конкурсі доводить надзвичайно позитивну взаємодію місцевого бізнесу й місцевої влади та є формою заохочення інвестувати в громаду, оскільки конкурсна процедура верифікує органи місцевого самоврядування, які, дбаючи про інтереси місцевих громад, створюють найкращі умови для розвитку економічної та інвестиційної діяльності на своїй території, піклуються про розвиток інфраструктури, підтримують «екологічно чисті» рішення, інвестують у покращення якості життя людей з обмеженими можливостями та підвищують стандарти обслуговування підприємців та мешканців.

Для польських громад вступ до Європейського Союзу надав можливість розвиватися прискореними темпами та інноваційно. Так, завдяки європейським інвестиціям, у гміні Громадка змогли знайти кошти на освітлення, приведення до ладу власних доріг, налагодження роботи комунальних служб. У громаді було чимало проблем і потреб, які наразі досить успішно вирішуються шляхом реалізації різноманітних проектів: будівництво дитячих ігрових майданчиків, проектування парків і скверів, ремонт комунальних та житлових приміщень, розвиток спортивної інфраструктури, створення можливостей працевлаштування молоді, організація закордонних стажувань та відпочинку для українських студентів. Велику увагу приділяється культурному розвитку громади: щорічно проводяться мультикультурні фестивалі, вечори знайомства з національною культурою Франції, Бельгії, Центральної Польщі, Чехії, Німеччини. Поміж найпопулярніших свят Громадки – вечір кресової культури, муніципальне свято врожаю, свято вересу, вечір української культури, де лунають народні пісні, популяризують вишиванки та вголос читають поезію Великого Кобзаря – Тараса Шевченка¹¹. Також серед особистих ініціатив вїта Даріуша Павліци – створення Центру культури та відкриття Університету третього віку, що стали вирішенням давно наявної соціальної проблеми – залучення людей середнього та старшого віку до громадського життя. Отож, завдяки Східному партнерству територіальні громади України мають можливість вчитися на добрих прикладах тих країн, що вже досягли успіху.

Гміна Громадка активно співпрацює з громадами України, закладами вищої освіти та науковими колективами за напрямками:

– укладення прямих договорів з територіальними громадами (наприклад, 2020 року онлайн укладено Договір про економічне, інвестиційне та культур-

10. Gmina Fair Play. URL: <http://www.gmina.fairplay.pl>.

11. Вїт гміни Громадка розповів студентам про муніципальне управління в Польщі та можливості для розвитку громади / Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». 28.05.2020. URL: <https://nupp.edu.ua/news/munitsipalne-upravlinnya-v-polshchi-ta-mozhливosti-dlya-rozvitku-gromadi.html>.

не співробітництво Музиківської ОТГ Херсонської області України та гміни Громадка Болеславецького повіту Республіки Польща з метою реалізація спільних проєктів, робочих поїздок, стажування та особистих зустрічей представників громад)¹²;

– участь активу громади у численних науково-комунікативних заходах та гостьових лекціях українських ЗВО (наприклад, у Тернопільському національному економічному університеті¹³, Національному університеті «Львівська політехніка»¹⁴, Національному університеті «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»¹⁵);

– проведення науково-практичних конференцій із публікацією тез доповідей (наприклад, International Scientific Conference «Information potential of socio-economic development of the state and regions» у квітні 2020 року)¹⁶;

– організація стажування науково-педагогічного персоналу та здобувачів закладів вищої освіти України (наприклад, IX Міжнародна весняна школа з менеджменту та публічного управління¹⁷, II Міжнародна інтердисциплінарна зимова школа «Польща – Україна 2020»¹⁸);

12. Музиківська ОТГ підписала міжнародний договір дистанційно. 27.09.2020. URL: <https://muzykivskaotg.gov.ua/news/muzikivska-otg-pidpisala-mizhнародni-dogovir-distantsino-2020-09-27>.

13. Програма Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки», м. Тернопіль, 15 травня 2020 року / Тернопільський національний економічний університет. URL: http://mpu.wunu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/Programa_15_05_2020_nova.pdf.

14. Гостьова онлайн-лекція «Трансформація та реформа громад: досвід Польщі» / Національний університет «Львівська політехніка». 14.04.2021. URL: <https://lpnu.ua/news/gostova-onlain-lektsiia-transformatsiia-ta-reforma-gromad-dosvid-polshchi>

15. Війт гміни Громадка розповів студентам про муніципальне управління в Польщі та можливості для розвитку громади / Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». 28.05.2020. URL: <https://nupp.edu.ua/news/munitsipalne-upravlinnya-v-polshchi-ta-mozhливosti-dlya-rozvitku-gromadi.html>.

16. International Scientific Conference Information potential of socio-economic development of the state and regions: Conference Proceedings, April 20, 2020. Gromadka, Poland: GOKiB. 160 p. URL: <https://zenodo.org/record/3776379/files/Proceedings%20of%20the%20Conference%20%28Gromadka%20.04.2020%29.pdf?download=1>.

17. IX Міжнародна весняна школа з менеджменту та публічного управління / Західноукраїнський національний університет. 26.05.2019. URL: <https://www.wunu.edu.ua/news/15693-ix-mzhnarodna-vesnjana-shkola-z-menedzhmentu-ta-publchnogo-upravlnnja.html>.

18. II Міжнародна інтердисциплінарна зимова школа «Польща – Україна 2020» / Західноукраїнський національний університет. 25.02.2020. URL: <https://www.wunu.edu.ua/news/17365--mzhnarodna-nterdisciplnarna-zimova-shkola-polscha-ukrayina-2020.html>.

– залучення представників закладів вищої освіти України до участі у проектах, які реалізуються за участі громади (наприклад, «Polska-Wschod»).

Дніпропетровська область є одним із найбільш розвинених економічних регіонів України. За чисельністю населення, внеском у загальнодержавні обсяги виробництва валового внутрішнього продукту, масштабами промислового та сільськогосподарського виробництва, обсягами експорту товарів та надходжень до бюджету вона посідає провідні місця серед інших регіонів України¹⁹. Територія Дніпропетровської області – 31 914 кв. км (5,3 % площі України). Відповідно до адміністративно-територіального поділу на території Дніпропетровської області розташовано 13 міст обласного підпорядкування, 7 міст районного значення, 7 районів (до 2020 року існувало 22 райони, які було укрупнено за Постановою Верховної Ради України від 17 липня 2020 року № 807-IX²⁰), 18 районів у містах, 46 селищ міського типу, 60 селищ та 1 375 сіл. Чисельність населення на 01 січня 2019 року – 3 206 477 осіб (7,6 % населення України). Чисельність населення у місті Дніпрі – 1 000 576 осіб. Високий рівень урбанізації (чисельність міського населення області – 2 690 517 осіб, сільського – 515 960 осіб) визначає найвищу в Україні щільність населення – 102,7 на один квадратний кілометр (середня по Україні – 75,5)²¹. Протягом 2015 – 2020 років в області створено 86 об'єднаних територіальних громад, дві громади об'єдналися навколо міст обласного значення, до яких приєдналися 4 територіальні громади²².

Процес децентралізації зумовив нові виклики, на які мають відповісти органи місцевого самоврядування в умовах здійснення принципово нових завдань під час реалізації наступного етапу «Програми розвитку місцевого самоврядування у Дніпропетровській області» у 2016–2021 роках: недостатнє фінансове забезпечення виконання власних повноважень; недосконале нормативне регулювання багатьох процесів життєдіяльності новоутворених територіальних громад; неефективність інституту делегування органами державної

19. Стратегічний вибір Дніпропетровщини: від сучасних реалій до бажаного майбутнього : монографія / за заг. та наук. ред. І.А. Чикаренко, Т.В. Маматової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2021. 162 с.

20. Про утворення та ліквідацію районів : Постанова Верховної Ради України від 17 лип. 2020 р. № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>.

21. Про стратегію регіонального розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року: рішення Дніпропетровської обласної ради № 624-24/VII від 07.08.2021. URL: <https://oblrada.dp.gov.ua/rishennia/sklikannia-7/xxiv-sesiya/pro-strategiyu-regionalnogo-rozvitk-2/>

22. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. URL: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>

влади повноважень органами місцевого самоврядування; зношена матеріально-технічна база для виконання функціональних завдань; недостатній рівень упровадження електронного урядування; нерозвинена система надання адміністративних та соціальних послуг на рівні територіальних громад; система підготовки, перепідготовки і підвищенням кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад, яка потребує модернізації; недостатнє упровадження кращих практик належного урядування; недостатній рівень проектної зрілості органів місцевого самоврядування; послаблення авторитету органів місцевого самоврядування²³.

У 2020–2021 роки для органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів регіонального та місцевого розвитку актуалізуються такі додаткові виклики: завершення процесів добровільного об'єднання територіальних громад, активізація приєднання до спроможних громад; критична необхідність підсилення програм диверсифікації економіки моногалузевих населених пунктів; організація життєдіяльності регіону в умовах пандемії COVID 19²⁴.

Практика реалізації публічного управління в багатьох країнах свідчить, що лише системне поєднання інструментів стратегічного управління й управління проектами може забезпечити збалансований розвиток соціально-економічної системи будь-якого рівня (організація, муніципальне утворення, галузь, регіон, держава). Саме управління на основі проектів підвищує гнучкість та динаміку організації, децентралізує відповідальність керівництва організацією з функціональним управлінням і дає можливість здійснення докорінних змін²⁵. В умовах децентралізації та підвищення ролі місцевого самоврядування у забезпечення сталого розвитку території виведення органу управління на достатньо розвинутий рівень проектної зрілості дозволяє системно забезпечити постійну, незалежну від конкретних осіб, орієнтацію діяльності на якість і перемогу проектів у різноманітних конкурсах на залучення фінансових ресурсів.

23. Удод Є. Г. Програмування розвитку місцевого самоврядування: регіональний досвід і сучасні виклики / Є. Г. Удод // Аспекти публічного управління. – 2020. – Том 8. – № 2. – С. 131 – 140.

24. Стратегічний вибір Дніпропетровщини: від сучасних реалій до бажаного майбутнього : монографія / за заг. та наук. ред. І.А. Чикаренко, Т.В. Маматової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2021. 162 с.

25. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти : монографія / С. М. Серьогін, Ю. П. Шаров, Є. І. Бородін, Н. Т. Гончарук [та ін.] ; за заг. та наук. ред. С. М. Серьогіна, Ю. П. Шарова. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2016. – 276 с.

У дисертаційному дослідженні А. Ушакової²⁶, яке виконано на кафедрі менеджменту та управління проектами ДРІДУ НАДУ, запропоновано використання моделі проектної зрілості органу місцевого самоврядування²⁷ шляхом здійснення регулярних опитувань (як мінімум, один раз на рік), що дозволить: відстежувати динаміку змін проектної зрілості органу місцевого самоврядування; здійснювати бенчмаркінг органу місцевого самоврядування за рівнем проектної зрілості; визначати рейтинг органу місцевого самоврядування за рівнем проектної зрілості; стимулювати ОТГ на підвищення рівня проектної зрілості шляхом визначення й нагородження переможців; більш конкретно визначати пріоритетні напрями підготовки фахівців; удосконалювати навчальні програми.

Опитування за моделлю проектної зрілості органів місцевого самоврядування було здійснене у Дніпропетровській області уперше в Україні. Були опитані представники п'ятдесяти органів місцевого самоврядування перших об'єднаних територіальних громад Дніпропетровщини. Зміст 18 питань анкети стосувався таких аспектів проектної діяльності: базова підготовка персоналу у сфері управління проектами (короткотермінові дистанційні або очні курси, дипломовані фахівці, професійні сертифікати), опанування термінологічним апаратом проектного підходу, досвід підготовки проектів на конкурси різного рівня (обласні, Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), програми міжнародної технічної допомоги), успішність проектної діяльності (проекти-переможці на зазначених конкурсах, залучення до реалізації проектів реальних інвесторів), інституціоналізація функції управління проектами в структурі та документації органу місцевого самоврядування, методична підтримка формування проектів, використання вітчизняних та зарубіжних стандартів, документування й аналітика проектної діяльності, зокрема інвентаризація корисного досвіду, наявність проектного офісу²⁸.

Залежність успішності соціально-економічного розвитку територіальної громади від показників проектної зрілості органу місцевого самоврядування добре відстежується за результатами дослідження уряду гміни Громад-ка Болеславецького повіту Ніжнесілезького воєводства Республіки Польща.

26. Ушакова А. С. Формування проектних компетентностей посадових осіб місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Дніпро: ДРІДУ НАДУ. 2021. 289 с. URL: http://www.dridu.dp.ua/nauka/df/dis/Ushakova_dissertation.pdf.

27. Ушакова А. С. Вимірювання й оцінювання проектних компетентностей членів об'єднаних територіальних громад / А. С. Ушакова, Ю. П. Шаров // Державне управління та місцеве самоврядування: збірн. наук. пр. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. – № 3 (38). – С.164 – 169.

28. Децентралізація влади в Україні: оцінювання результатів формування та розвитку самодостатніх громад : монографія / за заг. та наук. ред. С. М. Серьогіна, І. А. Чикаренко. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019. – 292 с..

Дослідження проводилися шляхом опитування посадових осіб уряду гміни в онлайн режимі. Порівняльний аналіз проектної зрілості за запропонованою моделлю уряду гміни Громадка із територіальними громадами Дніпропетровщини свідчить про пряму залежність між якістю життя мешканців та проектною зрілістю органу місцевого самоврядування (рис.).

Рис. Порівняльний аналіз проектної зрілості ОТГ Дніпропетровщини та гміни Громадка (у розрізі індикаторів моделі)

Джерело: побудували автори на основі даних, які отримано у межах дослідження А. Ушакової²⁹

Оскільки рівень якості життя мешканців гміни Громадка значно випереджає аналогічні показники по територіальних громадах Дніпропетровської області, підтримуємо думку дослідниці А. Ушакової, щодо підтвердження гіпотези про пряму залежність якості життя в громаді від проектної зрілості органу самоврядування громади. Тому нагальною потребою залишається «інвестування» в знання – підготовка власних кадрів з управління проектами в об'єднаних територіальних громадах регіону.

У 2020 році активом гміни Громадка та кафедри менеджменту та управління проектами ДРІДУ НАДУ (м. Дніпро) було реалізовано низку спільних заходів з метою розбудови співпраці науковців і практиків місцевого самоврядування Болеславського повіту Республіки Польща та Придніпровського регіону України у сфері децентралізації та розвитку місцевих громад:

29. Ушакова А. С. Формування проектних компетентностей посадових осіб місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Дніпро: ДРІДУ НАДУ. 2021. 289 с. URL: http://www.dridu.dp.ua/nauka/df/dis/Ushakova_dissertation.pdf.

– цикл відео-зустрічей у форматі лекцій-дискусій: «Організація муніципального управління в Польщі» у межах дисципліни «Муніципальний менеджмент» освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування», другий (магістерський) рівень; «Формування суспільного капіталу громади як основа ефективного управління» у межах дисципліни «Основи менеджменту» освітньо-професійних програм «Менеджмент» та «Публічне управління та адміністрування», перший (бакалаврський) рівень; «Organisational Life Cycle Model – OLC», для здобувачів вищої освіти освітньо-наукової програми «Публічне управління та адміністрування», третій рівень (PHD);

– науково-практична конференція за міжнародною участю присвячена 20-річчю кафедри менеджменту та управління проектами ДРІДУ НАДУ «Інноваційні інструменти забезпечення інвестиційного та інфраструктурного розвитку об'єднаних територіальних громад» 27 листопада 2020 р. у режимі онлайн (сайт конференції: <https://sites.google.com/view/konfmup2020/головна>).

До перспектив співпраці науковців і практиків місцевого самоврядування Болеславецького повіту Республіки Польща та Придніпровського регіону України у сфері децентралізації та розвитку місцевих громад належать:

- створення партнерств для реалізації проєктів місцевого розвитку;
- розроблення і реалізація тренінгів та обміну найкращими практиками місцевого розвитку;
- спільне експертування проєктів і програм місцевого розвитку;
- бенчмаркінг за моделями проєктної та мережевої зрілості;
- удосконалення освітньо-професійних і освітньо-наукових програм галузі знань «Публічне управління та адміністрування».

Список літератури

Віт гміни Громадка розповів студентам про муніципальне управління в Польщі та можливості для розвитку громади / Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». 28.05.2020. URL: <https://nupp.edu.ua/news/munitsipalne-upravlinnya-v-polshchi-ta-mozhливosti-dlya-rozvitku-gromadi.html>.

Гостьова онлайн-лекція «Трансформація та реформа громад: досвід Польщі» / Національний університет «Львівська політехніка». 14.04.2021. URL: <https://lpnu.ua/news/gostova-onlain-lektsiia-transformatsiia-ta-reforma-gromad-dosvid-polshchi>.

Децентралізація влади в Україні: оцінювання результатів формування та розвитку самодостатніх громад : монографія / за заг. та наук. ред. С. М. Серьогіна, І. А. Чикаренко. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019. – 292 с.

Ініціатива ЄС «Східне партнерство» / Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. 02.02.2021. URL: <http://www.center.gov.ua/pres-tsentr/novini/item/3440-ініціатива-ес-східне-партнерств>.

- Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. URL: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>
- Музиківська ОТГ підписала міжнародний договір дистанційно. 27.09.2020. URL: <https://muzykivskaotg.gov.ua/news/muzikivska-otg-pidpisala-mizhнародni-dogovir-distsantsino-2020-09-27>
- Про стратегію регіонального розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року : рішення Дніпропетровської обласної ради № 624-24/VII від 07.08.2021. URL: <https://oblrada.dp.gov.ua/rishennia/sklikannia-7/xxiv-sesiya/pro-strategiju-regionalnogo-rozvitk-2/>
- Про утворення та ліквідацію районів : Постанова Верховної Ради України від 17 лип. 2020 р. № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>.
- Програма Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки», м. Тернопіль, 15 травня 2020 року / Тернопільський національний економічний університет. URL: http://mpy.wunu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/Programa_15_05_2020_nova.pdf.
- Стратегічний вибір Дніпропетровщини: від сучасних реалій до бажаного майбутнього : монографія / за заг. та наук. ред. І.А. Чикаренко, Т.В. Маматової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2021. 162 с.
- Удод Є. Г. Програмування розвитку місцевого самоврядування: регіональний досвід і сучасні виклики / Є. Г. Удод // Аспекти публічного управління. – 2020. – Том 8. – № 2. – С. 131 – 140.
- Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти : монографія / С. М. Серьогін, Ю. П. Шаров, Є. І. Бородін, Н. Т. Гончарук [та ін.] ; за заг. та наук. ред. С. М. Серьогіна, Ю. П. Шарова. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2016. – 276 с.
- Ушакова А. С. Вимірювання й оцінювання проєктних компетентностей членів об'єднаних територіальних громад / А. С. Ушакова, Ю. П. Шаров // Державне управління та місцеве самоврядування : збірн. наук. пр. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. – № 3 (38). – С. 164 – 169.
- Ушакова А. С. Формування проєктних компетентностей посадових осіб місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Дніпро: ДРІДУ НАДУ. 2021. 289 с. URL: http://www.dridu.dp.ua/nauka/df/dis/Ushakova_dissertation.pdf.
- II Міжнародна інтердисциплінарна зимова школа «Польща – Україна 2020» / Західноукраїнський національний університет. 25.02.2020. URL: <https://www.wunu.edu.ua/news/17365--mzhnarodna-nterdisciplnarna-zimova-shkola-polscha-ukrayina-2020.html>.
- IX Міжнародна весняна школа з менеджменту та публічного управління / Західноукраїнський національний університет. 26.05.2019. URL: <https://www.wunu.edu.ua/news/15693-ix-mzhnarodna-vesnjana-shkola-z-menedzhmentu-ta-publchnogo-upravlennja.html>.

Східна політика Європейського Союзу:
здобутки, виклики та перспективи

International Scientific Conference Information potential of socio-economic development of the state and regions: Conference Proceedings, April 20, 2020. Gromadka, Poland: GOKiB. 160 p. URL: <https://zenodo.org/record/3776379/files/Proceedings%20of%20the%20Conference%20%28Gromadka%2020.04.2020%29.pdf?download=1>.

GDP per capita in EU regions. 05.03.2020. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10474907/1-05032020-AP-EN.pdf/81807e19-e4c8-2e53-c98a-933f5bf30f58>.

Gmina Fair Play. URL: <http://www.gmina.fairplay.pl>.

Gmina Gromadka : Oficjalna strona Gromadki. URL: www.gromadka.pl.

Lokalna Grupa Działania Wrzosowa Kraina. URL: <https://wrzosowakraina.pl>.

Powiat Bolesławiecki. URL: <http://www.powiatboleslawiecki.pl/powiat-boles%C5%82awiecki-zaprasza.html>.

Województwo dolnośląskie. URL: <https://umwd.dolnyslask.pl/>

СУЧАСНА МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ТА КРАЇН БАЛТІЇ: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ

MODERN LANGUAGE POLICY OF UKRAINE AND THE BALTIC COUNTRIES: A COMPARATIVE ANALYSIS

The comparative analysis of the modern language policy of Ukraine and the Baltic States - Latvia, Lithuania and Estonia was made. In particular, we analyzed the language legislation of these states and the activities of institutions that take care of compliance with state language policy. It was admitted that a well-coordinated and multifaceted state language policy of the Baltic States, which demonstrates appropriate results in restoring the status of national languages and their establishment in all spheres of public life, can be a quality model for other post-Soviet states, in particular Ukraine.

Keywords: *state language policy, Ukraine, Baltic countries, national language, state language, language legislation.*

До найважливіших функцій мови належать ідентифікаційна й державотворча, тому мовна політика виступає одним з базових елементів державної політики. Сучасна мовна ситуація в Україні залишається непростою і після ухвалення та введення в дію Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Адже, як наголошено в науковій літературі, «в сучасному українському просторі, який все ще значною мірою русифікований, усвідомлення ідентифікаційної функції мови набуває виразного політичного забарвлення»³. Даються також ознаки наслідки кількасотлітньої боротьби, яку вели з українською ідентичністю, мовою, державністю спершу Російська імперія, а згодом Радянський Союз⁴. Безумовно, впливають на мовну картину сучасної України і непослідовні й подекуди помилкові дії владних структур. Досвід сусідніх держав, які переживали подібні історичні моменти, є дуже цінним для вироблення й реалізації дієвої мовної політики в нашій державі.

Мета цієї роботи – зіставити реалізацію заходів з утвердження державного статусу української мови з основними елементами сучасної мовної політики

1. КУНЬЧ Зоряна - кандидат філологічних наук, доцент; Національний університет «Львівська політехніка», zoriana.y.kunch@lpnu.ua.

2. ХАРЧУК Лілія - кандидат філологічних наук, старший викладач; Національний університет «Львівська політехніка», liliia.v.kharchuk@lpnu.ua.

3. Куньч З. Й. Усвідомлення ідентифікаційної функції мови в умовах російської агресії. С. 89.

4. Куньч З. Й., Куньч М. Р. Державна мова в Україні: суспільно-політичний контекст. С. 129.

країн Балтії – Латвії, Литви й Естонії. Для досягнення цієї мети проаналізуємо мовне законодавство цих держав та діяльність інституцій, що опікуються дотриманням державної мовної політики.

Після здобуття незалежності Прибалтійські країни, як і Україна, опинилися в ситуації тотального домінування російської мови на всіх рівнях суспільно-політичного життя. Латвійські дослідники наголошують, що мовою політики й державної влади тоді була російська мова⁵. Завдяки ухваленню в 1989–1990 рр. законів про мови, в яких було проголошено державність мови титульної нації та рівний статус національної мови поруч з російською в політичній, економічній, культурній сферах, розпочався процес поступового поширення української, латиської, естонської та литовської мов в офіційні сфери: в навчальний процес, органи державної влади та місцевого самоврядування, у засоби масової інформації тощо. Проте утвердження державности національних мов відбувалося в усіх державах досить кволо, що було зумовлено, передовсім, наявністю в законодавстві норми, що забезпечувала можливість не витіснити з офіційної сфери російської мови, оскільки вона залишалася «мовою міжнаціонального спілкування». Зокрема в «Законі про мови в Українській РСР» було зазначено: «Українська РСР забезпечує вільне користування російською мовою як мовою міжнаціонального спілкування народів Союзу РСР»⁶.

Варто звернути увагу на різні стартові умови, в яких перебували Україна та Прибалтійські держави на зорі своєї незалежності. Найгіршою була ситуація в Латвії, де некорінне населення значно перевищувало 50 %, адже навіть на початку 2000-х корінні мешканці становили лише 57 %⁷. Дещо кращою в цифровому еквіваленті була ситуація в інших країнах Балтії. Натомість в Україні, за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, відсоток українців становив 77,8 % від загальної кількості населення, проте українську мову вважали рідною, як це не парадоксально, лише 67,5 % населення України⁸. Суттєво різнилася мовна ситуація в різних регіонах України: на Заході українськомовне населення переважало, проте на Сході, особливо у великих містах, панувала російська мова, навіть на рівні побутового спілкування. Ткачук Т. П., характеризуючи у своєму дослідженні мовну ситуацію у Вінниці – одному з центральноукраїнських міст, зазначає: дані Всеукраїнського перепису населення 2001 року засвідчують таку пропорцію між українцями та росіянами у Вінниці: 87,2% українців і 10,2% росіян, а у Вінницькій області: 94,9% українців та 3,8% росіян, проте співвідношення між українськомовними

5. Druviete I. Linguistic Human Rights in the Baltic States. P. 174.

6. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про мови в Українській РСР».

7. Сучасна мовна політика Балтійських держав.

8. Перепис населення України (2001).

та російськомовними користувачами у Вінниці та області суттєво відрізняється від співвідношення між етнічними представниками двох народів»⁹.

Після здобуття незалежності Прибалтійські держави провели реформу свого мовного законодавства, заклавши підвалини для сучасної мовної політики, що стало серйозним поштовхом у національномовному будівництві. Вони обрали модель етнонаціональної політики, хоча дослідники зазначають, що ця модель суперечила принципам існування демократичної держави¹⁰. Зокрема, Латвія та Естонія в 90-х роках дотримувалися політики «етнонаціонального самозахисту», що передбачало забезпечення привілейованого становища для титульної нації. Це сприймалося з розумінням, оскільки національні мови за часів СРСР було витіснено майже з усіх сфер суспільного життя, крім побутового спілкування. Відповідно до нових мовних законів російській мові було надано статус іноземної. Також було запроваджено низку заходів, щоби підштовхнути громадян до належного володіння державними мовами. Так, закони про мови Литви, Латвії та Естонії вимагають, щоби всі службовці державних, муніципальних, судових органів, а також працівники поліції, установ зв'язку, транспорту, охорони здоров'я, соціального забезпечення тощо вільно послуговувалися державною мовою. Для реалізації цієї норми в трьох Прибалтійських країнах було запроваджено мовну атестацію, відповідно до якої всі особи, які не здобували освіти латиською, естонською, латвійською, а претендували на певну роботу, мали підтвердити свій рівень володіння цією мовою. Практика показала, що цей спосіб долучення населення до вивчення державної мови є значно дієвішим, аніж вивчення мови з метою отримати громадянство. Хоча, зазначимо, в Прибалтійських державах існують досить жорсткі закони про громадянство, відповідно до яких значну частину представників нетитульної нації було позбавлено громадянства з можливістю натуралізуватися, а головною передумовою цього стало володіння державною мовою.

Варто звернути увагу, що країни Балтії не підписали «Європейської хартії регіональних мов, або мов меншин», тому що уряди Литви, Латвії та Естонії вирішили, що її положення суперечать Конституціям цих країн. В Україні ж Верховна Рада ратифікувала цю хартію, що призвело згодом до великого кроку назад в утвердженні державного статусу української мови: у серпні 2012 року з грубим порушенням процедури було ухвалено закон «Про засади державної мовної політики», який із покликанням на ратифіковану Україною хартію вніс

9. Ткачук Т. П. Ідентифікаційна функція мови в білінгвальному середовищі (на прикладі міста Вінниці). С. 151.

10. Стеценко С., Клименко Л. Державна мовна політика країн Прибалтики та Ірландії (порівняльно-правовий аспект). С. 23.

до українського законодавства поняття «регіональної мови»¹¹. Це стало яскравою ілюстрацією порушення державного статусу української мови, позаяк поняття «регіональна мова» за своєю суттю нічим не відрізняється від поняття «державна мова», адже закріплена на певній території «регіональна мова» має ті ж самі права, що й державна. Олена Руда, досліджуючи мовне питання в сучасному українському політичному дискурсі як об'єкт маніпулятивних стратегій, слушно наголошує: «тексти і закону, і Хартії вже отримали експертну оцінку науковців і юристів, які одностайні у висновку: положення документів суперечать Конституції України та Хартія використовується не за її призначенням»¹².

Щодо нашої держави, маємо констатувати недолугість мовної політики впродовж 20 років незалежності: від 1989 року до квітня 2019, коли Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», ніякого серйозного поступу в національномовному будівництві не сталося. Тобто у питаннях забезпечення державного статусу української мови наша країна відстає від країн Балтії приблизно на 30 років.

Безумовно, важливим кроком було ухвалення 1997 р. Конституції України, у 10-й статті якої українську мову проголошено державною. Як наслідок, було створено Раду з питань мовної політики при Президентові України, департамент із здійснення мовної політики в структурі Державного комітету України у справах національностей та міграції. Було затверджено «Комплексні заходи щодо всебічного розвитку і функціонування української мови», в яких було передбачено істотне розширення функціонування української мови як державної. Місцеві обласні та міські держадміністрації, зокрема й на сході та півдні України, ухвалили відповідні постанови, спрямовані на реалізацію 10-ї статті Конституції, – про подальше розширення використання державної мови в роботі державних органів, про переведення діловодства на державну мову і т. ін. Проте в жодному законі, в жодній постанові не було передбачено конкретних адміністративних важелів для втілення в життя законодавчих ідей, що стосуються мовного режиму діяльності в тій чи тій галузі, і відповідальності за порушення їх¹³.

Окремі законодавчі акти останніх років мали позитивний вплив на просування державної української мови в різні сфери життя. Зокрема, дослідники відзначають ухвалений 2016 року Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій», завдяки запровадженню якого

11. Куньч З. Й. Українське мовне питання в сучасних суспільно-політичних умовах. С. 182.

12. Руда О. Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі: монографія. С. 6.

13. Тараненко О. О. Українська мова в сучасній Україні.

частка пісень державною мовою не може бути меншою за 35 %, а ведення передач українською мовою на радіо становить 60 %, а також запроваджений 2017 року Закон України «Про освіту», в якому чітко прописано, що мовою освітнього процесу в Україні є державна мова¹⁴.

5 квітня 2019 року було ухвалено Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», в якому вперше наголошено, що мета закону – «створення належних умов для забезпечення і захисту мовних прав і потреб українців»¹⁵, на відміну від усіх попередніх мовних законів та постанов, де обов'язково йдеться також про мови нацменшин. У цьому законі вперше передбачено створення окремого мовного органу – «Національної комісії зі стандартів державної мови», посади Уповноваженого із захисту державної мови та запровадження штрафів за порушення відповідних статей. Попри це, детально аналізуючи Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» і наголошуючи на важливості окремих його положень, Ірина Фаріон слушно відзначає його ліберально-гібридний характер. Дослідниця констатує: «Цей закон не забезпечує українській мові її державного статусу, а навпаки, винаходить найрізноманітніші лазівки, аби його обмежити (зокрема так зване квотування), що виявлено: 1) у змісті базових статей, 2) у вторинності цього закону через системне відсилання до інших законів, 3) у наскрізному відтермінуванні його окремих статей та відтермінуванні покарання за порушення. Показово про це свідчать три базові сфери буття нації: освітньо-наукова, культурно-інформаційна та державно-управлінська. У всіх них допущено іншу мову або ж мову, «прийнятну для сторін»»¹⁶.

Вкрай важливими важелями реалізації мовних законів є виконавчі служби, які стежать за дотриманням мовного законодавства. Спеціальні органи, що здійснюють функцію контролю за виконанням законів про мову й опікуються розвитком мови титульної нації, які з'явилися в Україні щойно 2019 року, у всіх країнах Балтії функціонують від перших років незалежності: Центр державної мови Латвії, Інспекція мови Литви і Мовна інспекція Естонії. Показовим можна вважати, на нашу думку, литовський досвід. Державна комісія литовської мови функціонує згідно із спеціальним законом і має високий статус, оскільки її засновником є парламент¹⁷. До повноважень комісії належать, зокрема такі: перегляд проєктів законів, якщо вони пов'язані

14. Булик-Верхола С.З., Верхола А.О. Суспільно-правові аспекти розвитку та функціонування української мови. С. 133.

15. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

16. Фаріон І. Д. Ліберально-гібридна модель мовного питання в Законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

17. Як держава захищає мову. Досвід Литви. Інтерв'ю з головою Мовної комісії Литви Дайвою Вайшнене та її заступницею Юрате Пальоніте

з мовною політикою чи стосуються державної мови; надання рекомендацій безпосередньо парламентові або уряду. Засідання Комісії скликаються раз на місяць, а на постійних засадах працюють спеціальні комісії з термінології, граматики, вимови, прізвищ та імен, інформаційних технологій. За потреби створюють підкомісії для вирішення певного питання. До компетенції мовної комісії належить не лише те, щоби, приміром, в усіх ЗМІ використовувалась литовська мова, але й щоби вона була правильна, нормативна.

Вагомий досвід спостерігаємо в роботі комісії з термінології. Її засідання відбуваються щотижня, на них затверджують стандарти з різних галузей, термінні словники. У Литві є Державний банк термінів – такого немає в інших країнах. У цей банк потрапляють лише ті терміни, які апробуються й обговорюються Комісією. Якщо термін потрапляє в Банк, то саме його слід обов'язково вживати в правових актах. Хоча, звісно, сюди потрапляють терміни з різних сфер, не лише з юридичної. Натомість, зазначимо, в українському законі «Про забезпечення функціонування української мови як державної» зазначено, що мовою науки є державна, проте в чотирьох наступних пунктах допущено й мови ЄС та англійську: «Наукові видання публікуються державною мовою, англійською мовою та/або іншими офіційними мовами Європейського Союзу» (п.2)¹⁸. Дисертації, автореферати та відгуки опонентів, за законом, слід публікувати також державною або англійською мовою, а, на бажання здобувача, захищати можна теж англійською мовою. Тож можемо припустити, що така норма не сприятиме утвердженню української мови у сфері науки та розвитку українських терміносистем.

Ще один надважливий аспект, яким опікується мовна комісія в Литві, – це утвердження литовської мови в інформаційному середовищі, що в умовах сучасного техногенного глобалізованого суспільства набуває особливої актуальності. Зокрема, це стосується проблем машинного перекладу, перевірки орфографії та інших технологій. Литовське міністерство зв'язку, до прикладу, реалізувало низку проєктів, що сприяли впровадженню національної мови в інформаційні системи, серед яких велика програма «Литовська мова в інформаційному суспільстві» з обсягом фінансування приблизно 180 млн. грн. Український законодавець, навпаки, не тільки не відстоює утвердження української мови в інформаційних системах, а й зазначає в статті 27, що комп'ютерна програма з користувацьким інтерфейсом «повинна мати користувацький інтерфейс державною мовою та/або англійською мовою, або іншими мовами Європейського Союзу»¹⁹.

Спеціальний контрольний орган, що функціонує в Литві – це Мовна інспекція, що складу якої входить 9 інспекторів. Вони перевіряють школи,

18. Куньч З. Й. Українське мовне питання в сучасних суспільно-політичних умовах. С. 182.

19. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

підприємства, установи щодо проблем дотримання державної мовної політики, зокрема, чи працівники мають той рівень знання державної мови, який потрібен на відповідній посаді. Також є мовні інспектори при самоврядуваннях, які не належать до Мовної інспекції²⁰. Вони мають право перевіряти інституції, писати вказівки, слідкувати за тим, чи виконується мовний закон.

В Україні з 2019 року діє Уповноважений із захисту державної мови, який покликаний сприяти функціонуванню української мови як державної на всій території України. Вперше за роки незалежності він опублікував Річний звіт про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної у 2020 році», в якому узагальнено інформацію щодо реалізації мовної політики в Україні в різних сферах суспільного життя, а також акумульовано статистичні, соціологічні та адміністративні дані, підсумки діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, аналіз нормативної бази та судової практики, результати моніторингу виконання законодавства про державну мову та проведеної аналітичної роботи. Констатовано, що «відсутність в Україні до 2014 року системної та цілісної державної мовної політики створила передумови для здійснення агресії щодо України з боку Російської Федерації у формі гібридної війни»²¹. Також у документі ґрунтовно описано низку проблем, що стосуються утвердження української мови як державної і перешкоджають послідовній реалізації положень закону. Водночас зазначено, що «гібридні наративи масованої російської пропаганди щодо «розколу суспільства» та «зростання суспільної напруги», що ретранслювалися в інформаційному просторі, передбачувано не спрацювали. Українська мова в очах українців є одним із атрибутів державності, важливим засобом консолідації суспільства»²².

Отже, підбиваючи підсумки зіставного аналізу державної мовної політики України та країн Балтії, наголосимо: маючи кращу мовну ситуацію на початку своєї незалежності, Україна не скористалася цим, натомість Прибалтійські країни запровадили жорстке законодавство, що дало їм змогу переламати мовну ситуацію на користь національних мов. Сьогодні українська мова має законодавчо закріплений статус державної мови незалежної держави, а також гармонійно розвинену й кодифіковану структуру. Тому, на нашу думку, процес утвердження її в усіх сферах суспільного життя є незворотним. Беручи до уваги позитивний досвід чітко скоординованої й багатоаспектної державної

20. Як держава захищає мову. Досвід Литви. Інтерв'ю з головою Мовної комісії Литви Дайвою Вайшнене та її заступницею Юрате Пальоніте.

21. Річний звіт про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у 2020 році.

22. Річний звіт про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у 2020 році.

мовної політики країн Балтії, що демонструє належні результати у відновленні статусу національних мов та утвердженні їх у всіх сферах суспільного життя, Україна може створювати якісну модель для реалізування власної стратегії державної мовної політики. Завдання державних і громадських інституцій полягає у виваженому, але послідовному й неухильному забезпеченні дотримання положень Конституції України та Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Список літератури

- Булик-Верхола С. З., Верхола А. О. Суспільно-правові аспекти розвитку та функціонування української мови. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. 2018. Вип. 1(1). С. 128–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pvxdupmk_2018_1%281%29__25. Дата звернення: 25.05.2021 р.
- Васильчук Г. Обов'язок чи право: історико-правовий дискурс щодо виконання “Закону про мови” URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/vasylichuk_oboviazok.pdf. Дата звернення: 25.05.2021 р.
- Вітман К. Мовна політика Естонії: джерела і наслідки застосування. Політичний менеджмент. 2006, № 4. С. 55–64. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bitman_movna.pdf. Дата звернення 20.04.2021 р.
- Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: http://osvita.adm-km.gov.ua/wp-content/uploads/2017/11/Scan_20190522_145939.pdf. Дата звернення: 25.05.2021 р.
- Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про мови в Українській РСР». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11#Text>. Дата звернення: 25.05.2021 р.
- Куньч З. Й. Українське мовне питання в сучасних суспільно-політичних умовах. Ukraina. Konflikt, transformacja, integracja. Monografia zbiorowa. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Narodowy Uniwersytet „Politechnika Lwowska”, Olsztyn-Lwów 2016, Wydawnictwo «Sroka», 364 s. С. 177–189.
- Куньч З. Й. Усвідомлення ідентифікаційної функції мови в умовах російської агресії. Психологія національної безпеки і благополуччя особистості. Тези I Міжнародної науково-практичної конференції, 14–15 березня 2019 р., Львів. 2019. С. 89–90.
- Куньч З. Й., Куньч М. Р. Державна мова в Україні: суспільно-політичний контекст. Українська мова у світі: Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції, 9–10 листопада 2016 р. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 324 с. С. 128–134.
- Левчук П. Г. Мовна політика в країнах Європейського Союзу та України. Аналіз та приклади добрих практик. С. 91–102. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11404/Levchuk_Movna_polityka.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Дата звернення 20.04.2021 р.
- Лизанчук В. Мова — основа безпеки української нації. URL: <http://gazeta.dt.ua/>

- EDUCATION/mova__osnova_bezpeki_ukrayinskoyi_natsiyi.html. Дата звернення: 25.05.2021 р.
- Перепис населення України (2001). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%B8%D1%81_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_\(2001\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%B8%D1%81_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_(2001)). Дата звернення: 25.05.2021 р.
- Річний звіт про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у 2020 році. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/storage/app/sites/14/Report%202020/zvit-2021-web.pdf>. Дата звернення: 25.05.2021 р.
- Руда О. Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі: монографія. К., 2012. 232 с.
- Стеценко С., Клименко Л. Державна мовна політика країн Прибалтики та Ірландії (порівняльно-правовий аспект). Юридична Україна. 2012. Ч. 8. С. 23–27.
- Сучасна мовна політика Балтійських держав. URL: <https://www.vesna.org.ua/txt/konf/derzh2000/05.html>. Дата звернення 25.05.2021 р.
- Тараненко О. О. Українська мова в сучасній Україні. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine53-54-4.pdf>. Дата звернення: 25.05.2021 р.
- Ткачук Т. П. Ідентифікаційна функція мови в білінгвальному середовищі (на прикладі міста Вінниці). Теоретична і дидактична філологія. Серія: Філологія (літературознавство, мовознавство). 2016. Вип. 23. С. 149–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tdff_2016_23_19. Дата звернення: 25.05.2021 р.
- Фаріон І. Д. Ліберально-гібридна модель мовного питання в Законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/farion/5d164036c45e4/>. Дата звернення: 25.05.2021 р.
- Як держава захищає мову. Досвід Литви. Інтерв'ю з головою Мовної комісії Литви Дайвою Вайшнене та її заступницею Юрате Пальоніте. URL: https://texty.org.ua/articles/53955/Jak_derzhava_zahyshhaje_movu_Dosvid_Lytyvy-53955/. Дата звернення 20.04.2021 р.
- Druviete I. Linguistic Human Rights in the Baltic States/ International Journal of the Sociology of Language. 1997. № 127. P. 174.

Монографію опубліковано у рамках реалізації проекту
ERASMUS+ J.MONNET MODULE
«Ініціатива ЄС Східне партнерство: можливості для України»
№ 619891-EPP-1-2020-UA-EPPJMO-MODULE

Львівська
міська
рада

Монографію опубліковано за підтримки Львівського
конференц-бюро та дофінансовано в рамках Програми
«Пакет підтримки розвитку конференц-індустрії у м. Львові»